

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 2757
İLMÎ ESERLER: 379

Bu eserin içeriği
Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı
tarafından hazırlanmıştır.

Yayın Yönetmeni
Hamza BAYRAM

Yayın Koordinatörü
Önder ÖZKAN

Baskı Takip
Kürşat ASLAN

Grafik & Tasarım
Kader TANAK

Baskı

İhlas Gazetecilik AŞ.
Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İhlas Plaza No: 11 A/41
Yenibosna Bahçelievler, İstanbul
Tel.: 0212 454 30 00
Sertifika No: 45589

1. Baskı, Ankara Mayıs 2025

ISBN 978-625-435-877-7
2025-06-Y-0003-2757
Sertifika No: 46325

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı
19.03.2025 / 27

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: 0312 295 72 93 - 94 Faks: 0312 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

HAC VE UMREDE İRŞAD HACCIN ANLAM DÜNYASI

Editör

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI

ANKARA / 2025

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	7
HACCA HAZIRLIK VE HAC AHLÂKI	11
HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ.....	31
HAC: ALLAH'IN HUZURUNDA OLMA BİLİNCİ.....	53
İBADETİ ANLAMAK	63
DİNDARLIK	89
HACDA DUA VE TÖVBE.....	103
HAC VE NAMAZ.....	129
HZ. İBRÂHİM, MEKKE VE KÂBE.....	151
MEKKE: HAC VE UMRE MEKÂNLARI VE ZİYARET YERLERİ.....	171
MEDİNE-İ MÜNEVVERE VE ZİYARET YERLERİ	199
HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TABİ OLMAK.....	221
İLK MÜSLÜMAN NESİL: SAHÂBE.....	247
ÜMMET BİLİNCİ.....	265
HACI OLMAK VE HACI KALMAK.....	287

ÖN SÖZ

Hac, bir taraftan iman esaslarını pekiştirirken diğer taraftan da Müslümanlara ameli ve ahlâkî güzellikleri kazandırır. Heyecanın insanı her yönüyle kuşattığı bu mukaddes yerlerde öğrenme, anlama ve yaşama bu heyecana eşlik etmelidir. Zira hac ve umrede geçirilen zaman, bilinç, amel ve ahlâkî kazanımlar noktasında son derece elverişli imkânlar sunar.

Elinizdeki eser, hac ve umrede irşad hizmetleri bağlamında öne çıkan konularda doyurucu bilgiler sunmaktadır. Eser, hem kabile görevlileri hem de irşadda görev alanlara rehberlik edecek ve verilen irşad hizmetinde birliktelik sağlanacaktır.

Bölümleri ve konuları hakkında bazı bilgiler vermek, kitabın anlaşılması ve irşadda daha faydalı olması açısından önem arz ediyor.

Hacıların, daha hacca gitmeden her yönüyle hazırlanmaları son derece önemlidir. Bu nedenle birinci bölümde hacca hazırlık ve hac ahlâkı konusu işlendi. Burada öne çıkan husus, hacının kalben ve zihnen hacca hazırlanması ve hacıya bilinç kazandırılmasıdır. Hac gibi çoğu insanın hayatında bir defa yerine getirebileceği bir ibadetin hazırlık aşamasından tamamlanıncaya kadar her anında bilinçli olmak gerekir. Bu durum aynı zamanda "hacc-ı mebrûr" a ulaşmanın da şartıdır. Bu nedenle bu bölümde öncelikle hacca manevî hazırlık; kalbin ve gönlün hazırlanması ve hacca bilinçli bir şekilde başlama konularına vurgu yapıldı.

Hacı, daha yolculuğa çıkarken nasıl bir niyetle yola çıkması ve hac ibadeti boyunca nasıl davranması gerektiği konusunda bilinçlen/diril/melidir. Hacı, daha hacca başlamadan zamanını nasıl değerlendireceğini planlamalı ve gerekirse görevliler; nâfile tavaf, nâfile namazlar, Kur'ân tilâveti ve bulunduğu âna ve mekâna göre tefekkür gibi ibadetlerle hacıların vakit planlamasına rehberlik etmelidirler. Hacı, hacdaki vaktini dolu dolu yaşamalıdır.

İkinci bölümde haccın anlam ve hikmetlerine yer verildi. Haccın anlaşılması açısından son derece önemli olan bu konu, âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerle işlendi. Burada,

Hız. Peygamber'in (s.a.s.) haccına da yer verildi. Akabinde haccın genel hikmetleri ile haccın her bir rüknünün özel hikmetleri anlatıldı.

Haccın başta gelen hikmetlerinden biri de deyim yerindeyse Allah ile buluşmak ve kutsal mekânlarda onun huzuruna çıkma halini yaşamak ve tecrübe etmektir. Üçüncü bölüm, bu hâli müşahhas olarak yaşayan hacılara, aslında Allah Teâlâ'nın her zaman ve her yerde bizimle olduğu şuurunun kazandırılması ve Müslümanın bunu bir hâl olarak kuşanmasının önemini kavratılmasıdır.

Bilindiği gibi hac, önemli bir eğitim sürecidir. Bu süreçte İslâm'da ibadetin yeri, önemi, ibadetin aslına uygun yapılması, ibadette ihlâs ve ibadetlerin genel hikmetleri gibi konuların işlenmesi, her açıdan faydalı olacaktır. Ayrıca doğru bir dindarlık anlayışı, özellikle günümüzde çok önemli hâle gelmiştir. Gerek bilgisizlik gerekse istismarlar, dindarlık adına yanlış uygulamaların yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Doğru bir dindarlık anlayışının hacılarımıza kazandırılmasında hac ve umre, önemli birer fırsattır. Hem dua hem de tövbe mevsimi olan hacda yapılacak irşadta elbette her iki konuya da yer verilmelidir.

Hacılarımıza sünnet olan nâfile namazların kazandırılması noktasında hac, son derece elverişli bir dönemdir. Bu namazların önemi, Kur'ân ve sünnetten örneklerle anlatılmalı ve kâfile görevlileri tarafından beraberce uygulanarak alışkanlık kazandırılmalıdır. Bu hususu da içerecek şekilde bu çalışmada dinin direği olan namaz, önemi ve hikmetleri konusuna yer verildi.

Mekke ve Kâbe tarihi ile bu hususta son derece önemli bir yeri olan Hız. İbrâhîm (a.s.) hakkında da bir bölüme yer verildi. Hacılar, farklı kaynaklardan da bu konuları okuyabilirler. Ancak hacda irşad esnasında bu konularda bilgi almak isteyeceklerdir. Bu nedenle kutsal mekânların hem tarihî yönüne hem de ibadet mekânları ile ziyaret yerleri ve buralarda davranış ahlâkına yer verildi.

Hacılarımız, mutlaka Medine-i Münevvere'ye gitmekte ve Hız. Peygamber'i (s.a.s.) ziyaret etmektedirler. Bu nedenle Hız. Peygamber sevgisi, ona ittibâ ve bunun önemi, âyet ve hadîslerle geniş bir şekilde işlendi. Sahâbe efendilerimizin dinimizdeki yeri ve önemi bellidir. Bu konuda pek çok âyet-i kerîme ve hadîs-i şerif bulunmaktadır. Onları sevmek bizim imanımızın gereğidir. Dolayısıyla bu konuya da bir bölüm olarak yer verilmiştir. Yine Peygamberimiz'in ve ashâbının izlerini taşıyan Medine-i Münevvere ve oradaki tarihî yerleri anlatan bir bölüm eklenmiştir.

Hacılarımızın gerek Mekke gerekse Medine'de kazanacakları önemli kazanımlarından biri de ümmet bilincidir. Hac, başlı başına bir ümmet buluşmasıdır. Bu nedenle ümmet konusuna da bir bölüm olarak yer verildi. Hem sahâbe sevgisi hem de ümmet bilinci konusunun işlenmesinin önemi özellikle günümüzde izahtan vârestedir.

Son bölümde “hacı olmak ve hacı kalmak” konusuna yer verildi. Zira hacılarımızın bundan sonraki hayatlarında da hacdaki kazanımlarını devam ettirmeleri ve bu hususta bilinç kazanmaları zaruridir.

Kitap, esasen vaaz ve irşadda faydalanılmak üzere hazırlandığından, zaman zaman konuşma üslubunda cümleler de içermektedir. Ayrıca kafiye görevlileri de dikkate alınarak konular, sadece bir vaaz olacak şekilde değil her bir bölüm, birden çok konuşmada yararlanılabilecek şekilde hazırlanmıştır.

Kitabın hazırlanmasında söz konusu metinleri kaleme alarak emek veren öğretim üyesi, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı ve Diyanet İşleri Uzmanı hocalarımıza, metinleri okuyarak katkıda bulunan Kurul Uzmanları Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR ve Dr. Murat PEÇE'ye, basım aşamasında gerekli tashih çalışmalarını yürüten Kurul Uzmanı Taha Yakup ARSLANTÜRK ile Kurul Uzman Yardımcıları Yakup ALVER ve Ümmü Eymen BALBABA'ya ve eserin son okumasını yapan Kurul Başkanvekili Dr. Fatih Mehmet AYDIN'a teşekkür ederim. Eserde sunulan bilgilerin satırda kalmayıp Rahmân'ın misafirlerinin gönül dünyalarını aydınlatmasını ve bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını Yüce Allah'tan dilerim.

Muvaffakiyet, Allah'tandır.

Prof. Dr. Abdurrahman HAÇKALI

Ankara, Mayıs 2025

HACCA HAZIRLIK VE HAC AHLÂKI

Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR*

GİRİŞ

Hac, Allah Teâlâ'nın insanlar üzerindeki hakkı olarak nitelendirdiği,¹ İslâm'ın beş temel esasından biri olan son derece önemli bir ibadettir.

Hac ibadeti, bu ibadet boyunca nasıl davranacağına dair daha bu kutsal yolculuğa başlamadan hazırlık yapmak gereken bir ibadettir. Zira mebrûr ve makbul bir hac için kişinin hac boyunca Allah'ın istediği hâl ve davranış içerisinde olması gerekir.

Sıradan bir yolculuk için bile günler öncesinden bir hazırlık safhasının bulunduğu dikkate alındığında, böylesine çok özel bir çağrıya muhatap olarak Harem-i şerif'te Yüce Allah'ın misafiri olmak, O'na yürümek, O'na yakın olmak, O'nun Resûlünü (s.a.s.) ziyaret etmek üzere çıkılacak yolculuk için acaba nasıl bir hazırlık yapmalıdır?!

Bu yolculuk, asla turistik bir gezi değildir. Bol bol fotoğraf çekilecek, ibadet esnasında başkalarına canlı videolar gönderilecek bir şov ise hiç değil...

Bilakis gönlünü Allah'ın huzuruna çıkmaya hazırlama, onun huzuruna varma, bizzat Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) selam verme... Rahmet meleklerinin kanatları altında ibadet hâlinde olmaktır hac.

Hacı adayı, varacağı menzile doğru hareket etmeden önce maddî ve manevî olarak birtakım ön hazırlıklar yapması gerektiğinin bilincinde olmalıdır.

Pek çok insan, hayatında ancak bir defa hac imkânı bulur. Bu nedenle hacı adayı, haccının sahih olması için gereken şartları yerine getirmesinin yanında hac esnasında ibadet âdâbına olabildiğince riayet etmesi ve dönünce de bu manevî hâlini koruması gerektiğinin şuurunda olmalıdır.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 Âl-i İmrân, 3/97.

Hac yolculuğuna bilinçli ve şuurlu bir şekilde çıkmak, son derece önemlidir. Bu nedenle hacdan önce birçok açıdan hazırlık yapmalıyız. Önce niyetimizi gözden geçirmeli, orada Allah rızası dışında hiçbir şeye yer vermemeliyiz. Ardından kalbimizi ve gönlümüzü bu ibadete, Allah ve Resûlü'nün (s.a.s.) huzuruna çıkmaya hazırlamalıyız.

Diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadetinde de asıl olan kalptir, gönüldür. Eğer kişi, Kâbe'ye sadece bedeniyle varır da gönlünü başka yerlerde bırakırsa nice manevî ziyafetten mahrum kalır.

Hangi ruh hâliyle bu ibadeti yerine getirdiğine bir bakmalıdır insan...

Hacca niyetlenen Müslümanın öncelikli olarak haccın anlamı, önemi, hikmetleri ve bu ibadeti yerine getirirken ortaya koyması gereken davranış ahlâkı konusunda bilgilendirilmesi ve bu hususta yeterli bir bilinç düzeyine erişmiş olması gerekir.

Hacca hazırlanırken insan, artık manevî dünyasında daha dikkatli, daha titiz olur. Helâle ve harama her zamankinden fazla hassasiyet gösterir. Bedenine haram lokma sokmaz, şüphelilerden de kaçınır. İbadetlerine daha dikkatle devam eder. Nâfileleri elinden geldiğince yapmaya başlar ve hayatı boyunca bu hâli kuşanmaya azmeder. Çıkacak olduğu yolculuğun Allah'a giden bir yolculuk olduğunu asla unutmaz; O'na misafir olacağını düşündükçe kalbi titrer ve buna hazır olmaya çalışır.

1. HAC YOLCULUĞUNA MANEVÎ HAZIRLIK

• *Haccın Anlam ve Önemini Düşünmek*

Kelime anlamı ile hac, "*muazzam bir şeye yönelmek*" anlamına gelir.² Bu yöneliş elbette ki Yüce Allah'a olan yöneliştir. O'na tam bir teslimiyetle teslim olmaktadır.

Kişi, daha en başta hacca gitme planı yaparken, Allah Teâlâ'nın haremünde misafir olacağını düşünerek *إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ* "*Doğrusu biz Allah'a aidiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz.*"³ şeklinde insana varlık âlemindeki gerçek yerini hatırlatan bu özlü ifadeyi gönlüne yerleştirmelidir. Hacı adayı, maddî düzlemdeki hac seyahatini manevî yolculuğunun önemli bir unsuru ve sembolü olduğunun farkında olarak kendisini bu mukaddes sefere hazır hâle getirmelidir. Zira gidilecek mekânlar; kutsal sembollerle örülür, ilâhî rahmetin tecelli ettiği, diğer mekânlardan farklı bir fazilet ve öneme sahip, peygamberler ve tevhid önderlerinin hatıralarına dair pek çok izler barındıran manevî değerli yüksek yerlerdir.

Hac, insanın bütün maddî varlığından sıyrılarak mâna âlemine doğru yaptığı bir yolculuğu temsil ettiğinden, bu yolun yolcusunun kimseye yük olmayacak şekilde

2 Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li ta'lîl'l-muhtâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1356/1937), 1/139.

3 el-Bakara, 2/156.

yapacağı maddî birtakım hazırlıkların yanında mânen de tam bir hazırlık sürecine girmesi gerekir. Bu kutsal yolculuğa çıkmadan önce bütün günahlarına samimi bir şekilde tövbe etmeli ve kul hakları konusunda da hak sahipleri ile helâlleşmelidir.

Hacca başlarken namazdaki tekbir misali dile getirilen o kutlu ifadeler, ne denli samimi ve derin bir teslimiyetle Yüce Allah'a kendimizi adadığımızın en güzel göstergesidir:

“Lebbeyk Allahümme lebbeyk. Lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk. İnne'l-hamde ve'n-nî'mete leke ve'l-mülk. Lâ şerîke lek.”

“Buyur Allah'ım, buyur! Emrindeyim, buyur! Buyur Allah'ım ki senin hiçbir ortağın yoktur, buyur! Şüphesiz hamd, sana mahsustur. Nimet de senin, mülk de senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur.”

Kul, bu ifadelerle hayatında yepyeni bir sayfa başlatmıştır. Artık bundan böyle Allah Teâlâ'nın istediği gibi bir kul olacak, tazelediği kulluk sözleşmesinin gereği olarak söz ve davranışlarında daha hassas davranacaktır.

Öyleyse hac yolcusu, henüz yola çıkmadan önce duygu, düşünce ve eylemlerini Allah'a karşı tam bir sorumluluk bilinci içerisinde düzenleyerek kendisini ilâhî huzura varmaya hazır bir hâle getirecektir.

Hac öncesi yapılması gereken en önemli manevî hazırlıklardan biri de sahih bilgiyi kuşanmaktır. Zira ibadetler, ne kadar bilgi rehberliğinde ve bilinçli olarak yapılırsa o derece makbul ve birey üzerindeki etkisi o denli fazla olur. Allah katında “sâlih amel”, ancak sahih bilginin bir meyvesidir. Bu sebeple her bir hac yolcusu bu sefere başlamadan haccın nasıl ifa edileceği bilgisinin yanında ziyaret edeceği her bir mekânın özel anlam ve hikmetlerini de kavramaya çalışmalıdır.

Bilindiği üzere ibadetlerin en temel hedefi, birey ile Yüce Yaratıcı arasında güçlü bir bağ oluşturmak ve bu manevî derinlik içerisinde insanın özünü ve davranışlarını şekillendirmesini sağlamaktır. Bu yönüyle ibadetlerin Yüce Allah'a karşı tâzim ve bağlılığı ifade eden eylemsel boyutunun yanında, insanın iç dünyasını baştan başa imar eden eğitici bir fonksiyonu vardır. Hatta ibadetlerin kişi üzerindeki etkisi ve manevî hayatına katkısı, o ibadetin makbuliyetinin de bir tür göstergesi mahiyetindedir.

• **Samimi Bir Niyet, İhlâslı Bir Gönül**

Her hacının hayali, şüphesiz Yüce Yaradan katında kabul görmüş mebrûr bir hac yapmaktır. Nitekim hadîs-i şerifte şöyle buyrulur:

“**مَبْرُورٌ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ**” *“Mebrûr bir haccın karşılığı, ancak cennettir.”*⁴

4 Buhâri, “Umre”, 1; Müslim, “Hac”, 437.

Mebrûr bir haccı hedefleyen her bireyin en başta kuşanması gereken zırh ise ihlâs ve samimiyettir. Zira amellere gerçek değerini kazandıran, ihlâs ve samimiyettir. İhlâs, ibadet ve diğer davranışların gösteriş ve çıkar kaygısından uzak olarak yalnız Allah için yapılmasıdır. Nitekim bir tarifte ihlâs, “Amelinde Allah’tan başka şahit gözetmemendir.”⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Bu yönüyle ihlâs, aslında umumî anlamda Müslüman ahlâkının davranışlar üzerinde kendisini göstermesi, kulluk bilincinin bütün davranışlara yansıtılmasıdır.

Tüm hayatını kulluk şuuru üzere inşa etmesi gereken Müslümanın ibadet ve eylemlerindeki temel sloganı şudur: “*De ki: ‘Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir.’*”⁶ Bu bakımdan hac gibi mukaddes bir yolculuğa niyet eden Müslüman, daha en başta bu ibadetini herhangi bir dünyevî itibar, kişisel menfaat, gösteriş ve reklam içeren her türlü eylem ve söylemden uzak tutmaya niyet etmelidir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hac yolculuğunda yapmış olduğu şu duası, bu konuda Müslümanların daha en başta gönlüne yerleştirmesi gereken önemli bir hususa dikkat çekmektedir:

اللَّهُمَّ حَجَّةٌ لَا رِيَاءَ فِيهَا وَلَا سُمْعَةَ “Allah’ım! (Bu) haccı riyasız ve gösterişsiz bir hac kıl!”⁷

İbadetler, yalnız Allah rızası için yapıldığından, bu ibadetleri edâ ederken rızâ-yı ilâhî dışındaki bütün düşünce ve beklentilerden kalbi arındırmak gerekir. Nitekim Allah katında makbul bir ibadetin olmazsa olmaz iki şartı vardır. Birincisi, dinin belirlediği ölçülere göre yerine getirilmesi; ikincisi ise tam bir ihlâs ve samimiyet içerisinde edâ edilmesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de bu hususta şöyle buyrulur:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ “Biz bu kitabı sana gerçeğin bilgisi olarak indirdik, öyleyse içten bir inanç ve bağlılık göstererek sadece Allah’a ibadet et.”⁸

• Şekil ve Sayı Değil Gönülden İbadet Bilinci

İbadetlerde niceliğe yani sayısal çokluğa önem verirken niteliği gözden kaçırmamak gerekir. Bir başka ifadeyle şekli tutturmaya çalışırken özü kaybetmemek gerekir. Zira daha çok kazanmak ve fazilet elde etmek, sayısal çokluktan ziyade niteliğe bağlıdır. Bu konuda Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurur:

5 Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1403), 19.

6 el-En’âm, 6/162.

7 İbn Mâce, “Menâsik”, 4.

8 ez-Zümer, 39/2.

إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ فَكُلَّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِ مِئَةِ ضِعْفٍ
“Sizden biri İslâm'ı güzel bir şekilde yaşadığı zaman, (bu samimi hâl üzere) yapacağı her iyilik, onun için on katından yedi yüz katına kadar artırılır.”⁹

Hadis-i şerifte özellikle kullanılan “ihsan” kelimesi, yapılacak işin tam bir samimiyet ve özveri içerisinde, olabilecek en güzel şekilde yapılmasını ifade etmektedir ki bu, esasen Müslümanın bütün işlerindeki yaygın tavrıdır.¹⁰

2. HAC İBADETİNİ EDÂ EDERKEN

Şuurlu bir mümin, hac gibi müstesna bir ibadeti baştan sona sahih olacak şekilde ve âdâbına riayet ederek yapar. Hacı, her biri pek çok hikmet barındıran haccın rükünlerini yerini getirmeden önce bunların hikmetlerini ve niçin bunları yaptığını tefekkür etmelidir.

• *Mikât: Niyet, İhlâs ve Kalbini Kontrol Yeri*

Hacı, mikâta yöneldiğinde veya buraya geldiğinde, Yüce Yaradan ile manevî bir şekilde buluşmak üzere özel olarak tayin edilen bölgeye girmek için tüm hazırlıkların tamamlandığını ve hacca/umreye başlayacağını düşünmelidir. Daha önce kalbini ve gönlünü hacca hazırlamış hacı adayı, haccına/umresine başlarken burada niyet edecek/ihrama girecektir. Başlangıcından ihramdan çıkana kadar umre/hac ibadetinin içerisinde olacağını ve her daim ibadet hâliyle davranması gerektiği şuurunu hiç kaybetmemelidir. Nasıl ki namazda namaza, aykırı işler yapamıyorsak, niyet edip telbiye getirerek başladığımız hac ya da umre ibadetine aykırı işleri de yapamayacağımızı bilmeli ve aklımızdan çıkarmamalıyız.

İhrama girerken Allah'tan gayrı bütün bağılıklarından sıyrılmalı ve gönlünü ona vermelidir. Telbiye, Rabbin davetine icabet ve teslimiyetle ona yöneliştir. Dolayısıyla ihrama girerken dünyanın bütün benlik, imtiyaz ve ziynetinden sıyrılmalı ve bu hakikati idrak etmeye çalışmalıdır. İhramla kişi, tüm dünyalık yüklerini üzerinden atarak makam, mevki, ayrıcalık vb. her şeyini bir tarafa bırakır. Âdeta Allah'ın huzuruna yürüdüğünü tecrübe eder. Rabbinin huzuruna sadece kendisi olarak çıkacağını düşünür.

Niyet, telbiye ve ihrama girerken hacının hâli, kalbine gönlüne ve zihnine yönelerek Allah'ın razı olacağı şekilde bir umre ya da haccetmeye azmetmek olmalıdır. Artık Allah'ın misafiri olduğu düşüncesini gönlünden çıkarmamalı ve daima Allah'ın huzurunda olduğu düşüncesini kendisine hâl edinmelidir.

Hacının buradaki hâli; ihlâs, samimiyet, acziyet ve kalbî huzur hâli olmalıdır.

9 Buhâri, “İmân”, 31; Müslim, “İmân”, 205.

10 Müslim, “Sayd”, 57.

- **Kâbe ve Tavaf: Kavuşma ve Huzura Çıkma**

İhramlı kişi, Kâbe'ye yaklaştığında huzûr-u ilâhîye çıkacağını düşünür ve kalbini buna hazırlar. Tavafta Rabbi ile buluştuğunu bilir. Her daim onun huzurunda döner. Artık orada en önemli şey, ihlâs ve edeptir. Ayrıca orada bulunanların Rableriyle baş başa olduklarının farkında olarak kimseyi incitmez, mümkünse kimseye dokunmamaya ve hâlini bozmamaya çalışır. Başka şeylerle değil kendi gönlüyle meşgul olur. Hâline göre dua eder, Kur'ân okur, hâlini Rabbine arz eder. Manevî zevke erer ve bu zevkle döner. Hacerülesved'e dokunmak için izdihama yol açmaz. Kemâl-i edep ile onu uzaktan selamlar. Fotoğraf, video vb. şeylerin ibadete ve ihlâsa aykırı şeyler olduğunun idrakine varır. Tavafta gösteriş yapmaz. Rabbiyle baş başa olmak yerine başkalarıyla konuşmak vb. şeylerle gaflete düşmez. Tavafta tamamlayınca uygun bir yerde iki rekât namazını kılar ve Peygamberimiz'e (s.a.s.) ittibâen bol bol zemzem içir.

Allah Teâlâ, Safâ ve Merve'nin Allah'ın şeâirinden/sembollerinden olduğunu bildirmiştir.¹¹ Bir diğer âyet-i kerîmede şeâire önem vermenin takvânın gereği olduğuna dikkat çekmiştir.¹² Hac ve umre yapan kişi de Safâ ve Merve'yi bu bilinçle önemser, Allah'ın değer verdiğine değer verir ve sa'y eder.

- **Arafat: Tefekkür, Dua ve Marifet**

Arafat vakfesi, haccin rûknüdür. Hz. Peygamber (s.a.s.), "**Hac, Arafat'tır.**"¹³ buyurmuştur. Hacı adayı, önce Arafat'ta vakfenin hac için ne denli önemli olduğunu bilmelidir. Gün boyu Arafat'ta geçireceği zamanı iyi değerlendirmeli ve orada gaflet içerisinde olmamalıdır.

Arafat; "bilme", "tanıma", "anlama", "kavrama" anlamlarına gelmektedir.

Arafat, kıyamet günü insanın Allah'ın huzuruna çıkışını hatırlatır.

Hacı, vakfe boyunca Rabbinin huzurundadır ve korku ile ümit arasında Allah'ın affını ve rahmetini beklemekte, bu hâl ile dua etmektedir. Kişi, böylece kendini, konumu ve kendisini yaratanı her zamankinden daha farklı bir hâlde tefekkür eder, anlama ve kavrama imkânı bulur.

Arafat, ölmeden önce ölmeyi, hesaba çekilmeden önce kendini hesaba çekmeyi öğreten yer ve zamandır. Hacı adayı, Arafat'ta bu anlayış içerisinde davranmalı ve vaktini boş şeylerle hebâ etmemelidir.

Özetle hacının Arafat'ta bürüneceği hâl; tefekkür, muhasebe ve dua hâlidir.

11 el-Bakara, 2/158.

12 el-Hac, 22/32.

13 Tirmizi, "Hac", 57.

- **Müzdelife: Allah'ı Anma ve Af Dileme**

Arafat vakfesinden sonra Müzdelife vakfesine geçilir. Kur'ân-ı Kerîm Müzdelife vakfesinde bol bol Allah'ı zikretmemizi ve af dilememizi istemektedir: "... *Arafat'tan ayrırlıp Müzdelife'ye akın ettiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz, onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırılmışlardan idiniz. Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"¹⁴

Hacının Müzdelife'deki hâli, Allah'ı zikir ve af dileme hâli olmalıdır.

- **Mina: Kötülüklerle, Nefs ve Şeytanla Mücadele Şuuru**

Mina, Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil'in (a.s.) büyük imtihandan geçtikleri yerdir. Mina, şeytan taşlarken kötülüklerle mücadele ahlâkının kazanıldığı yerdir.

Hacı, burada kendisini Allah'ın emrine sarılmaktan alıkoyan ve günaha sürükleyen her şeyi taşlamaktadır. Atılan taşlar, aslında içimizdeki şeytana, kötü hasletlere ve Allah'a yakın olmaya mâni olan her şeye karşıdır.

Hacının buradaki hâli, şeytan başta olmak üzere kötülüklerle mücadeleyi kendisine şîâr edinme hâlidir.

- **Bayram ve Kurban: Müjde ve Sevinme Zamanı**

Hacı büyük bir görevi yerine getirmenin ve Allah'ın kendisine vadettiği müjdelere kavuşmanın sevinciyle bayram eder. İmkânı olanlar, aynı zamanda hem şükürünü hem de fedakârlığını ifade etmek üzere kurbanını keser.

3. HACDA VAKTİ DEĞERLENDİRME VE İBADET BİLİNCİ

Allah Teâlâ, bu ümmete yönelik rahmetinin bir tecellisi olarak bazı zaman dilimlerini mânen bereketli kılmıştır. Ömrümüzün bazı zamanlarına denk gelen mübarek gün ve geceler, bunun en açık örneğidir. İşte bunun gibi bazı mekânlar da orada yerine getirilen ibadetler için ayrı bir hususiyete sahiptir. Manevî faziletlerle donatılmış mu-kaddes mekânların başında Harem-i şerif gelir.

Harem-i şerif'in fazileti hakkında Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

صَلَاةٌ فِي مَسْجِدِي أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ إِلَّا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ وَصَلَاةٌ فِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَفْضَلُ مِنْ مِائَةِ أَلْفِ صَلَاةٍ فِيْمَا سِوَاهُ

14 el-Bakara, 2/198-199.

“Benim şu mescidimde (Mescid-i Nebevî) kılınan namaz, Mescid-i Harâm dışındaki diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Mescid-i Harâm’da kılınan bir namaz da diğer mescidlerde kılınandan yüz bin namazdan daha faziletlidir.”¹⁵

Bazı âlimler, konu ile ilgili birtakım rivayetlerden hareketle Harem-i şerif’te gerçekleştirilen namaz dışındaki ibadet nitelikli diğer amellerin de sevabının kat kat fazla olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶

Hâl böyle olunca Yüce Allah’ın kendisini böylesine faziletli mekânlarla müşerref kıldığı hacı adayının, buradaki fazileti elde edebilmek için âdeta bir yarış heyecanı içerisinde olması beklenir.

Hayat, gözümüzün önünde bir su gibi akıp giderken her zaman olması gerektiği gibi özellikle karşımıza çıkan fırsat dilimlerini daha ayrı bir özenle değerlendirmemiz gerekmektedir. Âhirette, boşa geçen zamanlarına hayıflanıp *يَقُولُ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي* “Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!”¹⁷ diyenlerden olmamak için, içinde bulunulan zaman ve mekânı âhiret azığı olacak en verimli şekilde değerlendirmek gerekir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bir hutbesinde ümmetine yönelik şu çağrısı, eriyip gitmekte olan ömür içerisinde kulun Yüce Yaradan ile ilişkisine dair önemli mesajlar içermektedir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ثُوبُوا إِلَى اللَّهِ قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا وَبَادِرُوا بِالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ قَبْلَ أَنْ تُشْغَلُوا وَصَلُوا الَّذِي بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ رَبِّكُمْ بِكَثْرَةٍ ذَكَرْكُمْ لَهُ وَكَثْرَةَ الصَّدَقَةِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ تُرَزِّقُوا وَتُنْصَرُوا وَتُجَبَّرُوا...

“Ey insanlar! Ölmeden önce Allah’a tövbe edin. Meşguliyetler sizleri sarmalamadan önce sâlih ameller işlemede acele edin. Rabbinizi çokça anmak ve gizli-açık çokça sadaka vermek suretiyle O’nunla olan bağınızı güçlendirin. Tâ ki ilâhî yardıma kavuşasınız, rızık-lanasınız ve bağışlanasınız.”¹⁸

İslâm’ın doğuşuna ve tevhidin ilk mücadelesine şahitlik etmiş bu kutlu topraklarda doyasıya ibadet etmenin yanı sıra bu zaman dilimini ayrıca bir eğitim mektebine de dönüştürebilmek gerekir. Bu bağlamda burada başlamak ve daha sonra günlük rutin hâline dönüştürmek üzere şunlar yapılabilir:

- Her hâliyle Allah’ın gözetimi altında olduğu bilinciyle hareket etmek,

15 Buhârî, “Fazlû’s-salât”, 1; Müslim “Hac”, 509; İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 195.

16 İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ’l-fıkhiyye el-kübrâ* (Mısır: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, ts.), 2/119; ayrıca bk. Hasan el-Basrî, *Fezâilü Mekke ve’s-sekenü fihâ*, thk. Sâmî Mekki el-Âni (Kuveyt: Mektebetü’l-Felâh, 1400/1980), 21.

17 el-Fecr, 89/24.

18 İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 178.

- Allah'ı daima anmak ve günlük belli bir vird/tesbihat edinmek,
- Kur'ân'dan her gün bir miktar okumak,
- Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kıldığı ve kılınmasını tavsiye ettiği kuşluk, evvâbîn ve teheccüd namazlarını kılmaya çalışmak ve bunu devamlı hâle getirmek,
- Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) sünnetlerini öğrenmek ve yaşamaya çalışmak,
- Nâfile ibadetleri ve sâlih amelleri çoğaltmak,
- Ölüm ve ölüm sonrasını tefekkür etmek.

4. HACDA İNSANLARA VE ÇEVREYE MUAMELE AHLÂKI

- **Münakaşa Etmemek, Kötü Söz Söylememek, Kimseyi İncitmek ve Kimseyi Hor Görmek**

Hac, milyonlarca insan ile bir arada ve aynı mekânlarda yerine getirilen bir ibadettir. Dolayısıyla hac veya umre boyunca insanlara yani din kardeşlerimize karşı muamelemiz, son derece önemlidir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerim, hacı anlatırken bu hususa dikkatimizi özellikle çeker:

“*Hac bilen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur...*”¹⁹ Bu nedenle, hacı başkalarıyla kavga, münakaşa vb. şeylerden ısrarla kaçınmalıdır.

İnsanın çoğu kez aldandığı hususlardan biri de fazilet elde etmek peşinde koşarken daha büyük mükâfatları gözden kaçırabilmesi, arzu edilenin tam zıddı bir duruma düşebilmesidir. Bu nedenle hacı, başkalarını incitmekten ve kul hakkına girmekten sakınmalıdır. Söz gelimi tavaf esnasında Hacerülesved'i öperek istilâm etme sünnetini yerine getirme arzusu ile hareket ederken bu bölgenin kalabalık olması durumunda insanlara eziyet vererek de olsa bu eylemi gerçekleştirmeye çalışmak gibi bir durumun içerisine düşülebilmektedir. Oysaki bu, gerçekte Allah katında makbul bir sâlih amel değildir. Bu bağlamda Resûlullah'ın (s.a.s.) Hz. Ömer'e (r.a.) olan şu uyarısı, ne kadar da anlamlıdır:

يَا عُمَرُ إِنَّكَ رَجُلٌ قَوِيٌّ لَا تُزَاحِمُ عَلَى الْحَجْرِ فِتْوُذِي الضَّعِيفِ، إِنْ وَجَدْتَ خَلْوَةً فَاسْتَلِمْهُ، وَإِلَّا فَاسْتَقْبِلْهُ
فَهَلِّلْ وَكَبِّرْ

19 el-Bakara, 2/197.

“Ey Ömer! Sen, güçlü ve kuvvetlisin. Hacerülesved’e ulaşmak için zayıf ve güçsüzleri ezerek sıkıştırma! Eğer onu تنها bulursan istilâm et; değilse uzaktan el kaldırıp selamlayarak tehlil ve tekbir getir!”²⁰

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Hz. Ömer’e (r.a.) olan bu uyarısından hareketle İslâm fakihleri, Hacerülesved’i istilâm ederken insanlara eziyet vermekten kaçınmanın vacip olduğunu ifade etmişlerdir.²¹

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bizleri en çok sakındırdığı şeylerden biri, Müslümanın diğer bir Müslümanı hor ve hakir görmesidir. Nitekim Efendimiz (s.a.s.), *“Müslüman kardeşini hor görmesi, kişiye kötülük olarak yeter.”*²² buyurmuşlardır. Bu nedenle hacca gelen kişi, ne olursa olsun kimseyi hor görmemelidir. Bu kutsal zaman ve mekânlar, başkalarının hor görüleceği yerler değildir. Dünyanın dört bir yanından gelen insanların örf ve âdetleri, elbette farklılık gösterecektir. Hacı, bu farklılıklara değil, niyetinden tekbir ve telbiyesine, namazından duasına, tavaftan vakfesine kadar her şeyde ortaya çıkan birlik ve beraberliğe odaklanır. Burada herkes, Rahmân’ın misafiridir.

Hac esnasında Allah’ın beyti olan Kâbe ve çevresindeki ibadet mekânlarına duyulan saygının daha fazlasına insanın layık olduğu hatırdan çıkarılmamalıdır.

Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) tavaf esnasında Kâbe’ye dönüp şöyle seslendiği rivayet edilir:

مَا أَطْيَبَكَ وَأَطْيَبَ رِيْحَكَ مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لِحُرْمَةِ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ
عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكَ

“(Ey Kâbe!) Ne kadar hoşsun, kokun ne kadar da güzel! Ne kadar yücesin, hürmetin ne kadar da büyük! Fakat canımı elinde tutan Allah’a yemin ederim ki bir müminin Allah katındaki hürmeti, senin hürmetinden şüphesiz daha üstündür.”²³

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Vedâ haccında ümmetine yönelik son vasiyetleri arasında Müslümanların birbirlerine karşı tutumuna dair önemli mesajlar yer alır. Nitekim Resûlullah (s.a.s.) kurban bayramı günü (Mina’da) insanlara hitap etmiş ve bu konuşmasında şunları dile getirmiştir:

– *“Ey insanlar! Bu gün hangi gündür?”* diye sordu. İnsanlar:

– *(İçinde savaş) haram olan gündür, dediler. Resûlullah (s.a.s.):*

20 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü İbni'l-Cevzi, 2016), 1/321.

21 Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 1/146.

22 Müslim, “Birr”, 32.

23 İbn Mâce, “Fiten”, 2.

– “*Bu hangi beldedir?*” diye sordu. İnsanlar:

– (İçinde savaş) haram olan beldedir, dediler. Resûlullah (s.a.s.):

– “*Bu ay hangi aydır?*” diye sordu. İnsanlar:

– Harâm aydır, dediler. Resûlullah (s.a.s.):

– “*Şüphesiz kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu beldenizde, bu ayınızda, bu günün haramlığı gibi birbirinize haramdır.*” buyurdu ve bu sözleri birkaç sefer tekrar etti. Sonra başını yukarı kaldırıp:

– “*Allah’ım! Tebliğ ettim mi? Allah’ım! Tebliğ ettim mi?*” dedi.²⁴

İbadetin detaylarına karşı hassasiyet gösterirken insanlara zarar verecek, onları incitecek her türlü söz, tutum ve eylemden de şiddetle sakınmak gerekmektedir. Aksi takdirde bir faziletin peşinden koşarken daha büyük bir vebal üstlenilmiş olunabilir. Allah’a karşı işlenen hataların tövbe ve ilâhî rahmetle bağışlanması mümkünken, kul-lara yönelik hak ihlalleri sadece tövbe ile bağışlanacak türden değildir. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hayatından bizlere aktarılan şu olay, önemli mesajlar içermektedir:

Hac ibadetini Peygamber Efendimizle (s.a.s.) birlikte yerine getiren Müslümanlar, ibadetleri ile ilgili hatalı olduğunu düşündükleri bazı hususları Efendimiz’e (s.a.s.) arz ediyorlardı. Efendimiz (s.a.s.) kendisine, “Şunu şundan önce veya sonra yaptım.” diyenlere, “*Zararı yok, zararı yok!*” diye cevap veriyor, bu yaptıkları şeylerden dolayı ibadetlerine bir zarar gelmeyeceğini ifade ediyordu. Ancak bunun hemen peşi sıra şöyle diyordu:

“*Ancak bir Müslümanın şerefine haksızca dil uzatan kimse müstesna. İşte bunu yapan, zararın/sıkıntının tam da içine düşmüş ve helâk olmuştur.*”²⁵

İbadetimize zarar gelmesin diye en küçük hatalardan bile sakınırken âhirette peşimizi bırakmayacak kul haklarından acaba nasıl sakınmalıyız?

Yüce Allah, tevhid inancı etrafında birleşen müminleri kardeş ilân etmiş,²⁶ bunu aynı anne ve babadan dünyaya gelen evlatların kardeşliğinden daha üst bir mertebede konumlandırmıştır. Allah katındaki yegâne üstünlük ölçüsü takvâdır.²⁷ Dolayısıyla İslâm’da, Yüce Allah’ın emirlerine uygun hareket etmek ve onun yasak kıldığı davranış-lardan sakınmak konusundaki titizlik dışında hangi etnik köken, dil ve renkten olursa olsun insanı diğerinden üstün kılan hiçbir farklılık üstünlük sebebi olarak görülmemiştir. Allah Resûlü (s.a.s.), bu hususu insanlığa şöyle ilân etmiştir:

24 Buhârî, “Hac”, 132.

25 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 89.

26 el-Hucurât, 49/10.

27 el-Hucurât, 49/13.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى عَجَمِيٍّ، وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا أَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ، وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، إِلَّا بِالتَّقْوَى

“Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arap’ın Arap olmaya, Arap olmayanın Arap’a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takvâ dışında bir üstünlüğü yoktur...”²⁸

İnsanları iman ve İslâm kardeşliği ile buluşturan Yüce Dinimiz, inananların birbirlerine karşı merhamet ve hoşgörüyü dayalı her türlü davranışını Allah’a yaklaştıran sâlih bir amel olarak kabul etmiştir. Bu çerçevede İslâm, Müslümanlardan birbirlerine karşı fedakâr ve müsamahalı olmalarını ister ve onlara bir gülümsemek dahi olsa birbirlerine karşı yapacakları hiçbir iyiliği küçük görmemeyi öğütler.²⁹

Hac gibi insanın sıkı bir irade eğitimine tâbi tutulduğu ve her adımının ibadet hükmünde olduğu bu kutsal yolculuğun bütün aşamalarında kul, her an ilâhî murakabe altında olduğu bilinciyle hareket eder. Rabbine karşı hatalı davranışlardan sakındığı gibi insanlarla olan beşerî ilişkilerinde de aynı hassasiyetle hareket etme gayretinde olur. İnsanları üzecek, onlara zarar verecek ve onları gücendirecek her türlü kırıncı tutum ve davranıştan uzak kalma çabası içerisinde olduğu gibi onlara karşı niyet ve bakışını da kontrol altında tutar. Mümin olmanın her şeyden önce diğer insanlar nazarında “emîn” olmakla mümkün olduğunu hatırlından çıkarmaz. Bunun yanı sıra Müslümanlar hakkında iyi duygu ve düşünceler içerisinde olmanın kendi Müslümanlığının kalite göstergesi olduğunun idrakine varır. Zira Efendimiz (s.a.s.), “*Hüsni zan, kişinin kulluğunun güzelliğindedir.*”³⁰ buyurmuştur. İnsanlara karşı bakış ve düşüncelerini güzelleştirememiş kimseler, bunun tedavisini yine kendi gönül dünyalarına yönelerek gerçekleştirmek durumundadırlar. Zira insan insanın aynasıdır. Yunus Emre’nin deyimiyile:

Her neye bakarsan kendi yüzündür,

Kimde ne görürsen kendi özündür.

İnananlara hoş nazarla bakmak, onları hakir görmemek ve onlara karşı kin gütmek her Müslümanın Allah’tan istemesi gereken üstün bir haslettir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de inananların özelliklerinden bahsedilirken şöyle buyrulur:

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/411.

29 Tirmizi, “Et’ime”, 30.

30 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 89.

*“Bunların ardından gelenler de ‘Ey Rabbimiz’ derler, ‘Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi başışla; kalplerimizde iman edenlere karşı kötü bir düşünce ve duyguya yer bırakma. Rabbimiz! Kuşkusuz sen çok şefkatlisin, çok merhametlisin.”*³¹

Müslümanın insana bakışı konusunda Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) Enes b. Mâlik’e (r.a.) olan şu nasihatı, her Müslümanın önemsemesi gereken önemli bir sünneti de bizlere öğretmektedir. Enes b. Mâlik şöyle anlatır:

Resûlullah (s.a.s.) bana şöyle dedi: *“Yavrucuğum! Kimseye karşı kalbinde bir hile ve kötülük olmaksızın sabahlayıp akşamlayabilirsen bunu mutlaka yap.”* Sonra (Resûlullah (s.a.s.) bana şöyle dedi: *“Yavrucuğum! İşte benim sünnetim budur. Kim benim sünnetimi yaşatarsa beni sevmiş olur. Kim de beni severse cennette benimle birlikte dir.”*³²

• Ümmet Bilincini Kuşanmak

Hac; dili, ırkı ve rengi farklı olsa da aynı inanç çatısı altında toplanan Müslümanları bir araya getiren ve bütün dünyevî farklılıkları dışarıda tutarak kardeşliği en saf ve yüksek duygular içerisinde yaşama imkânı sunan sosyal bir boyuta sahiptir. Dolayısıyla hac, bir bakıma kardeşlik ahlâkının bütün boyutlarıyla eyleme dönüştürüldüğü ve sonraki hayatta bir ölçü olmak üzere gerekli davranış özelliklerinin kazanıldığı manevî bir ortamdır.

Tevhidin sembolü olan Kâbe etrafında kümelenen, Arafat’ta aynı anda huzura el kaldıran, nefis ve şeytana karşı aynı anda kıyama kalkan Müslümanların bu birlik ve beraberlik hâlini bireyler arası ilişkilerine de yansıtması, tıpkı bir bütünün ayrılmaz parçaları gibi birbirleri ile uyumlu ve yekdiğerine karşı duyarlı olması beklenir. Haccın ilâhî irade tarafından programlanan yapılaş tarzı da esasen insana bütün hayatına teşmil etmesi gereken bu bilinci aşlamak içindir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), müminlerin birbirlerine karşı olması gereken tutumunu şu sözleri ile haber verir:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادِّهِمْ، وَتَرَاحُمِهِمْ، وَتَعَاطُفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ
بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى

*“Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğçer organların da bu rahatsızlığı paylaştığı bir beden gibidir.”*³³

31 el-Haşr, 59/10.

32 Tirmizî, “İlim”, 16.

33 Müslim, “Birr”, 66.

- **Harem Bölgesine Saygı: Çevreyi Kirletmemek**

Hac, aynı zamanda Allah tarafından kutsal kılınmış, dokunulmazlığı olan bir çevrede yerine getirilmektedir. Hac boyunca çevreye, doğaya ve diğer canlılara karşı tavrımız da son derece dikkatli olmalıdır. Her daim ibadet şevki ve şuuruyla Harem bölgesinin dokunulmazlığına riayet edilmelidir. Bu kutsal toprakları elimizden geldiğince kirletmemeli, mümin nezahet ve temizliğine dikkat etmeliyiz.

5. MEKKE VE MEDİNE HAREMİNDE DAVRANIŞ AHLÂKI

- **Beytullah'ın Gölgesinde Misafir Olmak**

Harem-i şerif'in sakini olmakla şereflenmek ve bu vesile ile hac gibi insanı baştan başa dönüştüren bir ibadeti edâ etme nimetine nail olmak, çağlar öncesinde Hz. İbrâhim'in (a.s.) duasına mazhar olmak demektir. Gönüllerin bu mübarek mekânlara meyletmesi, kuşkusuz kalbin derinliklerinden yükselen o duadan nasiplenmiş olmanın bir eseridir:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْعَدَةً
مِنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

“Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kulsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler.”³⁴

Hac ve umre yapanlar, Rahmân'ın seçkin konuklarıdır.³⁵ Sıradan bir misafirliğin bile kendine has bir edebi ve kuralları vardır. Mekânın usul ve âdâbı gözetilerek davranışların normalden daha fazla kontrol altında tutulması, hane sahibini gücendirecek davranışlardan sakınılması bunlardan bazısıdır.

- **Harem, hürmetsizlik kaldırmaz!**

Mekke şehrini içine alan Harem-i şerif, adından da anlaşılacağı üzere mukaddes, hürmet ve saygınlığı korunan, her canlının güvende olduğu bir eman yurduudur.

Kur'ân-ı Kerim'de bu alan, hürmete layık güvenli bölge olarak ilân edilmiş, insanların mânen arınması için özel bir mekân olarak tayin edilmiştir:

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ

34 İbrâhim, 14/37.

35 İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

“Görmezler mi ki çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke’yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?”³⁶

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَادِ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ

“İnkâr edenlere, insanları Allah yolundan ve –yerli olsun dışarıdan gelmiş olsun bütün insanlar için (ibadet yeri) yaptığımız– Mescid-i Harâm’dan alıkoyanlara ve her kim orada zulmederek haktan saparsa ona elem veren bir azap tattırırız.”³⁷

Âyet-i kerîmede, Mescid-i Harâm’ın bulunduğu bölgenin, orada ikamet edenler dâhil kimsenin tekelinde bulunmadığı, buranın evrensel bir merkez olduğu hatırlatılmakta; inkârcılar da dâhil, insanları Allah yolundan ve böyle bir ibadet yerinden alıkoymaya çalışanların elem verici bir azapla karşı karşıya kalacağı haber verilmektedir.³⁸

Allah Teâlâ, yerleri ve gökleri yarattığı gün itibarıyla bu beldeyi haram/harem kılmış ve buraya özel bir önem atfedilmiştir. Mekke’nin fethi günü Hz. Peygamber (s.a.s.) bu hususu şöyle ilân etmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ مَكَّةَ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فَهِيَ حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا يُعْصَدُ شَجَرُهَا وَلَا يُنْفَرُ صَيْدُهَا وَلَا يَأْخُذُ لِقَطَّتْهَا إِلَّا مُنْشِدٌ

“Ey insanlar! Allah, Mekke’yi gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılmıştır. Artık Mekke, kıyamete kadar haramdır. Bu sebeple ağacı kesilmez, avı rahatsız edilmez ve buluntu malı, onu ilân etmek için olması dışında kimse alamaz.”³⁹

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Harem, insan başta olmak üzere bütün canlıların her yönüyle emniyet içerisinde olduğu yerdir. Kuşkusuz bu hükümler, insanın çevresine karşı duyarlı davranması ve tabiatı korumasında insanı bilinçlendiren önemli mesajlar içermektedir.

İlk defa Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından tespit edilen Mekke haremünün sınırları, “alem” adı verilen taşlarla işaretlenmiş, Mekke’nin fethi sonrasında Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından yenilenen bu sınırların belirgin kalmasına tarih boyunca özen gösterilmiştir.⁴⁰

36 el-Ankebût, 29/67.

37 el-Hac, 22/25.

38 Heyet, Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 3/726.

39 Buhâri, “Meğâzi”, 53; İbn Mâce, “Menâsik”, 103.

40 Özel, Ahmet, Kutsal Topraklar Rehberi (Ankara: DİB Yayınları, 2018), 16.

Özellikle, mukaddesata dair birçok nişânenin var olduğu bu sınırlar içerisindeki tutum ve davranışlarımıza çok dikkat etmemiz gerekmektedir. Yüce Allah, koymuş olduğu yasaklara riayet eden ve katında manevî değeri olan sembollere karşı tâzim eden kullarının takdire şayan bu tutumlarını bizlere şöyle haber verir:

وَمَنْ يُعَظِّمِ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ “Kim Allah’ın koyduğu yasaklara saygı gösterirse bu, Rabbi katında kendisi için çok hayırlı olur.”⁴¹

وَمَنْ يُعَظِّمِ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ “Kim Allah’a ait nişânelere saygılı davranırsa bu, kalplerin takvâli olmasındandır.”⁴²

Harem bölgesinde yapılan ibadetlerin sevapları kat kat olduğu gibi içerisinde sahâbenin de bulunduğu bazı âlimlere göre bu bölge sınırları içinde işlenen günahlar da diğer yerlerde işlenenlere nazaran daha büyüktür.⁴³ Hatta kaynaklarda bazı sahâbilerin sırf bu hassasiyetten dolayı Harem’in dışında ikamet etmeyi tercih ettikleri belirtilir.⁴⁴ Bu sebeple Harem’in hürmetsizlik kabul etmeyeceğini, gerek Allah’a karşı gerekse insan ve diğer canlılara karşı olan ilişkilerde azami hassasiyet içerisinde olunması gerektiğini bilmek gerekir.

• Huzûr-u Nebî’de Bulunmak

Hac yolcusunun önemli konaklarından biri de huzûr-u Nebî’de bulunmaktır. Bir nebze olsun hayatının hasretini dindirecek, onun huzuruna çıkabilmenin heyecanını yaşayacaktır. Her yönüyle edebine dikkat ettiği gibi kalbini ve gönlünü onun huzurunda onun muhabbetiyle dolduracaktır.

Haccın önemli ziyaretgâhlarının yer aldığı bu Peygamber şehrinde hacı, hemen her vakit Yüce Allah’ın; “...*Huzurunda sesinizi yükseltmeyin.*”⁴⁵ buyurduğu o Nebiyy-i zîşân’ın (s.a.s.) huzurunda olmanın manevî zevkini tadar. O edep mektebinde Peygamberimiz ile olan biatını yeniler ve onun yolunda daha sağlam adımlarla yürümeye âdeta söz verir. Medine’de ve hassaten Mescid-i Nebî’de, Efendimiz’in (s.a.s.) hayatta iken huzurunda nasıl durması gerekiyorsa öyle durur. Adaba son derece dikkat eder. Hz.

41 el-Hac, 22/30.

42 el-Hac, 22/32.

43 Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982), 5/27-28; Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi’d-dîn* (Beyrut: Dârü’l-Mârifet, 1402/1982), 1/243; İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdü’l-meâd fi hedyi hayri’l-ibâd*, thk. Şuayb Arnaût – Abdülkâdir Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1418/1998), 1/52; Süyûtî, Ebû’l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürri’l-mensûr* (Beyrut: 1403/1983), 6/29.

44 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/28; Ögüt, Salim, “Harem”, *DİA*, 16/127-132; ayrıca bk. Özel, *Kutsal Topraklar Rehberi*, 16.

45 el-Hucurât, 49/2.

Peygamber'in (s.a.s.) yaşantısını dikkate alır. Medine'ye konfor için gelmediğini bilir, peygamber sevgisi ile gönüldü dolu taşar.

Sahâbenin onun huzurundaki edebi bambaşka idi. Nitekim bir sahâbî bu durumu şöyle tasvir eder:

أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَأَصْحَابَهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرُ

*"Peygamber'in yanına varmıştım. Sahâbileri (onun yanında) sanki başlarının üzerinde bir kuş varmış gibi (sükûnet içerisinde) idiler."*⁴⁶

Nasıl olmasın ki? Allah Teâlâ şöyle ferman buyurmuştu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ
أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

*"Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden daha fazla yükseltmeyin, birbirinize karşı yüksek sesle konuştuğunuz gibi ona karşı konuşmayın; sonra farkında olmadan amelleriniz boşa gider."*⁴⁷

Kuşkusuz çok ciddi bir uyarı idi bu. Sahâbeden Sâbit b. Kays (r.a.), bu âyet nazil olunca korkusundan yüreği ağzına gelmiş, evine kapanmış ve artık peygamber meclisine gelmemeye başlamıştı. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), onu meclisinde göremeyip durumunu sorduğunda, komşusu olan Sa'd b. Muâz, onun evine varmış ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) kendisini sorduğunu ona haber vermişti. O ise şöyle demişti: "Şu âyet indi... Biliyorsunuz ki sesi Resûlullah'a (s.a.s.) karşı en çok yükselen benim. Dolayısıyla ben cehennemliğim!" Sa'd b. Muâz, onun bu sözünü Hz. Peygamber'e iletince Efendimiz (s.a.s.), *"Bilakis o cennet ehliindedir."* buyurdular.⁴⁸

Medine'de olup da o nebevî terbiyenin ikliminden mahrum kalmak ne büyük kayıptır! Efendimiz'i (s.a.s.) bizzat terbiye eden Cenâb-ı Hak, onun örnek ahlâkının yüceliğine şöyle vurgu yapar:

وَأَنَّكَ لَعَلَى خَلْقٍ عَظِيمٍ *"Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin."*⁴⁹

Öyleyse onun ümmeti olma bahtiyarlığını elde etmiş Müslümanların görevi, onun yüce ahlâkını öğrenip davranışlarını örnek almaktır. Müslümanlar için en ideal örnek, kuşkusuz Hz. Muhammed'dir (s.a.s.). Kur'ân-ı Kerîm bu hususu şöyle ifade eder:

46 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 30/394.

47 el-Hucurât, 49/2.

48 Müslim, "İmân", 187.

49 el-Kalem, 68/4.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhîret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.”⁵⁰

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mübarek ravzasına varıp onu selamlama ve onun mesci-dinde ibadet etme bahtiyarlığını yakalamış her Müslüman, ümmeti olmakla şereflendiği Peygamber'inin hayatını her yönüyle kendisine örnek almaya ve onun sünnetini yol olarak benimsemeye kendisini ikna etmiş olmalıdır. Onun huzuruna gelip o manevî iklimden nasibini almış olan bir Müslümanın imanında, ibadetinde ve ahlâkında tıpkı o mektepte yetişen sahâbe gibi olmaya niyet etmiş olması beklenir. Bu makamda, onun yanına gelip sahâbesi olma şerefine erişmiş hiç kimsenin geldiği şekliyle yanından ayrılmadığını tefekkür ederek zihin ve gönül dünyasında olması gereken dönüşümü yaşayabilmek gerekir. Onu sevmek, sadece sözlü olarak bu sevgiyi ifade etmekle ispat edilmiş olmaz. Onu sevmek, onun ümmetini de sevmeyi gerektirir. Bir başka ifade ile onu sevmek, bu ümmet tarafından asırlardır imam olarak benimsenen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767), “Bize Peygamber'den gelen her şey baş göz üstünedir.”⁵¹ şeklindeki sözünü her zaman ve her durumda esas kabul edebilmeyi gerektirir.

Allah ve Resûlü'nün (s.a.s.) tüm buyrukları, insanın hayatını doğru ve anlamlı bir şekilde yaşamasını sağlayan öğütlerdir. Bu sebeple Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu âlemden ayrılmak üzere iken ümmetine yaptığı şu vasiyet özellikle Medine-i Münevver'e den ayrılmak üzere olan her hacı adayının kulağında çınlamalıdır:

تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ، لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

“Size iki şey bırakıyorum ki onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşır-mazsınız: Allah'ın kitabı ve Peygamberi'nin sünneti.”⁵²

Burası, aynı zamanda hicret yurdu Medine'dir. Hicreti sonrasında Hz. Peygam-ber (s.a.s.), “İbrâhim, Mekke'yi haram kıldığı gibi ben de Medine'yi haram kıldım.” buyur-muş⁵³ ve bu şehir o günden bu yana Medinetü'n-Nebî yani “Peygamber Şehri” olarak anılagelmiştir.

50 el-Ahzâb, 33/21.

51 Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1411/1991), 9/310.

52 Muvattâ, “Kader”, 3.

53 Müslim, “Hac”, 454.

Medine'nin Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından tayin edilmiş bir haremının olması,⁵⁴ bu bölgenin yeryüzünün diğer yerlerinden farklı olarak bir hürmet ve saygınlığının bulunduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁵

İslâm'ın doğduğu, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve ashâbının bulunduğu bu coğrafyayı teneffüs ederken bu manevî iklimden ilim, edep ve ahlâk namına ganimet olarak bir şeyler elde edip hayatımızı bu ölçülere göre şekillendirebilirsek haccı gerçek anlamda idrak etmiş ve hayatımıza dair hedeflediği hikmeti yakalamışız demektir.

---

54 Medine haremî, Zülhuleyfe yakınlarındaki Âir (Ayr) Dağı'yla Uhud ve Küçük Sevr Dağı arasında kalan bölgedir. Bu da Mescid-i Nebevî'nin yaklaşık sekiz kilometre kuzey ve güneyine düşmektedir. bk. Ağırakça, Ahmet, "Âir", *DİA*, 2/200-202.

55 Kirmânî, Ebû Mansur Muhammed b. Mükerrrem, *el-Mesâlik fi'l-menâsik*, thk. Suûd b. İbrâhim b. Muhammed eş-Şureym (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1429/2008), 2/1053.

HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ

Dr. Muhammed Fatih ERGEN*

1. HAC VE UMRE

Arapçada “gitmek, yönelmek; ziyaret etmek” anlamlarına gelen hac kelimesi, terim olarak imkânı olan her Müslümanın belirlenmiş zaman içinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina’yı ziyaret etmek ve belli bazı dinî görevleri yerine getirmek suretiyle yaptığı ibadeti ifade eder. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapçada “hâc” (çoğulu huccâc), Türkçe’de “hacı” denir.

Umre ise “ziyaret, Kâbe ziyareti; i’timâr” gibi anlamlara gelirken terim olarak umreye niyet edip ihrama girerek Kâbe’yi tavaf etmeyi, Safâ ile Merve arasında sa’y yapmayı ve saç tıraşı olmak suretiyle ihramdan çıkmayı ifade eder. İ’timâr “umreyi edâ etmek”, mu’temir “umreyi edâ eden kimse” demektir.

Hac ve umrenin birçok ortak noktası olmakla beraber bu iki ibadetin birbirinden ayrılan yönleri de vardır. Örneğin hac, belirli ay ve günlerde edâ edilen, umrede yapılanlara ek olarak Arafat vakfesi, Müzdelife vakfesi, Mina’da geceleme, şeytan taşlama gibi başka ibadetleri de içerisinde barındıran bir ibadettir. Dolayısıyla hac ibadetinin umreden daha kapsamlı, umrede yapılan ibadetleri de içerisine alan daha geniş boyutlu bir ibadet olduğu söylenebilir. Ayrıca hac, İslâm’ın temel şartlarından biri olup âlimlerin ittifakı ile farz ibadetler kategorisinde yer alırken umre, birçok müctehid açısından sünnet olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla hacca “büyük hac” (el-haccü’l-ekber),¹ umreye “küçük hac” (el-haccü’l-asğar)² şeklinde isimlendirmeler yapılmıştır.

Umre ibadetini kişinin hayatında en az bir defa yapması, Hanefilerin çoğunluğuna ve Mâlikîlere göre müekked sünnettir. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde tercih edilen görüşe göre hayatta bir defa umre yapmak farzdır.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 bk. et-Tevbe, 9/3.

2 bk. İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahihu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, thk. Şuayb Arnaût (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1988), 14/504.

2. ÂYET VE HADİSLERDE HAC VE UMRE

Kur'ân-ı Kerîm'de, birçok âyet-i kerîme ile bu ibadetin hikmetine, yapılışına, yasaklarına ve yapıldığı mekânlara yer verilmiştir.³ Bununla beraber diğer ibadetlerde olduğu gibi hac ibadeti de Hz. Peygamber'in (s.a.s.) uygulaması ve hadisleriyle belirginleşmiştir. Özellikle Kur'ân-ı Kerîm, Kâbe'ye birçok âyet-i kerîmede yer vermiştir. Kâbe, iki defa kendi adıyla, on beş defa mescid kelimesiyle, on altı defa da "ev" anlamındaki beyt kelimesiyle Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilmektedir. Ayrıca beyt kelimesi, "eski" veya "hür" anlamındaki atik ve "imar edilmiş" anlamındaki ma'mûr sıfatıyla nitelendirilmiştir. Buranın hürmetini ifade eder mânada Kur'ân-ı Kerîm, mescid kelimesiyle Kâbe'yi her ifade ettiğinde mescidi "haram" ve "muharrem" kelimeleriyle nitelemiştir.

Umre kelimesi ise Kur'ân-ı Kerîm'de aynı âyet içinde iki defa,⁴ bir âyette de fiil şeklinde⁵ geçer. İlk dönemden itibaren hadîs ve fıkıh eserlerinde müstakil başlık altında veya hac bölümü içinde umreyle ilgili rivayet ve hükümlere yer verilmiştir. Ayrıca birçok âlim, hac ve umreye dair müstakil eserler yazmış, bu konuda zengin bir literatür oluşturmuştur.

• Âyetlerle Hac ve Umre

Hac ibadeti esnasında yapılması gereken amelleri ifade eden "menâsikü'l-hac"ca değinen Kur'ân-ı Kerîm, sadece haccın görünen yönlerini değil anlam ve hikmet gibi daha derûnî mânalara da vurgu yapar. Zira hac, aslında Allah'ı anmak, tevhid, takvâ ve günahlardan arınmaya bir davettir. Bu ibadetin önemini bildirir mahiyette Kur'ân'da bir sûreye de "el-Hac" ismi verilmiştir. Bu sûrede haccın tarihî ve ahlâkî yönüne; el-Bakara, Âl-i İmrân ve el-Mâide sûrelerinde ise daha çok ibadet boyutuna yer verilir.

Kur'ân, bu ibadetin yapılış esnasında haccın anlamına uymayan her türlü çirkin davranış, günah, kavga ve etrafa sataşma gibi kabalıkların yasak olduğunu bildirerek hac ibadetinde hedeflenen eğitimleri haber verir. Çünkü hac; Allah'ın zikredildiği, af ve bağışlanma taleplerinin O'na arz edildiği bir ibadet olmanın yanı sıra kişinin iyi/kaliteli bir Müslüman olma eğitimi aldığı ve böylece kendini islah etme fırsatı bulunduğu mukaddes yerlerde edâ edilen bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerîm'de hac ibadetinden bahseden âyet-i kerîmelere baktığımızda şu âyetler dikkat çekicidir:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا أَنبَأَ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

3 bk. el-Bakara, 2/125-128, 158, 189, 196-203, 217; Âl-i İmrân, 3/96-97; el-Mâide, 5/1-2, 95-97; et-Tevbe, 9/1-3, 19; el-Hac, 22/25-37; el-Feth, 48/25-27.

4 el-Bakara, 2/196.

5 el-Bakara, 2/158.

“Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidâyet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir. Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.”⁶

وَأذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ وَعَهْدِنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

“O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de, “Tavaf edecekler, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun.” diye talimat verdik.”⁷

وَأذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ الرَّحِيمُ الرَّبَّانِيَّةُ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“İbrâhim İsmâil'le birlikte o evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: ‘Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar Rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”⁸

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

“Safâ ile Merve Allah'ın nişânelerindedir, dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur. Kim gönüllü bir iyilik yaparsa bilsin ki Allah iyiliği mükâfatıyla karşılayan ve çok iyi bilendir.”⁹

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِفُوا بِرُءُوسِكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ آدَىٰ مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ

6 Âl-i İmrân, 3/96-97.

7 el-Bakara, 2/125.

8 el-Bakara, 2/127-129.

9 el-Bakara, 2/158.

تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةَ إِذَا رَجَعْتُمْ^ط
 تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ^ط وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
 الْعِقَابِ الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا
 مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمَهُ اللَّهُ^ط وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى^ط وَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ
 تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ^ط فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ^ط وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ^ط
 وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَقَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ^ط إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
 فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا^ط فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي
 الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ
 النَّارِ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Hacchi ve umreyi Allah için eksiksiz yerine getirin, engellenirseniz kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurban, mahalline ulaşıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraşını olup) oruç veya sadaka yahut kurban olarak bir fide ödesin. Güvenlikte olduğunuzda hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin. Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır. Bu, ailesi Mescid-i Harâm civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın buyruğuna saygılı olun ve bilin ki Allah'ın cezalandırması çok şiddetlidir. Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin, kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri! Rabbinizden bir lutuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz. Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin. Allah'tan başışlanmanızı dileyin. Kuşkusuz Allah çok başışlayandır, çok merhametlidir. Hacca mahsus ibadetlerinizi bitirdiğinizde de atalarınızı andığınız gibi hatta daha canlı bir şekilde Allah'ı anın. Ama insanlardan öyleleri vardır ki 'Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver.' diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhiretten hiç nasibi yoktur. İnsanlardan öyleleri de vardır ki 'Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru.' derler. İşte kazandıklarından bir payı olanlar bunlardır. Allah, hesabı çok çabuk görür!”¹⁰

• *Hadislerde Hac ve Umre*

Hz. İbrâhim'den (a.s.) sonraki zaman içerisinde bozulan, tahrif edilen hac ibadetinin içerisine birçok putperest inanç ve davranış karıştırılmıştı. Dolayısıyla hac ibadeti, câhiliye döneminde de insanlar tarafından edâ edilmiş, ancak Hz. İbrâhim (a.s.) dönemindeki sâfiyeti kaybedilmişti. Hemen hemen bütün hac görevlerine şirk karışmış, Kâbe başta olmak üzere hac görevlerinin yapıldığı Safâ, Merve, Mina gibi yerlere putlar koyulmuş bu ibadet esnasında kesilen kurbanlar da bu putlara adanır olmuştu.

Hicrî 8. veya 9. yıllara gelindiğinde hac ibadeti, putperest izlerinden arındırılarak aslı hüviyetine bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından uygulanarak kavuşturuldu. Artık müşriklerin Mescid-i Harâm'a girmeleri yasaklanmış, Kâbe'nin içinde ve etrafında bulunan putlar yıkılmış, bu ibadetin aslında bulunmayan tüm şirk unsurları da böylece tamamen temizlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccında bu ibadeti edâ ederken ümmetine yapılması gereken tüm menâsiki öğreterek insanlar tarafından tahrif edilen hac ibadetinin sahih bir hüviyete bürümesinin yanı sıra bu ibadetin hikmetlerine de vurgu yapmıştır. Konuyla alakalı hadîs-i şerifler, hikmetler bölümü başlığı altında ele alınacaktır. Genel anlamda hac ibadeti ile alakalı hadîs-i şerifleri şöyle sıralamamız mümkündür:

بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ وَحَجِّ النِّيَّةِ وَصَوْمِ رَمَضَانَ

*“İslâm, beş esas üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”*¹¹

أَيُّهَا النَّاسُ! قَدْ فُرِضَ عَلَيْكُمُ الْحَجُّ فَحُجُّوا “Ey insanlar! Hac size farz kılındı, haccedin!”¹²
 لِتَأْخُذُوا مَنَاسِكِكُمْ، فَإِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا أَحُجُّ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ “Hac ibadetlerinizi (benden iyi) öğrenin! Çünkü bilmiyorum, belki bu haccımdan sonra bir daha haccedemem!”¹³

مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرُضُ الْمَرِيضُ وَتَضِلُّ الضَّالَّةُ وَتَعْرُضُ الْحَاجَةُ “Haccetmek isteyen kimse acele etsin! Olur ki hastalanır veya binek hayvanı kaybolur ya da (hacca gitmesini engelleyen) bir ihtiyaç ortaya çıkar.”¹⁴

11 Müslim, “İmân”, 21.

12 Müslim, “Hac”, 412.

13 Müslim, “Hac”, 310.

14 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 5.

“Her kim bu evi (Kâbe’yi) haccederken, (söz ya da eylemle) cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemese, anasının onu doğurduğu günkü gibi (günahsız) hâline dönmüş olur.”¹⁵

سُئِلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ. قِيلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: جِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. قِيلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: حَجٌّ مَبْرُورٌ

“Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ‘Amellerin hangisi daha faziletlidir?’ diye soruldu. O: ‘Allah’a ve Resûlü’ne iman etmek.’ diye cevap verdi. ‘Sonra hangisi?’ denildi. O: ‘Allah yolunda cihad.’ buyurdu. ‘Bundan sonra hangisi?’ denildi. O: ‘Kabul olunan hac.’ cevabını verdi.”¹⁶

الْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ (Allah tarafından) kabul edilmiş hacın karşılığı ancak cennettir.”¹⁷

حَجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَحْلِ رَثٍ وَقَطِيفَةٍ تَسْوَى أَرْبَعَةَ ذَرَاهِمٍ، أَوْ لَا تَسْوَى، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ حَجَّةٌ لَا رِيَاءَ فِيهَا وَلَا سُمْعَةَ

“Hz. Peygamber (s.a.s.) basit bir binek üzerinde ancak dört dirhem eden veya dört dirhem bile etmeyecek bir ihramla hacetti ve şöyle dedi: ‘Allah’ım! Bu hacımı gösteriş ve şöhretten uzak bir hac eyle!’”¹⁸

الحجاج والعمار وقد الله، إن دعوهم أجابهم، وإن استعفروهم عفر لهم Hacılar ve umreciler Allah’a gelen elçilerdir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, O’ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar.”¹⁹

“Resûlullah’a (s.a.s.) “Hangi hac daha faziletlidir?” diye sorulunca: ‘Yüksek sesle bolca telbiye getirilen ve kurban kesilerek yapılan hacdir.’ buyurdu.”²⁰

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، تَرَى الْجِهَادَ أَفْضَلَ الْعَمَلِ، أَمْ لَا نَجَاهِدُ؟ قَالَ: لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ حَجٌّ مَبْرُورٌ

15 Buhârî, “Muhsar”, 10.

16 Buhârî, “Hac”, 4.

17 Buhârî, “Umre”, 1.

18 İbn Mâce, “Menâsik”, 4.

19 Nesâî, “Cihad”, 13.

20 Tirmizî, “Hac”, 14.

“Hz. Âişe (r.anhâ): ‘Ey Allah’ın Resûlü! Cihadı amellerin en faziletlisi görüyoruz, biz (kadınlar) de cihad etsek?’ diye sormuş, Hz. Peygamber (s.a.s.): ‘Hayır! (Siz kadınlar için) cihadın en faziletlisi kabul olunmuş hacdır.’ buyurdu.”²¹

أَنَّ تَلْبِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ

Resûlullah’ın (s.a.s.) telbiyesi şöyleydi: “Buyur Allah’ım buyur! Emrindeyim buyur! Buyur Allah’ım! Senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur Allah’ım! Şüphesiz hamd sana mahsustur. Nimet de senin, mülk de senindir. Senin hiçbir ortağın yoktur.”²²

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُلِّبِي إِلَّا لَبَّى مَنْ عَنِ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ مِنْ حَجْرٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ مَدْرٍ حَتَّى تَنْقَطِعَ الْأَرْضُ مِنْ هَهُنَا وَهَهُنَا

“Bir Müslüman telbiye getirdiğinde sağında ve solunda (eliyle işaret ederek) şuradan şuraya kadar yeryüzündeki taş, ağaç, toprak ne varsa hepsi onunla birlikte telbiye getirir.”²³

“Cebraîl bana geldi ve ashâbıma yüksek sesle telbiye getirmelerini söylememi emretti.”²⁴

“Sizden biri kibleye yöneldiği zaman, ancak Yüce Rabbine yönelmiştir.”²⁵

مَا أَطْيَبَكَ وَأَطْيَبَ رِيحِكَ، مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتِكَ، وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لِحُرْمَةِ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكَ؛ مَالِهِ وَدَمِهِ، وَأَنْ نَظُنَّ بِهِ إِلَّا خَيْرًا

“(Ey Kâbe!) Sen ne güzelsin, kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yüce! Ama Muhammed’in canı elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah nezdinde malıyla, kanıyla ve hakkında hüsn-i zan beslenmesiyle müminin hürmeti (dokunulmazlığı), senin hürmetinden daha büyüktür!”²⁶

21 Buhârî, “Hac”, 4.

22 Buhârî, “Hac”, 26.

23 Tirmizî, “Hac”, 14.

24 Tirmizî, “Hac”, 15.

25 Ebû Dâvûd, “Salât”, 22.

26 İbn Mâce, “Fiten”, 2.

كَبَّة'yi tavaf, Safâ

ile Merve arasında yapılan sa'y ve şeytan taşlama işi (dünya kelâmı konuşmak veya gafletle geçirmek için değil) ancak Allah'ın adının anılması içindir.”²⁷

الطَّوَّافُ حَوْلَ النَّبِيِّ مِثْلَ الصَّلَاةِ، إِلَّا أَنْكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ، فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلَا يَتَكَلَّمَنَّ إِلَّا بِخَيْرٍ
“Kâbe'yi tavaf etmek, namaz kılmak gibidir. Ancak tavafta konuşabilirsiniz. Kim tavaf esnasında konuşursa sadece hayırlı şeyler konuşsun.”²⁸

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا بَيْنَ الرُّكْنَيْنِ: رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

Abdullah b. Sâib, anlatıyor: “Hacer-i Esved ile Rûkn-i Yemânî arasında Resûlullah'ın (s.a.s.) şöyle dua ederken işittim: ‘Rabbimiz bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi cehennem azabından koru.’”²⁹

وَاللَّهِ، لَيُبَعَثَنَّهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَهُ عَيْنَانِ يُبْصِرُ بِهِمَا، وَلِسَانٌ يُنْطِقُ بِهِ يَشْهَدُ عَلَيَّ مَنْ اسْتَلَمَهُ بِحَقِّ

“Vallahi kıyamet günü Allah Hacer-i Esved'i mahşer yerine getirecektir. Onun göreceği iki gözü, konuşacağı bir dili olacak ve kendisini hakkıyla selamlayanlara şahitlik yapacaktır.”³⁰

مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتِقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَإِنَّهُ لَيَدْنُو، ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمُ الْمَلَائِكَةَ، فَيَقُولُ: مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ

“Yüce Allah'ın arefe günü kullarını ateşten azat ettiği kadar fazla sayıda azat ettiği başka bir gün yoktur. Yüce Allah, o gün kullarına (rahmetiyle) yaklaşır ve onlarla meleklerine övünerek der ki: “(Bakın bakalım!) Bunlar ne istiyorlar?”³¹

مَا رَأَى الشَّيْطَانَ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَضْعَرُّ وَلَا أَدْحَرُّ وَلَا أَحْقَرُّ وَلَا أَعْيْظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا رَأَى مِنْ تَنْزِيلِ الرَّحْمَةِ، وَتَجَاوَزِ اللَّهُ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ، إِلَّا مَا أَرَى يَوْمَ بَدْرٍ

27 Tirmizi, “Hac”, 64.

28 Tirmizi, “Hac”, 112.

29 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 51.

30 Tirmizi, “Hac”, 113.

31 İbn Mâce, “Menâsik”, 56.

“Şeytan, Bedir günü dışında arefe günü görüldüğünden daha hor ve hakir, daha zelil ve öfkeli hiçbir zaman görülmemiştir. Bunun sebebi de onun, rahmetin indirilişini, Allah'ın büyük günahları affedişini görmesidir.”³²

3. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) HACCI³³

Hicrî on (m. 632) yılında hacca niyet eden Resûl-i Ekrem (s.a.s.), ashâbıyla birlikte Medine'den ayrılırken yerine Ebû Dücâne'yi vekil bıraktı. Hayatının son yılında yaptığı bu hac tarihe “Vedâ haccı” (hiccetü'l-vedâ) adıyla geçti. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu haccında ashâbıyla vedalaştığı için buna Vedâ haccı, haccın hükümlerini tebliğ ederek bizzat uyguladığı için “hiccetü'l-belâğ”, haccın farz kılınmasından sonra gerçekleştirdiği ilk hac olduğu için “hiccetü'l-İslâm” gibi isimler verilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), hacca gideceğini zilkâde ayında açıkladı. Bunun üzerine çok sayıda sahâbî onunla birlikte hac yapabilmek için hazırlandı. Medine civarında yaşayanlar da Medine'ye geldi.

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), 25 Zilkâde (22 Şubat) Cumartesi öğle namazını kıldırdıktan sonra yanında hanımları ve kızı Fâtıma (r.anhâ) bulunduğu hâlde muhacirlerden, en-sardan ve diğer Arap kabilelerinden meydana gelen büyük bir kalabalıkla Medine'den ayrıldı. Medinelilerin yaklaşık on bir km mesafedeki mikât mahalli Zülhuleyfe'ye varınca çevreden gelecek olanların toplanması için geceyi orada geçirdi.

Efendimiz (s.a.s.) 26 Zilkâde'de sabah namazını kıldırdı. İhrama girmek için tekrar gusül abdesti aldı. Öğle namazını Zülhuleyfe'de kıldırdıktan sonra telbiye getirerek yola devam etti.

Resûlullah, 4 Zilhicce Pazar günü (Vâkıdî'ye göre salı, Makrîzî'ye göre pazartesi) kuşluk vakti Kasvâ adlı devesinin üzerinde Mekke'ye ulaştı. Mescid-i Harâm'a gidip önce Hacerülesved'i istilâm etti ve Kâbe'yi tavaf etmeye başladı. Tavafin ilk üç şavtını koşar gibi (remel), dört şavtını ise yürüyerek tamamladı. Ardından Makâm-ı İbrâhim'de iki rekât namaz kıldı. Sonra dönüp Hacerülesved'i tekrar selamladı ve Safâ ile Merve arasında sa'y yaptı.

Zilhiccenin sekizinci gününe (terviye) kadar (pazar, pazartesi, salı ve çarşamba günlerinde) Mekke dışındaki Ebtah (Bathâ, Muhassab) denilen yerde çadırını kurdu, ashâbıyla beraber orada konakladı. Bu süre içinde namazları ikişer rekât kıldırdı ve Arafat'tan dönünceye kadar bir daha Kâbe'ye gitmedi.

32 Muvatta', "Hac", 81.

33 Erul, Bünyamin, "Vedâ Haccı", DİA, 42/590-591'den özetlenmiştir.

Perşembe günü devesine binip Mina'ya doğru hareket etti. Mina'da öğle, ikindi, akşam, yatsı namazlarını kıldırdı ve geceyi burada geçirdi.

Cuma sabahı namazı kıldırdıktan sonra güneş doğuncaya kadar bekledi. Arafat'taki Nemire mevkiinde çadır kurulmasını emretti. Mina'dan, Müzdelife'den geçti ve Arafat'ta hazırlanan çadıra varıp konakladı.

Allah'ın Resûlü (s.a.s.), zeval vaktinden sonra çadırından çıktı ve devesine binerek Arafat vadisinin ortasına geldi. Urene vadisinde ashâbına meşhur Vedâ hutbesini irat etti. Öğle vaktinde ezan okutarak ayrı ayrı kâmetle öğle ile ikindiye birlikte kıldırdı (cem'-i takdîm). Kibleye dönüp güneş batıncaya kadar Cebelirahme'nin eteklerinde vakfe yaptı ve dua ile meşgul oldu. Arafat'ta iken tebliğ görevinin tamamlandığını bildiren şu âyet nazil oldu: *"Bugün dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum."*³⁴

Resûl-i Ekrem (s.a.s.) güneş battıktan sonra devesine binerek Arafat'tan ayrıldı ve Müzdelife'ye geldi. Yatsı vaktinde akşam namazıyla birlikte yatsı namazını birleştirip (cem'-i te'hîr) akşamı üç, yatsıyı iki rekât, aynı şekilde tek ezan ve her namaz için ayrı kâmetle kıldırdı. Geceyi Müzdelife'de geçirdi.

Ertesi sabah (bayramın birinci günü) sabah namazını Müzdelife'de kıldırdıktan sonra Meş'ar-i Harâm'a ulaştı. Orada ortalık iyice aydınlanıncaya kadar vakfeye devam etti. Ardından güneş doğmadan yola çıktı. Ebrehe ordusunun helâk edildiği yer olan Müzdelife ile Mina arasındaki Muhassir vadisinden hızlıca geçti. Sonra durdu ve insanlara cemrelere atmak üzere ufak taş toplamalarını emretti. Fazl b. Abbas'ı devesinin arkasına aldı, şeytan taşlama yerine gelince tekbir getirerek cemrelere taş attı. Bayramın ilk günü cemreler arasında durdu ve orada bulunanlara hitap etti. Cemre-i Akabe'de ufak taşlardan yedi tane attıktan sonra Mina'ya gitti. Burada yine deve üzerinde halka hitap etti, ardından kurbanlık olarak hazırladığı yüz deveden altmış üçünü bizzat kendisi, diğer develeri de Hz. Ali (r.a.) kesti. Ayrıca hanımları adına sığır kurbanı etti. Kurban etinden bir parça yedi, geri kalanını Müslümanlara dağıttı. Kurban kesme işini tamamlayınca başını tıraş ettirip ihramdan çıktı. Daha sonra Mekke'ye gitti. Beytullah'ı halkın kendisini görmesi ve soru sorması için devesi üzerinde tavaf etti. Hacerülesved'i de deve üzerinden tekbir getirerek değneğiyle selamladı. Arkasından Zemzem Kuyusu'ndan su içti. Safâ tepesine geçip yine devesinin üzerinde Safâ ile Merve arasında sa'y yaptı, öğle namazını kıldırdı. Tekrar Mina'ya dönüp bayram günlerini Mina'da geçirdi ve bu günlerde diğer taş atma görevlerini de yerine getirdi.

Bayramın ikinci günü Mina'da ashâbına bir hutbe daha irat etti. *"Haccınızı benden öğrenin. Zira bilmiyorum, belki de bu haccımdan sonra bir daha haccedemem"*³⁵ diyerek âdeta onlarla vedalaştı. Mina dönüşü Muhassab (Ebtah) mevkiine geldi ve azatlı kölesi

34 el-Mâide, 5/3.

35 Nesâî, "Menâsik'ul-Hac", 3062

HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ

Ebû Râfi'in çadırı kurduğunu görünce inip orada konakladı. Öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kıldırıp bir müddet uyudu. Gece bineğiyle Mekke'ye gitti, Vedâ tavafını yaptı. Ardından sahâbîlere hareket edileceğini duyurdu.

Zilhicce'nin on dördüncü günü yola çıkıp 29 Zilhicce'de (27 Mart) Medine'ye ulaştı. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), dönüşünde de aynı güzergâhı takip etti. Kaynaklarda dönüş yolculuğuyla ilgili fazla bilgi verilmemekte, sadece Medine'ye varışı ve girişi anlatılmaktadır. Buna göre Mekke'den dönüşünde âdeti olduğu üzere Zülhuleyfe'de kaldı ve geceyi orada geçirdi. Sabahleyin Muarris yolundan Medine'ye tekbir getirerek, hamd ve senâ ile dualar ederek girdi. Daha sonra devesini mescidinin önünde çöktürdü, önce mescide girip iki rekât namaz kıldı, ardından evine geçti. Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccıyla tebliğ görevini yerine getirmiş, yüz bin civarındaki ashâbı da buna şahitlik etmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) üç ay kadar sonra da dünyaya veda etmiştir.

Kaynaklar, Hz. Peygamber'le (s.a.s.) birlikte haccedenlerin sayısını yüz bin, yüz on dört bin, yüz yirmi dört bin civarında, hatta daha fazla göstermektedir. Resûlullah'ın (s.a.s.) ilk defa bu kadar kalabalık halkla birlikte yaptığı hac, gerek hac vazifelerinin öğretilmesi gerekse Vedâ hutbelerindeki tebliğleriyle büyük önem arz etmektedir.

4. HACCIN GENEL HİKMETLERİ

El-Hakîm/hikmet sahibi olan Yüce Allah'ın insanoğluna gönderdiği bütün emir ve yasaklar, dünyevî ve uhrevî pek çok hikmet içermektedir. Hac ibadeti de böyledir. Hac ibadetini kâmilan anlamak ve yerine getirebilmek için bu hikmetlerin bilinmesi önemlidir. Bu yönüyle âdeta bir okul gibi Müslümana dersler veren hac ibadetinin hikmetlerini okuyup bunlardan dersler çıkaran mümin, artık "hac" okulunun bir mezunu olarak "hacı" diye isimlendirilmiştir. Hayatının geri kalanında buradan aldığı unvana uygun olarak yaşamaya gayret etmesi hac ibadetinin en önemli hikmetlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Hac; nefsi törpüleyen, kalpteki manevî hastalıklara şifa olan, imanı güçlendirip kişiye inanç, ibadet ve ahlâk açısından tam mânasıyla mümin ve Müslüman şuuru kazandıracak fayda ve hikmetleri barındırmaktadır.

Kur'ân-ı Kerîm, "*İnsanlara hac ibadetini duyur, gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.*"³⁶ buyurarak bu ibadet için kimi zorluklara katlanılma durumunda kalınsa bile haccı edâya gayret edilmesine işaret etmiştir. Zira bu ibadetin edâ edilebilmesi için yaşanabilecek muhtemel zorluklar, oradan alınacak ders, hikmet ve faydaların bu zorluklara degeceğini peşi sıra gelen âyet-i kerîme ile bildirmiştir. Bu noktada Kur'ân-ı Kerîm, "*Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık*

36 el-Hac, 22/27.

*seçik görsünler...*³⁷ ifadeleri ile hacca davetinin altında yatan en önemli hikmetin orada müşahede edilecek kazanımlar olduğunu ve bunların yaşanılacak muhtemel zorluklardan daha değerli olduğunu bizlere bildirmiştir.

- **Hac, Tevhid İncancını Pekiştirir**

Hac, tevhid bilincini insana öğreten ve kula bu bilinci aşıl原因an en önemli ibadetlerden birisidir. Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhim'e (a.s.) bu görevi verirken ona emrettiği "*Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûa ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.*"³⁸ buyruğu bu ibadetin temel maksadını aslında gözler önüne sermektedir.

Kâbe, tevhid incancının dünyaya yayıldığı merkezdir. Yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk ev/mescid Kâbe'dir. Âl-i İmrân sûresi 96. âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ.

"Gerçek şu ki âlemlere hidâyet ve bereket kaynağı olarak insanlar için yapılmış olan ilk ev/mâbed, Mekke'deki ev/Kâbe'dir." Dolayısıyla Kâbe, tevhid incancının yeryüzündeki merkezidir. Zaman zaman müşriklerin yanlış uygulamalarına düşer olsa da Kâbe, tevhid incancını temsil etmiştir. Bu nedenle Allah Teâlâ, "*Gitmeye gücü yeten herkesin o Ev'e gidip haccetmesi, insanlar üzerinde Allah'ın bir hakkıdır.*" buyurmuştur.³⁹

Müslümanların namaz ibadetinde de tevhidi temsil etmek üzere yöneldikleri yer, Mescid-i Harâm'dır. Kâbe başta olmak üzere hac ibadetinin gerçekleştirildiği tüm mekânların Yüce Allah'ı hatırlatan sembollerle dolu olduğu ve buralardaki asıl amacın kulluğun esası olan tevhid nişânelerini kullara hatırlatmak olduğu görülmektedir. Buradaki kazanımları ile kul, her an Allah Teâlâ'nın gözetimi altında bulunma hissini ve onun buyruklarına teslim olma kararlılığını hayatının tüm aşamalarına yaymayı öğrenmektedir. Böylece kul tevhid ve vahdet incancını fiillerine dökerek hayatının tümüne yansıtacaktır.

Kâbe'ye yönelmek ve onu tavaf etmek, Allah'a yönelmeyi, onun huzurunda bulunmayı ve Allah'a bağlanmayı ifade eder. Bütün bunlar, kişide tevhid incancını kökleştirir.

- **Hac, Allah'a Doğru Yapılan Bir Yolculuktur**

İnsan, varlığı itibarıyla bir yolculuğa başlamıştır, bu dünyada yolcudur.

37 el-Hac, 22/28.

38 el-Hac, 22/26.

39 Âl-i İmrân, 3/97.

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ “Bizi Allah var etti ve yine ona döneceğiz.”⁴⁰ İşte insanın yolculuğu budur. Bu yolculuğun en müşahhas hâlini hac ibadeti ortaya koyar. Gittiğimiz yer ne alelâde bir taş-toprak ne de dağ-taştır. Huzuruna vardığımız, Yüce Allah’tır. Bu nedenle hacılara “Rahmân’ın misafirleri” denir. Kâbe’yi ve etrafındaki mekânları mukaddes kılarak bize huzuruna çıkma imkânını veren O’dur.

Hacı, Allah’tan geldik ve yine ona döneceğiz, şeklindeki ana yolculuğunu hacda yaşar. Hacca daha ilk niyetlendiğinde hacının kalbine yerleştirmesi gereken hakikat budur. Hac içerisindeki ibadetler, kişiye her daim huzurda olma hâlini yaşatır. Niyeti, telbiyesi, tavafı ve diğerleri...

Hac ibadetinin bize kazandırdığı başlıca nimetlerden biri, Allah Teâlâ’nın bize olan yakınlığını bizzat yaşamak ve hissetmektir. Var ve bir olan Allah, kullarından uzak değildir. O, her yerdedir. Allah’ın evine gelen, ona misafir olan kişi, Allah’ın kendisine olan yakınlığını mânen ve madden yaşar. Allah, ona her şeyden daha yakındır. Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ “Biz insana şah damarından daha yakınız.”⁴¹
...Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir...⁴²

Hz. İbrâhim’in (a.s.) davetine icabet eden Müslümanlar, ilâhî davete icabet etmeye ve Allah’ın evinde misafir olmaya nail olurlar. Böylece Rabbine yakın olmanın his ve tecrübesini yaşayarak Allah’ın rabliğini, her şeyin sahibi ve mâliki olduğunu ve kendisinin de onun kulu olduğunu yüksek sesle tekrar tekrar ifade ederek fiillerine dökerler. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Hac ve umre yapanlar, Allah’ın misafirleridir. Ondan bir şey isterlerse onlara cevap verir. Af isterlerse onları affeder.”⁴³ buyurarak bu müjdeyi tüm müminlere vermiştir.

Aslında bu bilinç, bir hacı için yolculuğa henüz çıkmadan başlamaktadır. Bundandır ki Allah Teâlâ, hac yolculuğuna koyulacak kullara zâd ve zahîre hazırlamalarını söylerken “Kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdir.”⁴⁴ buyurarak daha henüz bu ibadete başlamadan huzuruna çıkmanın anahtarını verir, yolunu öğretir: Takvâ. Böylece kullarına kendilerini bu ibadete takvâ elbisesine bürünerek hazırlanmalarını emreder.

40 el-Bakara, 2/156.

41 Kâf, 69/16.

42 el-Hadîd, 57/4.

43 İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

44 el-Bakara, 2/197.

• **Hac, Manevî Arınma/Tezkiye ve Bağışlanmadır**

Tezkiye, kalbin şirkten ve her türlü günahın kirinden temizlenmesi ve arınması anlamına gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de pek çok âyette insan nefsinin tezkiyesinin önemine dikkat çekilmektedir. Âyet-i kerîmelerde Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tezkiye etmek ve tezkiye yollarını göstermek amacıyla gönderildiğine şu ifadelerle dikkat çekilmiştir: "Aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arındırıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediğinizi öğretiyor."⁴⁵ "Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı."⁴⁶ Diğer bir âyet-i kerîmede ise tezkiyenin kurtuluşa vesile olduğu şöyle ifade edilmiştir:

فَدَأْفَلَحَ مَنْ رَزَّيْهَا، وَقَدْ حَابَ مَنْ دَسَّيْهَا "Nefsini tezkiye eden/arındıran muhakkak kurtuluşa ermiş, onu kötülöklere boğan da ziyan etmiştir."⁴⁷

İbadetler, insanın iç dünyasını temizleyen ve onu kötü huylardan uzaklaştıran bir arınma vesilesi olarak nefsin tezkiye sürecine büyük katkı sağlar. Bu bağlamda "Doğrusu arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir."⁴⁸ meâlindeki âyet de dikkat çekicidir. Nitekim bu âyette namaz-tezkiye ilişkisine vurgu yapılmaktadır. Zira Peygamber Efendimiz'in belirttiği gibi evinin önünde nehir akan ve günde beş defa orada yıkanan kişide kir namına bir şey kalmayacağı gibi günde beş vakit namaz da kişide manevî kir pas namına bir şey bırakmamaktadır.⁴⁹ İşte tezkiye budur.

Hac ibadeti için de Hz. Peygamber (s.a.s.) benzeri bir ifade de bulunmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), "Her kim bu evi (Kâbe'yi) hacceder ve haccederken (söz ya da eylemle) cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemezse, anasının onu doğurduğu günkü gibi (günahsız) hâline dönmüş olur."⁵⁰ sözleri ile haccin bu yönüne dikkat çekmiştir.

Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hac ve umreye gidenlere yönelik "Hacılar ve umreciler, Allah'a gelen elçilerdir. Kendisine dua ederlerse dualarına icabet eder, O'ndan bağışlanma dilerlerse onları bağışlar."⁵¹ sözleri ve bu iki ibadeti birbirinden ayırmadan ümmetini teşvik etmeye yönelik; "Hac ve umreyi beraber yapın. Çünkü körüğün demir, altın ve gümüşün kir ve pasını giderdiği gibi hac ve umre de günahları ve fakirliği giderir. Kabul

45 el-Cuma, 62/2.

46 Âl-i İmrân, 3/164.

47 eş-Şems, 91/9-10.

48 el-A'lâ, 87/14.

49 Buhârî, "Mevâkîtu's-salât", 6.

50 Buhârî, "Muhsar", 10.

51 Nesâî, "Cihad", 13.

*edilmiş haccın sevabı ise ancak cennettir.*⁵² sözleri Müslümanları her daim hac ve umre ibadetine yönelmeye teşvik etmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'e (s.a.s.) "Hangi amel daha faziletli ve daha hayırlıdır?" diye sorulduğunda O (s.a.s.), "Allah'a ve Resûlüne iman etmek" ve "Allah yolunda cihad" buyurduktan sonra "Kabul olunan hac." cevabını vermiştir.⁵³ Hac ibadetini cihad gibi zor ve sevabı yüksek bir ibadetle beraber zikreden Allah Resûlü, Hz. Âişe'nin (r.anhâ), "Ya Resûlallah! Biz kadınlar sizinle beraber gazâyâ çıkıp cihad edemez miyiz?" sorusuna karşılık, "Sizin için cihadın en iyisi ve en güzeli hacctektir, makbul olan hacdır." buyurmuştur.⁵⁴

Hadis-i şeriflerde açıkça ifade edildiği gibi hac; manevî tezkiyenin, kalbî ve ruhî arınmanın sağlandığı önemli bir ibadettir. Körüğün demir, gümüş ve altının kirini gidermesi gibi günahları gideren ve kişiyi anasından doğduğu günkü gibi tertemiz yapan hac, Allah'ın Müslümanlara verdiği benzersiz bir imkândır. Hac farızasını şartlarına uygun olarak samimiyetle edâ eden Müslümanlar manevî arınmaya ulaşmış, ezelde verdikleri ahitlerine bağlılıklarını göstermiş ve Allah'ın sayısız hikmet ve ikramlarını müşahede etmiş olurlar.

• *Hac İbadeti, Ümmet Bilincini Pekiştirir ve Müslümanların Birliğini Temsil Eder*

Hac ümmet olmanın ne anlama geldiğini yaşatarak öğretir. Bütün ümmet, dünyanın dört bir tarafından Kâbe'nin etrafında bir araya gelir. Kıyafeti bir (ihram), ibadeti bir, ezanı bir, namazı bir, tavafı bir, duası bir... Kâbe'si bir, Arafat'ı bir, Müzdelife'si bir, bayramı bir... Bu birliği yaşayan Müslümanlar, ümmet olmanın anlamını ve önemini de kavrar, hep birlikte aynı Peygamber'in ardından yürüdüklerinin şuuruna varır.

Hac ibadeti vasıtasıyla aynı Rabbe inanan kullar, birbirlerini tanıma fırsatı bulurlar. Farklı uluslara mensup Müslümanların bu manevî ortamda birlikte olmalarını ve dayanışmalarını bu ibadet biz müminlere sağlar. Farklı bilgi, görgü ve kültür seviyesindeki insanları bir araya toplayan, aslında tevhid inancıdır. Hac, inananların kardeşlik göstergisidir. Dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlar, iman kardeşliği etrafında tek vücut olarak ümmete güven, düşmanlarına ise korku verirler. Bu açıdan hac ibadeti, Müslümanlara özgüven kazandırır, her birine büyük İslâm cemaatinin bir ferdi olduğunu hissettirir. Hac, Müslümanların yıllık istişare toplantısıdır.

52 Tirmizî, "Hac", 2.

53 Buhârî, "Hac", 4.

54 Buhârî, "Cezâü's-sayd", 26.

• *Hac, Müslümanın Şahsiyet ve Kişiliğini Olgunlaştırır*

Hac, imanı ve ahlâkî olgunlaştırır. Hac ibadeti, müminin sorumluluk bilincinin gelişmesi için önemli bir eğitim sürecidir. Yapılması gereken amellerden ta kaçınılması gereken yasaklarına kadar her aşaması insanın dinî, ahlâkî ve sosyal gelişimine katkı sağlar. Bu bağlamda hac, helâl olan bazı davranışların kısıtlandığı ve dünyevî arzuların geri plana atıldığı manevî bir ortamdır. Yüce Allah, “*Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapsak ve tartışıp çekişmek yoktur.*”⁵⁵ buyurarak üç türlü yasaktan bahsetmiştir. Bunlardan ilki “refes” yani söz dâhil cinsel arzularla ilgili her türlü eylem ve davranışlardır. İkinci olarak “fusûk” yani çirkin sözler, davranışlar ve günahlardır. Son olarak da “cidâl” yani kavga, kötü söz ve başkalarını incitmeye sebep olan her türlü tartışma ve davranış olarak sıralanmıştır. Diğer yasaklarla beraber düşünüldüğünde aslında hac ibadeti, sadece Allah’ın emirlerine karşı değil aynı zamanda bireye, topluma ve doğaya karşı kişinin sorumluluk bilincini geliştirir. İhrama giren hacı bütün hayvanlar, bitkiler ve Yüce Allah’ın insanlığın hizmetine sunduğu doğa ve çevrenin dokunulmazlığını idrak ederek hiç kimseye ve hiçbir şeye zarar vermemesi, bütün yaratılanlara şefkat ve merhametle davranması gerektiğini ve nihayetinde düzenli ve disiplinli yaşama melekelerini kazanır. Yani Müslüman, şahsiyet ve kimliğini buradan aldığı dersler ile gözler önüne serebilir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “*Müslüman, diğer Müslümanların dilinden ve elinden salim olduğu (zarar görmediği) kimsedir.*”⁵⁶ tarifindenki gibi bir Müslüman olmayı öğrenmiş olur.

• *Hac, Kıyamet Gününü Anımsatır*

Hac, ölümlle başlayan âhiret hayatının özellikle de kıyamet gününün provasıdır. Bütün dünyevî makam, mevki ve farklılıkların sona erdiği, Allah’ın huzurunda herkesin eşit olduğu kıyamet gününün tecrübesi gibidir. Müslüman, dünyanın fâniliğini derinden hisseder, Allah katında değerli ve kalıcı olanın sâlih amel olduğunu idrak ederek dünyalıkların âhirette bir anlamının olmadığı şuurunu kazanır.

5. ADIM ADIM HAC MENÂSİKLERİNDEKİ/GÖREVLERİNDEKİ HİKMETLER

Hac yolculuğu, sıradan bir seyahat olmayıp yüce gayelere ulaşma kastı ile çıkılan bir yolculuktur. Zira bu ibadetin ‘kastetmek’ mânasına gelmesi, bu amaçlara işaret etmektedir. Hac yolculuğunda Hz. İbrâhim (a.s.) gibi hicret eden insan, bu yolculukla tüm günah ve hatalarından hicret ederek Rabbine yönelir. Artık o, Hz. İbrâhim’in (a.s.) “*Ben Rabbime gidiyorum’ dedi, ‘O bana yol gösterecektir.’*”⁵⁷ dediği gibi sırf emr-i ilâhîye

55 el-Bakara, 2/197.

56 Tirmizi, “İmân”, 12.

57 es-Sâffât, 37/99.

HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ

imtisalen kastettiği bir yola çıkmaktadır. Bu niyetini tavır ve davranışlarıyla da göstererek yolculuğun her aşamasında hiçbir günaha meyletmeyecek, Rabbine giderken hareket, söylem ve tavırlarında Rabbinin emirlerinden bir an bile ayrılmayacaktır.

Kuşkusuz kasteden mümin, bu kastını niyeti ile öne çıkarmış olacaktır ki sair ibadetlerde olduğu gibi bu ibadette de başlangıç için niyetini ortaya koymalıdır. Zira niyet ile başlayan hac ibadetine kişi, tüm maksatlardan arınarak Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun hükmüne tâbi olmak üzere iradesini harekete geçirerek bu ibadetini sadece rızâ-yı ilâhî için yapacağını ifade etmek zorundadır.

İlk samimiyet sınavını niyetle veren mümin, bu ibadette niyetine sâdık kalıp kalmayacağını gösterecektir. Niyetinde sâdık kalarak bu sınavı geçen kişi hacı olduktan sonra artık hayatının diğer safhalarında da niyeti doğrultusunda hareket edecek, niyeti doğrultusunda emirlere uyarak yasaklardan kaçınacaktır.

Dil ve kalp ile ifade edilen maksadın ilk tezahürü ihram giysileri ile gözler önüne serilmektedir. Niyet ile kişi, diğer zamanlarda yapması helâl olan bazı davranışları bir süreliğine kendisine yasaklar ve bu sembolik yasaklar ile irade eğitimine başlar. Bu yasakları her ihlâl ettiğinde cezaî müeyyideye tâbi tutularak günlük hayatında yaptıklarının bir karşılığı olduğu dersini alır.

Hac yolcusu, niyeti ile kastettiği maksadı öne çıkarır çıkarmaz çağrıya icabet etmek anlamına gelen telbiye getirerek şöyle diyecektir:

إِنَّ الْحَمْدَ، وَالنِّعْمَةَ، لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ،

“Allah'ım! Davetine sözüm ve özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine boyun eğdim. Allah'ım! Senin davetine icabet boynumun borcudur. Senin eşin ve ortağın yoktur. Allah'ım! Bütün varlığımla sana yöneldim; hamd senin, nimet senin, mülk senindir. Senin eşin ve ortağın yoktur.”

Hep birlikte bu sözleri dillendiren Müslümanlar, sözlerinde, kılık-kıyafet ve davranışlarda birliğin önemini anlayarak sadece insanların değil canlı-cansız tüm varlıkların tek bir ilahın kulu olduğunu anlar. Her bir varlığın O'nun koyduğu kurallar çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini görür. Zira diğer varlıkların da bu kutlu ilâna eşlik ettiğini Hz. Peygamber (s.a.s.), *“Bir Müslüman telbiye getirdiğinde sağında ve solunda, şuradan şuraya kadar yeryüzündeki taş, ağaç, toprak ne varsa hepsi onunla birlikte telbiye getirir.”*⁵⁸ sözleri ile bize ilân etmektedir. Sesler yükseltilerek getirilen her bir telbiyeye⁵⁹ melekler Allah'ın emri ile “Sen iste!” cevabını verirler.

58 Tirmizî, “Hac”, 14.

59 Tirmizî, “Hac”, 15; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 27; İbn Mâce, “Menâsik”, 16.

İki parça bezden ibaret olan ihram elbisesine bürünen Müslüman, niyet ve kastını gözler önüne sermeye başlamıştır. Tüm dünyalık yüklerini üzerinden atarak makam, mevki, güzellik, ziynet vb. her şeyini bir tarafa bırakır. Âdeta kabrinden dirilmişçesine kabre götüremeyeceği her şeyden daha dünyadayken vazgeçtiğini ilân eder. Rabbinin huzuruna niyetinde olduğu gibi sadece kendisi olarak çıkacağını anlar. Kişiyi tüm ayrıcalıklardan soyutlayan ihram ile sosyal ve ekonomik statüler, makam ve mevkiler, üniformalar, zevkler, kültürler ve karakterler, süsler ve ziynetler bir kenara bırakılmıştır. Her Müslümanı aynı şekle sokan bu ibadet aslında kişinin bu statülerinin kabre kadar gidebileceği, oradan sonrası adına takvâdan başka kişiye yarar sağlayacak hiçbir şeyin olmadığı dersini vermektedir. Bu dersi alan Müslümanın artık düşünme vakti gelmiş, dünyalık imtiyazların Rabbe karşı işlenen hataları örtmeye imkân sağlamadığı yaşanılarak öğrenilmiştir. Dünyadaki makamlarına güvenerek insanlara üstünlük kurma gayesi güden her bir birey, ihram elbisesi ile bırakın insanlara canlı-cansız hiçbir şeye saygısızlık dahi yapamayacağını öğrenecektir.⁶⁰ Böyle bir hakkının olmadığını her ihram yasaklarını çiğnediğinde ödemesi gereken ceza ile bir kere daha hatırlayacaktır. Elbette her şeyin bir karşılığı olduğunu anlayan Müslüman, “...*Âhîret azabı ise elbette daha çetindir.*”⁶¹ inancı ile günlük hayatta kimseye haksızlık etmeyecektir. Çünkü o, hacidir ve bunun karşılığı olacağını yaşayarak öğrenmiştir.

Niyet, telbiye ve ihram ile tüm hata ve farklılıklarını bir tarafa bıraktığı iddiasında olan kişi, artık Allah'ın evi diye adlandırılan Kâbe'ye doğru yola çıkmaya hazırdır. Yeryüzünde Allah'ın emri ile yapılan, hidâyet ve bir bereket kaynağı⁶² Beytü'l-Atik'e giderken de sürekli kastını telbiye ile dillendirir. Şimdi artık hiçbir kuşkuyla yer olmayan, tamamen güvende olacağı bir mekânda⁶³ sadece ilâhî emre uyararak alacağı derslere odaklanma fırsatı insanın karşısına çıkmıştır. Zira misafir olduğu bu evde Allah'ın birliği, kudreti ve insanın rabbi olduğuna dair birçok delilleri gözleri ile görecekler. Özellikle İbrâhim'in (a.s.) makamı ile onun sîreti, Allah için nelerden vazgeçebileceğini gösterecektir.

Kılık-kıyafet, niyet ve telbiye gibi söylemde birlik sağlayan Müslümanlar, Kâbe etrafında hareketlerinde de bir olduklarını ilk defa burada ortaya koymaktadırlar. Aynı düzende eşit bir şekilde Kâbe etrafında pervane olan Müslümanlar, tüm kâinatın aynı düzen ve ahenkle hareket ettiği bilincine kavuşacaktır. Böylece herkes ve her şeyin tek bir yerden aldığı emir ile hareketini görerek tevhid inancını bir kere daha pekiştirme fırsatı bulmuşlardır.

60 el-Mâide, 5/1-2, 95-96.

61 er-Ra'd, 13/34.

62 Âl-i İmrân, 3/96.

63 Âl-i İmrân, 3/97.

HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ

Kâbe'nin müthiş azametini temaşa eden mümin, artık tavafa başlamaya hazırdır. Burada da daha önce olduğu gibi Resûlullah'ın emirleri çerçevesinde Kâbe'yi soluna alarak Hacerülesved'den başlayarak Allah'ın evini tavaf edecek, Allah'ın huzurunda bulunma hâlinin cezbesini, feyiz ve bereketini yaşayacak, kalbi itminana erecektir. Artık "... *Her nerede olursanız O sizinle beraberdir.*"⁶⁴ sırrını her zamankinden daha içten bir şekilde yaşamıştır.

Hacerülesved'in en görünür hikmetlerinden birisi, tavafin başlama noktasını göstermesidir. Ancak bu kara taşın tek hikmetinin bu olduğu söylenemez. Zira farklı rivayetlerde kendisine birçok atıf yapılarak Hacerülesved'in sıradan bir taştan ibaret olmadığı anlatılmıştır. Kişi, Hacerülesved hizasına gelerek her bir şavtta onu tekrar temaşa etmek ile bir nebze daha hatalarından pişman olarak "Ya Rabbi hata ettim; affet!" dercesine pişmanlığını dile getirir. Bu tövbesine de her defasında Hacerülesved'i şahit tutarak onu selamlar. Böylece o kapkara olmuş taş onun bu tövbesine kıyamet gününde şahitlik edecektir. Bu bağlamda Allah Teâlâ, kıyamet günü Hacerülesved'i mahşer yerine getirecek ve o, kendisini selamlayanlara şahitlik yapacaktır.⁶⁵

Tavafin ardından insan elde ettiği bu kazanımlara şükür ve aldığı tevhid dersini hareketlere dökercesine secdeye kapanmalıdır. Bunu da kılacağı iki rekât namazla gerçekleştirecektir. Bu namazı da Makâm-ı İbrâhim'de edâ edecektir. Kâbe kapısının birkaç metre karşısında yer alan Makâm-ı İbrâhim, aslında Hz. İbrâhim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmâil'in (a.s.) Kâbe'yi yeniden inşa ederken üzerine basıp iskele olarak kullandığı bir yerdir. Ayrıca Hz. İbrâhim (a.s.), insanları bu taş üzerine çıkararak hacca davet etmiştir. Allah Teâlâ, "*Siz de İbrâhim'in makamundan kendinize namaz kılacak bir yer edinin.*"⁶⁶ buyurmuş, Resûl-i Ekrem (s.a.s.) de Vedâ haccında Kâbe'yi tavaf ettikten sonra makamın arkasında iki rekât namaz kılmıştır.⁶⁷ İşte tüm bunlar insana nasıl bir mekânda namaz kıldığını hatırlatmalıdır. Kâbe gibi bir namazgâhın içerisinde ayrı bir namazgâh... Hz. İbrâhim (a.s.) gibi bir Halîlullah'ın ve Hz. Muhammed (s.a.s.) gibi bir Habîbullah'ın namazgâhı. Onların makamında namaza duran mümin tam bir huzur hâli yaşayacaktır.

Tam o noktada yorgun düşen insan, kendisine güç kuvvet verecek bir şeye ihtiyaç duymaktadır ki o da yudumlayacağı iki damla zemzem suyu olacaktır. Bu öyle bir nimettir ki hayat kaynağı olan bir sudan daha fazla mâna taşımaktadır.

Takvâ sahipleri, Yüce Allah'ın kendisine nispet ederek "şe'âirullah" buyurduğu⁶⁸ Safâ ve Merve'de sa'y eder ve Allah'ın emrine ittibâen onları önemser. Zira Allah Teâlâ

64 el-Hadîd, 57/4.

65 Tirmizî, "Hâc", 113; İbn Mâce, "Menasik", 27.

66 el-Bakara, 2/215.

67 Buhârî, "Salât", 30.

68 el-Bakara, 2/158.

şöyle buyurur: “Her kim Allah'ın şe'âirini önemser, saygı gösterirse şüphesiz bu kalplerin takvâsındandır.”⁶⁹

Temettu' haccına niyet edenler, artık umreyi sonlandırma ve ihramdan çıkma aşamasına gelmiştir. Sembolik olarak saçlarını kesmek/kısaltmak, namazdan selam ile çıkmak gibi ihramdan çıkışı ifade eder.

Zilhiccenin dokuzuncu günü öğle vakti ile onuncu günü fecr-i sâdık arasında Arafat vakfesini yapan kimse, ân-ı bulûğdan itibaren işlediği tüm günahlara tövbe ederek affa nail olmayı amaçlar.⁷⁰ Arafat'ta öğlen vaktinde vakfeye duran hacılar, güneşin batışına kadar günahlarına tövbe ederek Allah'tan af dilemeye devam ederler. Burada kendi nefsinin acziyetini ve Rabbinin kendisine olan nimetlerini düşünme, anlama fırsatı bulurlar. Güneşin batışıyla beraber Meş'ar-i Harâm'a yani Müzdelife'ye hareket ederler. Arafat'tan sonra buraya gelerek arefeyi bayrama bağlayan geceyi burada geçiren hacılar, ikinci bir vakfe daha yaparlar. Burada da Rablerini anar, kalplerinde en derinden manevî duyguları yaşarlar. Allah'a ibadet etmeye ve O'nu zikretmeye devam edeceklerini hâlleriyle bildirmektedirler. Bu zikrin veya affın sadece bir mekân veya zamana özel olmadığını, ecel gelinceye kadar buna devam edecekleri gerçeğini kendilerine hatırlarcasına Meş'ar-i Harâm'a doğru giderken de Rablerini anmaktan bir an vazgeçmeyeceklerini Allah Teâlâ'nın “... Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırmışlardan idiniz. Sonra insanların dalga dalga ilerlediği yerden siz de ilerleyin. Allah'tan başışlanmanızı dileyin. Kuşkusuz Allah çok başışlayandır, çok merhametlidir.”⁷¹ buyruğundan öğreneceklerdir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), Arafat'ta ümmetinin affı için yaptığı duayı Müzdelife'de tekrar etmiş ve ardından gülümsemişti. Bunun sebebi sorulunca duasının Allah tarafından kabul edildiğini ve ümmetinin başışlandığını öğrenen şeytanın nasıl perişan olduğunu gördüğü için gülümsediğini belirtmiştir.⁷²

Müzdelife'den affedilmenin müjdesi ile yola çıkan hacılar, Mina'ya hareket ederler. Mina'ya vardıkları zaman Akabe cemresinin yanında, ihrama girdiklerinden beri söyledikleri telbiyeyi kesip bu cemre için hazırladıkları yedi çakıl taşını “Bismillâhi Allahuekber” diyerek teker teker Akabe cemresine atar, şeytanı ve kötülükleri taşlarlar.

69 el-Hac, 22/32.

70 Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, *el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyâd: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 2003), 2/415.

71 el-Bakara, 2/198-199.

72 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsne'd*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzi, 2016), 4/14-15; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003), 5/118.

HACCIN ANLAM VE HİKMETLERİ

“Şeytan taşlama” diye de adlandırılan bu atışlar, Hz. İbrâhim'i (a.s.) Allah'ın emrini yerine getirmekten alıkoymak isteyen şeytanın yine onun tarafından Mina'da taşlanmasının hatırasını hacılarda canlandırarak affa nail olan insanın ecel gelinceye kadar şeytanın aldatmalarına maruz kalacağını hatırlatır. Hacılar, insanları daima günaha sokmaya çalışan şeytana karşı nasıl mücadele edebileceklerini, bu teşebbüslere nasıl bir tepki ile engel olabileceklerini, şeytanın vesveselerini hangi yolla bertaraf edeceklerini bir tür tepki ve direnmeyi temsil eden cemrelere taş atmakla öğreneceklerdir. Zira Hz. İbrâhim (a.s.) ilk haccını yaptığı ve oğlu İsmâil'i (a.s.) kurban etmeye götürdüğü esnada Mina'nın söz konusu üç yerinde önüne çıkan şeytanı taşlamıştır.⁷³ Temsilî olarak şeytanla nasıl mücadele etmesi gerektiği dersini alan hacı, artık evine döndüğünde şeytanın ona vereceği her vesveseye ve şeytanın aldatmasına kanmayarak onun tekliflerini her reddedişinde âdeta tekrar tekrar şeytanı taşlamasını ifade edecektir. Böylece kabre girene kadar mümince bir hayatı nasıl yaşayabileceğini öğrenmiştir.

Hacılar, Akabe cemesini taşladıktan sonra haccedenlere vadedilen büyük müjdelere kavuşmanın şükürü ve sevinciyle bayram ederler. Kurbanlar kesilir, ihramdan çıkışı sembolize eden saç tıraşı ile ihramda çıkarlar. Artık affa mazhar olmak gibi büyük bir müjdeye kavuşmuş ve hacı olmuşlardır.

---

73 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/297, 306-307; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5/153-154; Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990), 1/466.

HAC: ALLAH'IN HUZURUNDA OLMA BİLİNCİ

Dr. Gülsüm SOYDAN*

GİRİŞ

Allah'ın varlığı ve birliği, İslâm inancının temelini oluşturur. O, bütün varlığın yaratıcısıdır. Herhangi bir işinde ortağı olmadığı gibi zât ve sıfatları bakımından eşi ve benzeri yoktur. Bütün eksiklik ve noksanlıklardan münezzeh, bütün kemâl sıfatlarıyla muttasıftır. Yarattıklarına karşı son derece merhametlidir.

Allah insanı yaratmış, onu başıboş bırakmamış ve gönderdiği peygamberleri ve kitaplarıyla hakkı, hakikati ve insanın yürümesi gereken yolu ona bildirmiştir. O, insana diğer pek çok varlığa vermediği özellikler vermiştir. İnsana bilme, öğrenme, anlama, kavrama ve değerlendirme özelliklerini vermiştir. Bunun hikmeti; insanın Allah'ın yarattıklarını görerek, bilerek, inceleyerek ve anlayarak Yüce Allah'ın varlığını bilmesi, O'na inanması, bilinçli bir şekilde O'na kullukta bulunması, şükretmesi, O'nu tesbih ve takdis etmesidir. Bu dünyada sınırlı bir zaman içerisinde insan, ebedî hayatında sonsuz bir şekilde mazhar olacağı Allah'a yakın olma, ilâhî tecelliler, lutf ve feyizler ve diğer nimetlere kavuşması için imtihan hâlinindedir. İnsan, bu yolda manevî terakki imkânına sahip olduğu gibi manevî açıdan aşağıların aşağısına düşme imkânına da sahiptir.

1. ALLAH, HER ZAMAN VE HER YERDE BİZİMLEDİR

Hac ibadetinin bize kazandırdığı başlıca nimetlerden biri, Allah Teâlâ'nın bize olan yakınlığını bizzat yaşamak ve hissetmektir. Var ve bir olan Allah, kullarından uzak değildir. O her yerdedir. Onların söylediklerini duyduğu gibi söylemeyip içlerinden geçirdiklerini de niyetlerini de bilir.¹ Allah'ın evine gelen, ona misafir olan kişi Allah'ın kendisine olan

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 et-Teğâbün, 64/4.

yakınlığını mânen ve madden yaşar. İnsanın yaratılış amacı olan manevî terakkiyi tecrübe etmenin iklimidir hac. Kul, tavaf ederken O'nun huzurunda döner. Namazda O'nun huzuruna çıkar, dualarında O'nunla birlikte olduğunu tecrübe eder. İlahî feyiz gönlünü coşturur. Zaten Allah ona her şeyden daha yakındır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ “Biz insana şah damarından daha yakınız.”²
 وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ^ط “...Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir...”³

Bu gerçeğin şiirdeki karşılığı Yunus Emre'nin dizelerine şöyle yansımıştır:

Gerçek sana kul olan, gönlünü sana veren

Seni kendinde bulan, artık ne sefer etsin.

Nitekim âyet-i kerîmede,

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ.

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınum, bana dua ettiğinde de dua edenin dileğine karşılık veririm; benim davetime icabet etsinler ve bana inansınlar ki doğru yolu bulsunlar.”⁴ buyrulmaktadır.

Allah'ın kuluna yakın olduğu şuuruyla sahip olan Müslümanlar, yalnız kaldıklarında dahi yanlışa düşmekten çekinirler. Onları günaha girmekten alıkoyan, Allah'ın her yerde bulunması ve her şeyi bilmesidir; kuluna olan yakınlığıdır. Hatta içlerinden kötü duygular, sözler geçince bile rahatsız olurlar. “Bunu içimizden geçirmekle acaba günaha girdik mi?” diye sorarlar. Bu dünyada yaptıkları iyi ya da kötü hiçbir amelin, küçük de olsa unutulmayacağını bilirler. Hz. Lokmân, oğluna yaptığı tavsiyelerde bu gerçeği son derece veciz şekilde ifade etmektedir:

“Sevgili oğlum! Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır.”⁵

Hâl böyle olunca Müslümanlar, yaptığı güzel işleri Allah'a duyurmak, çirkin işleri O'ndan gizlemek gibi türlü uğraş içine girmeye ihtiyaç duymazlar. Aracılara tenezzül etmezler. Allah'ın evine; Beytullah'a da gitmeler Allah onlarıdır, kendi evlerine dönseler de.

2 Kâf, 69/16.

3 el-Hadîd, 57/4.

4 el-Bakara, 2/186.

5 Lokmân, 31/16

2. HACI: RAHMÂN'IN MİSAFİRİ

“Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk: Sana geldim ya Rabbi! Emrine uydum sana geldim...”

Eli boş varılmaz gidilen yere
Rabbim boş gelmedim, ben suç getirdim
Dağlar çekemezken o ağır yükü
İki kat sırtımla pek güç getirdim.⁶

İnsan, aslında öncelikle dünyada misafirdir. Aslı yurdundan uzaktadır. Burada gafle-
te düşenler, oyun ve eğlenceye dalıp gidenler, aslı vatanlarını unuturlar. Bu yüzden insana,
geldiği ve döneceği yurdu hatırlatacak ödevler gerekir. Gün içerisinde beş vakit namaz,
haftada cuma namazı, yılda Ramazan ayı ve bayramlar, ömürde hac ve umre, Allah
Teâlâ'yı ve ebedî hayatı/âhireti unutmaması için insana verilen nimetler ve ödevlerdir.

İnsanlar birbirini ziyaret etmeye, oturup konuşmaya, dertleşmeye ihtiyaç duyar. Se-
vinci ve hüznü paylaşmak, başa gelenleri anlatmak, başkalarının tecrübelerini dinlemek,
nasihat almak ve vermek, insanın ihtiyaçlarındandır. İnsan, yaratıcısıyla da konuşmak ister.
O her şeyi bilse de kulluğunu sergilemek için O'na anlatmak ister. O'ndan taleplerde bulun-
mak ister. Ancak Yüce Allah, mekândan münezzehtir olduğu için bu misafirlik ancak temsili
olarak gerçekleştirilebilir. Yeryüzünde sembolik bir mekân, “Beytullâh/Allah'ın evi” olarak
tespit edilmiştir ki bu Beytullâh, Kâbe'dir. Kâbe'nin kıymeti, Allah'ın o mekânı kendisine
“ev”, insanlara “kible” olarak tespit etmesinden gelir. Yoksa bütün yeryüzü ve gökyüzünü O
yaratmıştır; nereye yönelirsek nereye gidersek Allah bizimledir, doğu da batı da O'nundur.⁷

Cenâb-ı Hak, Müslümanları namaz kılariken yöneldikleri kiblede, evinde, Kâbe'de
misafir eder. Kâbe ve çevresinde dikkati çekecek, hayranlık uyandıracak hiçbir ihtişam
yoktur. Belki sadeliğin ihtişamı var, denilebilir. Yüce Allah, Kâbe'yi peygamberlerinden
Hz. İbrâhim (a.s.) ve oğlu İsmâil'e (a.s.) mevcut temellerinden tekrar inşa ettirmiş, insanlar
için toplanma ve ibadet mekânı olarak tespit ettiği evini temiz tutmalarını ve insanları
hacca davet etmelerini onlardan istemiştir.⁸ Bu davete icabet eden kullar, tarih boyunca
“Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk” nidalarıyla, dua, niyaz ve tövbelerini Ev Sahibine arz
ederler. Rahmân olan Allah, O'na misafir olmak için kullarının katlandığı zorluklara
bakar. O'nun emrine uyararak maddî manevî fedakârlıklarla yorgun argın evine gelen kul-
larına ikramda bulunmak ister. Bu ikram, bağışlamadır. O yüzden hac ve umre ibadetini
yapanlara “Rahmân'ın misafiri” denir, misafire rahmet vadedilmiştir. Misafir de eli boş
gelmemiştir, kendi günah yığınlarını ve mahcubiyetini getirmiştir. Aynı zamanda Yüce
Rabbine olan inancını, imanını, sevgisini, kulluğunu ve dualarını getirmiştir.

6 Tâhirü'l-Mevlevî.

7 el-Bakara, 2/115.

8 el-Bakara, 2/125, 127; el-Hac, 22/26-27.

Günahların bağışlanacağı bir hac edâ edilebilirse âdeta yeni bir doğuş yaşanır. Hani tekrar dünyaya gelseydim, deriz ya, işte hac ve umre sonrası dünyaya tekrar dönmüş gibi olur insan. Rabbinin rahmetine kavuşan insan sanki ilk defa dünyaya gelmiş gibi masumdur artık.⁹ Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ifadesiyle; körüğün, altın ve gümüş üzerindeki kir ve pası giderdiği gibi hac ve umre de insanı manevî kirlerden arındırır.¹⁰ Derdini ke-derini, sitemini talebini Allah'ın evine bırakan misafirler, heybelerine temizlenmiş amel defterlerini alarak memleketlerine dönerler.

Misafir, Beytullâh'a gidip de boş durmaz. İbadetleriyle ve dualarıyla Allah'a tâzimde bulunur, sevgisini sergiler. Tavaf eder, sa'y yapar. İhtiyaçları için annesinin eteğine yapışan çocuklar gibi akan selde bir damla misali bütünün bir parçası hâlinde Allah'ın rızasının etrafında dönerek açık bir kapı bulmaya ve bulduğu rahmet kapısından içeri girmeye çalışır.

Rahmân'ın misafirleri, O'nun davetine icabet ederek, şeâirinde bulunarak, O'nun istediği ibadetleri edâ ederek inancını pekiştirir, Allah'a olan sevgisini ve yakınlığını artırır.

3. HAC, İBADETLERİMİZ VE ALLAH SEVGİSİ

Hubb-ı Rahmân¹¹ isteyenler dürrü¹² mercân istemez

Derdini dermân bilenler derde dermân istemez.¹³

Sevgi, yakınlık duymaktır. İnsan bilir ki onu yaratan Allah, ona ondan daha yakındır. İçinden geçenleri dahi bilir. Hatta bazen insan kendisini anlayamaz, Allah kulunu bilir.

أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ “Yaradan hiç bilmez mi?”¹⁴

Allah'ın yarattıktan sonra da kulunu bırakmaması, her an gözetiminde tutması, onun dualarını duyması ve icabet etmesi, ona merhamet etmesi, kulu ile arasında bir sevgi meydana getirir.

Müminler, en çok Allah'ı sever.¹⁵ İnci ve mercanın, makam ve mevkinin, dünya malının Allah sevgisi ve Allah'a yakın olma yanında bir kıymeti yoktur. Maksat Allah'ın rızasını kazanmak olunca geçici dünya değersizleşir. Dünyada başına gelen elem ve sıkıntıları da Allah'ın takdiri kabul eder, dertlerini günahlarının affına vesile sayar. Şikâyet etmez. İnsan olmanın dertlerini yüksünmeden sırtlanır:

9 bk. Buhârî, “Muhsar”, 10; İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

10 Tirmizî, “Hac”, 2.

11 Rahmân'ın sevgisini.

12 İnci.

13 Alvarlı Muhammed Lutfi.

14 el-Enfâl, 8/24; Kâf, 50/16; el-Mülk, 67/14.

15 el-Bakara, 2/165.

“Ne varlığa sevinirim/Ne yokluğa yerinirim/Aşkın ile avunurum/Bana seni gerek seni” dizelerini Yûnus Emre'ye yazdıran da Allah sevgisinden başka bir şey değildir.

Müslüman için var olan her şey, Allah'a götürdüğü ve O'nun sevgisini kazandırdığı ölçüde değerlidir. Nitekim Hz. Süleyman (a.s.), kendisine bahşedilen dünya nimetleri için “*Ben bunları Rabbimi hatırlattığı için sevdim.*” demişti.¹⁶

O hâlde Allah'ı sevmek, Allah'ın rızası için sevmektir ve Allah'ın rızası için vazgeçmektir. Allah'ı sevmek O'nun sevdiklerini sevmektir. Bu imanın gereğidir. Dolayısıyla iman edenler en çok kendilerini var eden, iman ve bütün nimetleri nasip eden Allah'ı severler:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ.

“İnsanlardan kimileri vardır ki Allah'tan başka bazı varlıkları Allah'a denk tanrılar da bunları Allah'ı sever gibi severler. İman edenler ise en çok Allah'ı severler. Keşke zalimler –azapla yüz yüze geldiklerinde anlayacakları gibi– şimdi de bütün kuvvetin Allah'a ait olduğunu ve Allah'ın azabının çok şiddetli olduğunu anlasalardı.”¹⁷

İbadet ve Allah sevgisi arasındaki ilişki, kulun Rabbine olan bağlılığının en güzel yansımalarından biridir. Bu ilişkiyi şu şekilde açıklayabiliriz:

Allah sevgisi, kulluğun ve ibadetin ruhunu oluşturur. Kalbinde Allah sevgisi olan, ibadete düşkün olur. Her daim Allah'ın huzuruna çıkmak, onunla beraber olmak ister. İbadetlerini zevkle yapar. İbadet ettikçe yaşadığı manevî hâl ve manevî zevk, gönlündeki Allah sevgisini artırır; imanın lezzetini alır. İbadetler, manevî zevk ve huzur kaynağıdır. İbadetler ile Allah sevgisi arasında birbirini besleyen, destekleyen ve birbirini gerektiren bir irtibat vardır.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْتَدِي إِلَيْهِ مَنْ آتَابَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“İnkârcular, ‘Ona rabbinden bir mucize indirilseydi ya!’ diyorlar. De ki: ‘Allah dilediğini saptırır, kendisine yönelenleri ise hidâyete erdirir. Bunlar, iman edenler ve Allah'ı zikrederek gönülleri huzura kavuşanlardır. Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur.’”¹⁸

Kulluğun merkezinde Allah sevgisi yer alır. İmanın en önemli göstergesi, Allah'ı sevmektir. Allah'ı sevmek ise O'nun rızasını aramak, sevgisini kazanmaya çalışmaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur: “Şu üç haslet kimde bulunursa o kimse imanın tadını alır: Allah ve Resûlünü her şeyden çok sevmek, bir kimseyi yalnızca Allah rızası için

16 Sâd, 38/32.

17 el-Bakara, 2/165.

18 er-Ra'd, 13/27–28.

sevmek, Allah kendisini kurtardıktan sonra tekrar inkârcılığa dönmekten ateşe atılmaktan kaçındığı gibi kaçınmak.”¹⁹ Dolayısıyla hiçbir sevgi, Yüce Allah’a (c.c.) duyulan muhabbet ve bağlılığın önüne geçmemelidir. Allah sevgisi ise Allah’a ve Peygamberi’ne itaatle mümkün olabilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyrulmaktadır:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir.’”²⁰

Sevginin olduğu yerde emirler usanmadan, gönülden, coşkuyla yerine getirilir. Yasaklardan da isteyerek kaçınılır. Müslümanlar, Allah’ın emrettiği ibadetlerin, zikirlerin, kendisini arındırarak Allah’a daha da yaklaştırdığının farkındadır.

Bir kez Allah dese aşk ile lisan

Dökülür cümle günah misli hazan.²¹

Allah sevgisiyle dolu olan müminler, sadece emir ve yasaklar dairesinde değil bütün davranışlarında Allah’ın rızasını gözetir. Bu şevk, onları kötülüklerden uzak tutar, iyiliklere yaklaştırır. Diğer canlıları ve kâinatı da Allah yarattığı için onlara emanet bilinciyle bakarak sorumlu davranır. Müslümanlarda ibadetlerin ve ahlâkın temeli, Allah sevgisidir. Dua, tefekkür ve zikir de Allah sevgisini daima diri tutar.

O yüzden Cenâb-ı Hak, müminleri şöyle tarif etmektedir:

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah’ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) ‘Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!’”²²

Allah ve Resûlü’nün sevgisi, her şeyin önünde olmalıdır.

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

19 Müslim, “İmân”, 67.

20 Âl-i İmrân, 3/31.

21 Süleyman Çelebi.

22 Âl-i İmrân, 3/191.

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidâyete erdirmez.”²³

Allah'ı unutan, kendisini, varlık amacını, yürüyeceği yolu unuttur; hayatını, ebedi dünyada kendisine faydası olmayacak boş işlerle geçirir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ

“Ey iman edenler! Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (Evet) Allah'a itaatsizlikten sakının, şüphesiz Allah yapıp ettiklerinizden tamamen haberdardır. Allah'ı unutan, bu yüzden Allah'ın da onlara kendilerini unuttuğu kimseler gibi olmayın. İşte onlar gerçekten yoldan çıkmışlardır. Cehennemliklerle cennetlikler bir değildir. Muratlarına erecek olanlar ancak cennetliklerdir.”²⁴

Münafıklar Allah'ı unuttukları ve onu umursamadıkları için Allah Teâlâ da onları yüzüstü bırakmış, rahmetinden mahrum eylemiştir:

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَةُ اللَّهِ لَئِنَّهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ

“Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirine benzer; kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, hayır için harcamaya elleri varmaz. Onlar Allah'ı unuttular/umursamadılar, O da onları yüzüstü/rahmetinden mahrum bıraktı. Gerçek şu ki münafıklar günaha batmış kimselerdir. Allah, erkeğiyle kadınıyla münafıklara ve açıktan inkârcılık yapanlara, içinde ebedi olarak kalacakları cehennem ateşini vaad etmiştir. Onlara bu yeter de artar! Allah onları lânetlemiştir ve onlar için devamlı bir azap vardır.”²⁵

Allah sevgisini kalbinde barındırmayan kimseler, bunun yerine nefsanî/ geçici arzuların peşine düşer. Allah aşkının nuruyla münevver olmayan gönüller, nefsin karanlığında kalır. Nefsinin ve şeytanı arkadaşı olur. Eşrefoğlu Rûmî bu hususu şöyle ifade eder:

Şol gönül ki aşkın nuruyla münevver olmadı

Kaldı nefsin zulmetinde âb-ı hayat istemez.

23 et-Tevbe, 9/24.

24 el-Hasr, 59/18-20.

25 et-Tevbe, 9/67-68.

4. HAC VE İNSAN

Hayatın anlam kapısını açacak olan anahtar, insanın kendisini bilmesidir. Kendini bilmek, yaratılış amacını ve hikmetini, bahşedilen kabiliyetlerini bilmektir. İnsan kendisini bildikten sonra kabiliyetleri doğrultusunda kendisini geliştirmenin yollarını arar.

İnsan yaratıldığı zaman melekler hayret etmişti. Allah'ı sabah akşam zikreden melekler varken neden yeryüzünde kan dökecek bir insan yaratılıyordu ki? Yüce Allah meleklerle, “*Ben sizin bilmediğinizi bilirim.*” buyurdu. İnsanın yaratılışındaki hikmet; yaratılış amacı, onun öğrenen, bilen, anlayan, kavrayan, tefekkür eden bir varlık olmasıydı.²⁶ Böylece Rabbinin varlığı yaratmadaki sonsuz ilmi, hikmeti ve kudreti görecek, anlayacak ve bu bilinçle Rabbinin tesbih edecekti.

Kendisine “ruh üflenerek” kazandırılan kabiliyetleri sayesinde insan bilgi sahibi olabilmekte, varlığı anlayarak değerlendirebilmekte ve arkasındaki sonsuz ilmi, kudreti ve hikmeti görebilmektedir. Düşünürlerin de dediği gibi insanın gerçek mutluluğu, çabaları sonucunda ulaştığı bilgi iledir/bilmesidir. Onun kulluğu, işte bu kabiliyetlerini kullanması ve böylece maddî ve manevî olarak terakki etmesidir.

Hac ibadeti, bütün bunlar için bizzat yaşanan bir hâl, tecrübe, ibadet, sevgi, bilgi ve tecrübedir. İnsanın manevî terakkisinde haccın önemli bir yeri vardır. Her şeyden önce insan, varlık amacını bir kez daha hatırlar, en derinden hisseder, yürümesi gereken yolun yönünü, amaçlarını bir kez daha kalbine nakşeder. Hacı kendisine rehber edinir.

İnsan sureti, tek bir özden ve ilk olarak topraktan yaratılmıştır. Sonrasında insan için ana rahmi de yeryüzü de geçici bir karargâhtan ibarettir.²⁷ Asıl kalıcı olan âhiret yurdunun yolu, yine toprağın bağrından geçer. Sureti tamamlanınca insan, ruhunun bahşedilmesiyle birlikte görmeye, işitmeye, duygu ve düşüncelere sahip olmaya başlamıştır.²⁸ İç ve dış etkenlerin tesiri altında kalan nefsin ruhla beden arasında kurduğu/kurmadığı denge, insanın dünyevî ve uhrevî kaderini belirler.²⁹ İnsanı yaratan Allah, ona iyi ve kötü olma yeteneklerini vermiş, kalbini/nefsini arındıranları ise müjdelemiştir.³⁰ Hac, bu noktada önemli bir adımdır.

Cenâb-ı Hak, yakınlığını hatırdan çıkarmayalım diye bizi kulluğumuzun nişâneleri olan ibadetlerle huzuruna davet eder. Kulluk, Allah'ı hakkıyla tanımaktır. Tanımak da gereğini yapmayı zorunlu kılar.

İşte Allah'ı hakkıyla bilmek, ilk önce O'na ortak koşmamaktır. Mutlak kudret sahibinin Allah olduğuna inanmaktır. Aziz olan Allah'ın, biz aciz kulların yapacağı kulluğa elbette ihtiyacı yoktur. Fâtiha sûresinde buyrulduğu gibi kulluk yalnızca Allah'adır ve ancak insan

26 bk. el-Bakara, 2/30-33.

27 el-En'âm, 6/98.

28 es-Secde, 32/9.

29 Deniz, Gürbüz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan* (Ankara: DİB Yayınları, 6. Basım, 2023), 44-45.

30 eş-Şems, 91/7-10.

HAC: ALLAH'IN HUZURUNDA OLMA BİLİNCİ

içindir. Şairin de “Sıdk ile olmazsan kulu, etmez yolu âsân sana”³¹ dediği gibi dünya yolunu kolaylaştırmak isteyen, kulluğunu sadakatle yerine getirmelidir. Zira insanı da dünya ve âhireti de yaratan O’dur. Allah “ol” derse kimse engel olamaz Allah “olmaz” derse kimse olduramaz.

Dünya, âhirete giden bir yol ise madem, “*Yolun hakkını verin.*”³² hadîs-i şerifini de hatırlamak gerekir: Âhirete giden bu dünya yolunun hakkı da haramlardan uzak durmak, yeryüzünde yaşayan hiçbir canlıyı rahatsız etmemek, insanlarla selamlaşmak; barış ve huzur içinde yaşamaya gayret göstermek, iyilikleri, güzellikleri artırmak ve kötülüklerin de azalması için çabalamak, Allah’ın ipine topluca sarılmaktır.

Yolun sonu âhirette geçerli olan, dünyaya geldiğimiz selim fitrattır. Bu yüzden fitratı her türlü değişim ve bozulmadan korumak, aslı sorumluluğumuzdur. Bu da Allah’ın emir ve yasaklarına riayet etmekle mümkün olur. Çünkü insanı en iyi tanıyan, onu yaratan Cenâb-ı Hak’tır. Bu itibarla Yüce Allah, abdesti bir temizlenme fırsatı,³³ namazı, çirkin ve kötü işlerden alıkoyan bir engel olarak tarif ederken³⁴ kurbanın eti ve kanının kendisine ulaşmayacağını, O’na ulaşacak olanın sadece takvâmız olduğunu buyurmuştur.³⁵ Müminlerin uluslararası düzeyde toplanabilmesi ve hep birlikte ibadet edebilmesi için hac ve umreyi vesile tayin etmiş,³⁶ zekâtı, fakirin zenginindeki hakkı olarak farz kılmıştır.³⁷ Hz. Peygamber’in (s.a.s.) de aynı minvalde oruç için “*Allah’ın sizin aç ve susuz kalmanıza ihtiyacı yoktur.*”³⁸ buyurmasından ibadetlerin/kulluğun, insanın ihtiyacı olduğunu anlamak mümkündür. Tasavvufi bir deyişle, insanlardan kimi dünyayı, kimi ukbâyı, kimi de Mevlâ’yı ister.³⁹

---

31 Niyâzi-i Mısri Halveti.

32 Buhâri, “Mezâlîm”, 22.

33 el-Mâide, 5/6.

34 el-Ankebût, 29/45.

35 el-Hac, 22/37.

36 el-Bakara, 2/125.

37 el-Meâric, 70/24–25.

38 Buhâri, “Savm”, 8.

39 Nesefî, Aziz b. Muhammed, *İnsân-ı Kâmil*, çev. Ahmed Avni Konuk (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2009), 50.

İBADETİ ANLAMAK

Dr. Yahya SOLMAZ*

İbadeti anlamak, neyin ibadet olduğunu, nelerin ibadet olarak yapılabileceğini, ibadetin özünü, ibadetin nasıl yapılması gerektiğini, ibadetin önemini ve hikmetlerini anlamayı gerektirir. Gereği gibi ibadet edebilmek için bu hususların bilinmesi önem arz etmektedir.

1. İBADETİN ANLAM VE MAHİYETİ

İbadet, kelime anlamı olarak "kulluk", "boyun eğme" ve "itaat etme" gibi mânalara gelmektedir. Terim olarak ise ibadet, Allah'a kulluk niyetiyle belli zamanlarda veya mekânlarda ve belli şekillerde yapılan namaz, oruç ve hac gibi davranışları ifade ettiği gibi; Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılığı gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimleri için de kullanılmaktadır. İbadet Allah'ı tanımak ve onun yaratıcı olduğunun farkına varmakla başlamaktadır. Allah'ı tanıyan ve ona iman eden kişi, bu imanın bir gereği olarak hayırlı ve yararlı işler yapma sorumluluğuna sahiptir. "Amel-i sâlih" olarak adlandırılan bu güzel ve faydalı işlerin başında ise ibadetler gelmektedir. İbadetin, Allah'a yakınlık elde etme, O'nun rahmeti ve merhametinden yararlanma isteğini yansıtan eylemler olduğunu düşündüğümüzde unutmamamız gerekir ki ibadetler insanın ruhunun ihtiyaçları, huzur bulduğu ve Rabbine yaklaştığı vesileler olarak görülmelidir.

İbadetin biri dar biri de geniş olmak üzere iki anlamı vardır.

a. Dar Mânada İbadet

Dar anlamda kullanıldığında ibadet, yalnızca Allah'a karşı yapılan ve şekil bakımından Kur'an ve sünnet ile sabit olan belirli eylemleri ifade eder. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "*Ey iman edenler! Rükû edin, secdeye kapanın, Rabbinize ibadet edin, dünya ve âhiret için faydalı işler yapın ki kurtuluşa eresiniz.*"¹ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur: "*İslâm, şu beş esas üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Hz. Muhammed'in*

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 el-Hac, 22/77.

*Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve gücü yetenlerin hacca gitmesi.*² Bu hadîste kelime-i şehâdetten sonra belirli şekillerde yapılan dinî görevlerin İslâm'ın üzerine bina edildiği esaslar olduğu vurgulanarak Müslüman kimliğinin oluşmasında ibadetin vazgeçilmez katkısına dikkat çekilmektedir.

Bu anlamda ibadetin iki temel özelliği bulunmaktadır:

1. Hangi davranışların ibadet sayıldığı, Allah tarafından vahiy yoluyla insanlara bildirilmiştir. İbadetlerin kapsamı, Kur'ân ve sünnet ışığında belirlenmiştir. İnsan akli ibadetlerin mahiyetini ve hikmetini kavrayabilir ancak yeni bir ibadet üretemediği gibi var olanı da değiştiremez.

2. İbadetlerin nasıl yapılacağına dair kurallar yine Allah tarafından Hz. Peygamber'e (s.a.s.) öğretilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de ibadetlerin nasıl uygulanacağını insanlara anlatmış, bunun yanında davranışlarıyla da örnek olmuştur. Aynı zamanda Müslümanların bu hususta kendisini rehber edinmesini şu sözleriyle emir buyurmuştur: *"Namazı, benden gördüğünüz gibi kılın."*³ *"Hac ibadetini benden alın (öğrenin)."*⁴ Bu hadîsler, ibadetlerin Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nasıl öğrenildiyse o şekilde yerine getirilmesinin gerekliliğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim sahâbiler de bu emri yerine getirerek ibadetlerin tüm detaylarını Hz. Peygamber'in (s.a.s.) söz ve uygulamalarından öğrenmiş ve bunu nesilden nesile aktarmışlardır. Örneğin, namazda nasıl hareket edilmesi gerektiğini Hz. Peygamber (s.a.s.) ashâbına öğretmiş ve namazda okunan dualar ile namazdaki duruş şeklinin detaylarına kadar onlara rehberlik etmiştir.⁵ Bu nedenle ibadetler, Peygamberimiz (s.a.s.) tarafından nasıl öğretilmişse öylece uygulanır. İbadetlerin doğru ve kabul edilebilir olması, Peygamberimizin sünnetine uygunluğuyla doğrudan ilişkilidir. O'nun sünnetine uymak, ibadetlerin ruhunu ve maksadını korumak ve bid'atlara savrulmamak açısından da büyük önem taşır.

Kur'ân ve sünnette gösterilen ibadet hükümlerinin dışına çıkılması, ibadetlerin bunlara aykırı icra edilmesi veya bu kaynaklarda bulunmayan ibadet şekillerinin ortaya atılması bid'attir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bid'atin din üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmiş ve şu uyarıyı yapmıştır: *"Sözlerin en hayırlısı Allah'ın kitabıdır. Yolların en hayırlısı Muhammed'in (s.a.s.) yoludur. İşlerin en kötüsü ise sonradan ihdas edilenlerdir. Her bid'at dalalettir (sapıklıktır)."*⁶ *"Kim bizim bu dinimizde ondan olmayan bir şeyi ihdas ederse, o şey reddedilir."*⁷ Bu hadîs-i şerifler, Kur'ân ve sünnetin belirleyici rolüne dikkat çekmektedir.

2 Buhârî, "İmân", 1; Müslim, "İmân", 22.

3 Buhârî, "Ezân", 18.

4 Müslim, "Hac", 310.

5 Buhârî, "Ezân", 92-94.

6 Müslim, "Cum'a", 43; Nesâî, "İdeyn", 22.

7 Buhârî, "Sulh", 5; Müslim, "Akdiye", 17.

İBADETİ ANLAMAK

İbadet, Allah'a kulluğun en somut göstergesi ve kişinin Rabbi ile olan bağınyı güçlendiren en önemli araçtır. Bu ise sadece Allah için, O'nun belirlediği şekilde ve Peygamberimizin sünnetine uygun olarak yapıldığında bir anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim'in rehberliği ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) örneklığı, ibadetlerin doğru şekilde ifası için en önemli kaynaktır. Bunun dışına çıkıldığında ise bid'at söz konusu olmaktadır.

Bid'atlar, dinin saflığını tehdit eden uygulamalardır. Bid'atten kaçınmak, dinin saflığını korumak ve Allah'ın rızasına uygun bir kulluk sergilemek için şarttır. Bu konuda temel prensip, ibadetlerin Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) öğrettiği şekilde yapılmasıdır. Bid'atlardan uzak durmak için ibadetleri Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) öğrettiği şekilde yapmak, yeni bir uygulama veya inanışla karşılaşıldığında da bunu Kur'an ve sünneti ölçü olarak değerlendirmek gerekir.

b. Geniş Mânada İbadet

Geniş mânada ibadet, kulun Allah'a sevgi, saygı ve bağlılığını gösteren duygu, düşünce ve davranış biçimlerinin tümünü içine almaktadır. Dolayısıyla bu anlamıyla ibadet, yalnızca namaz, oruç, hac gibi şekilsel ibadetleri değil aynı zamanda insanın yaratılış gayesine uygun bir şekilde Allah'a kulluk etmesi ve O'nun rızasını kazanmak için yerine getirdiği amellerin bütünüdür. Dolayısıyla Allah'ın rızasını kazandıracak her hareket bir ibadet olarak değerlendirilir. Bu anlamda kulun niyeti büyük önem taşır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur: **“Ameller niyetlere göredir. Herkes niyetinin karşılığını alır.”**⁸ Bu hadis, geniş mânada ibadet anlayışını temellendirir. Buna göre bir Müslümanın hayatında yaptığı her iş, niyetine bağlı olarak ibadete dönüşebilir. Nitekim bir Müslüman, Allah rızasını gözeterek günlük işlerini yaparsa bu fiiller de ibadet hükmüne geçer. Bu sebeple çalışmak, okumak, çocuk yetiştirmek gibi günlük faaliyetler de doğru niyetle yapıldığında ibadete dönüşür. Ailenin nafakasını temin etmek ve helâl kazanç sağlamak da ibadet kapsamındadır. Çalışarak ailesinin geçimini sağlayan bir kişi, bu çabasını Allah için yaptığında ibadet sevabı kazanır. Yine anne ve babaya güzel davranışlarda bulunmak ve onlara hizmet etmek, Yüce Allah'ın emrettiği bir ibadettir.

Allah rızası için yapılan her faydalı davranış ibadet kapsamına girmektedir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır: **“Vücuttaki her bir organ için her gün sadaka vermek gerekir. İnsanların arasını düzeltmek sadakadır. Bineğine binmek isteyen kişiye yardım etmek veya eşyasını yüklemek sadakadır. Güzel söz, namaza giderken atılan her adım sadakadır. Yol göstermek sadakadır.”**⁹ İhtiyaç duyan insanlara yardım etmek, gözü görmeyene yol göstermek, yoldan rahatsızlık veren bir şeyi kaldırmak gibi pek çok davranış bu anlamıyla ibadet kapsamına girmektedir. Bir hadiste şöyle buyrulmuştur:

8 Buhâri, “Bed'ü'l-vahy”, 1; Müslim, “İmâre”, 155.

9 Buhâri, “Cihâd”, 72; Müslim, “Zekât”, 56.

*“Kaybolmuş kişiye yol göstermek sadakadır, gözü görmeyene rehberlik etmek sadakadır, bir taşı veya dikenli yol üzerinden kaldırmak sadakadır, kovandaki suyu başkasıyla paylaşman bile sadakadır.”*¹⁰ Allah Resûlü (s.a.s.) tarafından anlatılan şu kıssa, bu bağlamda dikkat çekicidir: *“Bir adam yol üzerinde dikenli bir dala rastladı: ‘Vallahi, bunu Müslümanlardan uzaklaştırırım da onları rahatsız etmesin!’ dedi. Bu sebeple cennete konuldu.”*¹¹ Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) anlattığı bu kıssada yolda bulunan dikenli dalın kaldırılması cennete giriş vesilesi sayılmıştır.

İnsanlara veya hayvanlara fayda sağlayan davranışlar da sadaka olarak değerlendirilmiştir. Nitekim bir hadîste şöyle denilmiştir: *“Bir Müslüman bir ağaç diker de onun mahsulünden bir insan yahut hayvan yerse muhakkak o yenilen şey, ağacı diken kimse için bir sadaka olur.”*¹² Allah Resûlü’nün (s.a.s.) anlattığı şu olayda da konumuza ışık tutan ibretler vardır: Ebû Hüreyre’nin (r.a.) rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *“Bir adam yolda yürüyordu. Şiddetli bir susuzluk hissetti ve bir kuyu buldu. Kuyunun içine inip su içti, sonra dışarı çıktı. O sırada, susuzluktan dili dışarı çıkmış, toprağı yalayan bir köpek gördü. Adam kendi kendine: ‘Bu köpek de tıpkı benim yaşadığım susuzluğu çekiyor.’ dedi. Tekrar kuyuya indi, ayakkabısını suyla doldurdu, sonra onu ağızıyla tutarak yukarı çıktı ve suyu köpeğe içirdi. Bunun üzerine Allah, onun bu davranışını beğendi ve günahlarını bağışladı.”* Ashâb-ı kirâm: “Ey Allah’ın Resûlü! Hayvanlara yaptığımız iyiliklerden de sevap kazanır mıyız?” diye sordular. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), *“Her canlı varlığa yapılan iyilikte sevap vardır.”*¹³ Tıpkı bu örnekler gibi insanlara iyiliği tavsiye edip onları kötülükten alıkoymak da sadaka olarak nitelendirilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.), *“İyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırmak sadakadır.”*¹⁴ Kur’ân-ı Kerim’de de bu konu üzerinde durulmaktadır. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur: *“Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velileridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoymak, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”*¹⁵

İnsanlarla ilişkilerde güzel ahlâkı esas almak da geniş anlamıyla ibadet kapsamına girmektedir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), *“Şüphesiz, müminlerin iman bakımından en üstün olanı, ahlâkı en güzel ve ailesine en şefkatli davranandır.”*¹⁶ buyurarak güzel ahlâkın önemine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda güler yüz göstermek de sadaka olarak

10 Tirmizî, “Birr”, 36.

11 Müslim, “Birr”, 128.

12 Buhârî, “Edeb”, 27.

13 Buhârî, “Edeb”, 27.

14 Tirmizî, “Birr”, 36.

15 et-Tevbe, 9/71.

16 Tirmizî, “İman”, 6.

İBADETİ ANLAMAK

değerlendirilmiştir. “İnsanlara güler yüz göstermek sadakadır.”¹⁷ hadisi bunu göstermektedir. Karşılaştığımız insanlara selam vererek kardeşliği yaymak da aynı kapsamdadır. Nitekim Ebû Hüreyre'nin (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınızı takdirden birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selamı yayın.”¹⁸

Özetle ibadet, Müslümanın hayatını şekillendiren ve Allah ile bağımlı sürekli kılan bir olgudur; sadece namaz, oruç ve zekât gibi ibadetlerle sınırlı olmayıp insanın her anını kapsar. Bir Müslümanın, Yüce Allah'ın emirlerine uygun olarak yaptığı her iş ve davranış birer ibadettir. Bu bağlamda sevgi ve nefretimizi Allah'ın rızasına göre belirlemek, hayatta karşılaştığımız zorluklara sabretmek ve nimetlere şükretmek, Allah'ın yaratmış olduğu kâinat üzerinde düşünmek de ibadetin bir parçasıdır. Bu anlamda ibadet, yeryüzünde insanın hayatından ayrılmayan bir parçadır. Zira İslâm, hayatın her anını Allah'ı hatırlayarak yaşamayı öğütler. Unutulmamalıdır ki Müslümanlık, sadece camide yaşanan bir din değil, hayatın tamamını kuşatan bir yaşam biçimidir. Yeter ki kişi, yaptığı işi Allah rızası için yapmaya niyet etsin. Bir Müslümanın yaptığı işte “Bu davranışım Allah'ın rızasına uygun mu?” diye düşünmesi ve gaflet içinde yaşamaktan sakınması gerekir. Bu bilinçle hareket eden bir Müslüman, ibadet bilincini hayatına hâkim kılar ve her işinde Allah'ın rızasını gözetir. Bu da insanı gaflet içinde yaşamaktan kurtarır ve Yüce Allah'ın huzurunda makbul bir kul olmasını sağlar.

2. İBADETİN ÖZÜ: İHLÂS

İslâm'da ibadetler yalnızca Allah rızası için yapılır ve karşılığı da yalnızca O'ndan beklenir. Zira ibadetler, insanın Allah'a olan bağlılığını ve kulluğunu ifade eden ve O'nun rızasını kazanmayı amaçlayan davranışlardır. Bu sebeple ibadetlerin, dünyevî menfaatler veya gösteriş için değil ihlâs ve samimiyetle yapılması gerekir.

İhlâs, yapılan ibadetin yalnızca Allah rızası için yapılması, gösterişten ve çıkar düşüncelerinden uzak bulunmasıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de ihlâsın önemi birçok âyette vurgulanmıştır. Bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmaktadır: “De ki: ‘Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir.’”¹⁹ Başka bir âyette ise insanların ihlâs ve samimiyetle Allah'a gönülden inanıp O'na boyun eğmeleri ve ibadet etmelerinden söz edilmektedir.²⁰ “(O putperestlere) de ki: ‘Ben, kendisine içten bir inanç ve bağlılık göstererek yalnız Allah'a ibadet ederim.’”²¹ âyeti de ibadette ihlâsın bir

17 Tirmizî, “Birr”, 36.

18 Müslim, “İmân”, 93.

19 el-En'âm, 6/162.

20 el-Beyyine, 98/5.

21 ez-Zümer, 39/14.

başka yönünü ortaya koymaktadır. Buna göre ibadetler için şekil vazgeçilmez olmakla beraber, ibadetin özü ve ruhu niyet ve ihlâstır, tevhid inancı ve kulluk bilincidir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) birçok hadîste ihlâsın önemine dikkat çekmiştir. Niyetin önemine temas ettiği bir hadîste *“Ameller niyetlere göredir, herkes niyet ettiğini elde eder.”*²² *“Şüphesiz ki Allah sizin dış görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar.”*²³ buyurarak her eylemin kişinin niyetine göre karşılık bulacağına vurgu yapmıştır. Bir diğer hadîste ise şöyle buyurmuştur: *“Allah şöyle buyurdu: Ben ortaklıktan müstağniyim. Kim bir amel işler ve bunda başkasını bana ortak ederse, o kişiyi de onun şirkini de reddederim.”*²⁴ Bu hadîs, riya (gösteriş) ile yapılan amellerin Allah katında kabul edilmeyeceğini ifade eder.

Bazı âlimler, ibadet kavramının hem sevgi hem de itaat unsurlarını içerdiğini ve bu özelliklerin ikisini birden taşımayan davranışların ibadet sayılmayacağını belirtir. Çünkü ibadet sadece bedensel bir eylem değil, ruhun Allah’a duyduğu sevgi ve teslimiyetin dışı yansımasıdır. Nitekim Allah sevgisini kalpte hissedebilmek ve bu sevgiyi hayatın her anına taşımak, zikrin en üstün şeklidir. Süleyman Çelebi’nin şu mısraları da bu gerçeği vurgular: *“Bir kez Allah dese aşk ile lisan, dökülür cümle günah misli hazan.”* Dolayısıyla içerisinde sevgi, muhabbet ve huşû olmayan ibadet eksiktir; yalnızca şekilden ibaret kalır. Bu nedenle ibadetin, Allah’a kulluk bilinciyle ve sevgiyle yapılması büyük önem taşır. Yûnus Emre’nin söylediği gibi: *“Bana seni gerek seni.”* diyebilmek gerekir. İbadet, bu derin sevgi ve muhabbet ile anlam kazanır.

Sonuç olarak ibadet, insanın hem iç dünyasını hem de davranışlarını güzelleştiren bir araçtır ve insanın Allah ile olan ilişkisinin en güçlü ifade biçimidir. Sadece şekillerden ibaret bir uygulama değil; kalpte hissedilen bir sevgi, Allah’a duyulan saygı ve teslimiyetin bir göstergesidir. Bu bilinçle yapılan ibadetler, kulun Rabbine yakınlaşmasını sağlar ve ruhuna huzur verir. İhlâs ise ibadetleri riyadan arındırır ve Allah katında değerli olmasını sağlar. Çünkü Allah, kendisi için ihlâsla yapılan ibadetleri kabul eder. İhlâs olmadan yapılan ibadetler ise Allah katında bir kıymet ifade etmez. İhlâslı bir kul, Allah’a olan sevgisini ve bağlılığını samimi bir şekilde gösterir. Bu da kul ile Allah arasındaki bağı güçlendirir.

3. İBADET VE İHSAN

İbadet, kulun Allah’a karşı duyduğu sevgi, saygı ve bağlılığın bir tezahürü olarak, O’na yakınlaşmak ve rızasını kazanmak amacıyla yaptığı her türlü eylemdir. Ancak ibadetin daha derin bir anlam kazanması ve hakiki bir kulluğa dönüşmesi, kişinin bu ibadetlerde ihsan boyutunu yakalamasıyla mümkündür. İslâm’da ihsan, ibadetin en üst

22 Buhârî, “Bed’ü’l-vahy”, 1; Müslim, “İmâre”, 155.

23 Müslim, “Birr”, 34-33.

24 Müslim, “Zühd”, 46.

İBADETİ ANLAMAK

derecesi olarak tanımlanır. Hz. Peygamber (s.a.s.) ihsan kavramını Cibril hadisinde şu şekilde tarif etmiştir: *“İhsan, Allah’a O’nu görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmeden de şüphesiz O seni görmektedir.”*²⁵ Bu tarif, ibadetin şekli ve içeriği kadar, samimiyet ve Allah’ın huzurunda bulunma bilincinin de önemli olduğunu ifade eder. Buna göre ihsan, Allah’ın sürekli gözetiminde olduğunun bilinciniyle yapılan ibadeti ifade eder. Zira Allah’a olan imanımız önce kalbimizde yerleşir, ardından dilimizde, işlerimizde ve hareketlerimizde tecelli eder. Böyle bir iman ve ihsan bilinci, insanın hem dünya hem âhiret hayatını anlamlandırır ve ibadetlerini değerli kılar.

İhsan, ibadetin sıradan bir görev olmaktan çıkıp, Allah’a olan derin bir teslimiyetin ve şuurun yansımasıdır. Namaz, ihsan boyutunda kılındığında, sadece bir görev olmaktan çıkar; kulun Allah ile baş başa kaldığı bir vuslata dönüşür. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Kul, secde ettiği zaman Allah’a en yakın hâldedir.”*²⁶ Bu yakınlık, ancak ihsan şuuruyla yapılan bir ibadette tam mânasıyla hissedilebilir. Oruçta ihsan, sadece yeme-içmeden uzak durmakla sınırlı değildir. Kişinin nefesine hâkim olması, dilini, gözünü ve kalbini kötü olandan uzak tutması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.), ihsan boyutundaki bir oruç için şöyle demiştir: *“Oruç sadece yemek ve içmekten kesilmek değildir. Oruç, kötü sözden ve çirkin davranışlardan sakınmaktır. Eğer biri sana sataşır veya sana karşı cahillik ederse, ona ‘Ben oruçluyum.’ de.”*²⁷

Diğer taraftan ihsan, sadece farz olan ibadetlerde değil kişinin ahlâkında, insanlarla olan ilişkilerinde ve günlük işlerinde de kendini gösterir. Kişinin günlük hayatında, Allah’ın kendisini her an gördüğünün bilinciyle hareket etmesi de ihsandır. Örneğin, bir işin en güzel şekilde yapılması, komşuya yardım edilmesi, kişinin ailesiyle güzel geçinmesi, çalışanlarına iyi muamelede bulunması da ihsan kapsamında değerlendirilir.

Özetle ihsan, kul ile Allah arasındaki bağı güçlendiren bir bilinçtir. İnsan, Allah’ın kendisini her an gördüğünü ve her yaptığından haberdar olduğunu bilerek yaşadığında, hayatını daha anlamlı kılar. Bu bilinçle yapılan ibadet Allah katında makbul olduğu gibi kulun kalbini de huzurla doldurur. Dolayısıyla ibadet ve ihsan birbirinden ayrı düşünülemez. İbadet, ihsan bilinciyle yapıldığında bir kulun Allah’a olan sevgisini ve bağlılığını en yüksek düzeyde ifade etme aracı olur. Müslüman, ibadetlerini şeklen yerine getirdiği kadar, ihsan bilinciyle de ihya etmeye çalışmalı ve hayatının her alanında bu şuurla hareket etmelidir.

25 Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1.

26 Müslim, “Salât”, 215.

27 Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ‘ale’s-Sahihayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1990), 1/595.

4. İBADETTE SÜREKLİLİK

İslâm, ibadetlerin yalnızca belirli dönemlerde yapılan eylemler değil, insanın hayatı boyunca devam ettirdiği bir kulluk bilinci olduğunu öğretir. Süreklilik, ruhu diri tutmanın ve Allah'a olan bağlılığı sağlamlaştırmanın en önemli unsurlarından biridir. Kur'ân-ı Kerim'de ibadetin sürekliliğiyle ilgili şöyle buyrulmaktadır: *"Sana kesin olan şey (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et."*²⁸ Bu âyet, ibadetin bir Müslüman için hayat boyu süren bir görev olduğunu açıkça ifade etmektedir.

İbadette süreklilik, insanın kulluk şuurunu canlı tutar ve Allah'a olan yakınlığını artırır. Hz. Peygamber (s.a.s.), ibadetin sürekli olmasının Allah katındaki değerine dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah'a en sevimli olan amel, az da olsa sürekli yapılana-dır."*²⁹ Bu hadis, ibadetlerin büyük çapta ve yoğun şekilde değil, istikrarla ve samimiyetle yapılmasının daha makbul olduğunu biz müminlere öğretmektedir.

Diğer taraftan ibadette süreklilik, sadece farz olan ibadetleri kapsamaz. Nâfile ibadetler, tesbîhat, dua, zikir ve hayır işleri de süreklilik bilinciyle yapıldığında kulun Allah'a olan yakınlığını pekiştirir.

İbadette sürekliliği şu örnekler üzerinden açıklamamız mümkündür:

- **Namazda Süreklilik**

Namaz, ibadette sürekliliğin en bariz örneklerinden biridir. Mümin, günde beş vakit namazını aksatmadan kılmakla yükümlüdür. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *"Onlar, namazlarını devamlı (aksatmadan) kılarlar."*³⁰ Namazın düzenli bir şekilde kılınması, insanın hayatını Allah'a göre şekillendirdiğini gösterir. Nâfile namazlar için de süreklilik büyük önem taşır ve kişinin Yüce Allah'a yakınlaşmasına vesile olur. Nitekim bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: *"Kulum, kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Kulum nâfile ibadetlerle de bana yaklaşıp devam eder, ta ki ben onu severim. (Sevince de) artık onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden isterse muhakkak ona (istediğini) veririm. Bana sığınırsa muhakkak onu korur ve kollarım..."*³¹ Ayrıca Hz. Âişe'nin (r.anhâ) aktardığına göre Hz. Peygamber de (s.a.s.) namazdan önce ve sonrakiler başta olmak üzere nâfile namazlarda sürekliliğe önem vermiştir.³²

28 el-Hicr, 15/99.

29 Buhâri, "Rikâk", 18; Müslim, "Müsâfirin", 216.

30 el-Meâric, 70/23.

31 Buhâri, "Rikâk", 38.

32 Müslim, "Müsâfirin", 105; Ebû Dâvûd, "Tetavvu", 1.

İBADETİ ANLAMAK

• *Oruçta Süreklilik*

Farz olan Ramazan orucunun yanı sıra nâfile oruçlar da ibadette sürekliliği sağlamanın bir yoludur. Hz. Peygamber (s.a.s.), pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmayı tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: *“Ameller Allah'a pazartesi ve perşembe günleri arz edilir. Ben, oruçlu olduğum hâlde amellerimin arz edilmesini severim.”*³³ Bu hadis, sürekli ibadet etmenin Allah katındaki değerine işaret etmektedir.

• *Zikir ve Duada Süreklilik*

Zikir ve dua, ibadetin sürekliliğini sağlamada en kolay ve etkili yöntemlerdendir. Allah'ı her an anmak, O'nun gören ve gözeten olduğunu hatırd tutmaya vesile olduğu gibi insanın kalbini kötülüklerden korur ve manevîyat güçlendirir. Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: *“Ey iman edenler! Allah'ı çokça zikredin.”*³⁴ Hz. Peygamber de (s.a.s.), *“Dili Allah'ı zikreden bir mümin, diri; zikretmeyen ise ölü gibidir”*³⁵ buyurarak zikirde sürekliliğin önemine vurgu yapmıştır.

• *Sadaka ve Hayır İşlerinde Süreklilik*

Sadaka ve hayır işlerinde de süreklilik önem arz etmektedir. Az da olsa sürekli olarak verilen sadakalar ve yapılan hayırlar, insanın günahlarının affına vesile olur, Allah katındaki derecesini yükseltir ve toplumda iyiliğin yayılmasına katkı sağlar. Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Sadaka, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları söndürür.”*³⁶

Sonuç olarak ibadetlerde sürekliliği sağlamak için küçük adımlarla başlamak ve istikrarlı bir şekilde devam etmek önemlidir. Bunun için önceliği farz ibadetlere vermek ve bunlara az da olsa sürekli yapılan nâfile ibadetleri eklemek gayretini taşımak gerekir. Nitekim az da olsa sürekli yapılan ibadetlerin daha hayırlı olduğu Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sünnetinde sıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla Müslümanın, kendi kapasitesini bilip ona göre bir yol yürümesi gerekir. Zira ibadetin süreklilik arz edebilmesi kişinin kendi gücüne ve imkânlarına uygun olmasıyla mümkündür. Hz. Peygamber (s.a.s.), ibadetlerde aşırıya kaçmanın bıkınlığa ve ibadeti terk etmeye yol açabileceğini belirtmiş ve ashâbına ölçülü olmalarını tavsiye etmiştir.³⁷ Bu itibarla faziletli olan, bir defalık değil devamlılık arz eden ibadettir. Bu da kulun Allah ile olan bağını güçlendirir, manevî bir istikrarın oluşmasını sağlar ve âhîret yurdunu kazanmasına vesile olur. Bu nedenle Müslüman, hayatını Allah'ın rızasına uygun bir şekilde düzenlemeli ve her anını ibadet şuuru içerisinde geçirmeye gayret etmelidir.

33 Tirmizî, “Savm”, 44.

34 el-Ahzâb, 33/41.

35 Buhârî, “Deavât”, 66.

36 Tirmizî, “İmân”, 8.

37 Buhârî, “İmân”, 29, 32.

5. İBADETTE İTİDAL

İtidal, dengeli olmak ve aşırılıktan kaçınmak anlamına gelir. İbadette itidal ise dengeli bir şekilde ibadet etmek, aşırılığa kaçmadan kulluğun gereğini yerine getirmek anlamındadır. İslâm Müslümanın, dünya ve âhîret arasında dengeli bir yaşam sürmesini emreder. Dolayısıyla Müslüman, dünya ve âhîret hayatını birlikte düşünmeli ve yaşantısını, her ikisi arasındaki dengeyi gözeterek sürdürme çabası içerisinde olmalıdır. Kur'ân-ı Kerîm'deki "Allah'ın sana verdiği şeylerde âhîret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma! Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de insanlara ihsanda bulun. Yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışma! Şüphesiz Allah bozguncuları sevmez."³⁸ âyeti de bu dengeyi gözetmenin, İslâm'ın öğretilerinin bir parçası olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir başka âyette ise "İnsanlardan öyleleri vardır ki 'Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver!' diye dua ederler. Böyle bir kimsenin âhîretten hiç nasibi yoktur."³⁹ buyrulduktan sonra doğru olan tutum şu sözlerle ortaya konmaktadır:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ، أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

"İnsanlardan öyleleri de vardır ki 'Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru.' derler. İşte kazandıklarından bir payı olanlar bunlardır."⁴⁰

Buradan da anlaşıldığı üzere dinimiz bizlerden hem dünya ve âhîret hayatını birlikte düşünerek yaşamamızı ve dua ederken de bu dengeyi korumamızı istemektedir. Dolayısıyla insan, bir taraftan dünyevî ihtiyaçları için çalışacak diğer taraftan ise ibadetlerini yerine getirerek âhîret hayatının imarı için uğraş verecektir.

İslâm, dünya ve âhîret hayatı arasında dengeyi gözetmemizi emrettiği gibi ibadetleri yerine getirirken de itidalli davranmamızı emreder. Bu bağlamda ifrat (aşırılık) ve tefritten (gevşeklik) uzak durarak dengeyi korumamızı teşvik eder. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.s.), kendisini ibadetlere vererek dünyadan el etek çeken bir sahâbiye, böyle yapmaması gerektiğini söyledikten sonra şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Bedeninin de senin üzerinde hakkı vardır, gözlerinin de senin üzerinde hakkı vardır, misafirlerinin de senin üzerinde hakkı vardır ve ailenin de senin üzerinde hakkı vardır. O hâlde her hak sahibine hakkını ver."⁴¹ Bu da Müslümanın ibadet hayatını aşırılığa kaçmadan düzenlemesini gerektirmektedir.

38 el-Kasas, 28/77.

39 el-Bakara, 2/200.

40 el-Bakara, 2/201-202.

41 Buhârî, "Savm", 55.

İBADETİ ANLAMAK

Kaldı ki ibadette aşırılık, kişinin ibadetten bıkmasına ve nihayetinde onu terk etmesine de yol açabilir. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu konuda şöyle buyurmuştur: *“Bu din kolaylık dinidir. Kim dinde aşırı giderse yenik düşer. O hâlde (ibadette) orta yolu tutun.”*⁴² Yine o, her günü oruçlu geçirmek isteyen kişiye bunun doğru olmadığını ifade etmiş ve ısrarlı soruları üzerine dengeli bir yol olarak Hz. Dâvûd'un (a.s.) orucunu tavsiye etmiş ve Hz. Dâvûd (a.s.) için *“Bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı.”* buyurmuştur.⁴³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaşamında da itidalli davranış hâkim olmuştur. Nitekim o, cemaatle namaz kıldırırken sahâbenin durumunu dikkate alır ve namazını fazla uzatmazdı. Bir gün, namazı çok uzun kıldıran bir sahâbîyi uyararak şöyle demiştir: *“İçinizden biri imamlık yaptığında namazı hafifletsin, çünkü cemaatte hasta, yaşlı ve işi olanlar olabilir.”*⁴⁴ Yine bir gün sahâbeden bazıları, ibadette daha fazla çaba göstermek için çeşitli kararlar almışlardı. Bunlardan biri geceleri sürekli ibadet edeceğini, bir diğeri sürekli oruç tutacağını, bir diğeri ise kadınlardan uzak duracağını ifade etmişti. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu durumu öğrenince şöyle buyurdu: *“Ben hem oruç tutarım hem iftar ederim, namaz kılarım ve uyurum, kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.”*⁴⁵

Bütün bunlardan da anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (s.a.s.), ibadette zorlama ve aşırılığa kaçmanın doğru olmadığını belirterek bunun kendi sünneti ve yaşantısına aykırı olduğunu beyan etmiştir. Bununla birlikte ifade etmek gerekir ki aşırılıktan kaçınmak kadar farz ibadetlere sıkı sıkıya sarılmak da itidalin bir gereğidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: *“Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez.”*⁴⁶ Bu âyetler Allah'ın güç yetiremeyecek şeyleri insana yüklemeyeceğini öğrettiği gibi insana farz kılınan ibadetlerin de insan fitratına uygun ve kolaylıkla yapılabilir bir şekilde düzenlendiğini gösterir. Dolayısıyla Müslüman farz ibadetleri mutlaka yerine getirmeli, farzlara ilave olan ibadetlerde ise ölçülü hareket etmelidir. Bu kapsamda Hz. Peygamber'in (s.a.s.) *“Allah'a en sevimli olan amel, az da olsa devamlı olandır.”*⁴⁷ hadisini hatırlayıp az da olsa yapılan nâfile ibadetleri küçümsemeyip bunda sürekliliği gözetmeye çalışmalıdır.

Özetle İslâm, ibadette dengeyi gözetmeyi emreder ve insanın fiziksel, ruhsal ve sosyal ihtiyaçlarını ihmal etmeden kulluğunu sürdürmesini ister. Zira ibadet, insanın Allah'a yakınlaşmasının bir vesilesidir. Ancak aşırılığa gidildiğinde bu vesile hem kul için yük olur hem de ibadetin ruhu zedelenir. İtidalli bir ibadet ise kulluk şuurunun en

42 Buhârî, “İmân”, 29.

43 Buhârî, “Savm”, 56.

44 Buhârî, “Ezân”, 61-62.

45 Buhârî, “Nikâh”, 1; Müslim, “Nikâh”, 5.

46 el-Bakara, 2/185.

47 Buhârî, “Rikâk”, 18; Müslim, “Müsâfirin”, 216.

sağlıklı şekilde yaşanmasını sağlar. Dolayısıyla ibadette itidal, sadece fiziksel dengeyi değil, aynı zamanda ruhsal dengeyi de gözetir. Bu denge, Allah'ın rızasını kazanmada en doğru yolu oluşturur ve hayatı daha huzurlu bir şekilde yaşamayı mümkün kılar. Bütün bunlar kişinin farzlara ilave olan ibadetlerini yerine getirirken aşırılıktan kaçınmasını ve gücüne göre hareket etmesini öğretmektedir. İbadette itidali sağlamak için fitrata uygun hareket etmek gerekir. Bu ise kişinin kulluk görevlerini ölçülü ve sürekli bir şekilde yerine getirmesini sağlar. Bu şekilde hareket etmek kişinin ibadette aşırıya giderek kendini zorlamasını engellemekle kalmaz, aynı zamanda uzun vadede ibadetin sürekliliğini de mümkün kılar.

6. İBADETİN ÖNEMİ

Allah'ın rızası gözetilerek yapılan her güzel iş ve davranış amel-i sâlih ve ibadet olarak kabul edilse de hayatımızın belirli aşamalarında yaptığımız özel anlamıyla ibadetler de mevcuttur. Bunlardan bir kısmı namaz ve oruç gibi bedenle yerine getirilen ibadetler iken bazıları zekât ve kurban gibi mal ile yapılan, diğer bazıları ise hac gibi hem mal hem de beden ile yerine getirilen ibadetlerdir.

İslâm'da kul ile Allah arasındaki bağı ifade eden ibadetlerin önemi oldukça büyüktür. Mesela namaz, İslâm'ın en temel ibadetlerinden biridir ve kul ile Allah arasındaki güçlü bağıdır. Âyet-i kerîme ve hadis-i şeriflerde namazın önemi, faziletleri ve insan hayatındaki etkileri sıkça vurgulanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmuştur: *“Namazı kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.”*⁴⁸ *“Şüphesiz müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında huşû içindedirler.”*⁴⁹ Hadis-i şeriflerde ise namazın önemine şu sözlerle temas edilmiştir: *“Namaz dinin direğidir.”*⁵⁰ *“Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde ettiği andır. Öyleyse secdede çokça dua edin.”*⁵¹ *“Kıyamet günü kulun ilk hesaba çekileceği ameli namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa kurtuluşa erer ve başarıya ulaşır. Eğer bozuk olursa hüsrana uğrar ve kaybeder.”*⁵² Buna göre namaz, bir müminin imanını ve Allah'a olan bağlılığını gösteren en önemli ibadetlerden biri olup Müslüman kimliğinin vazgeçilmez bir parçası ve kurtuluşunun bir vesilesidir. Her dinin kendine göre sembol bazı vazifeleri vardır ve o din mensupları bunlarla tanınırlar. Namaz ibadeti de görünür bir amel olup farklı din mensuplarının bir arada yaşadığı toplumlarda Müslüman ile diğer din mensuplarının arasında bir alamet-i farikadır.

Bir diğer farz olan zekât da İslâm'ın temel ibadetlerinden biri olup Allah'ın verdiği nimetlere şükür vesilesi olduğu gibi birey ve toplum arasında adaletin sağlanmasında

48 el-Bakara, 2/43.

49 el-Mü'minûn, 23/1-2.

50 Tirmizî, “İmân”, 8.

51 Müslim, “Salât”, 215; Ebû Dâvûd, “Salât”, 151.

52 Tirmizî, “Salât”, 188.

İBADETİ ANLAMAK

önemli bir araçtır. Kur'ân-ı Kerim'de "*Namazı kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.*"⁵³ buyrulurken namazla birlikte zekât emredilmekte, "*Onlar ki zekâtı verirler.*"⁵⁴ âyetinde ise zekât vermek kurtuluşa eren müminlerin vasıfları arasında zikredilmektedir. Peygamber Efendimiz de (s.a.s.), zekâtı İslâm'ın beş temel esası arasında zikretmiş⁵⁵ ve pek çok hadîste zekâtın önemine değinmiştir.

Aynı şekilde oruç, imsak vakti ile güneşin batışı arasındaki zaman diliminde başta yemek-içmek olmak üzere bedeni birtakım zevklerden uzak kalarak yerine getirilen ve yılda bir ay (Ramazan ayı) tutulması farz olan bir ibadettir. Kur'ân-ı Kerim'de "*Ey iman edenler! Oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.*"⁵⁶ buyrulurken diğer ibadetlerde olduğu gibi oruç ibadetinin de önceki ümmetlerde var olduğuna dikkat çekilmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), hakkıyla tutulan orucun günahlara kefareti olduğunu müjdelemiştir⁵⁷ ve Yüce Allah'ın, "*Oruç, yalnız benim içindir ve onun mükâfatını da yalnız ben vereceğim.*"⁵⁸ buyurduğunu aktararak orucun özel bir ibadet olduğuna ve karşılığının bizzat Allah tarafından takdir edileceğine dikkat çekmiştir. Bir diğer hadîste ise orucun cennete girmeye vesile olduğu şu sözleriyle ortaya konmuştur: "*Cennette Reyân adında bir kapı vardır. Kıyamet gününde oradan yalnızca oruçlular girecektir. Oruçlular girdikten sonra kapı kapanır ve başka kimse oradan giremez.*"⁵⁹

Hac ibadetinin önemi hususunda da çok sayıda hadîs mevcuttur. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.s.) Allah yolunda yapılan cihaddan sonraki en faziletli amelin hakkıyla edâ edilen (mebrûr) hac olduğunu belirterek⁶⁰ hac ibadetinin Allah katındaki değerini ve önemini ortaya koymuştur. "*Hac ve umreyi Allah için tam olarak yapın...*"⁶¹ âyeti ise bu ibadetlerin yalnızca Allah rızası için yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Kurban ibadeti de başta kurban bayramı olmak üzere çeşitli vesilelerle yerine getirilen bir ibadettir. Kelime olarak Allah'a yakınlaşmaya vesile olan şey anlamına gelen kurban, esasında insanın Allah'a karşı olan teslimiyetinin bir nişânesidir. Kurban kesen kişi, Hz. İbrâhim'in (a.s.) imtihanını ve onun, küçük yaştaki oğlu İsmâil (a.s.) ile birlikte Allah'a karşı gösterdikleri mutlak teslimiyeti hatırlayıp onların yolunda ilerlediğini

53 el-Bakara, 2/43.

54 el-Mü'minûn, 23/4.

55 Buhârî, "İmân", 1; Müslim, "İmân", 22.

56 el-Bakara, 2/183.

57 Buhârî, "Savm", 3, 6.

58 Buhârî, "Savm", 2; Müslim, "Siyâm", 161.

59 Buhârî, "Savm", 4; Müslim, "Siyâm", 166.

60 Buhârî, "Hac", 4.

61 el-Bakara, 2/196.

göstermektedir. “(Kurban), atanız İbrâhîm’in sünnetidir.”⁶² hadîsi de bu hususa işaret etmektedir. Bazı hadislerde kurbanın fazileti hakkında şöyle buyrulmuştur: “Âdemoğlu, kurban bayramı gününde Allah katında kurban kesmekten daha sevimli bir amel işlememiştir. Şüphesiz o kurban, kıyamet günü boynuzları, tüyleri ve tırnaklarıyla gelir. Şüphesiz kurbanın kanı yere düşmeden önce Allah katında yüksek bir makama ulaşır. O hâlde kurbanlarımızı gönül hoşnutluğuyla kesiniz.”⁶³ “Kim imkânı olduğu hâlde kurban kesmezse, bizim namazgâhımıza yaklaşmasın.”⁶⁴ Bu hadisler, kurbanın Allah katındaki değerini ve sevap bakımından üstünlüğünü ortaya koymaktadır.

Yukarıdaki âyet ve hadislerden, adı geçen ibadetlerin insan için ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla kişi, ibadetlerini Hz. Peygamber’in sünneti ışığında yerine getirmeli ve bu ibadetlerin Müslüman kimliğinin bir parçası olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

7. İBADETİN HİKMETLERİ

İnsanların Allah’a ibadet etmeleri, Allah’ın onların ibadetlerine muhtaç olduğundan değil, aksine insanların kul olmaları hasebiyle bu ibadetlere ihtiyaç duymalarındandır. Nitekim bu ibadetlerin hem bireysel hem toplumsal düzeyde çeşitli faydaları ve hikmetleri vardır. Bu hikmetleri şu başlıklar altında incelememiz mümkündür:

• İbadetin Bireysel Hikmetleri

İbadetler, dış görünüş itibarıyla belirli şekiller olarak görünse de esasında Yüce Allah’a yaklaşmak, onunla iletişim kurmaya çalışmak, onun huzuruna çıkıp münâcatta bulunmak ve ona sığınmak gibi insanın kalp ve ruhunun ihtiyaç duyduğu ulvî gayeler içermektedir. İnsanın kendi varoluşunu anlamlandırmasına ve Allah ile olan bağını güçlendirmesine vesile olan ibadet, kulun olgunlaşıp kâmil insan olabilmesi için önemli katkılar sunmaktadır. Bu katkılar aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

• İbadet Kalp ve Ruh İçin Huzur Vesilesidir

İbadet, insanın Yaratıcısıyla kurduğu en samimi ve özel bir bağ olup özünde kulun sonsuz zaman içinde ve uçsuz bucaksız varlıklar âleminde kendisinin konumunu bilip buna göre tavır almasıdır. Merkezinde insanın Allah karşısında acziyetini idrak etmesi yatmaktadır. Nitekim günlük yaşamın zorlukları, stresleri ve karmaşası içinde insan, acziyetinin farkına vararak kendisini yoktan var eden Allah’a yönelir, O’na münâcatta bulunur ve karşılaştığı sıkıntılar karşısında yalnızca O’na sığınır. Mesela namaz kılan insan, günde beş vakit Rabbinin huzuruna çıkmakta ve O’na “Ancak sana ibadet eder ve

62 İbn Mâce, “Edâhî”, 3.

63 Tirmizi, “Edâhî”, 1.

64 İbn Mâce, “Edâhî”, 2.

İBADETİ ANLAMAK

ancak senden yardım dileriz” şeklinde seslenerek kendisinden destek alabileceği kudretli bir yaratıcısının bulunduğu bilincini tazelemekte ve yalnızca Allah’a karşı minnet borçlu olduğunu hatırlamaktadır. Bu da hem manevî huzura erişmesine hem de gerçek anlamda özgürleşmesine vesile olmaktadır.

Diğer taraftan insanın fiziksel ihtiyaçları bulunduğu gibi manevî ihtiyaçları da vardır. İnsan fiziksel ihtiyaçlarını yeme-içme vb. şeylerle karşılarken manevî ihtiyaçlarını da ibadetle karşılamaktadır. Dolayısıyla tıpkı yeme ve içmenin bedeni doyurması gibi ibadet de insanın manevî yönünü besler ve ruhsal dengesini sağlar. Zira insan, maddî refah içinde olsa da manevî açıdan büyük bir boşluk yaşamaktadır. Bu boşluk, ancak Allah’a yönelmekle ve ibadetle doldurulabilir. Kur’ân-ı Kerim’deki şu âyet, bu hususa işaret etmektedir:

أَلَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ “Dikkat edin! Kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”⁶⁵

Bu anlamda ibadet, insanın ruhunda saklı olan fitrî ihtiyaca cevap verir, onun ruhsal ve manevî dünyasına derin tatmin getirir. Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) “*Namaz, gözümün nuru kılındı.*”⁶⁶ mealindeki hadis-i şerifi de bununla ilişkili olmalıdır. Zira namaz kılan kişi, bir taraftan üzerine düşen vazifeyi yerine getirirken diğer taraftan da Rabbiyle bağ kurması sebebiyle içsel huzura ulaşır. Hakkıyla kılınan namaz, Allah’ın huzuruna çıkıp onunla bağ kurma anlamı taşıdığından insanı ruhsal karmaşadan uzaklaştırır, ona huzur ve dinginlik verir. Bu da ibadetin, insanın hayatta karşılaştığı zorluklar ve manevî arayışlar karşısında huzur ve teselli bulduğu bir sığınak olmasından kaynaklanmaktadır.

İbadetler sadece bu dünyadaki yaşamı düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda insanın âhiretteki durumunu da belirler. İnsan, ibadetleriyle hem Allah’ın rızasını kazanma hem de âhirette huzurlu bir hayat elde etme çabası gösterir. Zira Allah’a yapılacak her türlü ibadet, insanın günahlarını affettirir, sevap kazandırır ve onu âhiretteki mükâfatlara ulaştırır. Bu yönüyle ibadet, dünya ve âhiret arasında bir köprü kurar.

• İbadet Tezkiye (Arınma) Vesilesidir

Tezkiye, kalbin şirkten ve her türlü günahın kirinden temizlenmesi ve arınması anlamına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de pek çok âyette insan nefsinin tezkiyesinin önemine dikkat çekilmektedir. Nitekim bazı âyetlerde Hz. Peygamber’in tezkiye etmek ve tezkiye yollarını göstermek amacıyla gönderildiğine şu sözlerle dikkat çekilmiştir: “*Aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size âyetlerimizi okuyor, sizi arıtıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.*”⁶⁷ “*Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve*

65 er-Ra’d, 13/28.

66 Nesâî, “İşretü’n-nisâ”, 1.

67 el-Bakara, 2/151.

hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı."⁶⁸ Bu âyetlerde tezkiye, peygamberlerin sorumlulukları arasında zikredilmektedir. Bir âyet-i kerîmede ise tezkiyenin kurtuluşa vesile olduğu şu sözlerle ifade edilmiştir:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَكَّعَهَا، وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيَهَا
 "Nefsini tezkiye eden/arındıran muhakkak kurtuluşa ermiş, onu kötülöklere boğan da ziyân etmiştir."⁶⁹

İbadetler, insanın iç dünyasını temizleyen ve onu kötü huylardan uzaklaştıran bir arınma vesilesi olarak nefsin tezkiye sürecine büyük katkı sağlar. "Doğrusu arınan ve Rabbinin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir."⁷⁰ meâlindeki âyet de ibadet ile tezkiye arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Zira insanın Rabbiyle kurduğu bu sıkı bağ, onu Allah'ın rızasına uygun davranışlar sergilemeye sevk etmektedir. "Gerçekten namaz, kişiyi hayâsızlıktan ve kötülükten meneder."⁷¹ âyeti de namazın bu yönüne işaret etmektedir. Zira namaz kılan kişi, günde en az beş defa huzuruna çıktığı Rabbinin hazır ve nazır olduğu bilincini pekiştirmiş olur. Bu da onu, Allah'a karşı gelmek anlamına gelen günahlardan sakınmaya ve iyi huylarla bezenmeye sevk ettiğinden kişinin ahlâkını güzelleştirir ve onun erdemli bir insan hâline gelmesine yardımcı olur.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) beş vakit namaz kılmayı kişinin evinin önünde akan nehirde günde beş defa yıkanıp temizlenmesine benzetmesi, ibadetin arındırıcı özelliğine bir örnektir. Nitekim şöyle buyurmaktadır: "Ne dersiniz? Birinizin kapısı önünde bir nehir bulursa ve o kişi orada günde beş defa yıkansa, üzerinden kir kalır mı?" Ashab, "Hayır, hiçbir kir kalmaz." dedi. Peygamberimiz buyurdu ki: "İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah, onunla günahları temizler."⁷² Ayrıca namaz, manevî temizlik sağladığı gibi abdest almayı gerektirmesi sebebiyle maddî temizlik için de bir vesiledir. Namaz için abdest alan bir mümin, vücudunun en çok kirlenen azalarını günde birkaç defa yıkamakta, böylece maddî kirlilerden de arınmış olmaktadır.

Diğer ibadetler de benzer şekilde insanın manevî arınmasına katkı sağlamaktadır. Mesela belirli zaman dilimlerinde yeme içme ve cinsellik gibi fitrî olan temel arzuların uzak durma anlamına gelen oruç, manevî açıdan temizlenme sebebidir. Zira insanın bu şekilde arzularından vazgeçebilmesi, onun sabır ve iradesini geliştirmektedir. Yine böyle bir nefis terbiyesi hiç şüphesiz yalnızca yeme-içmeden değil, aynı şekilde yalan sözden, gıybetten ve diğer günahlardan uzak durularak yapılmaktadır. Orucun "sabrın yarısı"⁷³ olduğu, kö-

68 Âl-i İmrân, 3/164.

69 eş-Şems, 10-9/91.

70 el-A'lâ, 87/14-15.

71 el-Ankebût, 29/45.

72 Buhârî, "Mevâkitü's-salât", 6; Müslim, "Mesâcid", 283.

73 Tirmizî, "Deavât", 87.

İBADETİ ANLAMAK

tülöklere karşı kalkan⁷⁴ işlevi gördüğü” gibi vurguları içeren hadislerin yanında “Her kim yalan söylemeyi ve yalanla amel etmeyi bırakmazsa, o kimsenin yemesini içmesini bırakmasına Allah’ın hiçbir ihtiyacı yoktur.”⁷⁵ “Oruç tutan öyle insanlar vardır ki kârları sadece açlık ve susuzluk çekmektir”⁷⁶ hadisleri de meselenin bu yönüne işaret etmektedir. Bütün bunlar orucun belirli vakitlerde aç kalmaktan ibaret olmayıp nefsin teziyesi ve kötü huylardan arındırılması için de büyük işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Tezkiye ile aynı kökten gelen zekât da bu anlamda önemli faydalar içermektedir. Zekât, malî bir ibadet olmanın ötesinde hem malın temizlenmesine hem de kişinin cimrilik, bencillik ve aşırı mal tutkusu gibi zararlı duygu ve eğilimlerden arınmasına vesile olan bir eğitim aracıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de “Onların mallarından sadaka (zekât) al ki, bununla onları temizlemiş ve arındırmış (tezkiye etmiş) olursun.”⁷⁷ buyrulması zekâtın bireyin manevî arınması üzerindeki etkisine işaret etmektedir. Diğer sadaka türleri için de aynı durum geçerlidir. Nitekim bir hadis-i şerifte fitır sadakasının, oruçluları gereksiz ve çirkin sözlerinden (günahlarından) arındırmak ve yoksullara gıda temini için farz kılındığı bildirilir.⁷⁸ Bu da sadakanın, aslında diğer ibadetlerin noksanlıklardan arınmasına vesile olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Hac ibadetinde de benzer bir arınmanın bulunduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Allah rızası için hac yapan ve o günlerde cinsel ilişkiden ve diğer yasaklardan sakınan kişinin, annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınmış bir şekilde memleketine döneceği yönündeki ifadeleri,⁷⁹ haccın kapsamlı bir arınma vasfı taşıdığına işaret etmektedir. Çünkü bu ibadeti yerine getiren kişi, Allah rızası için malının bir kısmından feragat ettiği gibi ibadet süresince çeşitli zorluklara karşı sabrı kuşanmakta, birlikte yaşadığı insanlara karşı hoşgörölü olmakta, diğer din kardeşleriyle buluşarak aynı ümmetin bir ferdi olduğu bilincini tazelemektedir. Bütün bunlar haccın bir eğitim süreci olduğunu göstermektedir. “Hac ve umre ibadetlerini peş peşe yapın. Çünkü bu ikisi, körükle demirin, altın ve gümüşün kirini giderdiği gibi fakirliği ve günahları giderir.”⁸⁰ mealindeki hadîsi de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

74 Tirmizî, “İmân”, 8.

75 Buhârî, “Savm”, 8.

76 İbn Mâce, “Sıyâm”, 21.

77 et-Tevbe, 9/103.

78 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 17.

79 Buhârî, “Muhsar”, 9-10; Müslim, “Hac”, 438.

80 Tirmizî, “Hac”, 2.

• **İbadet Şükür Vesilesidir**

İbadet, insanın Allah ile ilişkisinde öncelikle Yüce Allah'ın yegâne ilah ve Rab olduğunun kabulüdür. Aynı zamanda insan olarak var olmanın, insana verilen maddî manevî kabiliyetlerin ve Allah'ın bağışlamış olduğu bütün nimetlerin şükrüdür. Kur'ân-ı Kerîm'de şükretmenin önemine sıklıkla atıfta bulunulmuş ve bir âyet-i kerîmede şöyle buyrulmuştur:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُون

"Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!"⁸¹

Şükür, yalnızca sözle yapılan bir eylem değil aynı zamanda kulluk bilincinin bir göstergesidir. İnsana hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu ve hayatı için vazgeçilmez nimetleri bahşeden Yüce Allah'tır. İnsan, nimet verene teşekkür edecek ve onunla doğru ilişki ve iletişim kuracak bir tabiatta yaratıldığından kendisine sayısız nimetler bahşeden Allah'a şükrünü de ibadetle yerine getirmektedir. Peygamber Efen-dimiz'in (s.a.s.) hayatında da ibadetle şükür arasında ilişki kurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim geçmiş ve gelecek tüm günahlarının bağışlanmış olduğunu bilmesine rağmen niçin sabahlara kadar ibadetle meşgul olduğunu soran Hz. Âişe'ye (r.anhâ) *"Şükreden bir kul olmayayım mı?"⁸²* şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bu hadis, ibadetin sadece bir görev değil, aynı zamanda Allah'a duyulan minnet ve sevginin bir ifadesi ve ona yapılan teşekkürün bir vesilesi olduğunu göstermektedir.

Bütün bunlar göstermektedir ki ibadet, insanı yaratan, madde ile ölçülemeyecek özellik ve kabiliyetler yanında manevî nimetler bağışlayan; yaşadığı gezegeni maddî ve manevî nimetlerle donatıp emrine veren Yüce Allah'a karşı bir teşekkür ve vefadır. Kişi namaz ve oruç gibi bedenî ibadetlerle aslında Allah'ın kendisine ihsan ettiği sağlıklı bedeninin şükrünü edâ etmektedir. Zekâtla da Yüce Allah'ın kendisine verdiği mal nimetinin şükrünü yerine getirmektedir. Aynı şekilde kişi, kurban keserken Cenâb-ı Hakk'ın kendisine bahşettiği nimetleri hatırlayıp buna karşı şükrünü ifâ etmektedir. *"Onları şükredesiniz diye sizin istifadenize verdik."⁸³* vb. âyetlerle de ibadetlerin bu yönüne dikkat çekilmektedir. Dolayısıyla ibadetlerini yerine getiren kişi, hem Allah'ın emrine imtisal ederek kulluğun gereğini yerine getirmekte hem de kendisine bu imkânları bahşeden Yüce Allah'a şükranlarını sunmaktadır. Malî ibadetlerde ise kendi şükrünün yanı sıra ihtiyaç sahibi kişilere toplum tarafından unutulmadıklarını hissettirerek onların da şükretmesine vesile olmaktadır.

81 el-Bakara, 2/152.

82 Müslim, "Sıfâtü'l-münâfikin", 81.

83 el-Hac, 22/36.

• İbadet, İrade ve Ahlâk Eğitimidir

İslâm dininde ibadet ve ahlâk, birbirinden ayrılmaz iki temel unsurdur. İbadetler, bireyin Allah'a olan kulluk bilincini artırırken, ahlâkî değerleri de pekiştirir. Bilindiği üzere insan, yeme ve içme gibi temel zevklerinin yanı sıra, mal ve mülke karşı da güçlü bir arzuya yaratılmıştır. Ancak bu arzulara olan tutkunluğu, bazen kontrolsüz bir şekilde büyüyerek insanın hem kendisine hem de çevresine zarar verecek boyutlara ulaşabilmektedir. İnsanların kendi isteklerini tatmin uğruna başkalarının haklarını ihlâl etmesi de bundan kaynaklanmaktadır. Hem bireyin ruhsal dengesi hem de toplumun huzuru için bu ihtirasların kontrol altına alınması büyük önem taşımaktadır. İbadetlerin ahlâk ve irade eğitimi üzerindeki etkisi, bireyin karakter gelişimini sağlayarak onu daha erdemli bir insan hâline getirmesidir.

İbadetler kişiye irade eğitimi vererek olgunlaşmasını ve bu arzularını kontrol etmesini sağlar. Bu anlamda kişiye sabretme alışkanlığı kazandırır. Nitekim bir ibadet olarak oruç, insana arzularından vazgeçiş alışkanlığı kazandırması yönüyle bir nefis terbiyesidir. Ramazan ayı vesilesiyle bir ay boyunca yeme-içme başta olmak üzere nefsin arzu ve isteklerini sınırlandıran kişi, nefsin terbiye etmiş olur. Bu açıdan oruç, insanda bir otokontrol mekânizmasının gelişmesine katkıda bulunur. Hz. Peygamber (s.a.s.) orucun bu yönünü şu hadîsiyle vurgulamıştır: *"Oruç bir kalkandır. Oruçluyken kimseye kötü söz söylemeyin, kavga etmeyin. Eğer biri size sataşursa veya sizinle tartışmaya girerse, 'Ben oruçluyum!' deyin."*⁸⁴ Şu hâlde oruç, nefsin isteklerinden uzak durmayı ve sabretmeyi öğreterek müminin iradesini güçlendirmesine vesile olur. Oruç tutan kişi açlık ve susuzluk sayesinde sabrı öğrenir, iradesini güçlendirir ve merhamet duygusunu geliştirir. Böylece birey, çevresine karşı daha anlayışlı ve hoşgörülü olur. Dolayısıyla bu ibadet, bireyi hem ruhsal hem de bedensel olarak sağlıklı tutar, onu dünyevî arzularından uzaklaştırarak manevî bir arınmaya kavuşturur. Namaz ibadeti pek çok açıdan insanın irade eğitimine katkıda bulunur. Nitekim beş vakit namaz, kişiyi zaman yönetimine alıştıırır ve hayatını düzenler. Bu bağlamda bireyin disiplin kazanmasını, sabırlı olmasını ve sorumluluk bilinci geliştirmesini sağlar. Aynı zamanda namaz, kişinin Allah'a karşı kulluk şuurunu artırarak dürüstlük, güvenilirlik ve sadakat gibi ahlâkî erdemleri güçlendirir. Kur'ân-ı Kerim'de, *"Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten meneder."*⁸⁵ buyrulması da bu çerçevede anlaşılmaktadır.

Malî ibadetler de bu alanda dengeleyici bir rol üstlenir. Nitekim malî bir ibadet olarak zekât, insanın mal ve servetle olan ilişkisini dengelemeye yardımcı olan önemli bir ibadettir. Bu ibadet, insanın dünya malına duyduğu aşırı bağlılık ve tamahkârlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturur. Zira zekât, kişinin sahip olduğu malın sadece kendisine ait olmadığını, fakirlerin ve muhtaçların da o malda hakkı bulunduğunu hatırlatarak bir şuur kazandırır. Bu bilinç, mal-mülk hırsının insan üzerindeki esaretini kırar ve kişiyi

84 Buhârî, "Savm", 9; Müslim, "Siyâm", 163.

85 el-Ankebût, 29/45.

paraya kulluk derecesine varan tehlikeli bir bağılıktan kurtarır. Böylece, yalnızca Allah'a kul olma şerefine erişme yolunda güçlü bir adım atılmış olur. Kurban ibadeti için de aynı şeyi söylememiz mümkündür. Nitekim Rabbinin rızasına erişmek için kurban keserek malından feragat eden kişi malını telef etmiş olmamakta, aksine onu paylaşarak ibadetini yerine getirdiği gibi hem nefisini cimrilik ve bencillik hastalığından kurtarmakta hem de malını insanlara yararlı olacak tarzda değerlendirmiş olmaktadır.

Diğer taraftan mal ile edâ edilen ibadetler görünürde malın bir kısmının elden çıkmasıyla sonuçlansa da sebep olduğu bereket ve uhrevî mükâfat ile aslında kişiye faydalar getirmektedir. Kur'an-ı Kerim'deki "*Allah, faiz malını mahveder (bereketten mahrum eder), sadakaları ise artırır (bereketlendirir).*"⁸⁶ âyeti zekât ve sadakanın malı azaltmak bir tarafa aksine malı bereketlendirdiğini ortaya koymaktadır. Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) "*Sadaka (ve zekât) malı asla eksiltmez.*"⁸⁷ buyruğu da yine bu hususa yapılan bir diğer vurgudur. Bütün bunlar insanın mal ile olan ilişkisinde zekâtın dengeleyici bir unsur olduğuna işaret etmektedir.

Hac ve umre ibadetinde de farklı açılardan irade eğitimi söz konusudur. Bu ibadetler, insanın dünya hayatındaki hırslarını törpüleyen ve ruhsal olgunlaşmasına katkı sağlayan derin anlamlar barındırır. İhrama girişten başlayarak her bir menâsik (hac görevleri), insanı insan yapan erdemleri hatırlatıcı bir nitelik taşır. Nitekim ihrama girmek, kişiyi sosyal statü ve maddî varlıklardan arındırarak eşitlik duygusunu pekiştirir, aynı zamanda kişiye ölümü ve âhireti hatırlatır. İhram yasakları ise insanın iradesinin eğitilmesi ve güçlendirilmesine katkı sağlar. Bu yasaklar, insanı sadece kendine değil çevresine, doğaya ve tüm varlıklara karşı sorumlu davranmaya teşvik eder. İhramlının bitkilere ve haşerelere bile zarar vermeme hassasiyeti ona bütün varlıklara şefkat ve merhametle yaklaşma melekesi kazandırır. Arafat'ta vakfe, mahşer günündeki hesap için bekleyişi anımsatırken, Cemerât'a taş atmak ise insanın kötülüğe ve günaha karşı duruşunu, şeytanın günah ve isyana çağrısına karşı verilen tepkisini simgeler. Bu eylemler, kibir ve bencillikten arınmasını, sabırlı ve fedakâr olmasını sağlayarak insana iç dünyasında kötülüğe karşı verdiği mücadeleyi somut bir şekilde yaşatır ve manevî bir farkındalık kazandırır. Bütün bu deneyimler, insanın dünya hayatında sorumluluk sahibi bir birey olmasına, düzenli, disiplinli ve erdemli bir yaşam sürmesine katkıda bulunur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hac ve umrenin günahlara kefarete olduğunu vurgulayan müjdeleri de bu ibadetlerin kişinin ruhsal ve ahlâkî yenilenmesine olan etkisiyle yakından ilişkilidir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) hac ve umrenin faziletleri hakkında şöyle buyurmaktadır: "*Kim Allah için hacceder, hac sırasında kötü söz ve davranışlardan sakınır ve günahlara*

86 el-Bakara, 2/276.

87 Müslim, "Birr", 69.

İBADETİ ANLAMAK

bulaşmazsa, annesinden doğduğu günkü gibi tertemiz olur.”⁸⁸ “Umre, diğer bir umreye kadar aradaki günahları siler. Kabul edilmiş bir haccın karşılığı ise yalnızca cennettir.”⁸⁹

Sonuç olarak ibadetler, sadece bireyin Allah'a olan bağlılığını değil aynı zamanda topluma karşı sorumluluklarını da artıran bir eğitim vesilesidir. Namaz disiplin ve dürüstlüğü, oruç sabır ve iradeyi, zekât cömertlik ve dayanışmayı, hac ise kardeşlik ve tevazuyu öğretir. Bu sebeple ibadetler, bireyin ahlâki gelişimini sağlayan ve toplum içinde daha huzurlu bir yaşam oluşturmaya katkıda bulunan en önemli araçlardır.

• *İbadetin Toplumsal Hikmetleri*

İbadet yalnızca bireyi değil toplumu da etkileyen önemli bir olgudur. Toplumun huzur ve dayanışmasını sağlayan birçok ibadet vardır. Özellikle zekât, sadaka, cemaatle namaz ve hac ibadeti toplumsal dayanışmayı güçlendiren ibadetlerdendir. Bu ibadetler kişiyi Allah'a yaklaştırdığı gibi toplumsal birlik, beraberlik, kaynaşma ve dayanışmaya da vesile olur.

• *İbadetler Birlik ve Beraberliğe Katkı Sağlar*

İslâm dini, sadece bireysel bir ibadet anlayışına dayalı değil aynı zamanda toplumsal sorumlulukları da içinde barındıran bir yaşam biçimi sunmaktadır. Bu yaşam biçimi, cami ve cemaatle ibadet etme anlayışı etrafında şekillenir. Camiler, İslâm toplumlarının sadece ibadet yerleri değil aynı zamanda eğitim, toplumsal dayanışma ve kültürel birikimlerin paylaşıldığı önemli merkezlerdir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), camiye sadece ibadet için değil aynı zamanda eğitim, dua, istişare ve sosyal dayanışma için de kullanmıştır. Cemaatle namaz, bu anlayışın merkezine oturur; çünkü cemaatle namaz sadece bireysel bir ibadet değil aynı zamanda toplumsal bağları güçlendiren bir davranıştır. Bu ibadet Müslümanların bir araya gelmesini ve ortak değerler etrafında birleşmesini teşvik eder, bireyler arasında birlik ve beraberliği pekiştirir. Örneğin, cuma ve bayram namazları, toplumun her kesiminden insanın bir araya geldiği, ortak bir bilinçle ibadet ettiği bir vesiledir. Birlikte kılınan teravih namazları ve paylaşılan iftar sofraları, fakir ile zengin arasındaki mesafeyi yaklaştırarak toplumsal bağları güçlendirmektedir. Bayramlarda yapılan ziyaretler, yardımlaşmalar ve toplu dualar da aynı amaca hizmet etmektedir.

Bireyselliğin zirveye çıktığı ve insanlar bireyselleştikçe bunalıma düşenlerin oranının yükseldiği günümüz toplumlarında cemaat hâlinde edâ edilen ibadetler, âdeta bir terapi işlevi de görmektedir. Nitekim ibadetler toplu olarak yerine getirildikleri zaman insanı yalnızlık duygusundan kurtararak bir bütünün parçası olduğunu keşfetmesini sağlar. Günde beş defa bir araya gelerek birlikte saf tutan müminler bu sayede birbirlerinden haberdar olur, tanışma, kaynaşma ve dostluk kurma imkânı bulurlar. Bu sayede dertleşip hemhâl olur ve bu da insanlar arasında kardeşlik duygularını geliştirir ve ümmet bilincine erişmelerine

88 Buhâri, “Hac”, 4; Müslim, “Hac”, 438; Nesâî, “Menâsikü'l-hac”, 4.

89 Buhâri, “Umre”, 1; Müslim, “Hac”, 437.

yardımcı olur. Hz. Peygamber'in cemaatle namazı ısrarla tavsiye etmesinin ardında yatan bir hikmet de onun bu birleştirici özelliği olmalıdır. Nitekim şöyle buyurmaktadır: *“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi beş derece daha faziletlidir.”*⁹⁰

Bu hikmet hac ibadetinde de açıkça görülmektedir. Nitekim dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayıp birbirlerinden haberdar olmayan ancak aynı amaç doğrultusunda yola koyulan Müslümanlar, hac ibadeti sayesinde bir araya gelmekte ve aynı ümmetin fertleri oldukları bilincini yaşayarak tatmaktadırlar. Irkları, dilleri ve renkleri farklı olan Müslümanlarla kardeş olduklarını hatırlar ve onlarla tanışıp bir arada bulunma hazzını yaşayarak tarifi imkânsız bir manevî iklimle tanışmış olurlar. Bu da *“Müminler ancak kardeşlerdir.”*⁹¹ âyetinde buyrulan evrensel kardeşlik ruhunu pekiştirir.

Yine toplu olarak yerine getirilen ibadetler, insanlar arasındaki mevki, makam ve ırk üstünlüğü gibi duyguları ortadan kaldırarak sosyal eşitliğin sağlanması ve güçlendirilmesine katkıda bulunur. Zira omuz omuza kılınan namazlar ve yapılan tavaf, insanların Allah'ın huzuruna eşit fertler olarak çıktıklarını göstererek, mevki ve makamların geçici olduğunu hatırlatır. Bu yönüyle toplu hâlde yerine getirilen ibadetler Müslümanların bir araya gelerek tanışıp kaynaşmasına vesile olmakta, toplumdaki kardeşlik, dostluk ve dayanışma bağlarının güçlenmesine yardımcı olmaktadır.

- **İbadetler, Dayanışma Vesilesidir**

Toplumun huzur ve barış içerisinde yaşaması, bireyler arasındaki yardımlaşma ve dayanışmayla mümkün olur. Bu anlamda ibadetlerin önemi büyüktür. Mesela oruç ibadeti, insana sunulan nimetlerin değerini anlamayı öğreten, açlık ve susuzluğu deneyimletmesi sayesinde ihtiyaç sahiplerinin hâlini derinlemesine düşünmesine vesile olan bir merhamet eğitimidir. Ramazan ayı, empati ve sosyal dayanışmanın zirveye ulaştığı bir zaman dilimi olup kişide yardımlaşma ve paylaşma bilincinin gelişmesine vesile olur.

Mâlî ibadetler de zengin ile fakiri birbirine yakınlaştırmak gibi önemli bir işlev görürler. Nitekim zekât sayesinde toplumun farklı tabakaları kaynaşıp hemhâl olurlar. Kur'ân-ı Kerim'de zekâtın verileceği sınıflar arasında fakirlerin ilk sırada yer alması bu ibadetin zengin ile fakir arasında bir yardımlaşma köprüsü kurulmasına vesile olduğuna işaret etmektedir.

Ayrıca zekât ve sadaka, malın kazanımı sırasında farkında olunmadan yapılmış olabilecek haksızlıklar ve hak ihlallerine karşı bir kefaretilişlevi de görür. Bu yönüyle zekât, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde dengeyi sağlayarak adaletin, merhametin ve sosyal dayanışmanın güçlenmesine katkıda bulunur. Fakirler ve zenginler arasındaki uçurumları kapatan, toplumsal barışı teşvik eden zekât, bu açıdan sadece bir ibadet değil, aynı zamanda bir sosyal düzen aracı olarak da büyük bir anlam taşır.

90 Buhâri, “Salât”, 87.

91 el-Hucurât, 49/10.

İBADETİ ANLAMAK

Diğer bir malî ibadet olan kurban da zengin ile fakiri, akraba ve komşuları birbirine yakınlaştırıp toplumsal yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlar. Kurbanda elde edilen etlerin yoksullarla paylaşılmasının emredilmesi⁹² bunu teşvik etmektedir. Bu yönüyle ibadetler toplumdaki kardeşlik ruhunu tazelemekte, yardımlaşma, paylaşma alışkanlığı kazandırmakta ve dayanışma duygusunun gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu da Müslümanların yekvücut olarak birbirinin derdine ortak olmasına vesile olmaktadır.

SONUÇ

İbadet; Allah'ın emrine imtisal, O'na itaat, bağlılık ve teslimiyetin bir gereği olarak ve O'nun rızasını kazanmak için yapılır. Ancak her bir ibadetin hem uhrevî hem de dünyevî olarak kişiye ve topluma kazandırdığı şeyler vardır. Yüce Allah hikmet sahibi olup hiçbir emri boş ve faydasız yaratmadığı gibi emrettiği ibadetleri de pek çok fayda ile donatmıştır. İbadetleri bu hikmetler ile birlikte düşünmek, ibadetlerin anlam ve mahiyetini daha iyi kavramaya ve Yüce Allah'ın insanı ulaştırmayı hedeflediği bilince erişmeye vesile olmaktadır. Zira bu sayede ibadetin, bireyin ruhsal dünyasında derin etkiler bıraktığı gibi topluma da önemli katkıları ve insanın ibadete duyduğu ihtiyacı anlaşılmaktadır.

İbadetler yalnızca şekilden ibaret değildir. İslâm'ın ibadet anlayışı insanı Rabbine yaklaştıran, ahlâkî olgunluğa erİştiren ve toplumsal dayanışmayı güçlendiren bir yapıya sahiptir. Hac ve umre için kutsal topraklarda bulunanların istifadesine sunulan bu kitap vesilesiyle müminler, Kâbe-i Muazzama'nın yanı başında, vahyin aydınlattığı bu topraklarda bulduklarının farkında olarak ibadetlerin mahiyeti üzerinde düşünmeli ve eksikliklerini telafi etme yolunda bir çaba içerisine girmelidirler. Mümin burada bulunmanın bir nimet, aynı zamanda büyük bir sorumluluk olduğunu bilmeli, her anını kulluk bilincini derinleştirme ve Allah'a olan yakınlığını artırma fırsatı olarak görmeli ve bu uğurda çaba sarfetmelidir. Yine cami merkezli bir hayat yaşama imkânı bulduğu bu kutsal topraklarda ibadetlere daha çok yönelmelidir.

Kişi hac ve umre vesilesiyle bulunma fırsatı yakaladığı bu kutlu topraklarda ve bu müstesna zaman dilimlerinde kendisine şu soruları sormalıdır:

- 1) Namazlarımı hakkıyla kılıyor muyum?
- 2) Cemaatle namaza yeterli önemi veriyor muyum?
- 3) Namazlarımda Allah'a gerçekten yöneliyor muyum?
- 4) Oruçlarımla nefsimi terbiye edebiliyor muyum?
- 5) Zekât ve sadakalarla toplumdaki ihtiyaç sahiplerine destek oluyor muyum?
- 6) Hac ve umre ibadetlerinin edâsı esnasında ibadet bilinciyle hareket ediyor muyum?

92 "Onlardan hem kendiniz yiğın hem de ihtiyacını gizleyen ve gizlemeyen yoksulları doyurun." el-Hac, 22/36.
"Artık onlardan hem kendiniz yiğın hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun." el-Hac, 22/28.

7) Farklı milletlerden insanlarla bir arada yaşadığım bu topraklarda sabrı ve hoşgörüyü hayatıma yansıtabiliyor muyum?

Kişi kendisine bu soruları sorarak eksikliklerini gözden geçirmeli ve bunun telafisi için harekete geçme iradesi göstermelidir. Ayrıca unutmamalıdır ki ibadetlerde itidal ve süreklilik önemlidir. İslâm, insanların ibadet ederken ve günlük yaşamlarını sürdürürken aşırıktan kaçınmaya davet ettiği gibi kulluğun ömür boyu olduğunu vurgulayarak devamlılığı da vurgulamaktadır. Nitekim bir hadîste *“Amellerin en sevîmlisi, az da olsa düzenli ve sürekli olarak yapılanıdır.”*⁹³ buyrulurken az da olsa süreklilik arz eden ibadetlerin faziletine vurgu yapılmaktadır. Bir âyette ise *“Rabbini hamd ile tesbih et, secde edenlerden ol! Sana kesin olan şey (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et.”*⁹⁴ buyrulurken kulluğun ömür boyu sürdürüğü açıklanmaktadır. Bu sebeple mümin, bu kutlu topraklarda geçirdiği zamanı bir fırsat olarak görmeli ve yukarıda zikredilen hikmetleri de düşünerek ibadetlerini hakkıyla ve ihlâs ile yerine getirme çabası içerisinde olmalıdır. Burada kazandığı cemaatle namaz ve nâfile namazları kılma alışkanlığını memleketine döndüğünde de sürdürmelidir. Farklı milletlerle birlikte aynı gaye ile burada bulunmanın kazandırdığı ümmet ve kardeşlik bilincini de normal hayatına taşımalıdır. Aynı şekilde burada yaşadığı zorluklar karşısında sabrı kuşanıp hoşgörülü davrandığı gibi memleketine döndüğünde de sabrı ve hoşgörüyü sürdürme gayretinde olmalıdır. Bu şekilde Allah’a layık kul ve Sevgili Peygamberimiz’e (s.a.s.) layık ümmet olma yolunda ilerlemeli ve Allah’ın rızasına uygun bir hayat sürme çabası içerisinde olmalıdır.

93 Buhârî, “Rikâk”, 18; Müslim, “Müsâfirin”, 216.

94 el-Hicr, 15/98-99.

DİNDARLIK

İMAN, SALİH AMEL, AHLÂK VE İHLÂS

Lokman ARSLAN*

Dindarlık, Müslümanın İslâm'ın öğretilerini yerine getirmesi ve inanç, ibadet, ahlâk ve amellerinde buna göre yaşamasıdır. Dindarlık, Allah'a iman, ona en içten sevgi ve saygı, bağlılık ve samimiyettir. Bu, sadece dinî amellerle sınırlı olmayan, kişinin tüm hayatına yansıyan bir olgudur. Dindar bir kişi sadece ibadetlerini yerine getirmekle kalmaz, aynı zamanda ahlâkî değerler, toplumsal ilişkiler ve bireysel davranışlarında da dinî öğretilere uygun hareket etmeye çalışır.

Dindarlığın aşamalarını “Cibrîl hadîsi” diye bilinen şu hadîs-i şerif ne güzel ortaya koyar: Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: “Resûlullah (s.a.s.) bir gün insanların arasına çıkmıştı. Yanına bir adam gelip ‘Ey Allah’ın Resûlü iman nedir?’ diye sordu. Resûlullah (s.a.s.) *‘Allah’a, meleklerine, kitabına, elçilerine ve âhirette dirilmeye iman etmendir.’* buyurdu. O kişi ‘Ey Allah’ın Resûlü! İslâm nedir?’ diye sordu. Resûlullah (s.a.s.) *‘Allah’a ibadet etmen, O’na hiçbir şeyi şirk koşmaman, farz namazı kılman, farz zekâtı vermen ve Ramazan orucunu tutmandır.’* buyurdu. O kişi, ‘Ey Allah’ın Resûlü! İhsan nedir?’ diye sordu. Resûlullah (s.a.s.), *‘Allah’ı görüyormuşçasına ibadet etmendir. Zira sen onu görmesen de muhakkak o seni görür.’* buyurdu. O kişi, ‘Ey Allah’ın Resûlü! Kıyamet ne zamandır?’ diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s.), *‘Bu sorunun muhatabı soruyu sorandan daha fazla bir şey bilmemektedir. Ancak sana onun alametlerini anlatayım. Cariye kendi efendisini doğurursa bu kıyamet alametlerindedir..’* Daha sonra adam gitti ve Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: *‘O adamı bana geri getirin.’* Onu geri getirmek için yola çıktılar ama izine rastlayamadılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) *‘O, Cebrâil’di. İnsanlara dinlerini öğretmek için gelmişti.’* buyurdu.”¹

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 Buhârî, “İmân”, 37; Müslim, “İmân”, 1; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16; Tirmizî, “İmân”, 4; İbn Mâce, *Mukaddime*, 9.

1. DİN VE DİNDARLIK

İslâm âlimleri dini çoğunlukla 'akıl sahiplerini, kendi tercihleriyle, hayırlı olan şeylere götüren ilâhî kanun' şeklinde tarif etmişlerdir. Buna göre dinin kaynağı Yüce Rabbimizdir. Ve İslâm dini, insanın bu dünyada varlık amacına uygun bir ömür sürmesine; âhiret hayatında ise ebedî mutluluğu kazanmasına vesile olan rehber ve kılavuzdur.

Dindar, 'inancı güçlü, din kurallarına bağlı, dinin emirlerini yerine getiren müte-deyyin kimse' şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan dindarlığın güçlü bir inanç ve dinî kurallara bağlı bir yaşam tarzını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu inanç, bağlılık ve yaşam tarzı kişinin anlam dünyasını dolduran ve davranışlarına yansıyan bir mahiyet taşır. Dindar insan İslâm'ı dosdoğru anlama ve samimiyetle yaşama gayretinde olur.

Kur'ân-ı Kerîm'de din kelimesinin daima 'halis din' ve 'dinde ihlâslı olma' şeklinde ifade edilmesi,² dindarlığın ihlâs ve samimiyet etrafında olabileceğini ortaya koymaktadır. Buna göre dindarlık sadece şekilden ibaret davranışlar değil, dinin sırf Allah rızası için içten ve samimi bir şekilde yaşanması demektir.

Yukarıda belirtilen iki ana konuyu şu şekilde açabiliriz:

- *Dinin Doğru Anlaşılması ve Doğru Uygulanması*

Dinin doğru anlaşılması, gerek iman ve gerekse amel konularında dinin hükümlerini yerli yerince anlamak demektir. Yani Allah ve Resûlü'nün iman konusunda neleri merkeze aldıkları, amel konusunda neleri öne çıkardıkları hususu dinin doğru anlaşılmasında esastır. Âlimlerin iman esaslarını belirlemeleri bu nedendir. Onların bu belirlemede Kur'ân ve sünnet naslarını esas aldıklarını görüyoruz. Yapılması emredilen şeylerin farz, vacip ve mendup olarak sıralanması, yapılmaması istenen şeylerin haram ve mekruh şeklinde tasnif edilmesi ve nihayet serbest bırakılan şeylere de mübah denilmesi dinin doğru anlaşılması içindir. Âlimler tarafından Kur'ân ve sünnet esas alınarak bu hüküm tasniflerinin yapılması, Allahu Teâlâ'nın neleri önemli sayıp öne çıkardığını bilmemizi, anlamamızı ve buna göre amel etmemizi sağlar. Dindarlık da işte budur.

Dinin en merkezî dairesini iman esasları oluşturur. Bunların yanında farz ve vacipler ile haram ve tahrimen mekruhlar da bu merkezin içerisinde. Bu merkezî daireyi yapılması istenen menduplar ve terk edilmesi istenen mekruhlar çevreler. Bütün bunların dışında âdâb-ı muaşeret ve mübahlar yer alır. Dindarlık merkezî daireyi esas almakla başlar. Birinci derecedeki önemli şeyleri (iman esasları, farz/vaciplerin yapılması ve haram-tahrimen mekruhların terk edilmesi) yerine getirmeden ikincil veya daha sonraki şeylerle meşgul olmak doğru bir dindarlık olmaz.

2 el-Bakara, 2/139; el-A'râf, 6/29; Yûnus, 10/22; el-Hicr, 15/40.

• *Dini Allah Rızası İçin İhlâslı Bir Şekilde ve Allah Sevgisiyle Yaşamak*

Hz. Peygamber (s.a.s.) “Allah sizin şeklinize (dış görünüşünüze) veya mallarınıza bakmaz, bilakis niyet ve amellerinize bakar.”³ buyururken dindarlığı tarif etmiştir. Dolaşısıyla bir kimsenin dindarlığı onun niyet ve ihlâs ile yapmış olduğu amelleri ile ilgili olduğundan dış görünüşleri ile insanların dindarlığını ölçmek isabetli olmaz.

Görüldüğü gibi dindarlıkta iman, sâlih amel, ahlâk ve ihlâs esastır. Şimdi dindarlık açısından bu esaslara bakabiliriz:

2. DİNDARLIĞIN ESASLARI

a. İman

Dindarlık imanla başlar. İman; “tasdik etmek, inanmak” demektir. “Sağlamlaştırmak, kesin karar vermek, tasdik etmek” mânasındaki “itikak” da iman anlamında kullanılır.

Terim olarak iman genellikle “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususlarda peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak” diye tanımlanır ve en özlü ifadesiyel kelime-i şehâdet ile dile getirilir.

Allah’a iman, mümin olmanın ilk şartıdır. Allah’a iman, iman esaslarının temeli, bütün peygamberlerin ve Sevgili Peygamberimizin tebliğinin ortak çağrısı, insanların İslâm hususunda davet edildikleri ilk esas, bir insanın yapabileceği işlerin en hayırlısıdır. Allah’a iman etmek Allah’ın varlığını, birliğini; O’nun eşi, benzeri, ortağı ve dengi hiçbir varlığın olmadığını bilerek tasdik etmek, bu bilgiyi ikrar etmektir. Allah’a iman aynı zamanda insanı yoktan var eden ve insana sayısız nimeti bahşeden Yüce Yaratıcı’nın onun üzerindeki hakkıdır.

Allah’a iman esas itibarıyla onun yüceliğini, bir ve benzersiz olduğunu, kulluğa layık olanın sadece O olduğunu kalpten onaylamaktır. Tasdikin makamı kalptir. Bunun için Allah Resûlü, “Kim kalbiyle tasdik ederek Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şehadet ederse Allah onu cehenneme haram kılar.”⁴ buyurarak Allah’a imanın kalbî boyutuna dikkat çekmiş, ebedî mutluluğa ancak imanın kalpte yerleşmesiyle erişilebileceğine işaret etmiştir.

Kur’ân’da Allah’a, peygamberlerine ve âhîret gününe inananların, sâlih amel işleyenlerin kurtuluşa ereceği⁵ ve insanların bu konularda irade hürriyetine sahip kılın-

3 Müslim, “Birr”, 33.

4 Buhâri, “İlim”, 49.

5 el-Bakara, 2/2-5.

dıkları⁶ anlatılır. Ancak gerçekten iman edenlerin özellikleri de Kur'an'da örnekleriyle verilir: İman ile her daim sâlih amel bir arada zikredilmek suretiyle iman edenlerin en bariz vasfı olarak sâlih amel işlemleri gösterilir.⁷ Yine Kur'an'da müminlerin Allah'tan başka bir ilaha tapmamak, O'nun haram kıldığı cana kıymamak ve zina etmemek gibi yasaklara uydukları;⁸ oruç tutmak, namaz kılmak, iyiliği emretmek ve kötülüğü engellemek gibi buyrukları yerine getirdikleri⁹ belirtilir. Gerçek müminler Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, O'nun âyetleri okunduğunda imanları artan ve yalnız Rablerine güvenen, namazlarını kılan ve servetlerinden Allah yolunda harcayan kimseler olarak nitelendirilir.¹⁰ Böylece imanın; sağlam ve sâdik bir iradeye dayalı, ilâhî rızaya uygun amellere yönlendirdiği ifade edilir.

Bu metinlerin tamamında iman, ibadet, sâlih amel ve güzel ahlâk arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilmiştir. Örneğin komşuya ve misafire ikramda bulunmak, hayır konuşmak veya susmak, yolcunun seyrine engel olabilecek şeyleri izale etmek gibi hususların tamamı imanla bağlantılı davranışlar arasında sayılmıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.s.) bir kimsenin gerçek anlamda iman etmesi kadar, imanın tadını alabilmesini de gönülden iman etmiş olmasına bağlamış ve şöyle buyurmuştur: “Şu üç haslet kimde bulunursa o kimse *imanın tadını* alır: Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmek, bir kimseyi yalnızca Allah rızası için sevmek, Allah kendisini kurtardıktan sonra tekrar inkârcılığa dönmekten ateşe atılmaktan kaçındığı gibi kaçınmak.”¹¹ Dolayısıyla iman etmek sâlih amel işlemeyi ve Allah sevgisini/Allah için sevmeyi gerektirir.

Kısacası Sevgili Peygamberimiz imanın kalbî boyutuna işaret etmiş, gerçek ve mükemmel imanın ancak Allah'ı her şeyden çok sevmekle mümkün olabileceğini söylemiştir. Bu bağlamda hiçbir sevginin, Yüce Allah'a (c.c.) duyulan muhabbet ve bağlılığın önüne geçmemesi gerekir.

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

6 el-Kehf, 18/29.

7 el-Bakara, 2/82.

8 el-Furkân, 25/68.

9 et-Tevbe, 9/112.

10 el-Enfâl, 8/2-4.

11 Müslim, “İmân”, 67.

*“Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, kazandığınızı mallar, zarar etmesinden korktuğunuz ticaretiniz ve hoşunuza giden evleriniz size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin.”*¹²

Çünkü Allah'a iman etmek en çok O'nu sevmeyi, her halükârda O'na güvenip dayanmayı ve O'na gerektiği şekilde saygıyı zorunlu kılar. Kişi bu vecibelerini yerine getirir ve “Allah'ı Rab, İslâm'ı din, Hz. Muhammed'i peygamber olarak samimiyetle kabul ederse” imanın tadını almış demektir. Aynı şekilde kişi, “Allah için sever, Allah için buğz eder, Allah için infak eder, Allah için kötülöklere engel olursa imanını olgunlaştırmış, kemâle erdirmiş” demektir.¹³

Peygamberimiz (s.a.s.) Allah'a imanın tekrar tekrar dile getirilmesi gerektiğine dikkatleri çekmiş ve inananları, Allah'a imanı perçinleyen zikirler söylemeye teşvik etmiştir. Bu bağlamda Allah Resûlü, *“Kim (günde) yüz defa 'La ilâhe illallahü vahdehü la şerike leh, lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve ala külli şey'in kadir' (Allah'tan başka ilah yoktur, O'nun hiçbir ortağı yoktur, mülk O'nundur ve hamd O'nadır. O'nun her şeye gücü yeter) derse bu, o kimse için on köleyi azat etme sevabına denktir. Ona yüz iyilik yazılır ve yüz günahı silinir. (Bu söyledikleri) o günün akşamına kadar onun için şeytana karşı koruyucu olur. Bundan daha fazlasını yapan kişiden başka, hiç kimse onun bu yaptığından daha faziletli bir iş yapamaz.”*¹⁴ buyurmuştur. Kulun gönlünde, kalbinde var olan Allah'a iman bilincini daima diri tutmak bakımından tekbir, tevhid ve hamd cümlelerini vird edinerek her durumda zikretmesi¹⁵ önemli bir husustur. Hz. Peygamber (s.a.s.) “La ilâhe illallah” kelimesinin faziletine¹⁶ dikkat çekerek tevhid bilincinin müminlerin dillerinde ve gönüllerinde yer etmesini ve hep canlı kalmasını hedeflemiş olmalıdır. Dervişin fikri ve zikri arasında bağ kuran atasözü de bu gerçeği vurgulamaktadır.

Hadis kitapları incelenip Allah'a iman ile ilgili hadisler tahlil edilince, Peygamber Efendimiz'in şu sözlerinde Allah'a imanın bireysel ve toplumsal boyutlarıyla birlikte değerlendirildiği açık bir şekilde görülecektir:

“Her kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin.”

“Her kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun.”

12 et-Tevbe, 9/24.

13 Buhâri, “İmân”, 9, 14; “Edeb”, 42; Müslim, “İmân”, 28, 67.

14 Buhâri, “Deavât”, 64.

15 Âl-i İmrân, 3/191.

16 İbn Mâce, “Edeb”, 54.

“Her kim Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsa ya hayır söyleyin ya da sussun!”¹⁷

“Ey Allah'ın Resûlü, bana İslâm ile ilgili, hakkında başka kimseye soru sormama gerek kalmayacak bir şey söyle!” diyen Süfyân b. Abdullah'a Peygamberimizin cevabı: “Allah'a iman ettim de sonra dosdoğru ol.” şeklinde olmuştur.¹⁸

Görüldüğü üzere Allah'a iman; kalp ile tasdik, dil ile ikrar, gereğince amel etmenin ihlâsla bulunduğu noktada insanı kemâle ve ilâhî rızaya taşır. Çünkü iman; soyut bir ve-him, kuru ve soğuk bir slogan veya hayatta karşılığı olmayan bir duygu yoğunluğundan ibaret değildir. Allah'a iman, kişinin hayatına anlam katan, yaşam tarzını belirleyen, fikir ve kararlarına yön veren en güçlü etken, sâlih amellerin ve güzel ahlâkın en önemli kaynağıdır.

b. Sâlih Amel

Sâlih amel; Kur'ân-ı Kerîm'de fesadın (bozgunculuk) ve seyyienin (kötülük) zıddı anlamında kullanılır. Çeşitli âyet ve hadislerde sâlih ve aynı kökten türetilen kelimeler başta iman olmak üzere takvâ, affetme, tövbe, hidâyet gibi kelimelerle birlikte aynı bağlam ve yakın anlamda; bazı âyetlerde ise küfür, zulüm, fesat, seyyie gibi kelimelerle beraber ve onların karşıtı olarak kullanılmıştır.

Yine Kur'ân-ı Kerîm'de sâlih kavramı biri “iyi, hayırlı iş ve davranış”,¹⁹ diğeri “dinî ve ahlâkî bakımdan iyi davranışlara sahip kişi”²⁰ olmak üzere iki mânada kullanılmıştır. “Salâh” ya da “sâlih”in zıddı fesad, kötü, günah ve yanlış olandır.

Sâlih kavramı hadislerde de “iyi, hayırlı, erdemli, doğru, din ve dünya için faydalı, helâl, huzur verici” gibi anlamlarda sıkça geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de olduğu gibi hadislerde de sâlih amel, en çok “din ve dünya için faydalı iş” şeklinde kullanılmaktadır. Yine hadislerde “iyi, hayırlı, erdemli” mânasında sâlih peygamber, sâlih kul, sâliha eş; “gerçeğe uygun, doğru, iyi” anlamında sâlih din, sâlih rüya; “hayırlı, huzur verici” anlamında sâlih mal, sâlih elbise, sâlih binek, sâlih yiyecekten söz edilmiştir. Bir hadîste sâlih, zalimin karşıtı olarak geçmektedir.²¹

Bir âyette²² sâlihlerin nitelikleri “Allah'a ve âhiret gününe iman, iyiliği emredip kötülüğe karşı çıkmak ve hayırlarda yarışmak” şeklinde sıralanmıştır. Dünyada Allah'a ve

17 Buhârî, “Edeb”, 31.

18 Müslim, “İmân”, 62.

19 et-Tevbe, 9/120.

20 Hûd, 11/89.

21 Muvattâ, “Cenâiz”, 32.

22 Âl-i İmrân, 3/114.

DİNDARLIK

O'nun Peygamberi'ne itaat edenlerin Allah'ın kendilerine bir lütfu olarak âhirette beraber olacakları 'güzel arkadaş'lar arasında nebîler, siddiklar ve şehitlerle birlikte sâlihler de anılmıştır.²³ Allah, sâlihlerin dostu ve gözeticisidir.²⁴ Bu sebeple bazı peygamberler, Allah'a "*Beni sâlihlerden eyle.*" diyerek dua etmiştir.²⁵

Sâlih erkeklerin sâliha kadınlarla evlendirilmesinin tavsiye edildiği hadîs²⁶ sâlih kavramının ailede sevgi ve saygının hâkim olmasına, huzur ve mutluluğun sağlanmasına katkıda bulunan ahlâkî erdemleri kapsadığına işaret eder. Hadislerde mutluluğun en önemli unsurları arasında sâliha (uyumlu, iyi) eşlere yer verilmiş ve dünyanın en değerli nimetleri arasında sâliha eşler de sayılmıştır.²⁷ Tam da bu noktada dindarlığın aile hayatıyla sıkı ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.s.) aile kurulurken eş seçiminde dindarlığa önem verilmesini emretmiştir.²⁸ Bizatihi kendisi eşleriyle ve hane halkıyla iyi geçinerek "*Sizin en hayırlınız hane halkına, aile efradına iyi davrananlarınızdır.*"²⁹ buyurmuştur. Yani dindar olmak aile hayatında uyumlu, anlayışlı, sabırlı ve fedakâr olmayı gerektirir.

Konu ile ilgili diğer âyet ve hadîsler birlikte değerlendirildiğinde; birey ve toplumların din ve dünyaları için hayırlı ve faydalı olan, aklî, ahlâkî ve meslekî ölçülere uygun olarak yapılan iyi işlerin tamamı "sâlihât" olarak isimlendirilebilir. Ayrıca bu işleri hakkını vererek liyakatle yapan, böylece hem dünyada hem âhirette başarılı ve mutlu olmayı hak eden insanı ifade ettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Kur'ân-ı Kerim'de başta peygamberler olmak üzere inancı, tutum ve davranışlarıyla mükemmel bir insanlık örneği sergileyenler sâlihler arasında sayılmıştır.³⁰

Sâlih kelimesinin erdemli insanları ifade etmesi sebebiyle dindarlığı ve güzel ahlâkıyla tanınan ilk Müslüman nesiller için "selef-i sâlihîn" tanımlaması kullanılması ilgili âyetlerin yorumu gibidir.

Dinin yapılmasını emir veya tavsiye ettiği, iyi, doğru, faydalı ve sevap kazanmaya vesile olan işler sâlih amel; yapılması yasaklanan veya hoş karşılanmayan işler ise gayr-i sâlih amellerdir. Fıkıh kitaplarında sâlih ameller farz, vacip, sünnet, mendup veya müstehap; böyle olmayanlar ise haram, mekruh ve müfsid şeklinde bölümlere ayrılır.

23 en-Nisâ, 4/69.

24 el-A'râf, 7/196.

25 Yûsuf, 12/101; eş-Şuarâ, 26/83; en-Neml, 27/19.

26 Dârimî, "Nikâh", 10.

27 Müslim, "Radâ", 64; İbn Mâce, "Nikâh", 5.

28 Buhârî, "Nikâh", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 2.

29 Tirmizî, "Menâkıb", 63.

30 el-En'âm, 6/83-87; el-Enbiyâ, 21/69-86.

Kur'ân-ı Kerim'in birçok âyetinde iman ve amel-i sâlih, bazı âyetlerinde bunlarla birlikte âhiret inancı yan yana zikredilerek amel-i sâlih'in faydası ve gerekliliği, kötü amelin zararı ve yanlışlığı üzerinde ısrarla durulmuş, Müslümanlar her fırsatta iman ve sâlih amele teşvik edilmiştir: *"İman edip sâlih amel işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel!"*³¹ Allah, Peygamberi'ni iman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için göndermiştir.³² Allah insanları diledikleri şekilde amel etmekte serbest bırakmıştır.³³ Bununla birlikte kötü amel işleyenlerin Allah'tan kaçıp kurtulacaklarını sanmaları büyük bir yanılgıdır.³⁴ Çünkü Allah'ın ilmi insanların yaptıklarını çepçevre kuşatmıştır.³⁵ Bu sebeple *"Kim sâlih bir amel işlerse kendi iyiliğine, kim de kötülük işlerse kendi aleyhine işlemiş olur."*³⁶ Âhirette herkes dünyada iken işlediği hayırlı ameli de kötü ameli de karşısında bulacak ve kötü amelleriyle yüz yüze gelenler bunların kendilerinden uzaklaşmasını boş yere arzulayacaklardır.³⁷ Yine günahkârlar Allah'ın huzurunda başlarını öne eğecek ve *"Rabbimiz, gördük ve işittik! Şimdi bizi -dünyaya- geri gönder de sâlih ameller işleyelim, çünkü artık kesin olarak inandık"*³⁸ diye yalvaracaklardır.

İnanmak dindarlığın ilk ve önemli bir adımudur. Ancak inandıktan sonra "nasıl olsa iman ettim bütün mesele hallolmuştur" demek yeterli olmayacağı için Allah'ın rızasına ve emirlerine gönülden bağlanarak iş ve amellerini "sâlih amel" olacak şekilde yaşamak gerekir. Bu gayret, imanın ve dindarlığın doğal sonucudur. Zira din ve iman, soyut felsefi nazariye veya mitolojik anlatılar değildir. Hayatın her anında, iyi ve kötü zamanlarda ve bütün şartlar altında tutulan yoldur. İnsanoğlu her halükârda imanına göre davranmalı, imtihanda olduğunu unutmamalıdır:

أَحْسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكَاذِبِينَ.

*"İnsanlar, 'İnandık!' demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler. Andolsun, biz onlardan öncekileri de imtihan etmiştik. Allah doğru söyleyenleri de mutlaka bilir, yalancıları da mutlaka bilir."*³⁹ Allah insanları hayatın akışı içinde açıklık-tokluk, hastalık-sağlık, yaşam-ölüm ve aile efradı dâhil değişik vesilelerle sınavacağını beyan

31 er-Ra'd, 13/29.

32 et-Talâk, 65/11.

33 Fussilet, 41/40.

34 el-Ankebût, 29/4.

35 Âl-i İmrân, 3/120.

36 el-Câsiye, 45/15.

37 Âl-i İmrân, 3/30.

38 es-Secde, 32/12.

39 el-Ankebût, 29/2-3.

DİNDARLIK

buyurur.⁴⁰ Maalesef iman edip sâlih amel işleyen ve birbirleri hakkı ve sabrı tavsiye edenler hariç⁴¹ insanların çoğu kaybeder.

c. Güzel Ahlâk

Dindarlığın bağlı olduğu temel unsurlardan biri güzel ahlâktır. İslâm, insanın sadece ibadetlerini yerine getirmesini değil aynı zamanda güzel ahlâka sahip olmasını da ister. Üstelik bu İslâm'ın temel amaçlarından biridir. İslâm, ahlâkı bireyin Allah'a olan kul- luğunun ve imanının bir yansıması olarak kabul eder. Güzel ahlâk, dindarlığın olmazsa olmaz yönlerinden biridir.

Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üstün ahlâkını över ve örnek gösterir:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ “Sen pek üstün bir ahlâka sahipsin”⁴²

Hz. Peygamber (s.a.s.) gönderiliş amacını ifade ederken ahlâka vurgu yapar:

بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ حُسْنَ الْأَخْلَاقِ “Ben güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim.”⁴³

Allah'ın Elçisi (s.a.s.) Müslümanlar için ahlâkı düstur hâline getirmiştir:

أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا “İmanı en kâmil olanlar ahlâkı en güzel olanlardır.”⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.), bize örnek olmak üzere, kendisi için de güzel ahlâkı istemiştir:

اللَّهُمَّ أَحْسَنْتَ خُلُقِي فَأَحْسِنْ خُلُقِي “Allah'ım, yaratılışımı güzel yaptığın gibi ahlâkımı da güzel yap”⁴⁵

Güzel ahlâk, İslâm dininin ortaya çıkarmak istediği kişinin temel özelliğidir. İslâm'ın getirdiği hükümler hem güzel ahlâkı ortaya çıkarır hem de güzel ahlâk ile kıymet kazanır. Dolayısıyla dindarlık ile güzel ahlâk arasında çok yakın bir bağ vardır.

3. DİNDARLIĞIN ÖZÜ: İHLÂS VE SAMİMİYET

İmanın yeri kalptir. Amel ve ibadetlerimizde niyet, ihlâs ve samimiyyetin yeri de kalptir. Niyet, ihlâs ve samimiyyet gözle görülemez ve başkaları tarafından ölçülemez. Bu, kişi ile Rabbi arasındadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah'ın huzuruna selim/ temiz bir kalple çıkmak övülmüş,⁴⁶ Peygamberimiz (s.a.s.) de;

40 el-Bakara, 2/155; Âl-i İmrân, 3/186; et-Tegâbün, 64/15.

41 el-Asr, 103/1-3.

42 el-Kalem, 68/4.

43 Muvattâ, “Hüsnü'l-Hulk”, 8.

44 Tirmizî, “Radâ”, 11.

45 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 1/403.

46 eş-Şuarâ, 26/88-89.

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْعَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“...Dikkat ediniz! İnsan vücudunda bir et parçası vardır ki o iyi olursa bütün vücut iyi olur, o bozuk olursa bütün vücut bozuk olur. İşte o et parçası kalptir.”⁴⁷ buyurarak dindarlığın kalbi boyutuna dikkat çekmiştir.

Dinin emir ve yasaklarına yalnızca Allah rızasını gözeterek uymak, dindarlığın özüdür. Bir kişinin hangi eylemi ne için yaptığı kalbinde saklıdır. Ancak Allah kalplerde olanı bilir.⁴⁸ Hz. Peygamber (s.a.s.):

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

“Allah sizin şeklinize veya mallarınıza bakmaz, bilakis niyetlerinize ve amellerinize bakar.”⁴⁹ buyurarak, deyim yerindeyse dindarlığın en kısa tarifini yapmıştır: niyet ve amel.

Kurban ile ilgili âyet-i kerîme de bu hususa vurgu yapar: “Kesilen kurbanların ne etleri ne de kanları Allah’a ulaşır, O’na ulaşacak olan sadece takvânızdır.”⁵⁰

Dindarlığın sadakatle inanmak, ihlâsla sâlih amel işlemek ve Asr sûresinde vurgulandığı üzere hakkı ve sabrı samimiyetle tavsiye etmekle hayat bulacağı açıktır. Hz. Peygamber (s.a.s.)-bazı rivayetlere göre önemini vurgulamak için üç defa tekrar ederek- “Din, samimiyettir.” buyurmuştur.⁵¹

Hadis kitaplarında dindarlığın ana ekseni sayılırken⁵² verilen hadîs-i şeriflerin başında “Ameller niyetlere göredir. Herkes ancak niyetinin karşılığını alır...”⁵³ hadîsi zikredilir. Konu ile ilgili diğer hadîs-i şerifler şunlardır:

“Helâl belli, haram da bellidir. Bunların arasında şüpheli şeyler vardır. Kim bunlardan sakınırsa dinini korumuş olur.”⁵⁴

“Kendiniz için istediğinizi kardeşiniz için de istemedikçe hakiki iman etmiş olmazsınız.”⁵⁵

47 Buhârî, “İmân”, 39; Müslim, “Müsâkât”, 107.

48 et-Tegâbün, 64/4; Fâtır, 35/38.

49 Müslim, “Birr”, 34.

50 el-Hac, 22/37.

51 Buhârî, “İmân”, 42; Müslim, “İmân”, 95.

52 bk. Çakan, İsmail Lütfi, *Hadîs Okumaları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2025).

53 Buhârî, “İmân”, 41; Müslim, “İmâre”, 155; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 11.

54 Buhârî, “İmân”, 39; Müslim, “Müsâkât”, 107; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 3.

55 Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”, 71.

DİNDARLIK

“Size neyi yasakladıysam ondan uzak durun ve size neyi emrettiysen onu gücünüz yettiğince yapmaya çalışın.”⁵⁶

“Kişinin kendisini doğrudan ilgilendirmeyen boş işleri terk etmesi Müslümanlığının kemâlindedir.”⁵⁷

Diğer yandan ihlâs “ibadet ve iyilikleri riya ve çıkar gibi kaygılardan arındırıp sadece Allah için yapmak” demektir.

Âyetlerde bildirildiğine göre şeytan ihlâslı kişilerin dindarlığına zarar veremeyeceğini itiraf etmiştir.⁵⁸ Bu sebeple Kur’ân’da ihlâs peygamberlerin başlıca niteliklerinden sayılmıştır.⁵⁹ Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’in 112. sûresine; dinin temel ilkesi olan tevhidi merkeze koyan, kısa, sade ve özel bir tarzda vurguladığı için “el-İhlâs” adı verilmiştir.

Allah rızası için ihlâsla amel etmenin önemini ve faziletini çeşitli vesilelerle vurgulayan Hz. Peygamber (s.a.s.)⁶⁰ duada ihlâslı olmayı öğütlemiş,⁶¹ ihlâslı bir kalple iman etmiş kişinin âhirette kurtuluşa ereceğini müjdelemiş, kendisi de “*Ya Rabbi! Beni sana karşı ihlâslı bir kul yap.*” diye dua etmiştir.⁶² Bu itibarla ihlâs dindarlığın esaslarından biridir.

4. HATALI DİNDARLIK ANLAYIŞLARI

Dindarlığın yanlış anlaşılması ve hatalı bir tarzda icra edilmesi tarihin farklı dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de ortaya çıkmaktadır. Bu hususta şunlara dikkat edilmesi gerekir:

• Çıkar Odaklı ve Parçacı Dindarlık Gösterisi

Dindar insan dinî emir ve yasakları günlük ve geçici çıkarlara alet etmez. Birtakım menfaatler uğruna dindar görünmek münafıklık olduğu gibi dindar olmaya çalışan bir kişinin dindarlığı üzerinden dünyevî çıkar ya da maddî manevî itibar elde etmeye çalışması da dindarlık ile bağdaşmaz. Hassaten ibadetlerimizi kendimize itibar kazanma aracı yapmamalıyız. Örneğin hac esnasında yaşadıklarımızı sürekli videoya almak ve başkalarıyla paylaşmak ihlâsı zedeler. Bu tür kişiler bunu hocalık veya dindarlık adına yapsalar bile itibar edilmemelidir.

56 Müslim, “Hac”, 412.

57 Tirmizî, “Zühd”, 11.

58 el-Hicr, 15/40; Sâd, 38/83.

59 Yûsuf, 12/24; Meryem, 19/51; Sâd, 38/45-46.

60 İbn Mâce, “Menâsik”, 76; Tirmizî, “İlim”, 7.

61 Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 56.

62 Ebû Dâvûd, “Vitr”, 25.

- ***Kalbim Temiz Sloganıyla Yetinme Hatası***

Dindarlığı sadece kalpte yaşanan bir olgu gibi görmek de yanlış bir yaklaşımdır. Zira imanın gereği amelleri yapmayan veya helâli haramı dikkate almayan bir dindarlık iddiasının içi boştur.

- ***Özel Zaman ve Mekânlara Mahsus Dindarlık Yanılgısı***

Dindarlığı emeklilik çağları gibi belli bir döneme, cuma ve Ramazan gibi özel zamanlara yahut mescid, cami ve Haremeyn gibi kutsal mekânlara hapsetmek de yanlıştır. Sınırlı zaman ve mekânlara hapsedilen dindarlık insanın, hayatın ve dünyanın derinliklerine nüfuz edemeyeceği için gerçek bir dindarlık olmayacaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Amellerin hayırlısı az da olsa devamlı olandır.*”⁶³ buyurmaktadır.

- ***Öncelikleri İhmal Eden Dindarlık***

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi dindarlık; dinî hükümleri bir bütün olarak ele alıp Allah ve Resûlü'nün öne çıkardığını öne almak, temel ve esas kabul ettiklerini böyle kabul etmekle olur. Bu durumda dindar insan önceliklerini belirlerken konjonktürle, popüler gündem ve tartışmalarla yol almak yerine önceliklerini Kur'ân ve sünnetin gösterdiği şekilde belirler. Önceliği haramlardan sakınıp farz olan emirleri ifa etmeye verir. Burada asıl olan dinin öne geçirdiğini ve öncelik verdiğini öne geçirmek yani farzların/vaciplerin yapılmasını menduplara öncelemek ve yasakladığı şeyleri de bu anlayışla öncelikle terk etmektir.

- ***Duyuru ve Gösteri(ş) Hastalığı***

Bazı insanların yaşadığı en mahrem olayları bile görsel hâle getirerek sosyal medyada paylaşma, paylaşımlarıyla beğeni toplama gibi bir hastalığa kapıldığı görülmektedir. Kâbe-i Muazzama ve Ravza-i Mutahhara'yı sıradan bir arka plan nesnesine dönüştürerek çekilen fotoğrafların sosyal medyada paylaşılmasını nasıl anlamak ve hangi ifadelerle açıklamak uygun düşer? Bir tarafta gösterişi yasaklayan dinimiz, diğer tarafta neredeyse her şeyini paylaşan Müslüman... “Riya” (görsünler) ve “süm'a” (duysunlar) niyetiyle yapılan bütün işlerin boşa gideceği defalarca vurgulanmıştır. Bu cümleden olmak üzere kahramanlıklarıyla anılmak için savaşanın, gösteriş için namaz kılanın boşa kürek çektiği herkesçe bilinmektedir.⁶⁴

- ***Zühd ve Takvânın Yanlış Anlaşılması***

Dünyadan yüz çevirip insanlardan uzaklaşarak münzevî bir hayat sürmenin daha dindarca bir tutum olduğunu düşünen pek çok insana rastlamak mümkündür. Hâlbuki

63 Buhârî, “Rikâk”, 18; Müslim, “Müsâfirin”, 216.

64 bk. el-Mâûn, 107/6; Buhârî, “Bed'ül-vahy”, 2; Müslim, “Zühd”, 47.

DİNDARLIK

dindar olmakla ruhban olmak arasında önemli bir fark vardır. Hıristiyan keşişleri gibi dünyadan tamamen el etek çekmek, hayattan kopmak ve toplumdan uzaklaşmak Allah Resûlü tarafından tasvip edilmemiştir. O, “*Dinde, insanın gücünü aşacak uygulamalar yoktur. Takatinin üstünde ibadete kalkışan kimse, dini yaşama konusunda aciz kalır. Bunun için aşırıya kaçmayın!*”⁶⁵ buyurarak ümmetini dengeli olmaya, orta yola⁶⁶ çağırmıştır. Dolayısıyla Allah’ın dostu, yani velisi olmak için toplumdan ve Cenâb-ı Hakk’ın helâl kıldığı dünya nimetlerinden mahrum kalmadan ailevî ve toplumsal sorumlulukları yerine getirerek iman ve sâlih amel ikilisine sarılma kararlılığını tercih etmek esastır. Zira Cenâb-ı Hak, dostluğuna hak kazanabilmesi için kişide iman ve takvâdan başka şart aramamaktadır.⁶⁷ Çünkü Peygamber Efendimiz dünyadan tamamen yüz çevirerek yaşamadığı gibi gönlünü de tamamen dünyaya kaptırmamıştır. Kur’ân-ı Kerim’de ifade edildiği gibi “*Müttakiler için âhiret yurdu daha hayırlıdır.*”⁶⁸ ilkesini sürekli göz önünde bulundurarak, en hayırlı azık olan takvâyı⁶⁹ kendisi ve ümmeti için düstur hâline getirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), dünyaya dair hiçbir nimete düşkünlük göstermemiş ve “Bana bir amel göster ki işlediğim zaman Allah da insanlar da beni sevsin.” diyen kişiye, “*Dünyaya rağbet etme ki Allah seni sevsin, insanların elindekine rağbet etme ki insanlar seni sevsin.*”⁷⁰ buyurarak aşırılıklardan uzak dengeli bir hayat önermiştir. Buna göre dindarlık; iman, sâlih amel ve güzel ahlâkın bilinçli, sürekli ve dengeli bir şekilde olmasıyla ortaya çıkar.

65 Buhârî, “İmân”, 29.

66 el-Bakara, 2/143.

67 Yûnus, 10/62-63.

68 el-A’râf, 7/169; Yûsuf, 12/109.

69 el-Bakara, 2/197.

70 İbn Mâce, “Zühd”, 1.

HACDA DUA VE TÖVBE

Üzeyir ÖZTÜRK*

GİRİŞ

Hac ve umre, müminin günahlarından arınıp mânen yeniden doğmasına vesile olan ibadetlerdir. İslâm'ın beş temel esasından biri olan hac, kişinin geçmişte işlediği günahlardan temizlenmesini ve Rabbine yönelerek yeni bir sayfa açmasını sağlar. Aynı şekilde umre de müminin kalbini günah kirlerinden arındıran ve manevî huzur veren bir ibadettir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) hac ve umrenin, kulun geçmiş günahlarından arınmasına vesile olduğunu müjdelemiş, bu yolculukların bir yenilenme fırsatı olduğunu belirtmiştir. Nitekim bir hadîste,

الْحُجَّاجُ وَالْعُمْرَاءُ وَفَدُّ اللَّهِ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَعْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ

“Hacılar ve umreciler, Allah'ın misafirleridir. Dua ettiklerinde Allah dualarını kabul eder, bağışlanma dilediklerinde Allah onları bağışlar.”¹ buyrulmuştur.

Tövbe ve istiğfar açısından hac ibadetinin özel bir yeri vardır. Çünkü tövbe; geçmiş sorgulama, pişmanlık duyma, hatalardan sıyrılma ve mânen arınmadır. Aynı şekilde hac ibadeti de insanın hayatına yön vermesi, hatalarından ders alarak yeniden doğması ve Allah'a olan bağımlı güçlendirmesi için en güçlü vesilelerdendir. Pek çok sembolü içinde barındıran hac ibadeti kişiye günahı terk etmeyi ve günaha düşmeme farkındalığı ile yaşamayı öğretir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

الْحُجَّاجُ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحُجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحُجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

“Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinir; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!”²

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de hacın kişinin yaşantısını değiştiren bir ibadet olduğuna vurgu yapmış, tövbenin etkisiyle birleşerek insanı manevî arınmaya ulaştırdığını şöyle ifade etmiştir:

“Kim Allah için hacceder de (Allah’ın rızasına uymayan) kötü söz ve davranışlardan ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa, annesinden doğduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner.”³

Hac, Müslümanlar için yalnızca bir ibadet değil aynı zamanda hayatın anlamını derinlemesine sorgulama ve yeniden farkına varma fırsatıdır. Hac yolculuğu, kişinin yalnızca Allah’a yönelmesini ve aynı zamanda kendi iç dünyasına dönmesini sağlar.

Hac ibadeti esnasında ihmal edilmemesi gereken önemli ibadetlerden biri de duadır. Kutsal mekânlarda yapılan ibadetlerin sevabı daha büyük olduğu gibi yapılan duaların kabul olma ihtimali de daha yüksektir.

Haccin en önemli rüknü olan Arafat vakfesi, hacının duasının ve tövbesinin doruk noktasına ulaştığı, Allah’ın rahmetinin en geniş şekilde tecelli ettiği bir andır. Arafat, adını “tanıma” anlamına gelen “a-r-f” kökünden alır. Arafat, insanların kendini ve Rabbiyle olan ilişkisini yeniden tanıdığı bir yer olarak görülmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de Arafat’ta yaptığı dua sırasında ellerini kaldırarak şöyle buyurmuştur:

حَيْرُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ وَخَيْرُ مَا قُلْتُ أَنَا وَالتَّيْبُونُ مِنْ قَبْلِي: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ
وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“En hayırlı dua Arafat’ta yapılan duadır. Benim ve benden önceki peygamberlerin söylediği en hayırlı söz şudur: Lâ ilâhe illallâh, vahdehû lâ şerike leh lehül-mülkü ve lehül-hamdü ve hüve alâ külli şey’in kadîr.”⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.), Arafat’ta, Cebelirahme (Rahmet Tepesi) denilen yerde dua etmiş ve bu duanın kabul edildiği anın, Allah’ın kullarını bağışladığı en mübarek anlardan biri olduğunu ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: “Allah’ın, Arafat gününde cehennemden azat ettiği kadar kul azat ettiği başka bir gün yoktur. O gün Allah (rahmetiyle) yaklaşır ve

2 el-Bakara, 2/197.

3 Buhârî, “Hac”, 4; Müslim, “Hac”, 438.

4 Tirmizî, “Deavât”, 122.

(*hacıları meleklerine karşı över.*)⁵ Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Arafat'ta ümmetinin affi için yaptığı duayı Müzdelife'de tekrar etmiş ve ardından gülümsemişti. Bunun sebebi sorulunca duasının Allah tarafından kabul edildiğini ve ümmetinin bağışlandığını öğ-renen şeytanın nasıl perişan olduğunu gördüğü için gülümsediğini belirtmişti.⁶

Duaların daha makbul olduğu özel vakitler ve mekânlar vardır. Bunlardan biri de seher vaktidir. Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Rabbimizin, “*Onlar (takvâ sahipleri) seher vakitlerinde başışlanma dilerlerdi.*”⁷ âyeti ile haber verdiği seher vakti, Allah ile kulunun buluştuğu bu özel vakitlerdendir. Allah Resûlü bu vakti değerlendirmek üzere geceleri teheccüd namazı için kalkıp dua ederdi.⁸ Başka bir âyette şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınanlar Rablerinin kendilerine verdiklerini alarak cennetlerde ve pınar başlarında olacaklar. Çünkü onlar daha önce güzel davranışlar içindeydiler. Onlar gecenin az bir kısmında uyurlardı. Seher vakitlerinde Rablerinden başışlanmalarını dilerlerdi.”⁹

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) “Ey Allah'ın Resûlü, hangi dua daha makbûldür?” diye sorulmuş, Peygamberimiz: “Gece yarısı ve farz namazlardan sonra yapılan duadır.”¹⁰ buyurmuştur. Efendimiz (s.a.s.) bir başka hadîste de “Allah her gece, gecenin ilk üçte biri geçtiğinde dünya semasına iner (rahmet nazarıyla bakar) ve ‘Melik benim! Melik benim! Var mı bana dua eden, onun duasını kabul edeyim? Var mı benden isteyen, istediğini vereyim? Var mı benden mağfîret dileyen, onu affedeyim?’ buyurur. Ve bu hâl tanyeri ağarınca kadar böylece devam eder.”¹¹ buyurarak seher vaktinde yapılan duanın Allah'ın rahmetine ulaşmada daha etkili olduğunu ifade etmiştir.

Mekke ve Kâbe, İslâm'ın manevî merkezi olarak kabul edilir ve burada yapılan duaların kabul edileceği hadîslerde belirtilmiştir. Bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

5 Müslim, “Hac” 436.

6 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 2016), 4/14.

7 ez-Zâriyât, 51/18.

8 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/298; Nesâî, “Kiyâmü'l-leyl ve tetavvu'u'n-nehâr”, 9.

9 ez-Zâriyât, 51/15-18.

10 Tirmizî, “Deavât” 79.

11 Müslim, “Salâtü'l-müsâfirîn”, 169.

تُفْتَحُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ، وَيُسْتَجَابُ الدُّعَاءُ فِي أَرْبَعَةِ مَوَاطِنَ: عِنْدَ النِّقَاءِ الصُّفُوفِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَعِنْدَ نَزُولِ
الْغَيْثِ، وَعِنْدَ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَعِنْدَ رُؤْيَةِ الْكَعْبَةِ

“Dört yerde semanın kapıları açılır ve duaya icabet olunur: Allah yolunda düşmanla karşılaşılıp saf bağlandığı zaman, yağmur yağarken, namaz kılınırken, Kâbe görüldüğü zaman.”¹² Kâbe'nin manevî atmosferi insanları Allah'a daha yakın hissettirir. Çünkü bu mübarek mekân, Allah'ın birliğini ve büyüklüğünü simgeleyen, duaların samimiyetle yapıldığı kutsal bir alandır.

Bu özel zaman ve mekânların dualar açısından daha etkili olmasının hikmeti, insanın bu anlarda ve yerlerde daha yoğun bir manevî atmosfer hissetmesiyle ilişkilidir. Bu tür özel anlar ve yerler, insanın Allah ile bağına derinleştirdiği, samimiyetini artırdığı ve bu nedenle dualarının kabul edilme ihtimalinin arttığı özel zamanlar ve özel mekânlardır. Mümin bu gibi özel anların fırsatını kaçırmamak için özel gayret sarf etmeli ancak ibadet ve duanın belirli zaman ve mekânlarla sınırlı olmadığını da bilmelidir.

1. DUA VE DUANIN ÖNEMİ

Dua, kulun içtenlikle Allah'a yönelerek yalvarması, sevgi ve saygı ile O'ndan istekte bulunması anlamını taşır. Dua; Allah'a şükretme, O'nu övme ve yüceliğini ifade etmenin de bir yoludur. Bu bağlamda dua, yalnızca isteklerimizi dile getirmekten ibaret değildir, kulun Allah ile manevî bir bağ kurmasını sağlayan önemli bir ibadettir.¹³

Dua, sınırlı ve aciz bir varlık olan insanın sınırsız kudret sahibi Allah ile doğrudan iletişim kurduğu ve O'na olan bağlılığını samimiyetle ifade ettiği bir ibadet şeklidir. İnsan, dua aracılığıyla güçsüzlüğünü kabul ederek Allah'ın sonsuz kudretine sığınır, O'ndan yardım talep eder ve Allah'ın rahmetine ve yardımına olan inancını dile getirir. Her durumda dua ile kulluğunu ve muhtaçlığını en yalın şekilde gösteren kul Allah'a olan bağlılığını sürekli canlı tutar. İnsanın acizliğini dile getirerek Allah'ın rahmetine sığınmasının yolu olan dua sadece zorluk zamanlarında yardım isteme değil, her durumda yapılması gereken bir ibadettir.

Yüce Allah: *فَإِذْ كُرِّهْتُمْ بِمَا كُنْتُمْ أَشْكَرُوهَا لِي وَلَا تَكْفُرُونَّ* “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!”¹⁴ *وَأذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا* “Sabah

12 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, es-Sünenü'l-kübrâ, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003), 3/508; Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, el-Mu'cemü'l-kebir, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Silefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994), 8/169.

13 bk. Cilacı, Osman, “Dua”, DİA, 9/529-530.

14 el-Bakara, 2/152.

akşam Rabbinin adını an."¹⁵ gibi âyetlerde dua, zikir gibi ibadetlerin sürekli yapılmasını emreder. İnsan hem genişlik hem de darlık anında dua ederek Allah'a olan bağlılığını sürekli hâle getirmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de: *الدُّعَاءُ الْكَثِيرُ وَالْكَرْبُ الْكَثِيرُ فَلْيُكْثِرِ الدُّعَاءَ فِي الرَّخَاءِ* "Kim zorluk zamanlarında duasının Allah tarafından kabul edilmesini istiyorsa, bolluk zamanlarında çokça dua etsin."¹⁶ buyurarak duanın sadece sıkıntı zamanlarına has bir talep ifadesi olmadığına dikkat çekmiştir.

İbadetin özü olarak tanımlanan dua, diğer ibadetlerden birçok yönüyle ayrılır. Öncelikle dua, şekil ve zaman açısından belirli bir sınırlamaya tâbi değildir. Kul, dua ederken Allah ile doğrudan bir iletişim kurar ve bunu herhangi bir zaman ya da mekân kısıtlaması olmaksızın gerçekleştirebilir. Dua, zikir ve tesbihle birleşerek daha derin bir anlam kazanır. Allah'ı anma ve övme (zikir ve tesbih), duanın ayrılmaz bir parçasıdır. Kul, dua sırasında Allah'ın büyüklüğünü dile getirir, O'na hamd eder ve O'ndan yardım diler. Bu bağlamda dua, diğer ibadetlerin bir parçası olmasının yanı sıra onların ruhunu ve özünü oluşturur.

Kur'ân-ı Kerim, dua etmeyi Allah katında değer görmenin bir yolu olarak tanıtır:

قُلْ مَا يَعْبُؤُكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ "De ki: (Ey insanlar!) 'Kulluğunuz ve niyazınız olmasa Allah size ne diye değer versin!'"¹⁷ Bu âyet, duanın yalnızca bir ibadet biçimi değil insanın Allah katındaki değerini belirleyen önemli bir unsur olduğunu ortaya koyar.

Peygamberimiz de duayı; *الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ* "Dua ibadetin özüdür."¹⁸ şeklinde tanımlarken duanın yalnızca bir dilek ya da yakarış değil, kulluğun ve ibadetin temel bir unsuru olduğunu vurgulamıştır. Duanın "ibadetin özü" olarak tanımlanmasıyla, bütün ibadetlerin özünde var olan Allah'a yönelme, O'nun kudretine sığınma ve kulun acizliğini ifade etme mânasının dua ile ortaya çıkarılmış bir öz olduğu vurgulanır. Efendimiz (s.a.s.) bir başka hadîste de:

لَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَمَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الدُّعَاءِ "Allah katında duadan daha kıymetli bir şey yoktur."¹⁹ buyurarak kulun Allah katındaki değerinin dua ile yükseleceğini ifade etmiştir.

Dua, bir ibadet olmanın yanında aynı zamanda Allah'ın rahmet kapılarını açan özel bir vesiledir. İnsan dua ederek Allah'ın rahmetine sığınır, bağışlanma ve yardım

15 el-İnsân, 76/25.

16 Tirmizî, "Deavât", 9.

17 el-Furkân, 25/77.

18 Tirmizî, "Deavât", 1.

19 Tirmizî, "Deavât", 1.

diler. Allah Teâlâ, kullarının kendisine dua etmesini rahmete açılan bir kapı olarak sunmuştur. Şöyle ki;

رَبُّكُمْ اذْعُوْنِي اَسْتَجِبْ لَكُمْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَسْتَكْبِرُوْنَ عَنْ عِبَادَتِيْ سَيَدْخُلُوْنَ جَهَنَّمَ دَاخِرِيْنَ
 “Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlere yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!”²⁰ âyeti, Allah'ın kullarına rahmetinin bir neticesi olarak onlara verdiği bir söz niteliğindedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadîste şöyle buyurmuştur:

“Kime dua kapısı açılmışsa, ona rahmet kapıları açılmıştır.”²¹ Bu hadîs, dua eden kişinin Allah'ın rahmetine mazhar olma yolunda olacağını vurgulamaktadır.

Kur'an-ı Kerim, dua etmenin Allah'a yaklaşımda ne kadar etkili olduğunu şu ifadelerle açıklar:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَإِنِّيْ قَرِيْبٌ ۗ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِيْ وَلْيُؤْمِنُوا بِيْ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُوْنَ

“Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulalar.”²² Bir diğer âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz, sağında solunda oturmuş iki alıcı (yaptığımızı) alıp kaydederken biz ona şah damarından daha yakınız.”²³

Allah insana her zaman yakındır, ancak dua insanın Allah'a olan bilinçli yöneliminin ve teslimiyetinin bir ifadesidir. Kul, duasında Allah'a olan sevgisini, bağlılığını ve O'na duyduğu güveni dile getirirken aynı zamanda acizliğini kabul eder ve yardımını talep eder. Bu yönüyle dua, insanın Allah'a olan bağlılığını hem ifade eden hem de güçlendiren bir ibadettir.

Yaptığımız duayı Yüce Rabbimizin kabul etmesi için dikkat etmemiz gereken başlıca hususlar şunlardır:

20 el-Mü'min, 40/60.

21 Tirmizî, “Deavât”, 102.

22 el-Bakara, 2/186.

23 Kâf, 50/16-17.

a. Duada Samimiyet ve İçtenlik

Dua, Allah'ın kullarına bir rahmet kapısıdır ve her dua, kulun hayrına olacak şekilde karşılık bulur. Duaların kabul edilmesinde, kulun samimiyeti ve içtenliği önemlidir. Kul, dua ederken yalnızca sözleriyle değil kalbiyle de Allah'a yönelmeli ve içten bir şekilde O'ndan dilekte bulunmalıdır. Kur'an ve sünnette duanın samimiyeti yansıtacak şekilde yapılması gerektiği hususuna özellikle dikkat çekilmiştir.

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de: *أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ* "Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez."²⁴ buyurmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de şöyle buyurur:

أَدْعُوا اللَّهَ وَأَنْتُمْ مُوقِنُونَ بِالْإِجَابَةِ، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ دُعَاءَ مَنْ قَلْبٍ غَافِلٍ لَاهٍ.

"Allah'a, kabul edileceğine gerçekten inanarak dua ediniz. Biliniz ki Allah, ciddiyetten uzak ve umursamaz bir kalp ile yapılan duaları kabul etmez."²⁵

Kulun samimiyetle yaptığı duayı kabul edeceğine dair Allah'ın vaadi vardır:

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَاتَّبِعْ قُرْبَىٰ أَجِيبْ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَا فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ

"Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınımdır, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benim davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulsunlar."²⁶ âyetinde Allah Teâlâ bu vaadini açıkça zikretmektedir. Bu âyet, samimiyetle yapılan bir duanın karşılıksız kalmayacağı ve duanın her zaman kulun hayrına olacak şekilde karşılık bulacağına vaadidir. Cenâb-ı Hak başka bir âyette:

أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ ۗ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الْفَٰئِلِ مَا تَدَّكُرُونَ

"Peki darda kalan kendisine yalvardığı zaman imdadına yetişen, sıkıntısını gideren ve sizi yeryüzünün yöneticileri yapan kim? Allah'tan başka bir tanrı mı? Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz!"²⁷ buyurarak duaları kabul edenin ve kişiyi sıkıntılılarından kurtarmanın Allah olduğunu bildirir. Peygamberimiz (s.a.s.) de bir hadîste:

إِنَّ اللَّهَ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَجِيبُ إِذَا رَفَعَ الرَّجُلُ إِلَيْهِ يَدَيْهِ أَنْ يَرُدَّهُمَا صِفْرًا خَائِبَتَيْنِ

24 el-A'râf, 7/55.

25 Tirmizî, "Deavât", 66.

26 el-Bakara, 2/186.

27 en-Neml, 27/62.

“Şüphesiz Allah Teâlâ hayâ ve kerem sahibidir. Bir kimse ellerini kendisine doğru kaldırıp dua ettiğinde onları boş döndürmekten hayâ eder.”²⁸ buyurarak duaların karşılıksız kalmayacağı müjdesini vermiştir.

b. Duanın Kabulünde Helâl Lokma

Duaların kabul olmasında kişinin helâl lokma peşinde olmasının büyük önemi vardır. İbn Abbas (r.a.) anlatıyor: Peygamberimizin yanında: “Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yiyin.”²⁹ âyet-i kerîmesi okunduğunda Sa’d b. Ebî Vakkas ayağa kalkarak: “Ey Allah’ın Resûlü, Allah’a dua et, beni duası kabul olanlardan kılın.” dedi. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.): “Ey Sa’d! Yiyeceğini helâl olandan seç, duan kabul olur. Nefsimi kudret elinde tutan Allah’a yemin ederim ki kul, haram lokma yediği zaman kırk gün duası kabul olmaz. Harâmla beslenen vücut ateşi hak eder.” buyurdu.³⁰

Peygamber Efendimiz başka bir hadîste de şöyle buyurmuştur: “Bir kimse (Hak yolunda) uzun sefere çıkar, saçları dağılmış, toza toprağa bulanmış bir hâlde ellerini semaya uzatarak ‘ya Rabbi ya Rabbi!’ diye dua eder. Hâlbuki yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır. Harâmla beslenmiştir. Onun duası nasıl kabul edilir?”³¹

c. Her Zaman Dua

Duanın ilişkili olduğu kavramlardan bir tanesi de sabırdır. Dua ve sabır, insanın manevî dayanıklılığını artıran ve Allah’a olan teslimiyetini güçlendiren iki temel esastır. Kur’ân-ı Kerîm’de sabır ve namazla Allah’tan yardım istemek emredilmiş ve bunların insanı zor zamanlarda ayakta tutan önemli araçlar olduğu vurgulanmıştır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Ey iman edenler! Sabır ve namazla yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerin yanındadır.”³² Dua sabırla birleştiğinde, insanın manevî dünyasında derin bir huzur ve dayanıklılık oluşturur. Çünkü sabır ve dua, insanın zorluklarla başa çıkmasında rehberlik eden manevî dayanaklardır. Dua insanı Allah’a yaklaştırırken, sabır bu sürecin sürekliliğini sağlar. İslâm, sabır ve dua ile insanın zorluklar karşısında umutsuzluk yerine teslimiyeti, acelecilik yerine tevekkül benimsemesini öğütler. Hz. Eyyüb’un (a.s.) duası,

28 Tirmizi, “Deavât”, 104.

29 el-Bakara, 2/168.

30 Taberânî, Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu’cemül-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrâhim el-Huseynî (Kahire: Dârü’l-Harâmeyn, ts.), 6/310.

31 Müslim, “Zekât”, 65.

32 el-Bakara, 2/153.

sabır ve duanın bir arada olduğu en güzel örneklerden biridir. Hz. Eyyûb (a.s.), uzun süren sıkıntılar karşısında sabrını korumuş ve şu şekilde dua etmiştir:

وَأَيُّوبُ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

“Eyyûb’u da an! Hani Rabbine, ‘Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün!’ diye niyaz etmişti.”³³ Bu dua, Hz. Eyyûb’un (a.s.) zorluklar karşısında sabır ve dua ile Allah’a olan teslimiyetini ifade etmesinin yanında sabrın ve duanın insanı Allah’a yaklaştırdığı ve manevî olgunluğa ulaştırdığına yönelik de bir örnek sunar. Sabır ve dua, insanın umutsuzluk yerine teslimiyet içinde hareket etmesine vesile olur. Hz. Peygamber (s.a.s.) başka bir hadîste, duanın belalara karşı manevî bir kalkan olduğunu şu şekilde ifade etmiş ve dua sabır birlikteliğine dikkat çekmiştir:

إِنَّ الدُّعَاءَ يَنْفَعُ مِمَّا نَزَلَ وَمِمَّا لَمْ يَنْزَلْ، فَعَلَيْكُمْ عِبَادَ اللَّهِ بِالْدُّعَاءِ.

“Dua, başa gelen ve gelmeyen belaya karşı fayda sağlar. Ey Allah’ın kulları, duaya sarılınız!”³⁴

Allah’ın kulun duasına kapısı her zaman açıktır. Allah kuluna cevap vermek için onun her ne vesile ile ne olursa olsun kendisine başvurmasını ister.³⁵

d. Duada Ümitsiz Olunmamalıdır

Dua eden kişinin kulların samimiyetle yaptığı dualara Allah’ın icabet edeceğine inanması gerekir. Bu duruma yukarıda geçen âyet-i kerîmelerin yanında bir hadîste şöyle işaret edilmektedir: “Bir kul günahı veya akrabası ile dargınlığa vesile olacak bir şey dilemedikçe ve bir de acele etmedikçe duası kabul olunur.” Peygamberimiz’e: “Ey Allah’ın Resûlü, duanın kabulüne engel olan acele etmek ne demektir?” diye soruldu. Peygamberimiz: “İnsan, ‘Çok dua ettim de kabul edilmedi.’ der. Dileğinin gecikmesinden dolayı duayı terk eder. İşte acele etmek bu demektir.” buyurdu.³⁶

Hadîs-i şerifte günaha teşvik eden veya akrabalık bağlarını koparmaya yönelik dualar, kabul edilmeyen dualar arasında sayılmıştır. Bu tür duaların karşılık bulmamasının sebebi Allah’ın rahmetine aykırı oluşudur. Duanın kabul edilmesi için bir diğer önemli şart ise aceleci davranmamaktır. Hz. Peygamber (s.a.s.) dua eden kişinin sabırlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Duaların yalnızca bir istekleri dile getirme durumu olmadığı aynı zamanda Allah’a olan teslimiyetin bir göstergesi olduğu bilinerek sabırla dua edilmesidir. Mümin dua ettikten sonra Allah’a olan güvenini koruyarak duaya devam etmelidir.

33 el-Enbiyâ, 21/83.

34 Tirmizî, “Deavât”, 102.

35 bk. Cilacı, Osman, “Dua”, DİA, 9/529-530.

36 Buhârî, “Deavât” 22; Müslim, “Zikir ve Dua”, 25.

Yüce Allah dualara icabet edeceğini bildiriyor. Ancak bu duanın aynen kabul edileceği anlamına gelmemektedir. Zira dua ederken insan bazen iyi olur düşüncesiyle kendi hakkında sonuçları kötü olabilecek şeyleri de isteyebilir. Kur'ân-ı Kerim'de bu husus şöyle ifade edilir:

وَيَدْعُ الْإِنْسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا

*"İnsan iyi bir şey için dua ettiğini zannederek kötü bir şey ister. İnsan pek acelecidir."*³⁷

Allah ile kul arasında en güçlü iletişim yollarından biri, samimi bir teslimiyet ve bağlılığın ifadesi olan dua her zaman kulun beklediği şekilde karşılık bulmayabilir. Bu durum İslâm'da duanın yalnızca bir istek aracı değil aynı zamanda kulluğun bir göstergesi ve Allah'a olan bağlılığın bir ifadesi olarak sunulması ve her durumda Allah'ın kulları için hayır olanı istemesinin doğal bir sonucu olarak düşünülmelidir. Hz. Peygamber (s.a.s.): *"Dua edene istediği şey ya bu dünyada hemen verilir ya da âhirete saklanır yahut üzerinden istediği iyilik kadar bir kötülük giderilir."*³⁸ buyurarak Allah'ın bu vaaadinin kulun hayrına farklı şekillerde tezahür edeceğini ifade etmektedir.

e. Kur'ân-ı Kerim'deki Peygamber Duaları ile Allah'a Yönelmeli

Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin dualarına geniş bir yer ayırarak onların Allah'a olan bağlılıklarını ve samimi yönelişlerini gözler önüne serer. Peygamberlerin duaları, yalnızca bireysel bir ibadet olarak değil aynı zamanda ümmetlerine rehberlik eden mesajlar içeren ilâhî birer yönlendirme olarak da değerlendirilir. Bu dualar, insanlara Allah'a nasıl yönelmesi gerektiğini öğretirken kulluk bilincini ve samimiyeti ön plana çıkarır.

Kur'ân'da geçen peygamber duaları, insanların hayatlarına rehberlik eden manevî dersler sunar. Her dua Allah'a yönelmenin, teslimiyetin ve kulluk bilincinin farklı bir boyutunu ifade eder. Peygamberlerin duaları yalnızca bireysel ibadet örnekleri değil, aynı zamanda insanlığa ilâhî bir öğüt ve manevî birer yol haritasıdır. Bu dualar insanın Allah'a olan bağlılığını artırırken, samimiyet ve ihlâsla O'na yönelmesi gerektiğini öğretir. Peygamberlerin duaları, Allah'ın her zaman kullarına açık olan rahmet kapısını ve dualara verdiği önemi en güzel şekilde yansıtır. Kur'ân-ı Kerim'de yer verilen peygamber dualarından bazıları şöyledir:

Yüce Allah'ın yasakladığı ağaca yaklaşan Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havvâ, yaptıkları hatayı fark ettikten sonra şöyle dua etmişlerdi:

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

37 el-İsrâ, 17/11.

38 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/18.

“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”³⁹ Bu dua bize insanın hata yapabileceğini, ancak hatasını kabul edip samimiyetle Allah’tan af dilemesi gerektiğini öğretir. Bu dua, tövbe kavramının ve Allah’ın rahmetine sığınmanın da temelini oluşturur.

Nûh (a.s.) şöyle dua eder:

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ۗ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

“Rabbim! Beni, annemi babamı, inanmış olarak evime girenleri, mümin erkekleri ve mümin kadınları bağışla, zalimleri ise daima helâk et.”⁴⁰

İbrâhim’in (a.s.) pek çok duası Kur’an’da nakledilmiştir:

وَأذِ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَأَسْمِعِلْ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“İbrâhim, İsmâil’le birlikte Kâbe’nin temellerini yükseltiyordu: “Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur, şüphesiz sen işitensin, bilensin. Ey Rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et. Şüphesiz tövbeleri kabul eden, merhameti bol olan yalnız sensin. Soyumuzdan, onlara senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları arındıracak bir elçi çıkar Rabbimiz! Çünkü yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.”⁴¹

وَأِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۗ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۗ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْنَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْوَى إِلَيْهِمْ وَارزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ رَبَّنَا إِنَّكَ تَعْلَمُ مَا نُخْفِي وَمَا نُعْلِنُ وَمَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ ۗ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“İbrâhim şöyle dua etmişti: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut! Rabbim! Putlar insanlardan birçoğunun sapmasına sebep oldu. Bundan böyle kim bana uyarırsa o bendendir, kim de bana karşı gelirse artık sen çok bağışlayan,

39 el-A’raf, 7/23.

40 Nûh, 71/28.

41 el-Bakara, 2/127-129.

pek esirgeyensin. Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsin. Rabbimiz! Şüphesiz ki sen gizlediğimizi de açıkladığımızı da bilirsin. Yerde ve gökte hiçbir şey Allah'a gizli kalmaz. Yaşlılığıma rağmen bana İsmâil'i ve İshak'ı armağan eden Allah'a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duaları kabul edendir. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et. Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla."⁴²

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحِفْظِي بِالصَّالِحِينَ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ وَأَعْفِرْ لِي يَا رَبِّ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِحِينَ وَلَا تُخْزِنِي يَوْمَ يُبْعَثُونَ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

"Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni, na'im cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla, kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu. İnsanların diriltileceği gün ve Allah'a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!"⁴³

Toplumunu ifsat etmek isteyenlere karşı Hz. Lût (a.s.) şöyle dua etmiştir: "Rabbim! Beni ve ailemi, onların yapageldikleri kötü şeylerden kurtar."⁴⁴ "...Rabbim! Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle."⁴⁵

Hz. Yûsuf (a.s.) da kendisine tuzak kuranlara karşı şöyle dua etmiştir: "...Ey Rabbim! Zindan bana, bunların benden istediklerinden daha iyidir! Eğer onların hilelerini benden çevirmezsen, onlara meyleder ve cahillerden olurum!"⁴⁶ Yine Hz. Yûsuf (a.s.) Allah'a şükür ifadesi olarak şöyle dua etmişti: "Rabbim! Mülkten bana (nasibimi) verdin ve bana (rüyada görülen) olayların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Sen dünyada da ahirette de benim sahibimsin. Müslüman olarak canımı al ve beni sâlihler arasına kat!"⁴⁷

Hz. Şuayb'ın (a.s.) kavminin hadsizliklerine karşı yaptığı; "...Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet! Sen hükmedenlerin en hayırlısısın."⁴⁸ "... Başarmam

42 İbrâhim, 14/35-41.

43 eş-Şuarâ, 26/84-89.

44 eş-Şuarâ, 26/169.

45 el-Ankebût, 29/30.

46 Yûsuf, 12/33.

47 Yûsuf, 12/101.

48 el-A'râf, 7/89.

ancak Allah'ın yardımı iledir. Yalnız O'na dayandım ve yalnız O'na döneceğim.”⁴⁹ şeklindeki niyazları, iltica ve tevekküle örnek teşkil eden dualardandır.

Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Mûsâ'nın (a.s.) yaptığı birçok duayı görmekteyiz: “... Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim. Beni bağışla...”,⁵⁰ “...Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar.”⁵¹ O, kavminin yaptığı hatalardan dolayı Allah'a şöyle yalvarmıştır: “...Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Zira sen merhametlilerin en merhametlisisin!”,⁵² “...Rabbim!... İçimizden birtakım beyinsizlerin işlediği (günah) yüzünden hepimizi helâk mi edeceksin?... Sen bizim sahibimizsin, bizi bağışla ve bize acı! Sen bağışlayanların en iyisisin! Bize bu dünyada da iyilik yaz âhirette de. Şüphesiz biz sana döndük...”⁵³ Firavun'a dini tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Mûsâ'nın (a.s.) kendisine verilen görevin hakkıyla başarıya ulaşması için yaptığı şu niyazlar; özellikle kısa, canlı, ahenkli ve etkili cümleleriyle Kur'ân'daki dua örneklerindedir: “...Rabbim! Yüreğime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimden (şu) bağı çöz ki sözümü anlasınlar. Bana ailemden bir de vezir (yardımcı) ver, kardeşim Harun'u. Onun sayesinde arkamı kuvvetlendir. Ve onu işime ortak kıl. Böylece seni bol bol tesbih edelim. Ve çok çok analım seni. Şüphesiz sen bizi görmektesin.”⁵⁴

Hz. Süleyman'ın (a.s.) yaptığı şu dua, Yaratıcıya nasıl hamd ve şükredileceği hususunda örnektir:

رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأُدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ

“Ey Rabbim! Beni, bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın sâlih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle sâlih kullarının arasına kat!”⁵⁵

Yine denize atılan ve bir balık tarafından yutulan Hz. Yûnus'un (a.s.), karanlıklar içinde: “...(Rabbim!) Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!”⁵⁶ şeklinde yaptığı dua, bütün müminlerin dilinde tövbe ve istiğfar duası olmuştur.

Kur'ân-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) ve müminlere yapmaları öğütlenen bazı dualar da zikredilmektedir: “... De ki! Allah bana yeter. O'ndan başka ilah yoktur. Ben

49 Hûd, 11/88.

50 el-Kasas, 28/16.

51 el-Kasas, 28/21.

52 el-A'râf, 7/151.

53 el-A'râf, 7/155-156.

54 Tâhâ, 20/25-35.

55 en-Neml, 27/19.

56 el-Enbiyâ, 21/87.

sadece O'na güvenip dayanırım. O yüce arşın sahibidir.”⁵⁷ “...Rabbim! Aramızda gerçekte hükmet, anlattıklarınıza karşı ancak Rahmân olan Rabbimizden yardım istenir.”⁵⁸ “...Rabbim! Eğer onlara yöneltilen tehdidi (dünyevî sıkıntıyı ve uhrevî azabı) mutlaka bana göstereceksen, bu durumda beni zalimler topluluğunun içinde bulundurma Rabbim!”⁵⁹ “...Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım!”⁶⁰ “...Bağışla ve merhamet et Rabbim! Sen merhametlilerin en iyisisin.”⁶¹ “...Rabbim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla, çıkacağım yerden de dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından, hakkıyla yardım eden bir kuvvet ver.”⁶² “...Rabbim, benim ilmimi artır.”⁶³

Kur'an'daki dua örneklerinde, insanların sadece kendileri için dua etmemeleri; anne-babalarına, eşlerine, çocuklarına, diğer yakınlarına ve bütün müminlere de dua etmeleri istenir: “Rabbim! Küçüklüğümde onlar (annem-babam) beni nasıl yetiştirmişlerse, şimdi de sen onlara (öyle) rahmet et!...”⁶⁴ “...Rabbimiz! Bize gözümüzü aydınlatacak eşler ve zürriyetler bağışla ve bizi takvâ sahiplerine önder kıl!”⁶⁵ “...Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş imanlı kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki sen çok şefkatli, çok merhametlisin!”⁶⁶ Hz. Nûh (a.s.) ve Hz. İbrâhim (a.s.) de kendilerinin, ana-babalarının, etraflarındaki müminlerin ve kadın-erkek tüm inananların bağışlanmasını için dua etmişlerdir.⁶⁷

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) duaları hadis kitaplarında nakledilmektedir. Onlardan biri şöyledir:

اللَّهُمَّ اغْسِلْ عَنِّي خَطَايَايَ بِمَاءِ التَّلْحِجِّ وَالْبَرْدِ، وَتَقِّ قَلْبِي مِنَ الْخَطَايَا كَمَا تَقَيَّتُ الثَّوْبَ الْأَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ،
وَبَاعِدْ بَيْنِي وَبَيْنَ خَطَايَايَ كَمَا بَاعَدْتَ بَيْنَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

57 et-Tevbe, 9/129.

58 el-Enbiyâ, 21/112.

59 el-Mü'minûn, 23/93-94.

60 el-Mü'minûn, 23/97-98.

61 el-Mü'minûn, 23/118.

62 el-İsrâ, 17/80.

63 Tâhâ, 20/114.

64 el-İsrâ, 17/24.

65 el-Furkân, 25/74.

66 el-Haşr, 59/10.

67 Nûh, 71/28; İbrâhim, 14/41.

“Allah'ım! Kar ve dolu suyu ile günahlarımı yıka. Beyaz elbiseyi kirlerden arındırdığın gibi kalbimi günahlardan arındır, doğu ile batıyı birbirinden uzaklaştırdığın gibi benimle günahlarımın arasını uzaklaştır.”⁶⁸

1. TÖVBE

Kur'an'da peygamber dualarına dair verilen örneklerden, dua ile tövbenin birbiriyle yakın ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır. Kelime kökü itibariyle “geri dönmek” ve “rücû etmek” anlamına gelen tövbe; kişinin işlediği günahlardan pişmanlık duyması, hatalarından ders çıkararak Allah'a dönüş yapmasıdır. Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şeriflerde tövbe, Allah'ın rahmetine sığınışı, hatalardan arınmayı ve Yüce Yaradan'a yeniden yaklaşmayı ifade eder. Tövbe Allah'a verilen bir sözdür. Tövbe geçmişte işlenen günahlardan pişmanlığının ifadesi, nefsi kirlerden arındırma çabası ve bezm-i eleste Allah'a verilen sözün hatırlanmasıdır.⁶⁹

f. Her İnsan Günah İşleyebilir

Eksiklerden, noksanlardan, hatalardan münezze ve her türlü kemâl sıfatına sahip olan yalnız Allah Teâlâ'dır. İnsan hata yapabilecek şekilde yaratılmıştır. Bu onun temel özelliklerinden biridir. Rabbi onu böyle yaratmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) günah işlemenin insanın doğasında olduğunu, eğer insan günah işlemeseydi Allah'ın günah işleyen ve sonra bağışlanma dileyen bir topluluk yaratacağını bildirmişti:

لَوْلَا أَنَّكُمْ تُذْنِبُونَ لَخَلَقَ اللَّهُ خَلْقًا يُذْنِبُونَ يَغْفِرُ لَهُمْ

“Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizin yerinize günah işleyen ve bağışlayacağı kullar yaratırdı.”⁷⁰ Bu ifade günah işlemeye teşvik değil, günahın ardından tövbe sorumluluğunu hatırlatmadır. Bu hadisle verilmek istenen bir diğer mesaj da insanın günah işleme imkânı ve kabiliyeti olduğu hâlde günahattan uzak kalmaya çalışmasının gerekliliğidir. Yine Hz. Peygamber (s.a.s.):

كُلُّ ابْنِ آدَمَ حَطَّاءٌ وَخَيْرُ الحَطَّائِينَ التَّوَّابُونَ

“Ademoğullarının hepsi günah işler. Günah işleyenlerin en hayırlısı ise tövbe edenlerdir.”⁷¹ buyurarak hem insandaki günah işleyebilme özelliğine dikkat çekmiş hem de kulun günahattan korunmak için çabalaması gerektiğini bildirmişti.

68 Buhâri, “Deavât”, 39; Müslim, “Zikir”, 49.

69 Topaloğlu, Bekir, “Tövbe”, DİA, 41/279-283

70 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 5/414; Müslim, “Tevbe”, 9; Tirmizî, “Deavât”, 98.

71 İbn Mâce, “Zühd”, 30.

Bilinmelidir ki büyük olsun küçük olsun her günah Allah'a isyandır. İnananlar, başta büyük günahlar olmak üzere günahın her türlüşünden sakınmalıdır. Günah olduğu bildirilen hiç bir fiile Allah'ın rızasının olmadığı bilinerek hiçbir günah hafife alınmamalıdır. Allah, günah işledikten sonra ardından tövbe eden kullarını sever. Ancak insanın yaratılışında var olan günah işleme özelliği, hata yaptıktan sonra hatasını anlama ve bağışlanma talebi ile birlikte değerlendirilmeli bu durum günahın sıradanlaşmasına götürmemelidir.

İnsanın hayatında manevî yoğunluk dönemleri olduğu gibi dünyevî sorumlulukların ön planda olduğu zamanlar da vardır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) müminin her zaman aynı manevî yoğunluk üzere olamamasının insan olmanın bir gereği olduğunu ancak müminin sürekli istikamet üzere kalma çabası içinde olması gereğini vurgulamıştır. Peygamberimizin ashâbından Hanzala (r.a.), Allah Resûlü'ne (s.a.s.) şöyle dedi: "Ya Resûlallah! Biz senin yanında olduğumuzda kalbimiz yumuşuyor ve âhiret bizi tamamen sarıyor. Ancak evlerimize döndüğümüzde, dünya işlerine dalıyor ve o manevî hâli kaybediyoruz. Bu durumun bizi münafık kılmasından korkuyoruz." Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s.) şöyle buyurdu: "*Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki eğer benim yanımda ve zikir anında olduğunuz hâl üzere devam edebilseniz, melekler sizinle yataklarınızda ve yollarınızda musafaha ederdi. Fakat ey Hanzala! Bir vakit böyle, bir vakit de şöyle davranılır (yani dünyaya ve âhirete dengeli bir şekilde yönelmek gerekir).*" Bunu üç defa tekrar etti.⁷²

Hanzala (r.a.), Peygamber Efendimiz'in yanında hissettiği derin manevî hâli onun yanından ayrıldıktan sonra sürdürmediğini ve dünya işlerine dalınca o duygudan uzaklaştığını fark edince kendini "münafık" olmaktan korkar bir durumda bulur. Ancak Peygamber Efendimiz, ona bu durumun insanın fitratı gereği olduğunu, manevî yoğunluk ile dünyevî sorumluluklar arasında denge kurmanın önemli olduğunu öğretir. Aynı zamanda hadîste manevîyatı güçlü tutmaya da vurgu vardır. Manevî duygular; zikir, ibadet ve iyi bir çevrede bulunmakla artar. Hiç değilse mânen yoğun olunması gereken ortamlarda ibadet hayatı yoğun bir şekilde yaşanmalı ve manevîyatı yüksek tutmak için özel zamanlardan ve özel mekânlardan istifade edilmelidir. Bu yoğunluğun ortadan kalktığı durumlarda da Allah'a yönelerek bu hâli yeniden kazanmaya çalışmalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.s.) insanın günah işleyebileceğini ifade etmekle birlikte, müminin günaha bakışının nasıl olması gerektiğine de şöyle dikkat çekmiştir:

إِنَّ الْمُؤْمِنَ يَرَىٰ ذُنُوبَهُ كَأَنَّهُ قَاعِدٌ تَحْتَ جَبَلٍ يَخَافُ أَنْ يَقَعَ عَلَيْهِ، وَإِنَّ الْفَاجِرَ يَرَىٰ ذُنُوبَهُ كَذُبَابٍ مَرَّ عَلَىٰ أَنْفِهِ

72 Müslim, "Tevbe", 12.

“Mümin günahlarını, üzerine düşmesinden korktuğu bir dağın eteğinde oturuyormuş gibi görür; fasık ise günahlarını burnunun üzerinden geçen bir sinek gibi görür.”⁷³

إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَذْنَبَ كَانَتْ نُكْتَتُهُ سَوْدَاءُ فِي قَلْبِهِ فَإِنْ تَابَ وَتَزَعَّ وَاسْتَعْفَرَ صَقِلَ قَلْبُهُ فَإِنْ زَادَ زَادَتْ فَذَلِكَ
الرَّانَ الَّذِي ذَكَرَهُ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ (كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Mümin günah işlediği zaman kalbinde siyah bir iz olur. Sonra o kişi tövbe edip (nefsini o gūnahtan) çekip çıkarır ve (Allah'tan) mağfiret dilerse kalbi (o iz pasından) cıllanıp temizlenir. Eğer mümin günahı fazlalaştırırsa kalbindeki siyah iz (ve leke) fazlalaşır. İşte Allah'ın kitabında, 'Hayır! Doğrusu şudur ki yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.'⁷⁴ âyetinde buyurduğu rân budur.”⁷⁵

g. Tövbe Etmeliyiz

Kur'an ve hadislerde, tövbenin insanın tüm günahlarından arındırıcı ve Rabbine yaklaştıracı bir lutuf olduğu müjdelenmiştir. Tövbe, sadece bir arınma arayışı değil aynı zamanda müminin derecesini yükselten bir çabadır. Allah'ın günahları bağışladığı, tövbe ile kötülükleri iyiliklere dönüştürdüğü ve Allah'ın tövbe edenin hâlinde memnuniyeti âyet ve hadislerde dile getirilmiştir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“De ki (Allah şöyle buyuruyor): ‘Ey kendi aleyhlerine olarak gūnahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.’⁷⁶

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَن عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ

“Kullarının tövbesini kabul eden, günahları bağışlayan ve yaptıklarınızı bilen O'dur.”⁷⁷

وَأَنبَى لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى

73 Ahmed b. Hanbel, *el-Mūsned*, 1/382; Buhârî, “Deavât”, 4; Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 49; Beyhâkî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/313.

74 el-Mutaffifin, 83/14.

75 İbn Mâce, “Zühhd”, 29.

76 ez-Zümer, 39/53.

77 eş-Şûrâ, 25/42.

“(Şu da bilinmelidir ki) ben tövbe edip yürekte inanan ve iyi işler yapan, sonra da doğru yolda sebat eden kimselere karşı çok bağışlayıcıyım.”⁷⁸

وَمَنْ يَعْمَلْ سَوَاءً أَوْ يَظْلِمِ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا

“Kim bir kötülük yapar veya nefesine zulmeder de sonra Allah’tan mağfiret dilerse, Allah’ı çok yarlıgayıcı ve esirgeyici bulacaktır.”⁷⁹

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ لَهُ إِلَّا اللَّهُ وَمَنْ يَصِرْوا عَلَىٰ مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ

“Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki? Onlar, yaptıklarında bile bile ısrar etmezler.”⁸⁰

Bu âyetler, tövbenin hem günahlardan arınma hem de ilâhî rahmetin bir tecellisi olduğunu ortaya koyar. Peygamberimiz de;

“Günahından tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir.”⁸¹ buyurmuş ve tövbenin arındırıcı yönüne dikkat çekmiştir.

Bu âyet ve hadislerde tövbenin büyük bir umut kapısı olduğu, Allah’ın rahmetinin sınırının olmadığı, tövbe eden kulların bütün günahlarının bağışlanacağı müjdesi verilirken insana da ne kadar günahı olursa olsun Allah’ın rahmetinden ümit kesmemesi, hatalarıyla yüzleşmesi ve tövbeyle Rabbine yönelmesi hatırlatılır.

İslâm’da tövbe doğrudan doğruya Allah’a yapılır. Allah Kur’ân’da kendisini “tövbeleri kabul eden” (kâbil’üt-tevb), “tövbeleri çok kabul eden, devamlı kabul eden” (tevvâb), “günahları bağışlayan” (ğâfirü’z-zenb), “günahları çok bağışlayan” (ğafûr) olarak tanıtmaktadır:

تَنْزِيلِ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ غَافِرِ الذَّنْبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِي الطَّوْلِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ إِلَهٌ الْمَصِيرُ

“Kitabın indirilişi aziz ve alîm olan, günahı bağışlayan, tövbeyi kabul eden, hem cezalandırması şiddetli hem lütfü bol olan Allah’ın katındandır. O’ndan başka tanrı yoktur, dönüş yalnız O’nadır.”⁸²

78 Tâhâ, 82/20.

79 en-Nisâ, 4/110.

80 Âl-i İmrân, 3/135.

81 İbn Mâce, “Zühd”, 30.

82 el-Mü’min, 40/2-3.

HACDA DUA VE TÖVBE

Tövbe, Allah'ın rahmet ve merhamet kapısından girilen bir yolculuktur. Tövbe ile kişi sadece günahlarından arınmaz, aynı zamanda tövbe onun hayatında köklü bir dönüşüme vesile olur. Bu şuurla yapılan tövbe, kişiye Allah'ın sevgisini kazandırır ve onu günah yükünden kurtararak temizlenmiş olmanın manevî huzuruna kavuşturur. Kur'an-ı Kerim, tövbenin sadece günahları silmekle kalmadığını, ayrıca kötülükleri iyiliklere dönüştürdüğünü de müjdeler:

إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ancak tövbe edip inanarak erdemli işler yapanın durumu başkadır, Allah böylelerinin kötü hâllerini iyiye çevirecektir. Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”⁸³

Kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi, samimi bir tövbenin kişinin manevî hayatında köklü bir dönüşümün kapısını açmasındandır. Çünkü tövbe eden kişi geçmişteki hatalarından ders alarak hayatında yeni bir karar vermiştir. Kişiyi Allah'ın rahmetine ve bağışlamasına mazhar kılan da işte bu karar ve hatadan dönmedir. Tövbe eden bir kul, Rabbi ile olan bağlılığını yeniden tesis eder. Allah Teâlâ tövbe edip sâlih ameller işleyenlerin kötülüklerini iyiliklere dönüştüreceğini müjdeledikten sonra âyetin sonunda Allah'ın merhametli olduğu ifade ederek günahının farkına varıp pişman olan kulunu bağışlayıp kötülüklerini iyiliklere dönüştürmesinin de bu rahmetin bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Âyet aynı zamanda tövbenin, pişmanlığın getirdiği bir değişim süreci olduğuna da dikkat çeker. Çünkü tövbe hatalardan vazgeçmeye ve sâlih amellere yönlendirir.

Mümin bildiği bilmediği her günah için Allah'a tövbe etmelidir. Tövbeyi sadece belli günahlardan kurtulmanın yolu değil Allah'ın rahmetine sığınmanın, kulluğundaki eksikliğin de itirafı olarak değerlendirmelidir. Büyük günahlardan sakınarak samimiyetle Allah'a kulluk yapmaya çalışan için yaptığı ibadetleri de bir nevi tövbe olup günahlarına kefarettir. Hem Kur'an'da hem de hadislerde buna dair müjdeler vardır:

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا

“Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.”⁸⁴

الصَّلَاةُ الْحَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مُكَفِّرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ

“Kul büyük günahlardan sakındığı takdirde beş vakit namaz, iki cuma ve iki Ramazan, aralarındaki (küçük günahlara) kefarettir.”⁸⁵

83 el-Furkân 25/70.

84 en-Nisâ, 4/31.

85 Müslim, “Tahâret”, 16.

Efendimiz'in (s.a.s.) buyurduğu gibi müminin başına gelen her sıkıntı da sabır ve imanla karşılanırsa günahlara kefarettir:

مَا يُصِيبُ الْمُؤْمِنَ مِنْ وَصْبٍ وَلَا نَصَبٍ وَلَا سَقَمٍ وَلَا حَزَنٍ حَتَّىٰ هَمَّ بِهِمْ إِلَّا كُفِّرَ بِهِ مِنْ سَيِّئَاتِهِ

"Müminin başına bir sızı, meşakkat, hastalık veya hüzn gelirse, Allah bu nedenlerden dolayı onun günahlarından bazılarını affeder."⁸⁶

Rabbimiz ölüm anı gelmeden önce pişman olunup tövbe edilmesini ister. Ölüm anında yapılan tövbe hakkında ise âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّوْءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَٰئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ۖ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْإِسْلَامَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَّارٌ ۗ أُولَٰئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

"Allah'ın kabul edeceği tövbe, ancak bilmeden kötülük edip de sonra tez elden pişmanlık getirenlerin tövbesidir; işte Allah bunların tövbesini kabul eder. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir. Yoksa kötülükleri yapıp yapıp da içlerinden birine ölüm gelip çattığında 'Ben şimdi tövbe ettim.' diyenlerle kâfir olarak ölenler için kabul edilecek tövbe yoktur. Onlar için acı bir azap hazırlamışızdır."⁸⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bu hususta şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُعْرِغْهُ "Can boğaza gelmedikçe Allah kulunun tövbesini kabul eder"⁸⁸

Mümin günahından kurtulmak için Allah'tan bağışlanma dilerken kullara karşı ihlâl ettiği hakları da iade etmelidir. Günah yükünden tam olarak temizlenmek ancak bu şekilde mümkündür. Kul hakları, hac yolculuğuna çıkmadan önce telafi edilmesi gereken en önemli meselelerden biridir. Hacı adayı, hac yolculuğuna çıkmadan önce kimseye borçlu kalmamalı, gönül kırgınlıklarını düzeltmeli ve hak sahiplerinden helâllik dilemelidir. Bu bağlamda hac, kulun sadece Allah'a değil insanlara karşı da sorumluluklarını yerine getirdiği bir ibadet olarak öne çıkar. Çünkü Allah;

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۖ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."⁸⁹ buyurmuştur. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de;

86 Müslim, "Birr ve's-sıla", 52.

87 en-Nisâ, 4/17-18.

88 Tirmizi, "Deavât", 99.

89 ez-Zilzâl, 99/7-8.

مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهَا، فَإِنَّهُ لَيْسَ تَمَّ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ، مِنْ قَبْلِ أَنْ يُؤْخَذَ لِأَخِيهِ مِنْ حَسَنَاتِهِ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ أَخِيهِ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ

“Kimin yanında kardeşine ait haksız alınmış bir hak varsa, o haksızlıktan dolayı hak sahibiyle helâlleşsin. Şüphesiz ki kıyamette hiçbir dinar ve hiçbir gümüş yoktur. Kardeşinin hakkı için kendi iyiliklerinden alınmadan evvel, dünyada onunla helâlleşsin. Âhirette zalimin o hakkı karşılayacak iyilikleri bulunmazsa, kardeşinin kötülüklerinden alınır da o zalimin üzerine atılır.”⁹⁰

Günah ya “Allah hakkını” ya da “kul hakkını” ihlâl etmekten ortaya çıkar. Şüphesiz ki hem Allah haklarından hem de kul haklarından dolayı tövbe istiğfar gerekir. Peygamberimiz (s.a.s.) kul haklarına özellikle dikkati çekmiş ve Allah’ın huzuruna kul hakkı ile çıkmaktan sakındırmıştır.

• Allah'a Karşı İşlenen Günahlar

Bu tür günahlar iki sebebe dayanabilir:

1. Allah’ın farz kıldığı bir görevi terk etmek. Bu tür günaha tövbe, pişmanlık duymak ve hemen o görevi yapmaya başlamak, geçmişte yapamadıklarını kaza etmek, Allah’tan af ve mağfiret dilemekle gerçekleşir. Mesela mümin namaz kılmıyor ve oruç tutmuyorsa hemen namaz kılmaya ve oruç tutmaya başlar.

2. Allah’ın haram kıldığı ve yasak ettiği bir şeyi yapmak. Bu tür günaha tövbe, haram ve yasak olan söz, fiil ve davranışı terk etmek, yaptığına pişman olmak, Allah’tan af ve mağfiret dilemekle gerçekleşir. Mesela içki içenin derhâl içkiyi, kumar suçu işleyenin kumarı terk etmesi gerekir.

“Allah hakkı” ile ilgili günaha tövbe etmede üç şartın birlikte bulunması gerekir: 1. Günah işlediğine pişmanlık duymak, 2. İşlediği günahı terk etmek 3. O günahı bir daha yapmamaya karar vermek.

• İnsanlara Karşı İşlenen Günahlar

Bu tür günahlar da iki kategoride değerlendirilebilir:

1. Borcu vermemek, malına veya canına zarar vermek şeklinde maddî olur. Bu tür günaha tövbe edebilmek için haksız olarak elde edilen malın sahibine iadesi; mal mevcut olup sahibi bilinmiyorsa bu malın sadaka olarak verilmesi; zarar, telafi edilebilen bir şey ise bu zararın telafi edilmesi gerekir.

90 Buhâri, “Rikâk”, 48.

2. Gönül kırmak, üzme, gıybet etmek, su-i zanda bulunmak şeklinde manevî şekilde olur. Bu tür günahın tövbesi hak sahibinden özür dilenip helâlik alınmak suretiyle yapılır. Hak sahibi ölmüş ise arkasından hayır dua yapılır, hayır ve hasenat işlenir. Dolayısıyla “kul hakkı” ile ilgili günaha tövbede, Allah hakkı ile ilgili tövbedeki şartlara ilave olarak kul hakkından kurtulmak ve hak sahibi ile helâlleşmek de şarttır.

Allah Teâlâ'nın tövbe kapısını daima açık tutması, kullarına olan sınırsız merhametinin bir göstergesidir. Allah tövbe eden kulların günahını affetmek yanında tövbe eden kulların Allah'ın sevgisine de mazhar olduğunu müjdelemektedir:

“Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.”⁹¹ âyeti günahattan duyulan pişmanlığın Allah'ın sevgisini kazandıran bir durum olduğunu açıkça ifade eder. Allah'ın kullarına olan rahmeti o kadar büyüktür ki hatalarından dönmek isteyen bir kulun tövbesi, O'nun katında büyük bir sevinçle karşılanır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Allah'ın tövbe eden kullarına olan sevgisini şu benzetmeyle ifade etmiştir:

اللَّهُ أَفْرَحُ بِتَوْبَةِ عَبْدِهِ مِنْ أَحَدِكُمْ، سَقَطَ عَلَى بَعِيرِهِ، وَقَدْ أَصَلَّهُ فِي أَرْضٍ فَلَا تَرِي

“Allah, kulunun tövbe etmesiyle, herhangi birinizin çöl bir arazide kaybetmiş olduğu devesine ansızın tesadüf edivermesi anındaki sevincinden daha çok sevinir.”⁹²

Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadîs-i kutsîde Rabbimizden şöyle nakletmektedir:

أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي، وَأَنَا مَعَهُ حِينَ يَذْكُرُنِي، إِنْ ذَكَرَنِي فِي نَفْسِهِ، ذَكَرْتُهُ فِي نَفْسِي، وَإِنْ ذَكَرَنِي فِي مَالٍ، ذَكَرْتُهُ فِي مَالٍ هُمْ خَيْرٌ مِنْهُمْ، وَإِنْ تَقَرَّبَ مِنِّي شَيْئًا، تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا، وَإِنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ ذِرَاعًا، تَقَرَّبْتُ مِنْهُ بَاعًا، وَإِنْ أَتَانِي يَمِينِي أَتَيْتُهُ هَرَوَلَةً

“Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘Ben, kulumun bana olan zannı üzereyim. Beni andığında onunla beraberim. Eğer beni içinden anarsa, ben de onu içimden anarım. Eğer beni bir topluluk içinde anarsa, ben de onu daha hayırlı bir topluluk içinde anarım. Eğer bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Eğer bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Eğer bana yürüyerek gelirse, ben ona koşarak giderim.’”⁹³

Bir başka hadîs-i şerifte ise şöyle buyrulmaktadır:

جَعَلَ اللَّهُ الرَّحْمَةَ مِائَةَ جُزْءٍ فَأَمْسَكَ عِنْدَهُ تِسْعَةً وَتِسْعِينَ وَأَنْزَلَ فِي الْأَرْضِ جُزْءًا وَاحِدًا فَمِنْ ذَلِكَ الْجُزْءِ تَتَرَا حِمَّ الْخَلَائِقِ حَتَّى تَرْفَعَ الدَّابَّةُ حَافِرَهَا عَنْ وَلَدِهَا خَشْيَةً أَنْ تُصِيبَهُ

91 el-Bakara, 2/222.

92 Buhâri, “Deavât”, 4; Tirmizi, “Deavât”, 99.

93 Müslim, “Tevbe”, 1.

“Allah rahmeti yüz bölüm olarak yarattı, doksan dokuz tanesini kendi nezdinde alıkoydu ve yeryüzüne rahmetinin (sadece) bir bölümünü indirdi. İşte bir atın, ayağını yavrusuna değer korkusuyla yukarıya kaldırmasına varıncaya kadar, bütün yaratılmışların birbirlerine merhamet duymaları bu bir bölüm merhamettendir.”⁹⁴

Bu âyet ve hadislerin ortaya koyduğu mâna Allah'ın kullarına merhametinin sonsuz olduğundandır. Allah'ın günahkâr kulları ile ilgili verdiği müjdelere, günaha düşme korkusuyla takvâ üzere yaşayan kullara yönelik sevgisini ve merhametini anlamak için de bir yol göstericidir. Allah tövbe kapısını açık tutup tövbeleri kabul edeceği müjdesi yanında, tövbe eden kişinin kötülüklerini iyiliklere dönüştüreceğini, tövbe edenin hâ- linden duyacağı memnuniyeti ve tövbeyle Allah'a doğru atılan adıma karşılık Allah'ın kuluna daha fazla yaklaşacağını müjdelemektedir. Bu anlamda tövbe eden kişinin günah işlememiş gibi olduğuna dikkat çekilmiştir:

“Günahından tövbe eden hiç günah işlememiş gibidir.”⁹⁵ كَلَّا إِنَّ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ

h. Samimiyetle Tövbe

İbadetlerin olmazsa olmazı olan samimiyet tövbenin de en temel şartlarından biridir. Samimi bir tövbenin göstergesi, kişinin hatasını fark ederek günahın ağırlığını üzerinde hissetmesi ve kurtulmak için çabalamasıdır. Tövbe insanın Rabbine verdiği bir söz, bir taahhüttür. Bu taahhüt, bireyin hatalarının farkına varıp onlardan vazgeçme ve doğru bir yola girme niyetini ifade eder. Ancak tövbenin hakiki bir anlam kazanması için, samimi bir niyetle tövbe edilmesi ve bu niyetin ve sözün arkasında kararlılıkla durulması gerekir. Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ tövbeyi emrederken:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا ۗ عَلَىٰ رَبِّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

“Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah'a tövbe edin. Bu şekilde tövbe ederseniz Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar.”⁹⁶ buyurarak tövbenin nasûh (samimi) bir tövbe olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu âyette yapılması istenen tövbenin nasıllığıyla ilgili olarak kullanılan nasûh kelimesi, “hâlis, katıksız” mânası taşıdığı gibi “düzeltici, onarıcı” anlamına da gelir; nush kelimesi de bu mânalarla bağlantılı olarak “öğüt vermek, nasihat etmek” demektir. Âyetteki ifade, tövbenin tam mânasıyla pişman olma ve bir daha pişman olduğu o işe dönmeme azmini içermesi gerektiğini göstermektedir.⁹⁷

94 Müslim, “Tevbe”, 17.

95 İbn Mâce, “Zühhd”, 30.

96 et-Tahrîm, 66/8.

97 Heyet, Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 5/409-410.

Mümin verdiği söze sâdik ve sorumluluk sahibidir. Âyet-i kerîmede ifade edildiği üzere;

“وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا” *Ahde vefa gösterin, çünkü ahid sorumluluk doğurur.*⁹⁸

Allah'a verilmiş bir söz olan tövbe de sadece bir niyetten ibaret değil aynı zamanda sorumluluk bilinciyle yerine getirilmesi gereken bir taahhüttür. İnsanın manevî hayatında bir dönüşümün başlangıcı olan tövbe verilen sözün arkasında durmakla kalıcı hâle gelir. Tövbe ederken bir daha o günaha dönmeme kararlılığı kişinin samimiyetinin göstergesi iken tövbeden sonra sâlih amellere sarılmak da samimiyetin devamı için önemlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu durum şu âyetle vurgulanır:

“وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا” *Evet, kim tövbe eder ve sâlih amel işlerse, Allah'a gerçek bir tövbe ile yönelmiş olur.*⁹⁹

Bu âyet-i kerîmede, tövbenin kabulü için samimiyet ve gelecekte hatalara dönmeme kararlılığının ve tövbe sonrası sâlih amellerle samimiyetin gösterilmesinin önemli olduğu vurgulanmıştır. Her ne kadar tövbeden sonra günah işlenmesi durumunda tekrar tövbe etmek mümkün olsa da pişmanlık duymak ve bir daha günaha dönmeme azmi içerisinde olmak gerekir. Dolayısıyla, tövbe sadece bir pişmanlık değil aynı zamanda günahlardan vazgeçmeyi ve doğru yolda sebat etmeyi kapsayan bir iradedir. Çünkü tövbe Allah ile yapılan bir sözleşmedir ve bu sözleşmeye samimiyetle bağlı kalmak, bireyin manevî hayatının en önemli unsurlarından biridir.

Kur'ân-ı Kerîm samimiyetle yapılan tövbeye sahâbeden Ka'b b. Mâlik'in tövbesini örnek gösterir. Allah Resûlü iki arkadaşıyla beraber mazeretsiz olarak Tebuk Seferi'ne katılmayan Ka'b b. Mâlik'e haklarında Allah'ın hükmü gelinceye kadar beklemelerini söyledi. Elli gün sonunda nazil olan âyetlerde onun ve iki arkadaşının bağışlandığı bildirildi. Âyet-i kerîmede onların yaşamış olduğu pişmanlığa ve kurtuluş arayışına dikkat çekilerek şöyle buyrulmaktadır:

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا صَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَصَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

*“Allah geriye bırakılan (savaşa katılmayan) üç kişinin de tövbesini kabul etti. Sonunda bütün genişliğine rağmen yeryüzü onlara dar gelmeye başlamış, vicdanları kendilerini sıkıştırmış ve Allah'a karşı O'ndan başka sığınılacak kimse olmadığını anlamışlardı. Bunun üzerine O da eski durumlarına dönmeleri için onlara tövbe nasip etti. Hiç şüphesiz Allah, tövbe kapısını alabildiğine açık tutmakta ve rahmetiyle kuşatmaktadır.”*¹⁰⁰

Âyet-i kerîmdeki bu ifadeler, tövbenin kabulüne sebep olan duruma dikkatlerimizi çekiyor. Ka'b b. Mâlik'in (r.a.) bu tövbesi, samimiyet ve kararlılığın birey ve toplum için

98 el-İsrâ, 17/34.

99 el-Furkân, 25/71.

100 et-Tevbe, 9/118.

nasıl dönüşüm sağladığını gözler önüne sermektedir. Hz. Ka'b hatasını telafi etmek için derin bir pişmanlıkla tövbe etmiş ve topluma yeniden kabul edilmiştir.

i. Tövbe Pişman Olmaktır

Hacda tövbeye sarılmanın ayrı bir önemi vardır. Zira makbul haccın kişiyi günahlardan arındırdığını ve anasından doğduğu gün gibi tertemiz kıldığını Hz. Peygamber (s.a.s.) bildirmiştir. Hacı da bu büyük müjdeye nail olabilmek için tövbeye sarılmalıdır. Hac esnasında; tavafta, sa'ya, Arafat'ta, Müzdelife'de yapılan dualar ve tövbeler insanın Allah'ın huzurunda tamamen açık bir yürekle durmasını sağlar. Bu süreçte, kişi yalnızca dilde bir pişmanlık değil ruhunun derinliklerinden gelen bir vicdan muhasebesi yaşar. Hataların farkında olup pişmanlık duymak günahların bağışlanmasına sebeptir. Çünkü Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), **اَلتَّوْبَةُ** "Pişmanlık, tövbedir"¹⁰¹ buyurmuştur. Pişmanlık, insanın kendini tanıması ve Rabbinne olan bağı yeniden kurması için bir kapı açar. Kişinin geçmişiyile yüzleşmesi ve hatalarına pişmanlık duyması tövbenin ilk adımındır. Çünkü hatayı fark edip pişmanlık duymak kişiyi, günah yükünden kurtulmak istemeye ve kurtuluş yolu aramaya götürür.

Hac sırasında geçmişiyile yüzleşip nefis muhasebesi yapan kişi, yalnızca hatalarından dolayı pişmanlık duymakla kalmaz aynı zamanda bu hataları tekrar yapmamaya dair de bir kararlılık gösterir. İhramlıyken kötü sözlerden ve davranışlardan sakınarak nefsinin zayıflıklarına karşı mücadele etmeyi öğrenir. Hac sırasında gösterilen bu tutum tövbenin, günahı terk etme ve bir daha günaha dönmeme azmi içerisinde olma şartını öğretir. Günahı terk etme kararlılığı, kişinin nefsiyle mücadelesinde galip gelmesidir.

Sonuç olarak hac Allah için yapılan bir yolculuktur. Bu yolculuk, insanın Allah'a olan bağlılığını pekiştirdiği, geçmişte yaptığı hataların muhasebesini yaparak af dilediği ve günahlardan arınma fırsatı bulduğu kutsal bir süreçtir. Hac sırasında yapılan her bir ibadet, Allah'a yönelik samimi bir tövbenin ve geçmişte işlenmiş olan günahlardan arınmanın ifadesidir. Hac ibadeti sadece geçmişin muhasebesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda geleceğe dair bir sözleşmedir. Hacı, ibadetiyle Allah'a olan sadakatini yeniler ve hayatının geri kalanını O'nun rızasına uygun şekilde geçirmeye dair sözler verir. Bu yolculuk, dua ve niyazlarla Allah'tan yardım istemeyi, gelecekte Müslümanca bir hayat sürmek için azim göstermeyi de içinde barındırır. Bu anlamda hac, geçmişin yüklerinden kurtulup Allah'a yakın bir geleceğin kapılarının aralandığı yeni bir başlangıç olarak kabul edilmelidir.

Hac ibadetinin etkisi müminin samimiyeti, ihlâsı ve bu ibadet sırasında kazandığı manevî farkındalıkla derinleşir. Tövbe ile bütünleşen bir hac, bireyin yalnızca geçmiş günahlarından kurtulmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda manevî olarak yeniden doğmasını ve Allah'la daha güçlü bir bağ kurmasını mümkün kılar. Haccı samimi bir tövbeyle birleştiren kişinin bu dönüşümü hayatına taşıması haccın gerçek hikmetini ve amacını ortaya koyar.

101 İbn Mâce, "Zühd", 30.

HAC VE NAMAZ

Adnan Yusuf ADAL*

GİRİŞ

İslâm'ın beş rüknünden biri ve Müslümanların en önemli ortak paydalarından olan namaz Kur'ân-ı Kerim'de defaatle emredilmiş olup, müminlerin en temel vasıflarından biri olarak ifade edilmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.): “İslâm beş esas üzerine kurulmuştur. Bunlar: Allah'tan başka ilah olmadığına, Muhammed'in (s.a.s.) O'nun kulu ve Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı kılmak, zekât vermek, Kâbe'yi hacetmek ve Ramazan orucu tutmaktır.”¹ buyurarak namazın şehadetten sonra İslâm'ın en temel esası olduğunu vurgulamış; yine kendisine en faziletli amel sorulduğunda da “Vaktinde kılınan namazdır.”² buyurarak bu hakikati dile getirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz ve vacip namazlar ile revâtib denilen farzlara bağlı sünnetlerin dışında da bazı nâfilelere devam etmiş, bunların kılınmasını ümmetine de tavsiye etmiştir. Hac mevsimi ise Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği nâfile namazları kılarak büyük ecirlere nail olma yanında bu namazları kılama alışkanlığını kazanmak için iyi bir fırsattır.

İnanan insan, her daim Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmayı ve sevgisini elde etmeyi amaçlar. Bir hadîs-i kutsîde Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: “Kulum, farz ibadetlerden daha sevimli bir şeyle bana yaklaşamaz. Nâfile ibadetlerle de bana yaklaştırmaya devam eder. Sonuçta ben onu severim. Sevince de onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olurum. Benden istediğinde ona veririm. Bana sığındığında onu korurum.”³

Müslüman bu bilinçle nâfile ibadetlere önem vererek elinden geldiğince devam eder.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzman Yardımcısı

1 Buhâri, “İmân”, 1-2; Müslim, “İmân”, 7; Tirmizî, “İmân”, 3.

2 Buhâri, “Mevâkit”, 5; Müslim, “İmân”, 137, 140; Tirmizî, “Salât”, 13.

3 Buhâri, “Rikâk”, 38.

Bulûğ çağından itibaren istisnasız her gün beş vakit kılınmasının farz olması; savaş, hastalık gibi en zor durumlarda dahi ifa edilebilmesi için hükümlerin bulunması gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, namazın Allah (c.c.) katındaki kıymeti açıkça görülür. Bu nedenle Allah Teâlâ'nın sevdiği ve övgüyle bahsettiği kullar arasına girebilmenin temel şartlarından biri, cennetin anahtarı⁴ olarak görülen namaz ibadetine gereken kıymeti vererek hakkıyla edâsına özen göstermektir.

1. KUR'ÂN VE SÜNNETTE NAMAZ

Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan bir kimsenin ne kadar önemli olduğunu öğreneceği şeylerin başında namaz gelir. Kur'ân'da pek çok açıdan namazın önemi dile getirilmiş, namaz kılınanlardan övgü ile söz edilmiştir.⁵ Kurtuluşa erenlerden bahsedilen âyetlerde de bu kimselerin vasıfları arasında namaz kılmanın mutlaka zikredildiğini görürüz.⁶

Dinin direği, ibadetlerin başı olan namazın, müminin hayatıyla o kadar iç içe, o kadar vazgeçilemez, ihmal edilemez olması istenmiştir ki insanoğlunun her türlü faaliyete ara verdiği korkulu ve tehlikeli hâllerinde bile namazın kılınması emredilmiş, ancak olağan dışı hâller sebebiyle bazı kolaylıklar tanınmıştır:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدُّوا
اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

“Namazlara ve orta namaza devam edin; huşu içerisinde Allah'ın huzurunda durun. Eğer bir şeyden korkarsanız yaya veya binek üzerinde kılabilirsiniz. Korkunuz geçince Allah'ı, daha önce bilmediğinizde Allah'ın size öğrettiği gibi onu anın/namazı kılın.”⁷

Bakara sûresinin 45. âyet-i kerîmesinde de namaz ve sabır ile Allah'tan yardım istenmesi emredildikten sonra, namazın Allah'a duyduğu derin saygıdan kalbi ürperenlere ağır gelmeyeceği vurgulanmıştır:

وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَأَنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ^٧

“Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bunlar, Allah'a huşu ile boyun eğenlerden başkasına ağır gelir.”

Namaz birçok âyette iyiler ve muttakilerin vasıflarından biri olarak sayılır. Bunlardan birisi Bakara sûresinin 177. âyet-i kerîmesidir:

4 Tirmizî, “Tahâret”, 3.

5 el-En'âm, 92/6; el-Mü'minûn, 23/9; el-Meâric, 70/22-35.

6 el-Bakara, 2/1-5; Lokmân, 31/1-5.

7 el-Bakara, 2/238-239.

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالْكِتَابِ وَالرَّسُولِ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ
وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ وَعَاهِدُهُمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَٰئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

“Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz iyilik/erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakın-
lara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş
olanlara harcayan; namazı kıлып zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini
tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte (imanlarının gereğini
yerine getirme hususunda) sadakat gösterenler ve takvâ sahipleri bunlardır.”

Kur'ân-ı Kerim'de buyrulduğu üzere pişmanlık zamanı gelmeden namaz kılınmalı
ve zekât verilmelidir:

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعَ فِيهِ
وَلَا خِلَالَ.

“Resülüm! İman eden kullarıma söyle: İçinde hiçbir alışverişin bulunmadığı, dostluğun
fayda vermediği o dehşetli kıyâmet günü gelip çatmadan namazlarını dosdoğru kılınlar ve
kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolunda gizlice ve açıktan harcasınlar.”⁸

Namaz kılmak inananların vasfıdır ve onlar asla namazı bırakmazlar:

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَاقِبَةُ
الْأُمُورِ.

“O müminler, kendilerine yeryüzünde bir hâkimiyet verdiğimizizde namazlarını dos-
doğru kılarlar, zekâtlarını verirler, her türlü iyiliği emredip yayar, kötülük ve yanlışlıkları
yasaklayıp önünü almaya çalışırlar. Bütün işlerin neticede varıp değerlendirileceği yer
Allah'ın huzurudur.”⁹

Yine âyet-i kerimelerde Allah'ın lütfunu ümit edip bekleyen müminlerin dünyevî
meşgalelerini namazlarının önüne geçirmedikleri vurgulanır:

8 İbrâhim, 14/31.

9 el-Hac, 22/41.

رَجَالٌ لَا تُلْهِهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ
وَالْأَبْصَارُ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Ticaretin de satımın da kendilerini Allah’ı anmaktan, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoyamadığı, gözlerin ve gönüllerin dehşetle sarsılacağı bir günden korkan kişiler; (Allah’ı) anarlar ki Allah kendilerini, yaptıklarından daha güzeli ile ödüllendirsin, daha fazlasını da lütfundan versin. Allah dilediğini hesapsız rızıklandırır.”¹⁰

Gerçek müminlerin vasıflarından biri de Allah’ın emrettiği şekliyle namazı edâ etmeleridir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

“Müminler o kimselerdir ki Allah’ın adı anıldığında yürekleri titrer, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler. Namazlarını özenle kılarlar, kendilerine verdiğimiz şeylerden bir kısmını Allah yolunda harcarlar. Gerçek müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır.”¹¹

Namaz ve mümin arasındaki bağ öylesine kuvvetlidir ki Allah Teâlâ kendi has kullarını “...gecelelerini Rablerine secde ederek, huzurunda durarak geçirirler.”¹² şeklinde nitelerken münafıkları ise “Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az anarlar.”¹³ şeklinde tarif eder.

Rızâ-yı ilâhîye ulaşmanın yolu da namazdan geçer:

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ
النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ وَلَا تَمَدَّنْ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ ۗ وَرِزْقُ
رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ وَأَمْرٌ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ ۗ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ

“Sen onların söylediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce de batmasından önce de Rabbini övgüyle tesbih et, yine gecenin bazı vakitlerinde ve gündüzün iki ucunda da tesbih et ki hoşnutluğa erişesin. Sakın kendilerini sınamak için onların bir kesimini

10 en-Nûr, 24/37.

11 el-Enfâl, 8/2-4.

12 el-Furkân, 25/64.

13 en-Nisâ, 4/142.

yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine göz dikme! Rabbinin sana verdiği nimetler daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Aile fertlerine namazı emret, kendin de bunda kararlı ol. Senden rızık istemiyoruz, asıl biz seni rızıklandırıyoruz. Mutlu gelecek, günahlardan sakınanların olacaktır.”¹⁴

Allah Teâlâ, namazın önemini önceki peygamberlerin dilinden de aktarmaktadır:

Hz. İbrâhim (a.s.), kendisine İsmâil (a.s.) ve İshak'ı (a.s.) evlat olarak veren Allah'a hamd eder ve şöyle dua eder:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ

“Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle, Rabbimiz, duamı kabul et.”¹⁵

Hz. İbrâhim'in (a.s.) oğlu Hz. İsmâil'den (a.s.) övgüyle bahsedilen âyetlerde onun ailesine namazı emrettiği şöyle ifade edilir:

وَأذْكَرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا

“Bu kitapta İsmâil'i de okuyup an. O gerçekten sözüne sâdıktı; elçi-peygamberdi. Hal- kına namazı ve zekâtı emrederdi ve Rabbinin rızasına ermişti.”¹⁶

Hz. İshak (a.s.) ve Hz. Yâkub (a.s.) da namazla emrolunmuştur:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ وَجَعَلْنَاهُمْ أئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ

“İbrâhim'e İshak'ı ve üstüne bir de armağan olarak Yâkub'u lütfettik, her birinin sâlih insan olmasını sağladık. Onları, emrimiz uyarınca doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlı işler yapmayı, namaz kılıp zekât vermeyi vahyettik. Onlar, bize hep kulluk ettiler.”¹⁷

Yine Hz. Mûsâ'ya (a.s.) Tûr dağındayken nida eden Allah Teâlâ, hitabının daha başında ona namazı emreder:

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

14 Tâhâ, 20/130-132.

15 İbrâhim, 14/40.

16 Meryem, 19/54-55.

17 el-Enbiyâ, 21/71-73.

“Kuşkusuz ben, yalnız ben Allahım. Benden başka tanrı yoktur. O hâlde bana kulluk et, beni hatırında tutmak için namazı kıl.”¹⁸

Hz. İsa'nın (a.s.) henüz kundakta iken konuşmasında da namaz vardır:

قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ
مَا دُمْتُ حَيًّا

“Dedi ki: Ben Allah'ın kuluyum, O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı emretti.”¹⁹

Lokman (a.s.) ise oğluna namazı öğütlerken;

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.”²⁰ diyerek namazda sabır ve azimle devamlı olmanın önemine vurgu yapmıştır. Bir babanın oğluna namazdan daha iyi bir vasiyeti, bir ceddin nesillerine namazlarında devamlı olma duasından daha güzel mirası olamaz.

2. PEYGAMBER EFENDİMİZ'İN (S.A.S.) NAMAZI

Resül-i Zîşan Efendimiz (s.a.s.), müminlere en güzel örnektir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“İçinizden Allah'ın lütfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.”²¹

Namazın mâna ve ehemmiyetini en iyi anlayıp bize anlatan odur. Namazı en güzel şekilde kılan ve bize öğreten odur. “Namazı benim kıldığım gibi kılınız.”²² diye buyurmuştur. Farz namazların yanında kıldığı nâfilelerle ve her fırsatta namaza yönelmesiyle bizlere örnek olan da odur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) gözünün nuru, dinin direği, cennetin anahtarı gibi vasıflarla nitelediği namazı kılmadan önce güzelce abdest alır; kendisini bedenen, zihnen ve kalben namaza tam mânasıyla hazırlar, ashâbına da böyle yapılmasını öğütlerdi.

18 Tâhâ 20/14.

19 Meryem, 19/30-31.

20 Lokmân, 31/17.

21 el-Ahzâb, 33/21.

22 Buhârî, “Ezân”, 18.

Allah Resûlü (s.a.s.) bazı durumlar hariç her farz namaz için ayrı abdest almıştır. Bunu bilen Hz. Ömer (r.a.), onun Mekke'de bir abdest ile birden çok namaz kıldığını görünce şaşırılmış ve bunu daha önce yaptığını hiç görmediğini ve sebebini Peygamberimiz'e sormuştur. Peygamberimiz de ümmetine kolaylık olsun diye böyle yaptığını ifade etmiştir.²³

Peygamberimiz ta'dîl-i erkâna en mükemmel biçimde riayet eder, namazın her bir rûknünü hakkını vererek yerine getirirdi. Dikkatini namaz esnasında bozabilecek her türlü unsuru bertaraf ederek namazlarında tam bir ihlâs, tevazu ve huşû hâlinde olurdu. Bir keresinde kendisine hediye gelen nakışlı bir elbiseyle namaza duran Hz. Peygamber (s.a.s.), bu elbisenin namazda kendisini meşgul edebileceğini düşünerek onu, hediye eden sahâbîye geri yollamıştı.²⁴ Yine Resûl-i Ekrem (s.a.s.) yemek hazırlarken ya da abdesti sıkışırken namaza durmayı hoş görmemiştir.²⁵ Zira bunlar zihni meşgul ederek namazda huşûyu engelleyen şeylerdendir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) namaz vakti girince ezanın mümkün olduğunca yüksek sesle okunmasını istemiş,²⁶ müezzinde birlikte sözlerinin tekrar edilmesini de tavsiye etmiştir.²⁷ Çünkü ezan, mânası itibarıyla tevhid inancının özünün günde beş kez haykırılması ve bu vesileyle müminlerin namaza davet edilerek hakiki kurtuluşa icabetinin istenmesidir.

Peygamber Efendimiz beş vakit farz namazlarını daima cemaatle kılar, ashâbına da bunu tavsiye ederdi. Bu bağlamda beş vakit farz namazların cemaatten ayrı olarak münferiden evde kılınmasına da razı olmamış, Abdullah b. Ümmü Mektûm'un (r.a.) gözlerinin görmemesini bile cemaatten geri kalmasına bir mazeret olarak görmeyip ezan okunduğunda davete icabet etmesini istemiştir.²⁸

Resûl-i Zîşan Efendimiz (s.a.s.); sefer, hastalık, savaş, afet, sıcak gibi durumlarda da namazlarını aksatmamış bilakis namazı bir ferahlık ve rahatlama vesilesi olarak görmüştür. Nitekim Huzeyfe b. Yemân'ın (r.a.) naklettiğine göre Resûlullah sıkıntılı bir işle karşılaştığında da namaz kıları.²⁹ Yine bir defasında Hz. Bilâl'e (r.a.), "**Kalk namaza çağır da bizi namazla rahatlat!**"³⁰ diye seslenerek namazın kendisi ve müminler için bir ferahlatıcı olduğunu ifade etmiştir. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) afet olabileceğinden endişe ettiği anlarda Allah'a sığınmak için, sevinçli bir haber aldığı da şükretmek üzere namaz kıldığı nakledilmiştir.

23 Müslim, "Tahâret", 86; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 66.

24 Buhârî, "Salât", 14; Muvatta', "Salât", 67.

25 Müslim, "Mesâcid", 66, 67.

26 Buhârî, "Ezân", 5.

27 Buhârî, "Ezân", 10.

28 Müslim, "Mesâcid", 277.

29 Ebû Dâvûd, "Tetavvu", 22.

30 Ebû Dâvûd, "Edeb", 78.

Resûl-i Zîşan Efendimiz (s.a.s.) bol bol nâfile namaz kılar ve kılınmasını tavsiye ederdi. Beş vakit namazın öncesi ve sonrasında kıldığı ve sünnet olarak isimlendirdiğimiz namazların dışında da sık sık nâfile namaz kılar.

Resûl-i Ekrem'e (s.a.s.) gece namazı kılması daha peygamberliğin başlangıcında nazil olan Müzzemmil sûresinin ilk âyetleriyle emredilmiştir.³¹ O her gece, gece namazı/teheccüd kılar; kıraat, rükû ve secdelerini uzun tutar, Allah Teâlâ'ya yalvarıp yakararak gözyaşları içerisinde bol bol dua ederdi. Bir defasında Hz. Âişe (r.anhâ) validemiz kendisine "Senin geçmiş ve gelecek hataların bağışlanmış olduğu hâlde niçin böyle yapıyorsun ey Allah'ın Resûlü?" dediğinde "Şükreden bir kul olmayayım mı?"³² buyurarak Cenâb-ı Hakk'a derin bağlılığını ve teslimiyetini namazı ile gösterdiğini ifade etmişti.

Hz. Peygamber (s.a.s.) teheccüd namazının dışında kuşluk namazı ve akşam namazından sonra da evvâbîn namazlarını da kılmış ve kılınmasını tavsiye etmiştir. Bunların dışında tahiyetü'l-mescid, istihâre, yağmur duası, husûf (ay tutulması), kûsûf (güneş tutulması), hâcet namazlarıyla abdest ve gusülden sonra kılınan namaz gibi Hz. Peygamber'in kıldığı ve kılınmasını tavsiye ettiği regâib türünden nâfile namazlar da bulunmaktadır.

3. MÜSLÜMAN VE NAMAZ

Müslüman için namaz imanının bir gereğidir, olmazsa olmazdır. İman eden kişi, Allah Teâlâ'nın ve onun kutlu elçisi Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) namaza ne kadar önem verdiklerinin bilincindedir. Allah Resûlü'nün hayatının merkezine yerleştirdiği namazı mümin de hayatının merkezine alarak bu konuda da Hz. Peygamber'in yolundan yürür, namazına titizlik gösterir, namazlarını cemaatle kılmaya gayret eder.

Müslüman her şeyden önce Allah'a şükretmek için namaz kılar. Verdiği bunca nimete karşın O'nu Rab olarak tanınması ve şükrünü edâ etmesinin başlıca yollarından biri namazdır. O halde mümin, namazını doğru bir ibadet ve kulluk şuuruyla ifa etmelidir. Ne yaptığıının farkında olmadan bilinçsizce yapılan hareketlerle kılınan namaz, mümin kulun taşıması gereken ibadet ahlâkıyla da uyuşmaz. Nitekim Allah Teâlâ,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ...

"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın..."³³ buyurarak namazın şuur gerektiren bir iş olduğunu ve bilinçsizce yapılan bir ibadetin makbul olmayacağını beyan etmiştir. Namazın mânası; Allah'a kulluğu ortaya koymak, onunla konuşmak, ona dua etmek ve ona yakınlaşmak, onun huzurunda durmaktır. Kişi

31 el-Müzzemmil, 73/1-7.

32 Buhâri, "Teheccüd", 6, "Rikak", 20.

33 en-Nisâ, 4/43.

namazdayken âdeta sarhoş gibi kafası karışık, dalgın ve ne yaptığından habersiz olursa namaz ibadetinden beklenen sevabı tam mânasıyla elde edemeyeceği gibi mü'minin mi'racı olan namazın haz ve lezzetine de nâil olamaz. Dolayısıyla bir mümin, namazlarına gereken ehemmiyeti göstermelidir.

a. Namazda Ta'dîl-i Erkân

Namazın rükünlerini düzgün, yerli yerinde ve tam yapmaya *ta'dîl-i erkân* denir. Bir mümin, Allah Teâlâ'nın "*Namazı ikâme edin...*"³⁴ buyruğunca namazlarını en doğru şekliyle yani "ta'dîl-i erkâna uygun olarak" kılmakla sorumludur. Ancak bu şekilde kılınan bir namaz Allah (c.c.) ile kulu arasındaki irtibatın pekişmesine vesile olacaktır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de pek çok hadîs-i şerifinde ta'dîl-i erkânın önemine vurgu yaparak: "*Rükû ve secdelerinizi tam yapın.*"³⁵ buyurmuş, namaz kılarken ta'dîl-i erkâna uymayan bir Müslümanı gördüğünde ona namazını tekrar kılmasını söylemiş,³⁶ "*Hırsızın en kötüsü namazından çalandır.*"³⁷ buyurarak rükû ve secde gibi namaz rükünlerini tam mânasıyla yerine getirmeyenlere karşı uyarıda bulunmuştur. Bunlardan hareketle bir müminin, namazın kendisine sağlayacağı faydalara bütünüyle erişebilmesi için ta'dîl-i erkâna riayet edip ibadetin bütün rükünlerini eksiksiz ve hakkını vererek yerine getirmesi gerekir.

Ta'dîl-i erkâna uygun bir namazda; özellikle rükû, kavme (rükûdan kalktıktan sonraki ayakta durma), secde ve celselerin (iki secde arasındaki oturma) hızlı hareket etmeden tam anlamıyla ifasına dikkat edilmelidir. Bütün uzuvlar ilgili rükünde en doğru pozisyondayken sükûnete erdikten sonra diğer rükne geçilmeli, rükünler esnasında okunan dua ve zikirler doğru biçimde telaffuz edilmeli, harfler yutulmamalı, kelimeler birbiriyle karışmamalıdır. Hızlı hareketlerle rükünleri birbirine katıp dua ve zikirleri de bozarak yapmak, mümine yakışan bir hareket olmayıp namaz ahlâkına uygun düşmez.

b. Namazda Huşû

Namaz; beden, dil ve kalple yapılan bir ibadettir. Bir namazın tam anlamıyla kılınabilmesi için zâhirî ahkâmını düzgünce yerine getirebilmek önemli olduğu kadar kalbe müteallik ahkâmının da hakkıyla yerine getirilmesi büyük önem arz eder. Aksi takdirde namaz bazı hareket ve şekillerden ibaret kalır.

34 el-Bakara, 2/43, 110; en-Nisâ, 4/162; el-En'âm, 6/72; en-Nûr, 24/56.

35 Buhârî, "Eymân", 3.

36 Buhârî, "Eymân", 15.

37 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 2016), 5/310 [22695].

Namaz esnasında Allah rızası için O'na yakararak ibadet etmenin kulda meydana getirdiği derin sükûnet ve tevazu hâli “huşû” olarak isimlendirilir.³⁸ Allah'ın (c.c.) huzurunda olmanın verdiği haşyet duygusunun tezahürü olarak kalpte açığa çıkan bu duyguyu hissederek kılınan namaz, “*Firdevs cennetlerinin ebedî mirasçıları olan müminlerin kıldığı namaz*”³⁹ olarak vasıflanmıştır.

Namaz esnasında ta'dil-i erkâna riayet edilmesi huşûnun sağlanması için en önemli sebeplerden biridir. Bunun yanında namazda tam anlamıyla huşûya erişebilmek için namaz kılınacak yerin temiz ve gürültüsüz olması, namazın dar vakitlere sıkıştırılması, ona gün içerisinde her zaman özel olarak vakit ayrılması, çok açken ya da tuvalet ihtiyacı varken mümkünse namaza durulmaması gerekir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) de müminlere abdestin sıkışık bir hâlde ya da çok açken⁴⁰ namaza durmamalarını ve namaz sırasında sağa sola bakmamalarını⁴¹ tavsiye etmiş; namazlarında huşû içinde bulunan ve dünya meselelerini zihnine getirmeyen müminlerin kıldıkları namazların, günahlarının affedilmesine vesile olacağını bildirmiştir.⁴² Dolayısıyla namaza zihni ve kalbi anlamda hazır olmak önemli olduğu kadar çevresel faktörler sebebiyle huşû hâlinin bozulmaması için gösterişli elbiseler giyinmekten ve göz alıcı nakışlı yerlerde ibadet etmekten uzak durmak önem arz eder. Peygamberimiz (s.a.s.) namaz kılarken dikkatini çeken şeylerin kıyafette bulunmamasını istemiştir.⁴³ Zira namaz ibadetinde dünyevî işlerden uzaklaşarak Rabbin huzuruna varılması esas olduğundan, bu tür dış etkiler huşûnun oluşmasına engel olabilmektedir. Ayrıca giysilerin temiz olması, azaları belli etmeyecek şekilde geniş olması ve şeffaf olmaması namazın sıhhati için gereklidir.

4. HAC VE UMREDE NAMAZ

Allah Teâlâ'ya kulluğun ve teslimiyetin en güzel ifadelerinden biri de hac ve umre ibadetidir. Bu kutsal ibadetlerin en doğru ve güzel biçimde edâ edilmesi, mümin için bir rahmet ve mağfiret vesilesi olacaktır. Ancak bir mümin bu mağfiret ikliminden tam mânâsıyla faydalanabilmek, ilâhî rahmetin pak havasını teneffüs edebilmek için hac ve umre menâsiki haricindeki diğer vazifelerini de eksiksiz yerine getirmelidir. Hatta bununla da kalmayarak mübarek topraklara ve Beytullah'a ulaşma lûtfuna eriştiği için bu fırsatı en güzel biçimde değerlendirerek elinden geldiğince nâfile ibadetlere de devam etmelidir. Bunun en mühim vasıtalarından birisi de namazdır. O hâlde hac ve umre ibadetlerini ifa

38 Şener, Mehmet, “Huşû”, *DİA*, 18/422–23.

39 el-Mü'minûn, 23/1–11.

40 Müslim, “Mesâcid”, 64, 67.

41 Nesâî, “Sehv”, 10.

42 Müslim, “Tahâret”, 7; Ebû Dâvûd, “Salât”, 9; ayrıca bk. Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Dârü'l-Mârifet, 1402/1982), 1/170.

43 Buhârî, “Salât”, 14; Müslim, “Mesâcid”, 62.

etmek üzere kutsal topraklarda bulunan müminlerin bu süre zarfında en çok ihtimam göstermesi gereken şeylerin başında namaz gelmeli, özellikle aşağıda sıralanan hususlara mümkün olduğunca dikkat edilmelidir:

a. Resûlullah (s.a.s.) bir hadîs-i şeriflerinde: *“(İbadet için) şu üç mescidden başkasına yolculuk edilmez: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ.”*⁴⁴ buyurarak burada yapılan ibadetlerin diğer yerlere nazaran daha faziletli olduğunu belirtmiştir. Söz konusu faziletin bilinciyle mümkün olduğunca sık biçimde Allah’a yönelerek bu fırsatı değerlendirmelidir. Zira bulunduğu ortam, Allah’a ibadetten başka her şeyin geride bırakıldığı bir zaman ve mekândır.

b. *“Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir.”*⁴⁵ hadîs-i şerifinin de bildirdiği üzere bu kutsal mekânda beş vakit namazını sürekli olarak cemaatle kılarak ibadetinden elde ettiği sevabı en yüksek düzeyde tutmalı, diğer Müslümanlarla birlikte kardeş olma ve Allah’ın huzurunda kulluk etme şuurunun tadına varmalı, önemli bir mazereti bulunmadıkça cemaati terk etmemelidir.

c. Hz. Peygamber’in (s.a.s.) *“Benim mescidimde kılınan bir namaz, onun dışındaki camilerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Ancak Mescid-i Harâm hariç. Zira Mescid-i Harâm’da kılınan bir namaz ise onun dışındaki yüz bin namazdan daha faziletlidir.”*⁴⁶ hadisinin buyruğuna nazaran namazlarını tevhid inancının merkezi Beytullah’ta kılmaya ve temel ihtiyaçlarını giderdikten sonra vaktinin çoğunu burada ibadetle geçirmeye gayret etmelidir. Aynı şekilde Mescid-i Nebevî’de kılınan namazın Beytullah’ın dışındaki diğer mescidlerde kılınan namazlara göre fazileti nedeniyle Medine-i Münevvere’de bulunan bir mümin vaktini mescidte geçirmeye çalışmalıdır.

d. Namazların revâtib sünnetini terk etmemeli; teheccüd, kuşluk, evvâbîn namazı ve eğer Ramazan’da ise teravîh namazını mümkün olduğunca devamlı ve eksiksiz biçimde kılma gayreti ve azminde olmalıdır. Hacılarımız, bu namazları hacdan sonra da kılmaya özen göstermelidir.

5. NAFİLE NAMAZLAR

Hac ibadeti, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tavsiye ettiği nâfile namazları kılma alışkanlığını kazanmak için iyi bir fırsattır. Bu dönemde bu mukaddes topraklarda bulunma fırsatını ve vaktini değerlendirme konusunda nâfile namazlar son derece önemlidir.

44 Buhârî, “Fazlû’s-salât fi Mescid-i Mekke ve’l-Medine”, 1.

45 Buhârî, “Ezân”, 30.

46 İbn Mâce, “İkâme”, 195.

Yüce Rabbimiz namazı kulları için bir yakınlaşma vesilesi kılmıştır. Alak sûresinde **وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ** yani “*Secdeye kapan ve Allah’a yaklaş!*”⁴⁷ buyrulmaktadır. Dolayısıyla bir kul Allah Teâlâ’yla kurbetini artırmak, O’na kulluğunu ve tâzimini ifade etmek, O’na karşı hamd ve şükürünü edâ etmek, dilek ve arzularını Yüce Yaratıcısına arz etmek gibi pek çok sebep için namaz kılar. Farz namazların dışında revâtib sünnetler ve diğer nâfile namazlar da kulların Rabbine yakınlık kurma vasıtalarıdır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), farz ve vacip ibadetlerin yanında nâfile ibadet yapanların Allah’ın sevgili kulları olduğunu belirtmiş,⁴⁸ ashâbını kendilerine, ailelerine ve topluma karşı görevlerini ihmal etmemek şartıyla nâfile ibadet yapmaya teşvik etmiştir. Farz ibadetlerdeki eksiklerin nâfile ibadetlerle tamamlanacağını haber vermiştir.⁴⁹ Sahâbiler de diğerlerinin yanında nâfile namazları da öğrettiği şekilde yerine getirmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sahâbenin yolundan yürümeye çalışan Müslümanlar da bu konuda onlara uymaya özen göstermişlerdir.

Hac ibadeti, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tavsiye ettiği nâfile namazları kılma alışkanlığını kazanmak için iyi bir fırsattır. Bu nedenle burada, kutsal topraklarda ve döndükten sonra her gün kılacağımız nâfile namazlara yer vereceğiz.

a. Teheccüd Namazı

Teheccüd namazı, yatsı namazından sonra sabah namazına kadar (fecrin doğuşu) kılınabilen gece namazıdır.

Kur’ân-ı Kerim’de gece namazı kılanlar övülmüş, ebedî nimetlere layık oldukları haber verilmiştir:

إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُحْسِنِينَ ۖ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ۖ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiklerini alarak cennetlerde ve pınar başlarında dilerler. Çünkü onlar daha önce güzel davranışlar içindeydiler. Onlar gecenin az bir kısmında uyur, seher vakitlerinde Rablerinden bağışlanmalarını dilerlerdi.”⁵⁰

47 el-Alak, 96/19.

48 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/256; Buhârî, “Rikâk”, 38.

49 İbn Mâce, “İkâmetü’s-salât”, 202; Ebû Dâvûd, “Salât”, 144, 145; Tirmizî, “Salât”, 188; Nesâî, “Salât”, 9.

50 ez-Zâriyât, 51/15-19.

Furkan sûresinde Rahmân'ın kullarından övgüyle bahsedilirken onların geceleri namaz kılarak ve secde ederek geçirdikleri ifade edilir: “Gecelerini Rablerine secde ederek, huzurunda durarak geçirirler.”⁵¹

Secde sûresinde inananların gece ibadeti ile vasıflandırıldığını görürüz: “O inananlar yataklarından ayrılarak korku ve ümit içinde Rablerine ibadet ve dua ederler ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah için infak ederler.”⁵²

Bu bağlamda üsve-i hasenemiz olan Resûl-i Ekrem (s.a.s.) bir hadîs-i şerifinde şöyle buyurur: “Ey insanlar! Selamı yayın, yemek yedin, sıla-i rahime özen gösterin, insanlar uyurken siz namaz kılın. Bu sayede selametle cennete girin.”⁵³ Yine Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “Farz namazlardan sonra en faziletli namaz gece namazıdır.”⁵⁴

Teheccüd/gece namazının önemine binaen Hz. Peygamber (s.a.s.), henüz yirmi yaşına varmamış olan Abdullah b. Ömer (r.a.) hakkında “Abdullah ne iyi adam! Keşke bir de gece namazı kılssa!”⁵⁵ buyurarak onu ve onun şahsında bütün Müslümanları geceleri nâfile namaz kılmaya teşvik etmiştir. Bu söze muhatap olduğunda Abdullah b. Ömer (r.a.) genç bir delikanlıdır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.) vefat ettiğinde Abdullah b. Ömer (r.a.) henüz yirmi yaşındadır.

Konuyla ilgili diğer bir hadîs-i şerif şöyledir: “Her kim geceleyin uyanır, ailesini de uyandırır ve iki rekât namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkekler ile kadınlardan yazılır.”⁵⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.) yatsı namazını kıldıktan sonra vitir namazını kılmaz, bir miktar uyur ve gece teheccüd namazını sekiz rekât olarak kıldıktan sonra vitir namazını kılar. ⁵⁷ Teheccüd namazında iki rekâtta bir selam vermek daha faziletli olmakla birlikte, dört rekâtta da selam verilebilir.

b. Kuşluk (Duhâ) Namazı

Hz. Peygamber (s.a.s.) bu namazla alakalı şöyle buyurmuştur: “Kim on iki rekât kuşluk namazını kılarlarsa Allah Teâlâ o kimse için cennette altından bir köşk inşa eder.”⁵⁸

Kuşluk (duhâ) namazı, güneşin doğuşundan yaklaşık kırk-elli dakika geçmesinden itibaren kerahat vaktine kadar kılınabilen nâfile bir namazdır. Hadis kaynaklarında çokça

51 el-Furkân, 45/64.

52 es-Secde, 32/17.

53 Tirmizî, “Sıfatü'l-kıyâme”, 42.

54 Müslim, “Sıyâm”, 203-202.

55 Buhârî, “Teheccüd”, 2; Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 140, 139.

56 Ebû Dâvûd, “Tefri'u ebvâbi'l-vitr”, 13; “Tetavvu”, 18.

57 Buhârî, “el-Amelü fi's-salât”, 1; Müslim, “Salâtü'l-müsâfirin”, 182.

58 Müslim, “Salâtü'l-müsâfirin”, 84-78; Tirmizî, “Vitr”, 15.

teşvik edilen duhâ (kuşluk) namazı, iki rekâtтан on iki rekâta kadar kılınabilir. Bazı Hanefî âlimleri hem söz hem fiille sabit olması bakımından sekiz rekât kılmanın daha faziletli olduğunu da söylemişlerdir.⁵⁹

Resûlullah (s.a.s.) kuşluk namazının fazileti hakkında şöyle buyurur: “*Her birinizin her eklemi için günde bir sadaka vermesi gerekir. Bu sebeple her tesbih (sübânallah) bir sadaka, her hamd (elhamdülillâh) bir sadaka, her tehlil (lâ ilâhe illallah) bir sadaka, her tekbir (Allahuekber) bir sadaka, iyiliği tavsiye etmek sadaka, kötülükten sakındırmak sadakadır. Kuşluk vakti kılınan iki rekât namaz ise bunların hepsinin yerini tutar.*”⁶⁰

c. Evvâbîn Namazı

Evvâbîn namazı, akşam namazının sünnetinden sonra kılınan nâfile namazdır. İki rekâtтан altı rekâta kadar kılınabilir. Hz. Peygamber’in (s.a.s.), bu namazı Kur’ân-ı Kerim’de “evvâbîn” diye nitelendirilen sâlih kulların namazı olarak nitelendirerek övgüyle bahsettiği nakledilmiştir. Birçok sahâbînin de akşam namazından sonra kılınan nâfile namaz hakkında teşviklerde bulunduğu, Abdullah b. Amr’ın bunu evvâbîn namazı olarak adlandırdığı kaynaklarda belirtilmektedir. Bazı sahâbîlerin ise Kur’ân’da gece ibadetinden övgüyle söz eden âyetlerin⁶¹ bu namazı da içerdiği görüşünde olduğu nakledilmiştir.⁶²

d. Tahiyetü’l-Mescid Namazı

Camiye girildiğinde tahiyetü’l-mescid namazının kılınması kuvvetli bir sünnettir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) söz konusu namazla ilgili olarak: “*Sizden biriniz mescide girdiğinde oturmadan iki rekât namaz kılın.*”⁶³ buyurmuştur. Tahiyetü’l-mescid namazı Hanefîlere göre iki veya dört, Mâlikîlere göre ise iki rekât kılınır. Şâfiîlere göre asıl olan iki rekât olmakla birlikte Şâfiî ve Hanbelîler bu niyetle istendiği kadar namaz kılınabileceğini ifade etmişlerdir. Mescid-i Harâm’ın tahiyesi ise Kâbe’yi tavaf etmektir; tavaf niyetiyle oraya giren hemen tavafa başlamalı, tavaf niyeti olmaksızın giren ise tahiyetü’l-mescid namazı kılmalıdır.⁶⁴

59 Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dükâtî, *Hâşiyetü’t-Tahtâvî alâ Merâkî’l-felâh Şerhu Nûri’l-izâh* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997), 321; İbn Âbidîn, Muhammed b. Muhammed b. Emin b. Ömer, *Reddül-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr Şerhu Tenviri’l-ebâr* (Beyrut: Dârü’l-Fıkr, 2. Basım, 1992), 2/22.

60 Müslim, “Müsâfirin” 84; Ebû Dâvûd, “Tetavvu” 12.

61 Âl-i İmrân, 3/113; es-Secde, 32/16; ez-Zâriyât, 51/17; el-Müzzemmil, 73/6.

62 Yavuz, Yunus Vehbi, “Evvâbîn Namazı”, *DÎA*, 9/544-545.

63 Buhârî, “Salât”, 60; Müslim, “Salâtü’l-müsâfirin”, 69.

64 bk. Aynî, *el-Binâye*, 2/521; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, 2/18.

6. NAMAZIN BAŞLICA HİKMETLERİ

Allah Teâlâ Hakîmdir, bütün emir ve yasaklarında bizim için dünyevî ve uhrevî hikmetleri vardır. Namaz ibadeti de dünyevî ve uhrevî anlamda pek çok hikmeti içerir. Bu hikmetlerin bazılarını göz atmak yerinde olacaktır:

• *Allah'ın Huzuruna Çıkmak*

Namaz; insanın Allah'ın huzuruna çıkması, kalbini ve gönlünü ona açması demektir. Bu insanoğlu için büyük bir şereftir. Yüce Yaratıcı'nın kullarına lütfe ettiği nimetlere bir minnet göstergesi olarak müminler de her gün belirli vakitlerini her şeyden vazgeçerek O'na ayırırlar. Zira Allah'a boyun eğmenin en güzel göstergesi beş vakit kılınan namazdır.

Namaz ibadeti, Allah Teâlâ'yı anmanın en önemli yollarından biridir. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya (a.s.) şöyle buyurmuştur:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي “Beni anmak için namazı kıl.”⁶⁵

Allah'ın huzurunda namaza duran kişinin kalbi itminan duygusuyla dolup taşar. Bu veçhile namazın yerini tutacak başka bir ibadet daha yoktur.

Namazın erkânının her biri Yüce Yaratıcı'nın huzurunda O'na yönelme ve yaklaşma anlamına matuftur. Resûlullah (s.a.s.) “*Kulun Rabbine en yakın olduğu hâl secde hâlidir.*”⁶⁶ buyurarak namazın Allah Teâlâ ile derin bir yaklaşma vesilesi olduğunu ve yapılan her bir rûknün mâna ve hikmeti haiz olduğunu vurgulamıştır. Bu itibarla müminin her bir namazını huzur-i ilâhîde olduğunun bilinciyle kılması son derece önemlidir.

• *Kalbin ve Ruhun İhtiyacı: Namaz*

Allah Teâlâ “*Kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur...*”⁶⁷ buyurmuştur. Bu bağlamda namaz, insan ruhunun en temel ihtiyacıdır. Vücudun gıdaya olan ihtiyacı gibi ruh ve kalbin de manevî feyiz ve berekete ihtiyacı vardır.

İnsan Rabbinin huzurunda huzur, sükûnet ve anlam bulur. Zira o, Allah'tan gelen ve O'na dönecek olan bir varlıktır. Dünyanın koşuşturmacası içinde gaflete ve türlü sıkıntılara düşebilen insan ruhu, namaz ile Rabbine yönelerek derin bir dinginlik ve huzur bulur. Bu şekilde insan Allah'a yönelerek kendi anlamını bulduğu gibi O'na inanarak, dayanarak ve O'nun her zaman ve her yerde kendisiyle birlikte olduğu bilincine kavuşarak daimî bir güven içerisinde olur.

65 Tâhâ, 20/14.

66 Müslim, “Salât”, 215.

67 er-Ra'd, 13/27-28.

Bir mümin hayatının her aşamasında Allah Teâlâ'ya olan inancı sayesinde zorluklara göğüs germe kuvvetini kendinde bulur; üzüntü, sevinç ve diğer duyguları anlamlı bir hâl alır. Varlığının bir amaca yönelik olduğunun farkında olup bu gaye üzere yaşamını sürdürmeye gayret eder. Namaz kılan bir mümin, Rabbinin emretmiş olduğu ibadeti ifa ederek fitratında olan bu inanma ihtiyacını giderir. Yaratılış amacını yerine getirmenin kendisine verdiği teslimiyet duygusuyla iç huzura kavuşur. Böylelikle inanma ihtiyacını giderememenin kişide yarattığı iç huzursuzluk, güvensizlik, tedirginlik, amaçsızlık ve endişe gibi duyguları kendinden uzak tutar; sapkın inanç ve aşırılıkların kendisine manevî zararlar vermesinin önüne geçerek hayatını bütünüyle anlamlı hâle getirir. Âdetâ huzûr-u ilâhîde huzur bulur.

• *Hamd ve Şükür Olarak Namaz*

İnsanın Rabbine hamd ve şükrünü ortaya koyduğu ibadetlerin başında namaza gelir. Allah zül-celâl hazretleri Bakara sûresinde “*Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin.*”⁶⁸ buyurduğundan; Allah Teâlâ'nın dünyada verdiği sayısız nimetlerin farkında olan bir kimse, bunlara karşı şükrünü namazda Allah'ın (c.c.) huzuruna çıkıp tâzimlerini ve verdiği nimetlere minnettarlığını dile getirmek suretiyle ifa eder. O'nu her türlü noksanlıktan tenzih ederek yüceliğini ve azametini tasdik eder, O'na duyduğu itaat ve teslimiyetini arz eder. Böylelikle Rabbine şükrünü namazlarına gösterdiği özenle edâ eden kul, şükreden kullara vadedilen ecir ve mükâfata nail olur. O hâlde namazın bizatihi kendisi de Allah'a (c.c.) şükrün edâ edilebilmesi için lütfedilen bir nimettir. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.s.) de geceleri ayakları ağrıyınca kadar namaz kılmasının nedenini soran Hz. Âiş'e (r.anhâ) “*Şükreden bir kul olmayayım mı?*” cevabını buyurarak bu hakikati ifade etmiştir.

• *Tezkiye / Kalbin ve Ruhun Arınması*

Kur'ân-ı Kerim, manevî arınmayı ebedî kurtuluşun merkezine yerleştirmiştir:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا
“Nefsini/kalbini arındıran kurtuluşa ermiş, onu
kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.”⁶⁹

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى
“Nefsini arındıran, Rabbini anarak namaz kılan
kurtuluşa ermiştir.”⁷⁰

Hz. Peygamber'in gönderiliş amacını da Kur'ân-ı Kerim şöyle ifade eder:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

68 el-Bakara, 2/152.

69 eş-Şems, 91/9-10.

70 el-A'lâ, 87/14-15.

“Andolsun ki içlerinden kendilerine Allah’ın âyetlerini okuyan, onları temizleyen/ arındıran, onlara kitabı ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah müminlere büyük bir iyilik yapmıştır. Zira onlar daha önce kesin bir sapıklık içerisinde idiler.”⁷¹

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) beş vakit kılınan namazın kişinin günahlarını sileceğini şöyle müjdelemiştir:

Allah Resûlü: *“Ne dersiniz? Bir kimsenin kapısının önünden bir nehir akıyor olsa ve bu kişi de günde beş defa o nehirde yıkansa, onun bedeninde herhangi bir pislik kalır mı?”* diye sordu. Ashâb-ı kirâm *“Onun bedeninde hiçbir pislik kalmaz.”* dediler. Allah Resûlü bunun üzerine şöyle dedi: *“İşte beş vakit namaz da böyledir. Allah bu namazlarla kişinin günahlarını siler.”⁷²*

Hz. Peygamber (s.a.s.), benzer bir ifadeyi abdestle ilgili olarak da benzeri bir müjdeyi verir: *“Bir Müslüman abdest alıp yüzünü yıkadığında, yüzündeki azaların işlediği bütün günahları; el ve ayaklarını yıkadığında el ve ayaklarıyla işlediği bütün hata ve günahları su damlalarıyla beraber akıp gider ve kendisi de tertemiz olur. Hatta kirpik ve tırnak diple- rindeki günahlarından eser kalmaz.”⁷³*

Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de de dile getirilen:

وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفْعًا مِنَ اللَّيْلِ ط إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ط ذَلِكَ ذِكْرِي لِلذَّاكِرِينَ

“Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namazı dosdoğru kıl. Şüphesiz ki iyilikler kötülükleri giderir. İşte bu öğüt alanlar için (gerçek/önemli) bir öğüttür.”⁷⁴ buyruğunca mümin, namazlarını titizlikle edâ eder.

Abdest âyetinin sonunda da Yüce Allah şöyle buyurur:

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِيعَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

“Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.”⁷⁵

Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İbrâhim’in (a.s.) dilinden, âhirette ancak arınmış selim bir kalbin fayda vereceği ifade edilmektedir:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ.

71 Âl-i İmrân, 3/164.

72 Buhâri, “Mevâkit”, 6; Müslim, “Mesâcid”, 283.

73 Buhâri, “Vudû”, 24; Müslim, “Tahâret”, 32-33; Tirmizî, “Tahâret”, 2.

74 Hûd, 11/114.

75 el-Mâide, 5/6.

“...O gün mal da evlatlar da fayda vermez, ancak Allah'a selim bir kalp ile gelenler müstesna...”⁷⁶

• **Namaz Kötülük ve Fenalıktan Alıkoyar**

Yüce Rabbimiz Peygamberimiz'e (s.a.s.) hitaben şöyle buyurmaktadır:

أَنْتُمْ مَا أَوْجَى إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِيمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

“Kitaptan sana vahyedilenleri oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayâsızlıktan ve kötülükten ahkoyar. Allah'ı anmak her şeyden önemlidir. Allah yaptıklarınızı bilir.”⁷⁷

Namaz günün her vaktinde Allah Teâlâ'nın huzuruna çıkarak kulluğumuzu tazileyip kuvvetlendirdiğimiz bir ibadettir. Namazlarını düzenli biçimde ihlâs ve huşû içerisinde ta'dil-i erkânına uygun olarak kılan bir mümin, her an Rabbinin gözetiminde olduğunun farkında olur ve günlük hayattaki davranışlarına bu ölçüde dikkat eder. Bu şuur kişiyi bizatihi kötülükleri ve çirkin işleri yapmaktan alıkoyan bir unsurdur. Namazlarını hakkıyla kılan insanların çok olduğu bir toplumda bu şuur yaygınlaşacağı için kötü ve çirkin işler azalır, insanlar arasındaki güven ve kardeşlik bağı güçlenir. Namaz kıldığında “...Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görmektedir.”⁷⁸ âyetinin mucibince Allah'ın gözetiminde olduğunun sürekli bilincinde olan mümin, O'nun rızasına nail olabilmek için iyi işler yaparak mümin kardeşlerine ve diğer insanlara karşı güzel bir tutum içerisinde olmaya gayret eder. Kötü fiillerde bulunmaya karşı kendisinde bir direnç duygusu oluşur, nefesine uyup şehvi arzuların peşinden giderek zarara uğramama konusunu kendisine devamlı telkin eder.

Niyet, huşû, samimiyet ve ihlâs gibi şartlarına riayet edilmeden ve âdeta “aradan çıksın” düşüncesi ile kılınan bir namaz; kişiye Allah Teâlâ'nın azamet ve celâletini, O'nun huzurunda olduğunu ve gözetimi altında bulunduğunu hatırlatan, haşyet duygusunu uyandıran bir namaz olmaktan uzak olacağından kişiyi kötülükten de alıkoyamaz. O hâlde namazların kişiyi ıslah edici ve kötülüklerden alıkoyucu vasıfta olabilmesi için doğru bir kulluk bilinciyle ve huşû ile kılınması yanında yalnız Allah'ın (c.c.) rızasının gözetilmesi esastır. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

فُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin Rabbi olan Allah içindir...”⁷⁹

76 eş-Şuarâ, 26/87-89.

77 el-Ankebût, 29/45.

78 el-Hadîd, 57/4.

79 el-En'âm, 6/162.

• *Cemaatle Namazın Hikmetleri*

Hız. Peygamber (s.a.s.), farz kılınışından itibaren hayatının son zamanlarına kadar beş vakit namazı sürekli kendisi cemaate imam olarak kıldırılmış, Müslümanları da namazları cemaatle kılmaya teşvik etmiştir. Hız. Peygamber (s.a.s.), “Üç kişi bir köyde veya kırdada bulunur ve namazlarını cemaatle kılmazlarsa, şeytan onlara hâkim olur. Öyleyse cemaatten ayrılma. Çünkü kurt ancak sürüden ayrılan koyunu yer.”⁸⁰ buyurarak cemaatle namazın önemini vurgulamıştır. Yine cemaatle kılınan bir namazın sevabının münferiden kılınan namazdan yirmi yedi derece daha fazla olduğu hadis-i şeriflerde ifade edilmiştir.⁸¹

Pek çok fakih, beş vakit namazın ancak cemaatle kılındığında kâmilen edâ edilmiş olacağını ifade ederler. Namazın hikmetlerinin tam mânâsıyla gerçekleşmesinin yolu da cemaatle namazdan geçer.

Namazı cemaatle kılmanın pek çok hikmeti vardır. Namazı cemaatle kılan Müslümanlar öncelikle Allah huzurunda eşit ve kardeş olduklarını fiilen yaşarlar, kalben hissederler ve bunu ahlâkî bir esas hâline getirirler. Camide başlayan kardeşlik, hayatın her alanına yayılır.

Diğer taraftan namaz esnasında hangi dil, ırk, meslek ve yaştan olursa olsun bütün müminlerin aynı safta yan yana yer almaları, Allah (c.c.) katında yegâne üstünlüğün takvâda olduğunu ve O'nun huzurunda bütün insanların eşit konumda bulunduğunu gösterir. Bu durum insanların aralarındaki birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirerek dünyadaki toplumsal statüleri sebebiyle birbirlerine besleyebilecekleri kötü duyguların ve sergileyebilecekleri yanlış davranışların önüne geçer.

Bayramlar ve dolayısıyla bayram namazları da Müslümanlar arasındaki kardeşlik bilincini pekiştiren dinî şenliklerdir. Ramazan bayramında başı rahmet, ortası mağfîret, sonu da cehennem azabından kurtuluş olan bu mübarek ayı idrak edebilmenin sevincini yine bayram namazında bütün bir ümmet olarak yaşarız. Kurban bayramında da hac ibadetimizi tamamlamanın sevinci ve o manevî iklimi yaşamanın mutluluğuyla Rabbimize bağlılığımızı, hürmetimizi ve takvâmızı ona kurbanlarımızı sunarak arz ederiz. Bu sevinci de yine bayram namazında diğer mümin kardeşlerimizle yaşarız. Müminlerin, sevinçlerini diğer müminlerle birlikte kardeşlik ve birlik şuuruyla yaşaması için dinimizin erkek, kadın, yaşlı, çocuk demeden herkesi bayram namazlarına davet etmesi; bu bağlamda Allah Teâlâ'nın “Müminler ancak kardeşlerdir.”⁸² buyruğunun hayatımızdaki dikkat çekici bir tecellisidir.

80 Ebû Dâvûd, “Salât”, 47.

81 Buhârî, “Ezân”, 30; Müslim, “Mesâcid”, 249.

82 el-Hucurât, 49/10.

Namazlarını camide cemaatle kılmayı alışkanlık hâline getirmiş bir mümin, bu vesileyle bulunduğu çevredeki diğer müminlerin hâllerinden haberdar olur, onlarla dostluk bağları kurar gerektiğinde yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri içerisinde bulunur. Bu durum orada yaşayan Müslümanların kardeşlik bağlarını pekiştirir. Özellikle beş vakit namazın yanında cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı gibi yalnız cemaatle kılınan namazlar da bu kardeşliğin pekişmesinde ve dostlukların oluşmasında önemli vesilelerdir.

Camiler de İslâm medeniyet ve şehir anlayışının omurgasını oluşturur. Nasıl ki günlük hayatın taksimi noktasında namaz ibadeti ve vakitleri merkezî bir rol oynuyorsa, şehir ve mahalle imarında da camiler benzer bir görevi üstlenir. Beş vakit namazı cemaatle kılma imkânına herkesin kolaylıkla ulaşabilmesi, Müslümanlar arasındaki cemaat ve kardeşlik ruhunun pekişmesi, birlik ve beraberliğin sağlanması gibi faydalar sebebiyle camiler İslâm şehirlerinin en ulaşılabilir ve merkezî kısımlarında yer almıştır. Ayrıca camiler geleneğimizde yalnızca namaz kılma yerleri olarak değil aynı zamanda eğitim, yardımlaşma, sohbet ve şenlik mekânları hatta yer yer idari merkezler olarak da görülmüştür. Zira bir Müslüman yaptığı her fiili rızâ-yı ilâhiye nail olmak için bir ibadet şuuruyla yapar.

Yine dünya çapında müminlerin birbirleriyle tanışıp iyi ilişkiler kurmasında camilerin ve cemaatle namazın payı büyüktür. Özellikle de hac ve umre ibadetlerini yerine getirmek için dünyanın dört bir yanından gelerek mübarek topraklarda toplanan Müslümanlar gerek namazlarını kılarlarken gerekse diğer ibadetleri esnasında kardeşlik şuurunu en güzel biçimde hisseder. Zira nerede olursa olsun aynı hizada saf tutarak aynı Rabbe yönelmeleri ile müminler, aralarındaki en temel bağ olan Müslümanlık ortak paydasında birleşirler. Bu vesileyle diğer müminlerle görüşüp hasbihâl ederek birbirlerinin hâllerinden haberdar olurlar.

Sonuç olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından “dinin direği” olarak nitelendirilen namaz, hiç şüphe yok ki müminler için pek çok fayda ve hikmetler barındırır. İlgili yüzlerce âyet ve hadîste de vurgulandığı üzere bu kıymetli ibadet hem dinimizin hem de bir Müslümanın hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Allah Teâlâ'nın bütün müminlere emrettiği bu ibadeti dünya hayatında hidâyet ve kurbet; âhirette de kurtuluş vesilesi yapabilmek, onu ruhuna yaraşır bir şekilde huşû ile ve tâ'dîl-i erkânına uygun şekilde edâ ederek mümkün olur. Bunu hakkıyla yerine getirebilen mümin Allah Teâlâ'nın ve Resûlü'nün (s.a.s.) müjdelerine mazhar olacak, dünya-âhîret saâdetine ulaşmada büyük bir yol katetmiş olacaktır. Merhum Süleyman Çelebi de meşhur Mevlîd-i Şerîf'inde bu hakikati ne güzel dile getirmiştir:

“Sen ki mi'râc eyleyip ettin niyâz
Ümmetin mi'râcını kıldım namâz

***

Her kaçan kim bu namâzı kılalar
Cümle gök ehli sevâbın bulalar

***

Çünkü her türlü ibâdet bundadır
Hakk'a kurbiyyetle vuslat bundadır..”

HZ. İBRÂHİM (A.S.), MEKKE VE KÂBE

Abdullah BİLİR*

1. HZ. İBRÂHİM (A.S.) VE HZ. İSMÂİL (A.S.)

Hiz. İbrâhim (a.s.) Kur'ân-ı Kerîm'de ismi, Hiz. Mûsâ'dan (a.s.) sonra en çok zikredilen ve kendisine sahifeler verilen ülü'l-azm peygamberlerden biridir. Allah'ın kendisine üstün özellik ve fazilet bahşettiği birçok âyette ifade edilmiştir. Kur'ân, onun "hanîf" bir Müslüman olduğunu, yani Allah'a dosdoğru bir şekilde bağlılığını vurgular.¹ Nemrut'un ilahlık iddiasına karşı sergilediği tavırla Nemrut'un acziyetini ortaya koymuş,² bunun sonucunda ateşe atılmış, ancak Allah ateşi ona serinlik ve esenlik yurdu kılmıştır.³ Oğlu İsmâil'i (a.s.) Allah'ın emriyle kurban etme imtihanında gösterdiği sadakat ve teslimiyet, Allah'a olan derin bağlılığının ve imanının en büyük göstergelerindendir.

Hiz. İbrâhim (a.s.), tevhid mücadelesinin sonunda putperest ortamda daha fazla kalamayacağını anlayınca hicret etme gereği hissetti ve şöyle dua eti:

وَقَالَ إِنِّي ذَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

*"Ben Rabbime gidiyorum. O bana doğru yolu gösterecek. Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlat ver."*⁴

O, ömrünün sonlarında bir evlat sahibi olma arzusunu taşımaktaydı. Ancak eşinin yaşı ilerlemiş ve biyolojik olarak anne olma ihtimali azalmıştı. Eşi, meleklerin Hiz. İbrâhim'e (a.s.) evlat müjdesini duyunca şöyle demişti:

قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 en-Nahl, 16/120.

2 el-Bakara, 2/258.

3 el-Enbiyâ, 21/68-69.

4 es-Sâffât, 37/99-100.

“Ardından şaşkınlık içinde, ‘Aman ya rabbi! Ben mi doğuracağım? Ben yaşlı bir kadın, şu da ihtiyar kocam! Doğrusu şaşılacak bir şey!’ dedi.”⁵

Yüce Allah Hz. İbrâhim’in (a.s.) duasını kabul edip Hz. İsmâil’i (a.s.) ve Hz. İshak’ı (a.s.) necib birer çocuk olarak bahşedince o, Allah’a şöyle hamdetti:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ
وَمِن ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

“...Yaşlılığuma rağmen bana İsmâil’i ve İshak’ı armağan eden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duaları kabul edendir. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; Rabbimiz, duamı kabul et. Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.”⁶

Hz. İbrâhim (a.s.) ve oğlu İsmâil (a.s.) anıldığında, akla gelen ilk şey onların Allah’a olan tam teslimiyetleridir. Bu teslimiyetin en büyük ve en önemli örneği, Hz. İbrâhim’in (a.s.) oğlu İsmâil’i (a.s.) kurban etme hadîsesidir:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا آبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي
إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

“Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, ‘Yavrucuğum’ dedi, ‘Rüyamda seni kurban ettiğimi görüyorum, düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?’ Dedi ki: ‘Babacığım! Sana buyrulana yap, inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.’”⁷

Hz. İbrâhim (a.s.) çocuğunu yatırdı, ikisinde de hüznü vardı ama tereddüt yoktu. Kurban etmek üzereyken yanlarında Allah’ın bir koçla gelen elçisi göründü ve şöyle vahiy geldi:

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَكَلَّمَهُ الْجِبِّيُّ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ إِنَّ هَذَا لَهُوَ
الْبَلَاءُ الْمُبِينُ وَقَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ

“Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca, ‘Ey İbrâhim!’ diye ona seslendik; ‘Rüyanın/bizim emrimizin gereğini yerine getirdin, işte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı.’ Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona gösterişli bir kurbanlık verdik.”⁸

5 Hûd, 11/72.

6 İbrâhim, 14/39-41.

7 es-Sâffât, 37/102.

8 es-Sâffât, 37/103-107.

Şüphesiz bu olayda müminlerin alacağı çok dersler vardır. Gerçek mümin, Allah'ın emrine tereddütsüz boyun eğen, şüpheye düşmeden itaat eden ve gerekirse canından dahi geçebilecek fedakarlığı yapan kimsedir. O, Rabbine karşı ne mücadele eder ne de itiraz eder; çünkü Rabbi, onun için neyin faydalı, neyin zararlı olduğunu en iyi bilendir: *وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ* "Yaradan bilmez olur mu? O, bütün inceliklerin farkındadır ve her şeyden haberdardır."⁹

İnsan Rabbine ne kadar teslim olursa Allah da onun hayatına, ailesine ve nesline bereket ihvan eder. Hz. İbrâhim'in (a.s.) Allah'ın emirlerine şartsız teslim olması sebebiyle Allah onun soyunu mübarek kıldı. Bu bereketin en büyük tezahürü, onun soyundan gelen insanlığın en şerefli Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. Aynı şekilde Allah Hz. İbrâhim'in (a.s.) oğlu İshak'ın neslini de bereketli kıldı. Onun soyundan da Allah'ın peygamberleri Hz. Yâkub (a.s.) ve Hz. Yûsuf (a.s.) geldi. Bu, Allah'a itaate karşı verilen ilâhî bir mükâfattır. Nitekim Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de bu bereketi şöyle ifade etmiştir: *وَيَنْشُرْنَا بِإِسْحَاقَ* "İyi insanlardan (seçilmiş) bir peygamber olarak ona İshak'ı da müjdeledik. Ona ve İshak'a bereketler verdik."¹⁰

Sabrın, en zor anlarda da gösterilmesi gerekir. Hz. İsmâil (a.s.) babasının kendisini kurban etme emrini aldığı anda, buna verdiği cevap onun sabrını açıkça ortaya koymuştur: *بَنِيَّ مِنْ الصَّالِحِينَ* "Beni, inşallah, sabredenlerden bulacaksın."¹¹ Bu durum doğru terbiye ile yetiştirilen bir evladın, en zor imtihanlarda dahi Allah'a nasıl teslim olduğunun bir örneğidir.

Bu kıssadan alınacak başka bir ders, sıkıntı ve musibet sonrasında lutuflar ve nimetler geleceğidir. Bu teslimiyetin karşılığı olarak Hz. İbrâhim (a.s.) Rabbinin büyük lütfuna mazhar oldu. Aynı şekilde Hz. İsmâil (a.s.) de bu sadakati neticesinde sınavı geçti ve Allah, kurban edilmesi için onun yerine bir koç indirerek ona olan lütfunu gösterdi. Tıpkı denizin Hz. Mûsâ (a.s.) ve kavmi için yarılması, Hz. Yûnus'un (a.s.) balığın karnından kurtarılması, Hz. Eyyüb'un (a.s.) uzun süren hastalığından sonra sağlığına kavuşması ve Hz. Yûsuf'un (a.s.) yıllarca süren ayrılık ve zorlukların ardından Mısır'a sultan olması gibi Allah sabreden ve O'na güvenen kullarını asla mahrum bırakmaz. Zorluklar, Allah'a tevekkül edenler için birer imtihandır ve bu imtihanları başarıyla geçenler, dünyada ve âhirette büyük mükâfatlarla karşılık bulurlar.

Hz. İbrâhim'in (a.s.) oğlu İsmâil'i (a.s.) kurban etme kıssası, kurban ibadeti ve şeytan taşlama ibadetinin tarihî temellerini anlamak açısından son derece önemlidir. Buna göre Hz. İbrâhim (a.s.), kendisine rüyasında verilen ilâhî emir gereğince oğlu Hz. İsmâil'i (a.s.) kurban etmek üzere yola çıkmıştır. Bu süreçte şeytan, Hz. İbrâhim'i (a.s.) vazifeden

9 el-Mülk, 67/14.

10 es-Sâffât, 37/112-113.

11 es-Sâffât, 37/102.

vazgeçirmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak Hz. İbrâhim (a.s.), şeytanın hilelerini fark etmiş ve onun bu müdahalelerine karşı koymuştur. Rivâyete göre Hz. İbrâhim (a.s.), şeytanın ilk ortaya çıktığı yerde ona yedi taş atmıştır. Şeytan bu hamleye rağmen geri çekilmeyerek ikinci bir girişimde bulunmuş, ancak Hz. İbrâhim (a.s.) bu kez de yedi taş atarak onu tekrar uzaklaştırmıştır. Şeytan üçüncü kez Hz. İbrâhim'in (a.s.) karşısına çıktığında ise yine yedi taş atılarak onun son teşebbüsü de bertaraf edilmiştir.¹²

Bu kıssada yer alan şeytan taşlama uygulaması, günümüzde hac ibadetinin bir parçası olarak devam etmektedir. Hacılar, kurban bayramının ilk gününden başlayarak Mina'da cemelere taş atmak suretiyle Hz. İbrâhim'in (a.s.) bu hatırasını sembolik olarak yeniden canlandırmaktadırlar. Şeytan taşlama; hacıların ibadet sırasında sabır, teslimiyet ve şeytanın vesveselerine karşı kararlılığını temsil eden bir eylemdir. Bu hatırayı canlı tutmak, sadece bir tarihî olayı anmakla kalmayıp aynı zamanda hacıların ilâhî emirlere sadakatini ve nefsin arzu ve hilelerine karşı direncini de ifade eder.

Hz. İbrâhim'in (a.s.) zorluklara karşı sabrı bunlarla sınırlı değildir. O, Allah'a davet yolunda kavmi ve babası tarafından birçok eziyete maruz kalmıştır. Babası, onu davasından vazgeçmezse taşıyarak öldürmekle tehdit etmiş, kavmi ise onu küçümseyip aşağılamıştır. Ancak o, sabırla yoluna devam etmiş ve davetini sürdürmüştür. Sonunda kavmi, onu ateşe atmaya karar vermiştir. Buna rağmen Hz. İbrâhim (a.s.) davasından vazgeçmemiş, işini O'na havale etmiştir. Nitekim İbn Abbas şöyle rivayet etmektedir: *حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ* "Allah bize yeter, O ne güzel vekildir." sözünü, Hz. İbrâhim (a.s.) ateşe atıldığı zaman söylemiştir.¹³

Kur'ân-ı Kerim, O'nun tevhid mücadelesinde uyguladığı davet metotlarına, gösterdiği sabır ve teslimiyete sıklıkla vurgu yapmıştır. Bu âyetlerden bazıları şunlardır:

وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أوثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"İbrâhim'i de (Resûl olarak gönderdik). Kavmine şöyle demişti: 'Allah'a kulluk edin ve O'na itaatsizlikten sakının. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız inançlar uyduruyorsunuz. Kuşkusuz Allah'ı bırakıp da tapduğunuz bu şeyler size rızık vermekten acizdirler. O zaman rızıkınızı Allah'ın katında arayın, O'na kul olun, O'na şükredin; sonunda O'na döneceksiniz."¹⁴

12 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Dârü'l-Hicr, ts.), 21/80-81.

13 Buhârî, "Tefsîru'l-Kur'ân", 3.

14 el-Ankebût, 29/16-17.

HZ. İBRÂHİM (A.S.), MEKKE VE KÂBE

Bu âyetler, Hz. İbrâhim'in (a.s.) tevhid yolunda karşılaştığı zorlukları, sabrını ve cesaretini ortaya koymaktadır. İnsanları akıl ve hikmet yoluyla Allah'a davet etmesi, düşmanlık ve tehditle karşılaşmasına rağmen şefkat ve nezaketle cevap vermesi, onun ahlâkının ve imanının derinliğini gösterir.

Kur'ân'da Hz. İbrâhim'in (a.s.) sıkça zikredilmesinin önemli sebeplerinden biri de hem müşriklerin hem de Ehl-i kitap'ın onu önder kabul etmesidir. Bu çerçevede Yahudiler Hz. İbrâhim'e (a.s.) mensup olduklarını iddia ederler, çünkü onun oğlu İshak'ın soyundan geldiklerini ileri sürerler. Hıristiyanlar da Hz. İbrâhim'in (a.s.) dininden olduklarını iddia ederek ona mensubiyet iddiasında bulunurlar. Araplar da Hz. İsmâil'in (a.s.) soyundan oldukları için kendilerini ona nispet ederler.

Ancak Kur'ân-ı Kerîm Hz. İbrâhim'in (a.s.) hanîf olduğunu özellikle vurgular. Hanîf kelimesi, Kur'ân'da özel bir anlam taşımakta ve hem tevhid inancını hem de şirkten uzak durmayı ifade etmektedir. Bu kavram, özellikle Hz. İbrâhim'in (a.s.) inancını vurgulamak amacıyla öne çıkmaktadır. Hz. İbrâhim'in (a.s.) imanının tevhid anlayışına dayandığı, onun ne bir Yahudi ne de bir Hıristiyan olduğu açıkça belirtilmiştir:

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

*"İbrâhim ne Yahudi ne Hıristiyan idi; bilâkis o, tek Allah'a inanıp boyun eğmiş birisiydi, müşriklerden de değildi."*¹⁵

Hz. İbrâhim (a.s.), hanîf olmayı oğullarına da tavsiye etti.¹⁶ Onlar da babalarının öğüdüne uydular. Ancak Yahudiler ve Hıristiyanlar daha sonra bu gerçeği çarpıtarak, onların Yahudi veya Hıristiyan olduğunu iddia ettiler. Yahudiler, insanlara "Yahudi olun ki doğru yolu bulasınız." derken yalan söylediler. Hıristiyanlar da "Hıristiyan olun ki hidâyete eresiniz." derken gerçeği saptırdılar:

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"Onlar, 'Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız!' dediler. Sen de şöyle de: 'Hayır! Biz, hanîf olan İbrâhim'in dinine uyarız. O, müşriklerden değildi.'" ¹⁷

Hanîf kavramı aynı zamanda Allah'a ihlâsla kulluk etmeyi ifade etmektedir. Bu bağlamda Beyyine sûresindeki;

وَمَا أَمْرًا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقِيَمَةِ

15 Âl-i İmrân, 3/67.

16 el-Bakara, 2/132.

17 el-Bakara, 2/135.

“Hâlbuki onlara Allah'a kulluk etmeleri, hanîfler olarak O'na yürekten inanıp boyun eğmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emredilmişti. Doğru din de işte budur.”¹⁸ âyetinde Ehl-i kitap'a ve genel olarak insanlığa, “Allah'a hanîfler olarak kulluk etmeleri” emredilmiş, böylece şirkten uzak saf bir tevhid inancının benimsenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yeri gelmişken ifade edelim ki Yahudiler, Hz. İbrâhim'in (a.s.) oğlu İshak'ın (a.s.) soyundan geldiklerini ileri sürerek üstünlük iddiasında bulunurlar. Ancak Kur'an'da iyi ile kötünün soy ve ırka göre belirlenmediğine dair bir uyarı vardır:

وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۖ وَمِن دُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ

“Ona ve İshak'a bereketler indirdik. Onların soyu içinde iyisi bulunduğu gibi açıkça zalim olanı/kendine kötülük eden de vardır.”¹⁹

Kur'an'ın bu haberi, Yahudilerin kendilerini Hz. İbrâhim (a.s.), İshak (a.s.) ve Yâkub'un (a.s.) soyundan geldikleri için “seçilmiş millet” olarak görme iddialarını kesin bir şekilde reddetmektedir. Başka bir ifadeyle, Allah'ın bir peygamberi yüceltmesi, onun soyundan gelenlere doğuştan özel bir statü ya da üstünlük bahşetmemektedir.

Yine Kur'an-ı Kerîm, Hz. İbrâhim'in (a.s.) soyundan gelen herkesin sâlih olmadığını, içlerinden bazılarının zalim olduğunu açıkça bildirmektedir:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۗ قَالَ وَمِن دُرِّيَّتِي ۗ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Vaktiyle Rabbi İbrâhim'i bazı sözlerle sınavıp da İbrâhim onları eksiksiz yerine getirince, 'Ben seni insanlara önder yapacağım.' buyurmuştu. İbrâhim, 'Soyumdan da...' deyince Rabbi, 'Vaadim zalimleri kapsamaz.' buyurdu.”²⁰

Buradan çıkarılan en önemli ders; ataların sâlih olması, çocuklarının da mutlaka iyi olmasını gerektirmez. Aynı şekilde, kötü bir atadan gelen bir neslin de mutlaka kötü olacağı söylenemez. İnsan soyuyla değil imanı, sâlih amelleriyle ve Allah'a olan bağlılığıyla değer kazanır. Bu durum Hz. Nûh'un (a.s.) oğlu, Hz. İbrâhim'in (a.s.) babası, Yahudi ve Hıristiyanlar örneğinde Kur'an'da açıkça ortaya konmuştur.

Hz. İbrâhim (a.s.), Allah'ın emri gereği eşi Hacer'i ve oğlu İsmâil'i (a.s.) Mekke'nin ıssız ve susuz vadisine bırakmış ve Rabbine dua etmiştir:

رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْعَدَةً مِنَ النَّاسِ تَهْجَىٰ إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ

18 el-Beyyine, 98/5.

19 es-Sâffât, 37/13.

20 el-Bakara, 2/124.

“Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılınsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsinler.”²¹

Bu âyette Hz. İbrâhim (a.s.), Mekke'nin insanlar tarafından ilgi gören bir yer hâline gelmesi için kalplerinin oraya yönelmesini ve rızıkla nimetlendirilmesini Allah'tan istemektedir. Ancak bu nimetlerin asıl amacı, insanların şükrederek Allah'a yönelmeleridir. Bu dua, Mekke'nin tevhid merkezine dönüşmesini ve bugün milyonlarca insanın buraya teveccüh etmesini anlamamıza vesile olurken; müminler için ibadetin, şükürün ve Allah'a bağlılığın önemini vurgulamaktadır.

2. MEKKE

Mekke;²² Kâbe'nin yer aldığı, hac ile umre ibadetlerinin yapıldığı kutsal bir şehirdir. Kur'an-ı Kerim'de “Mekke” isminin yansıra “Bekke” ismi de geçer. Bekke, Mekke'nin bir diğer telaffuz şekli olup kutsal şehrin özel isimlerinden biridir.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

“Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidâyet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir.”²³

Mekke, Kur'an-ı Kerim'de “Ümmülkurâ”²⁴ olarak anılmıştır:

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَتُنذِرَ يَوْمَ الْجُمُعِ لَا رَيْبَ فِيهِ

“İşte sana, Ümmülkurâ (Mekke) ve çevresindekileri uyarman ve hakkında asla şüphe bulunmayan toplanma gününün dehşetini haber vermen için böyle Arapça bir Kur'an indirdik.”²⁵

Ayrıca Mekke; gerek İslâm'dan önce gerekse İslâmî dönemde bir barış şehri olarak tanınması, her türlü kan dökmenin yasaklanması ve şehre gelen yabancıların mal ve can güvenliğini sağlamak için kabileler arasında anlaşmalar yapılması sebebiyle “el-Beledü'l-Emîn” olarak isimlendirilmiştir: *وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ* “Ve şu güvenli beldeye yemin olsun.”²⁶

Mekke'nin coğrafi olarak Arap Yarımadası'ndaki kuzey-güney ve doğu-batu ticaret yollarının kesişim noktasında bulunması bu şehri bölgesel bir ticaret merkezi yaparken,

21 İbrâhim, 14/37.

22 bk. Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mekke”, DİA, 28/555-563.

23 Âl-i İmrân, 3/96.

24 el-En'âm, 6/92.

25 eş-Şûrâ, 42/7.

26 et-Tîn, 95/3.

tarih boyunca tüccarlar için stratejik bir durak olmasının yanı sıra çöl şartlarında temiz bir su kaynağı olan zezem kuyusunu barındırması da Mekke'nin önemini artırmıştır.

Kâbe, şehrin hem fiziki hem de manevî merkezini oluşturmuş, Mekke'nin bir yerleşim bölgesi olarak ortaya çıkışında temel bir rol oynamıştır. Mekke'deki sosyal ve ekonomik hayatın temelleri, büyük ölçüde Kâbe'nin varlığıyla şekillenmiştir. İslâm öncesi dönemde dahi Kâbe, Arap kabileleri arasında dinî bir merkez olarak önemli bir işlev görmüştür. Hac ziyaretleri vesilesiyle farklı kabilelerin burada buluşması şehre ekonomik canlılık kazandırırken sosyal, dinî ve kültürel bir etkileşim alanı da oluşturmuştur.

Mekke'nin sahip olduğu bu özellikler, şehri yalnızca bölgesel bir merkez değil aynı zamanda diğer bölgelerin ilgisini çeken stratejik bir nokta hâline getirmiştir. Roma, Bizans, İran ve Habeş gibi dönemin güçlü imparatorlukları, Mekke'nin ekonomik ve manevî etkisini ele geçirme arzusu taşımışlardır. Bu devletler, ticaret yolları üzerindeki hâkimiyetlerini pekiştirmek ve şehrin dinî merkez olma konumundan yararlanmak amacıyla zaman zaman Mekke'yi kontrol altına almak için teşebbüslerde bulunmuşlardır.

Bunun örneklerinden biri Fil sûresinde de anlatılan, Ebrehe'nin Mekke'yi ele geçirme teşebbüsüdür. Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke üzerine yürüyen Habeş ordusu, Allah tarafından gönderilen kuşlar vasıtasıyla yok edilmiştir. Tarihî kaynaklarda bu olay "Fil Vakası" olarak bilinmektedir.

Fil Vakası'nda, Habeş ordusunun lideri Ebrehe, büyük bir askerî güçle Kâbe'yi yıkmak amacıyla yola çıkmış, ancak beklenmedik bir şekilde bu ordu ilâhî bir müdahaleyle mağlup edilmiştir. O dönemde Habeşistan'ın kontrolü altındaki Yemen'in genel valisi Ebrehe, her yıl Mekke'deki Kâbe'yi ziyaret eden Arap hacılarını kendi yönetim bölgesine çekmek amacıyla San'a'da büyük bir kilise inşa ettirmiştir. İnsanların dikkatini buraya yönleltmek için halkı San'a'ya davet etmiştir. Ancak bu çabalarının karşılık bulmaması üzerine, Kâbe'yi yıkmaya karar vermiştir.²⁷

Ebrehe, bu amaç doğrultusunda büyük bir ordu toplayarak Mekke'ye doğru ilerlemiş ve askerleri, Mekke halkına ait birçok deveyi, içinde Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) dedesi Abdülmuttalib'e ait iki yüz deveyle birlikte ele geçirmiştir. Abdülmuttalib, Ebrehe ile görüşerek develerinin iadesini talep etmiş, Ebrehe'nin Kâbe hakkındaki sorusuna ise, "Onu sahibinin koruyacağını" cevabını vermiştir.

Ertesi gün Ebrehe, ordusuna Kâbe'ye doğru hareket emri vermiştir. Ancak kaynaklarda anlatıldığına göre ordunun en önünde yer alan fil hareket etmeyi reddetmiş,

27 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü'n-nebeviyye* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1955), 1/41-62; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410/1990), 1/90-92.

askerler ise ilâhî bir müdahaleyle karşılaşmıştır. Sürü sürü gelen kuşlar, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırmış ve ordu, Kur'ân-ı Kerîm'in ifadesiyle “yenilip çiğnenmiş ekin” gibi yok olmuştur.²⁸

Fil sûresi, Ebrehe ve ordusunun nasıl helâk edildiğini şöyle anlatır:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ
بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ

“Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi? Onların planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı? Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.”²⁹

Fil sûresi, bu olaydan ibret alınması gerektiğini belirtir. Fîl sûresindeki ifadeler, Kur'ân'ın asıl maksadının yalnızca “Fîl Vakası” hakkında bilgi vermek olmadığını ortaya koymaktadır. Bu sûre, Mekke müşriklerine kendi tarihleri ve hafızalarında canlı bir şekilde yer eden bu olayın acı sonucunu hatırlatarak bir mesaj iletmektedir. Kur'ân, bu tarihî hadîseyi hatırlatırken müşriklerin İslâm davetini engelleyemeyeceklerini, Fîl Vakasında Kâbe'yi koruduğu gibi Allah Teâlâ'nın İslâm'ı ve Elçisi Hz. Muhammed'i (s.a.s.) de koruyacağını ifade etmektedir.

Şüphesiz Mekke'nin önemini ve kutsiyetini pekiştiren bir diğer önemli husus, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bu topraklarda dünyaya gelmiş ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra Kur'ân-ı Kerîm'in bu şehirde inmeye başlaması, Mekke'yi ilâhî vahyin merkezi hâline getirmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bu şehirde İslâm'ı tebliğe başlamış ve İslâm'ın ilk yıllarındaki olayların çoğu büyük ölçüde burada cereyan etmiştir.

3. KÂBE TARİHİ

Mekke şehrindeki Kâbe, Beytullah'tır; Allah'ın evidir. “el-Beytü'l-Harâm”, Kâbe'nin dokunulmaz ve kutsal olduğunu belirtirken, “el-Beytü'l-Atîk” eski ve sadece Allah'a ait ev anlamına gelerek, onun tarihteki köklü yerini ve hiçbir otoritenin ona sahip olamayacağını gösterir. “Beytü'l-Muharrem” ismi, bu mekânın saygı duyulması gereken bir yer olduğu gibi oraya girenlerin de dokunulmaz ve güvende olduklarını ifade eder. “el-Mescidü'l-Harâm” Kâbe'yi çevreleyen mescidin adıdır.

Tarihi çok eskilere dayanan Kâbe, farklı dönemlerde tekrar inşa edilmiştir. Kâbe'nin ilk kez ne zaman ve kim tarafından inşa edildiği konusu ihtilâfıdır. Kur'ân'daki âyetlerden Kâbe'nin Hz. İbrâhim'den (a.s.) önce de var olduğu, ancak zamanla yıkılarak yerinin

28 Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 9/6102-6105.

29 el-Fil, 105/1-5.

kaybolduğu ve Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından tekrar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Hz. İbrâhim'den (a.s.) önce Kâbe'yi kimin inşa ettiğine dair Kur'an'da açık bilgi bulunmamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Kâbe'nin temellerinin Hz. İbrâhim (a.s.) ve oğlu Hz. İsmâil (a.s.) tarafından atıldığı şu şekilde ifade edilir:

وَأَذِجَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ
وَأَذِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ
وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
وَأَذِ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de 'Tavafe edecekler için, kendini ibadete verecekler, rükû ve secde edecekler için evimi temiz tutun.' diye talimat verdik. İbrâhim, 'Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhîret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır!' diye dua etmişti. Allah buyurdu ki: 'İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!' İbrâhim İsmâil'le birlikte o evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: 'Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.'”³⁰

Kâbe, tarih boyunca birkaç kez yıkılmış ve çeşitli nedenlerle zarar gördüğü dönemlerde yeniden inşa edilmiştir. Hz. İbrâhim (a.s.) döneminde çatısız olarak inşa edilen Kâbe, sonraki dönemlerde duvarları yükseltilmiş ve üzerine çatı eklenmiştir.

Rivâyetlere göre câhiliye döneminde ve henüz Hz. Pegamber'e (s.a.s.) peygamberlik verilmeden önce Kureyşlilerin gerçekleştirdiği Kâbe inşaatında Hacerülesved taşının yerine konulması ile alakalı kabileler arasında tartışma çıkmıştır. Bu şerefi elinde bulundurmak isteyen kabileler arasında neredeyse muhtemel bir savaş çıkacakken, Hz. Peygamber'in hakemliği ile bu mesele çözüme kavuşmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), Hacerülesved'i yerine koymak isteyen kabilelerden birini seçmek yerine büyük bir örtünün üzerine taşı koymuş, her kabileden bir temsilciye örtünün bir ucundan tutturmuştur. Hacerülesved'in konulacağı yerin hizasına gelinceye kadar kabile temsilcileri örtüyü kaldırmış; Hz. Peygamber (s.a.s.), Hacerülesved'i örtünün içerisinden alıp kendi eliyle yerine yerleştirmiştir.³¹

30 el-Bakara, 2/125-127.

31 Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, el-Musannef, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982), 5/313; İbn Hişâm, Sîret,

Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) de bizzat katıldığı Kâbe inşası sırasında malzeme yetersizliği nedeniyle Hicr, Kâbe'nin dışında bırakılmıştır. Bu konuya dair Hz. Âişe'nin (r.anhâ), "Hicr, Beyt'ten midir?" şeklindeki sorusuna Peygamber Efendimiz, "*Evet, Hicr Beyt'tendir.*" diye cevap vermiştir. Müminlerin annesi, "Neden onu Beytullah'a dâhil etmediler?" diye sorduğunda, Hz. Peygamber (s.a.s.) şu cevabı verdi: "*Çünkü kavmin bunu gerçekleştirecek maddî imkânı bulamadı.*" Ardından, "Peki neden kapısı yüksek yapıldı?" diye sorduğunda ise şöyle buyurdu: "*Kavmin, istedikleri kişilerin oraya girmesine izin verip istemedikleri kişilerin girmesini engelleyebilmesi için böyle yaptılar.*" Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle ekledi: "*Ey Âişe, eğer kavmin câhiliye döneminden yeni çıkmış olmasaydı ve onların bunu hoş karşılamayacaklarından endişe etmeseydim, Hicr'i Kâbe'ye dâhil eder ve kapısını yer hizasında yapardım.*"³²

Hiz. Peygamber'den (s.a.s.) önce Kâbe, Kureyş kabilesinin himayesinde dinî ve sosyal bir merkez olarak kullanılmaktaydı. Zamanla, İbrâhimî geleneklerden sapmalar meydana gelmiş ve Mekke'de putperestlik yaygınlaşmıştır. Bu süreçte müşrikler, Kâbe ve çevresine çok sayıda put yerleştirmişlerdir. Bununla birlikte Allah'a yakınlaşmak amacıyla putlara kurban kesmek ve onlara dua etmek gibi uygulamalardan da vazgeçmemişlerdir. Müşrikler, bu yanlış inançlarına rağmen Kâbe'nin bakım ve onarımını üstlenmiş, bu onarımda kirli paranın kullanılmaması noktasında hassasiyet göstermişler, ayrıca hacılara ücretsiz su ve yemek dağıtarak onların ihtiyaçlarını karşılamaya özen göstermişlerdir.³³ Ancak Tevbe sûresindeki;

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

"Hacılara su verme ve Mescid-i Harâm'ın imar ve bakım işini (üstlenen kimseyi), Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimseyle bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında bir değildirler. Allah zalimler topluluğunu hidâyete erdirmez."³⁴ âyeti, müşriklerin Mescid-i Harâm'a hizmet etmeyi ve hacılara su sağlamayı büyük bir fazilet olarak görüp, iman ve Allah yolunda mücadeleyi küçümsemelerine karşı bir uyarı niteliğindedir. Âyette, söz konusu hizmetlerin iman ve cihad ile kıyaslanamayacağı vurgulanarak Allah katında asıl değerli olanın samimi bir iman ile Allah'ın rızası için mücadele etmek olduğu belirtilmektedir. Müşrikler Kâbe'nin bakımını üstlenerek kendilerini fazilet sahibi saymış, ancak Allah bu anlayışı reddederek inanç olmadan yapılan amellerin gerçek bir değer taşımadığını bildirmiştir.

2/19; İbn Sa'd, *Tabakât*, 1/146.

32 Buhârî, "Hac", 42.

33 İbn Mâce, "Diyât", 5.

34 et-Tevbe, 9/19.

Müslümanlar arasında özel ve kutsal bir konuma sahip olan Kâbe, câhiliye döneminde kendisine hizmet eden kabilelere birtakım ayrıcalıklar sağlamıştır. Bu kapsamda Kâbe'nin hizmetlerini yürüten Kureyş, gerek ticaret hayatında gerekse farklı ülkelere yaptıkları yolculuklarda önemli imtiyazlar elde etmiştir. Bu husus Kureyş sûresinde şöyle anlatılmaktadır:

لَا يَلَافُ قُرَيْشٌ إِيْلَافِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ آلَيْهِمْ مِنْ جُوعٍ وَأَمْنِهِمْ
مِنْ خَوْفٍ

“Kureyş’in güvenliğini, onların kış ve yaz yolculuklarında güvenliğini sağlamak için (Allah lutuflarında bulundu). Onlar da kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler.”³⁵

Kâbe'nin her bir köşesi farklı bir yönü işaret eder. Doğu yönünü belirten köşe “Rük-nülhacerilesved”, güneyi işaret eden köşe “Rük-nülyemâni”, batıyı gösteren köşe “Rük-nülgarbi”, kuzeyi gösteren köşe ise “Rük-nülürâki” olarak adlandırılır. Doğu köşesinde, gümüş bir muhafaza içinde tavafin başlangıç ve bitiş noktasını simgeleyen Hacerülesved taşı yer almaktadır. Kâbe ile Hatîm adı verilen yarım daire biçimindeki duvar arasındaki bölge “Hicr” olarak bilinirken, Hacerülesved taşı ile Kâbe'nin kapısı arasındaki alan ise “Mültezem” olarak adlandırılmaktadır.

4. KÂBE'NİN İSLÂM'DAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kâbe Allah'ın evi, müminlerin ortak mihrabıdır. O, tevhid inancının ve ibadetin merkezidir. Bütün Müslümanlar namazlarında oraya yönelir ve bütün dünyada yekpare bir vücut oluştururlar. Her yıl müminler, dünyanın dört bir yanından onun manevî atmosferine akın ederler. Yolculuklarının başlangıcından itibaren bütün meşguliyetlerini, kaygılarını bir kenara bırakırlar. Bu mübarek yolculuk, insanın Allah'a olan yolculuğunu müşahhas hâle getirir. Yolculukları boyunca hissettikleri ve gördükleri her şey kalplerinde ve ruhlarında yoğrulup şekillendikten sonra, hacılar Kâbe'ye ulaşırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe ile ilgili birçok âyet yer almakta ve bu âyetler Kâbe'nin önemi ve ibadet yeri olması hakkında bilgi vermektedir. Kâbe'yle ilgili bazı diğer âyetler şunlardır:

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ

“Gerçek şu ki insanlar için yapılmış olan ilk ev, âlemlere bir hidâyet ve bir bereket kaynağı olan Mekke'deki evdir.”³⁶

وَأَذِّنَا لِلْأَرَبِهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ.

35 Kureyş, 106/1-4.

36 Âl-i İmrân, 3/96.

“İbrâhim’i Beytullah’ın bulunduğu yere yerleştirdiğimizde de şöyle demiştik: ‘Bana hiçbir şeyi ortak koşma; tavaf edenler, kıyamda duranlar, rükûya ve secdeye varanlar için evimi tertemiz tut.’”³⁷

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

“Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.”³⁸

Bu kutsal mekânın değeri, içinde barındırdığı engin hikmetlerde saklıdır. Allah Beyt-i Harâm’ı insanların sığınacağı bir yer, güven ve huzur kaynağı, Rablerine ibadet etmek için bir araya geldikleri bir buluşma noktası kılmıştır. İnsanlar ona özlem duyar, kalpleri ona hasretle bağlanır. Tekrar tekrar ziyaret edilse bile ona karşı duyulan arzu asla tükenmez. Bu durum, Allah Teâlâ’nın Hz. İbrâhim’in (a.s.) şu duasına verdiği bir cevaptır: *“İnsanların gönüllerini onlara meylettir.”*³⁹ Bu dua, hem dinî hem de dünyevî yönleri kapsayan kuşatıcı bir duadır. Dinî açıdan insanların o beldeye yönelme arzusu, dünyevî açıdansa insanların o bölgeye ticaret amacıyla yönelmesidir.

Allah, Kâbe’yi bütün insanlık için bir sembol kılmıştır. Kur’ân’da bu ifade “kıyâm” olarak geçer. *“جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا لِلنَّاسِ”* “Allah Kâbe’yi, insanların maddî ve manevî hayatları için destek kıldı.”⁴⁰

Kâbe insanların dünya işlerinde ve dinlerinde bir dayanak ve hayatlarını ayakta tutan bir merkez olmuştur. Bu önem hac menâsiki ve ibadetler sayesinde ortaya çıkmaktadır. Bu ibadetler günahların bağışlanmasına ve ilâhî lutf ve kerametlere vesile kılınmıştır. Tavaf, sa’y, Arafat’ta vakfe, Hacerülesved’i selamlama gibi hac menâsiki, aynı zamanda manevî arınma ve yükselişin kapılarını açan önemli vesilelerdir.

a. Kâbe’nin Tevhid Merkezi Olmasının Yansımaları

Kâbe yalnızca bir coğrafi mekân değil aynı zamanda tevhidin merkezidir. Kâbe’nin tevhid merkezi olmasının birçok derin anlamı vardır. O, birliğin ve tek bir inanca yönelmenin simgesidir. Müslümanlar, dünyanın dört bir yanından ibadetlerini yerine getirmek için toplanır ve tek bir kıbleye yönelerek kalplerini aynı noktada birleştirirler.

Kâbe Müslümanlara vahdette tek olduklarını hatırlatır. Bu çerçevede Müslümanlar ümmet bilincini gerçekleştirmek için çaba göstermezlerse ayrılığa düşer, birlikteliklerini kaybederler; güçler zayıflar. Allah Teâlâ bu durumu Kur’ân’da şöyle bildirmiştir: *“وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ”* “Allah’a ve Resûlüne

37 el-Hac, 22/26.

38 el-Hac, 22/29.

39 İbrâhim, 14/37.

40 el-Mâide, 5/97.

itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra zayıf düşersiniz, gücünüz gider. Sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir.”⁴¹

Kâbe'nin önemi sadece bir ibadet yönü belirlemekle sınırlı değildir. O, aynı zamanda insanlar arasında eşitlik ve kardeşlik duygularını pekiştiren güçlü bir semboldür. Kâbe, Müslümanlara Allah katında üstünlüğün yalnızca takvâ ile ölçüldüğünü hatırlatır. Irk, renk, dil, mal, mülk ya da makam gibi dünyevî farklar, Kâbe'nin çevresinde erir gider. Bu da İslâm'ın evrensel kardeşlik ve eşitlik mesajını canlı tutar.

Hac ve umre ibadetlerinde Müslümanlar niyet ederek ihrama girerler. Erkekler için bu, iki basit beyaz bez parçasından oluşan bir giysi iken kadınlar sade ve gösterişsiz kıyafetler giyer. Bu durumda zengin, fakir, makam sahibi, ünlü ya da sıradan biri olmanın hiçbir önemi yoktur. Herkes aynı sade kıyafetle, aynı niyetle ve aynı ibadetle Allah'ın huzurunda bulunur. Tavaf esnasında herkes aynı ibadet hareketlerini yapar. Hiç kimse üstün bir konumda değildir.

Tevhidin getirdiği eşitlik anlayışına en güzel örneklerden biri Bilâl-i Habeşî'dir. Bir zamanlar köle olarak aşağılanan Hz. Bilâl (r.a.), İslam ile şereflendikten sonra toplumsal statü açısından diğer müminlerle eşit muameleye tâbi olmuş, hatta takvâsı ve liyakatıyla Kâbe'nin üzerine çıkarak ezan okumuştur.⁴² Aynı şekilde, İranlı bir köle iken İslâm'la şereflenen Selmân-ı Fârisî (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından “*Ehl-i Beyt'tendir.*” diye övülmüştür.⁴³ Yine Ebû Zer el-Gifârî (r.a.) bir gün Bilâl-i Habeşî'ye (r.a.) kızarak ona “*Ey siyah kadının oğlu!*” dediğinde Resûlullah ona, “*Sen hâlâ içinde câhiliye kalıntısı taşıyorsun.*”⁴⁴ diyerek ayrımcılığı kesin bir şekilde reddetmiştir.

İslâm'ın bu evrensel mesajı Vedâ hutbesinde de açıkça ifade edilmiş, Resûlullah (s.a.s.): “*Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarıdır. Âdem ise topraktır. Arap'ın Arap olmaya, Arap olmayanın Arap'a; beyazın siyaha, siyahın beyaza takvâdan başka bir üstünlüğü yoktur.*”⁴⁵ buyurarak üstünlüğün yalnızca takvâyâ dayandığını vurgulamıştır.

41 el-Enfâl, 8/46.

42 Ebû Dâvûd, “Salât”, 28; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Musannef*, thk. Saîd el-Lahâm (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 7/405.

43 Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemül-kebir*, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Silefî (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994), 6/221.

44 Buhârî, “İmân”, 22.

45 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü İbni'l-Cevzi, 2016), 5/411.

b. Kâbe'de Yapılan İbadetlerin Anlam ve Önemleri

Mescid-i Harâm, Müslümanların en kutsal mescidi olarak kabul edilir. Orada kılınan bir namaz, başka herhangi bir mescidte kılınan yüz bin namazın sevabına denktir. Zira Efendimiz (s.a.s.) buyurmuştur ki:

“Mescid-i Harâm'da kılınan bir namaz ise başka herhangi bir yerde kılınan yüz bin namazdan daha faziletlidir.”⁴⁶

Ayrıca Mescid-i Harâm, kendisine yolculuk yapılması teşvik edilen üç mescidten ilkidir. Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

“Yolculuk ancak şu üç mescide yapılır: Mescid-i Harâm, benim şu mescidim (Mescid-i Nebevî) ve Mescid-i Aksâ.”⁴⁷

Müslümanların kiblesi olan Mescid-i Harâm, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) miras bıraktığı Mescid-i Nebevî ve ümmetin ortak davası olan Mescid-i Aksâ, sadece ibadet mekânları değil aynı zamanda İslâm'ın manevî, tarihî kimliğinin sembolleridir. Bu üç mescidin korunması, onlara sahip çıkılması ve faziletlerinin bilinmesi, Müslümanların iman ve ümmet bilincinin bir göstergesidir. Buraların kıymetini idrak etmek, İslâm'ın ruhunu anlamak demektir. Müslümanlar, bu kutsal mekânları koruma sorumluluğunu sadece bir görev olarak değil bir iman borcu olarak görmeli, gerektiğinde özgürlüğü ve saygınlığı için mücadele etmeyi bir dava bilinciyle sahiplenmelidir.

Kâbe'de yapılan ibadetler, Müslümanların Allah'a bağlılığını ve kulluğunu simgeleyen önemli ibadetlerdir. Her ibadet, insanın manevî yolculuğunda bir aşamayı temsil eder ve bireyi Allah'a daha yakınlaştırır. Bu ibadetlerin başında gelen tavaf sadece Kâbe'nin etrafında dönmek değildir. Tavaf Allah'a en yakın olunan zamanlardan biridir. Namaz Allah'ın huzuruna çıkmaktır. Ancak Kâbe'de kılınan namaz diğer mekânlarda kılınandan fazilet açısından çok daha ileridir.

Tavaf en faziletli ibadetlerden, Allah'a yaklaşma vesilelerinden biridir. Bu ibadet, Allah'u Teâlâ'dan bir emirdir: *وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ* “O kadim evi (Kâbe) tavaf etsinler.”⁴⁸

Haccâc b. Ebî Rukayye şöyle anlatır: “Kâbe'yi tavaf ediyordum ki İbn Ömer ile karşılaştım. Bana şöyle dedi: ‘Ey Ebû Rukayye'nin oğlu! Tavafı bol bol yapın. Çünkü ben Allah Resûlü'nün şöyle buyurduğunu işittim: مَنْ طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ حَتَّى تُوجِعَهُ قَدَمَاهُ؛ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُرِيحَهُمَا فِي الْجَنَّةِ

46 İbn Mâce, “İkâmetü's-salavât”, 195.

47 Buhâri, “Fezâilü's-salât”, 6.

48 el-Hac, 22/29.

“Bu Beyt’i (Kâbe’yi) tavaf edip de ayakları yoruluncaya kadar yürüyen bir kimse için, Allah Teâlâ’nın o ayakları cennette dinlendirmesi hak olur.”⁴⁹

Kâbe’yi tavaf eden kişinin dereceleri yükselir, günahları bağışlanır ve attığı her adım karşılığında sevaplar artırılır. Nitekim Abdullah b. Ömer (r.a.) şöyle rivayet etmiştir: “Resûlullah’ı şöyle buyururken işittim: **إِلَّا** وَمَنْ يَقَعْ لَهُ أُخْرَى؛ **إِلَّا** مَنْ طَافَ بِالْبَيْتِ لَمْ يَرْفَعْ قَدَمًا، وَلَمْ يَقَعْ لَهُ أُخْرَى؛ **إِلَّا** كَيْفَ تَكُونُ حَسَنَةً، وَحَظَّتْ عَنْهُ حَظِيئَةٌ، وَرَفَعَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةً” Kim Beytullah’ı tavaf ederse, ayağını kaldırıp bir adım attığında ve diğerini yere koyduğunda, o adım sebebiyle kendisine bir sevap yazılır, bir günahı silinir ve derecesi yükseltilir.”⁵⁰

Yine Abdullah b. Ömer’den (r.a.) rivayet edilmiştir: “Hz. Peygamber’i şöyle buyururken işittim: **مَنْ طَافَ أَسْبُوعًا يُحْصِيهِ، وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ؛ كَانَ لَهُ كَعْدِلِ رَقَبَةٍ**” Kim tam bir tavaf (yedî şavt) yapar, sayarak tamamlar ve ardından iki rekât namaz kılsa, bu onun için bir köle azat etmiş gibi olur.”⁵¹

Müminlerin annesi Hz. Âişe’den (r.anhâ) rivayet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur:

إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ، وَبِالصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَرَمَى الْجِمَارِ؛ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

“Kâbe’nin etrafında yapılan tavaf, Safâ ile Merve arasında sa’y ve cemrelere taş atma ibadetleri, sadece Allah’ı anmak için meşru kılınmıştır.”⁵²

Abdullah b. Ömer’in (r.a.) rivayetine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) bir gün Hacerü-lesved’i mübarek dudaklarıyla öperek uzun süre gözyaşı dökmüştü. Ardından arkasını döndüğünde Hz. Ömer’in (r.a.) de ağladığını gördü ve ona şöyle buyurdu: **هَاهُنَا تُسْكَبُ** **الْعَبْرَاتُ** “Ey Ömer! İşte burası gözyaşlarının döküleceği yerdir.”⁵³

Tavafın ardından Makâm-ı İbrâhim’de kılınan iki rekât namaz da çok önemlidir. Hz. Ömer’in (r.a.), “Ya Resûlallah! Keşke Makâm-ı İbrâhim’i namazgâh edinsen de (orada) namaz kılsak.” şeklindeki talebi üzerine, **وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلِّينَ** “Siz de İbrâhim’in makamından kendinize bir namaz yeri edininiz!”⁵⁴ âyeti indirilmiştir. Bu ilâhî emir doğrultusunda, tavaf ibadetini tamamlayan Müslümanların Makâm-ı İbrâhim’in yakınında iki rekât namaz kılmaları sünnettir.

49 Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak ibnû’l-Abbas, *Ahbâru Mekke fi kadîmi’d-dehr ve hadîsîh* (Beirut: Dâru Hıdır, 1414), 1/195.

50 İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbüri, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Beirut: el-Mektebü’l-İslâmî, ts.), 3/351.

51 et-Taberânî, *el-Mucemül-kebir*, 20/360.

52 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 50.

53 İbn Mâce, “Menâsik”, 27.

54 el-Bakara, 2/125.

Kâbe'de ibadet, Hz. Hacer'in Safâ ile Merve tepeleri arasında sa'y ibadetiyle devam eder. Hz. Hacer'in tevekkülü ve sabrı, Allah'ın rahmetine olan güveni temsil eder. Sa'y sırasında, insanın zorluklar karşısında nasıl Allah'a yönelmesi gerektiği hatırlanır.

Bu anlamlarla dolu ibadetlerin her biri, Müslümanların hem bireysel hem de toplumsal kimliklerini şekillendiren, onları Allah'a daha yakınlaştıran manevî bir yolculuktur. Kâbe'de yapılan her hareket, aslında insanın Allah'a doğru attığı bir adımdır. Böylece, Kâbe yalnızca bir bina olmaktan öte insanın ruhunu arındırdığı, tevhid bilincini tazelediği bir ibadet merkezi olarak kalplerde yaşamaya devam eder.

c. Kâbe'nin "Beytullah" Oluşunun Anlamı ve Önemi

İslâm'da Kâbe'ye "Beytullah" yani "Allah'ın evi" denilmesi, onun Allah'a ait kutsal bir ibadet mekânı olduğunu ifade eder. Zira Allah mekândan münezzehtir. Beytullah ifadesi, Müslüman kullarının oraya yönelerek ibadet etmeleri ve O'na yakınlaşmaları içindir. Bu tâbir Allah'ın misafirlerini ağırlaması anlamında mecazi bir anlatımdır. Bu yüzden hac ve umreye giden müminler, "Allah'ın misafirleri" olarak kabul edilir. Nitekim Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: *الْحُجَّاجُ وَالْعُمَرَاءُ وَفَدَّ اللَّهُ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَعْفَرُوا عَفَرَ لَهُمْ* "Hac ve umre yapanlar, Allah'ın misafirleridir. Eğer O'na dua ederlerse dualarını kabul eder. O'ndan mağfiret dilerlerse, O da onları bağışlar."⁵⁵

Kâbe Allah'ın evi olduğu için onun bulunduğu bölge "harem" ilân edilmiştir. Kâbe'nin varlığı, Mekke'yi savaşımlardan ve çatışmalardan koruyan önemli bir unsurdur.

Mekke'nin "harem bölge" yani dokunulmaz ve kutsal bir alan olarak kabul edilmesi, İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre bizzat Allah tarafından takdir edilmiştir. Bu görüş, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı âyetlere dayandırılmaktadır. Nitekim Kur'an'daki;

أَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُجَبَىٰ إِلَيْهِ تَمْرَاتٌ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِن لَدُنَّا "Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere yerleştirmedik mi?"⁵⁶

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَحَفَّطُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ "Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken bizim -Mekke'yi- güvenli, dokunulmaz bir yer yaptığımızı görmediler mi?"⁵⁷ âyet-i kerîmeler, Mekke'yi dokunulmaz ve güvenli bir bölge olarak nitelendirmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) de Mekke'nin harem bir bölge olduğunu ve bu durumun Allah tarafından takdir edildiğini çeşitli hadislerinde ifade etmiştir:

55 İbn Mâce, "Menâsik", 5.

56 el-Kasas, 28/57.

57 el-Ankebût, 29/67.

إِنَّ مَكَّةَ حَرَّمَهَا اللَّهُ، وَلَمْ يُحَرِّمْهَا النَّاسُ، فَلَا يَحِلُّ لِأَمْرِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَسْفِكَ بِهَا دَمًا، وَلَا يَعْضِدَ بِهَا شَجَرَةً

“Mekke’yi Allah haram (saygın/dokunulmaz) kıldı, insanlar haram kılmadı. Allah’a ve âhiret gününe iman eden kimse için orada kan dökmek ve ağaç kesmek helâl olmaz...”⁵⁸

d. Kâbe'nin Kible Oluşunun Önemi ve Ümmet İçin Anlamı

Kâbe, yeryüzünde inşa edilen ilk ibadet yeri olmasının yanı sıra, İslâm ümmetini birleştirmesi, namazda kible olarak belirlenmesi ve hac ibadetinin merkezi olmasıyla da büyük bir manevî ve sembolik değere sahiptir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Mekke'de bulunduğu dönemde namazlarını Kâbe'ye, Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya veya her ikisini aynı anda önüne alacak şekilde kıldığına dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Ancak Medine'ye hicret ettikten sonra yaklaşık on altı veya on yedi ay boyunca Kudüs'e yönelerek namaz kıldığı bilinmektedir. Daha sonra;

“Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin”⁵⁹ âyetiyle birlikte nihaî kible Kâbe olmuştur.

İslâm tarihinde kiblenin tahvili olayında Allah; Müslümanları, Yahudileri ve müşrikleri itaat ve samimiyet açısından imtihan etmiştir. Müslümanların namazlarında Mescid-i Aksâ'ya yönelmeleri, şu âyette işaret edilen bir hikmete dayanmaktadır:

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ط

“Biz bu yöneldiğin kibleyi özellikle Resûl'e uyanlarla sırt çevirenleri açıkça ayırt edelim diye belirledik.”⁶⁰

Kıblenin değiştirilmesi, Müslüman topluluğunun saflarını netleştiren ve içlerindeki samimiyetsiz kişileri açığa çıkaran bir dönüm noktası olmuştur. Tıpkı isrâ ve miraç hadîsesi, Uhud Gazvesi ve Hudeybiye Antlaşması gibi bu değişiklik de gerçek Müslümanları ortaya çıkarma sürecinin önemli bir parçası olmuştur.

Kible, İslâm'da hem bireysel ibadetin hem de toplumsal aidiyetin önemli bir sembolüdür. Hz. Peygamber'in hadîsleri, kiblenin manevî ve maddî yönlerini vurgulayarak onun Müslüman kimliği açısından taşıdığı derin anlamı ortaya koyar.

58 Buhârî, “İlim”, 37.

59 el-Bakara, 2/150.

60 el-Bakara, 2/143.

Hiz. Peygamber'in, *إِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ فَإِنَّمَا يَسْتَقْبِلُ رَبَّهُ* "Sizden biri kibleye yöneldiği zaman Allah'a yönelmiş olur."⁶¹ hadîsi, kiblenin yalnızca fiziksel bir yön değil aynı zamanda manevî bir sembol olduğunu göstermektedir. Namaz kılan bir Müslüman, bedenini kibleye çevirirken aslında kalben ve ruhen de Allah'a yönelmiş olur. Bu durum, kiblenin ibadetlerde birlik ve beraberliği sağladığını, Müslümanların ortak yönelme noktası olduğunu ve Allah'a teslimiyetin bir göstergesi hâline geldiğini ortaya koymaktadır. Başka bir hadîste ise;

مَنْ صَلَّى صَلَاتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا، وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ، فَلَا تُخْفَرُوا اللَّهَ فِي ذِمَّتِهِ

"Kim bizim namazımızı kılar, kiblemize yönelir, kestığımız hayvanın etini yerse o Allah'ın ve Resûlü'nün güvencesi altındadır. Allah'ın verdiği bu güvenceyi bozmayın."⁶² buyrulurak kiblenin İslâm toplumuna aidiyetin bir göstergesi olduğu vurgulanmaktadır. Bu hadîs, Müslümanları diğer din mensuplarından ayıran bazı temel davranışları belirlemede, kiblenin ümmete mensubiyetin işareti olduğunu göstermektedir.

Yeri gelmişken ifade edelim ki "ehl-i kible" kavramı, İslâm literatüründe farklı kelâm ekolleri tarafından kullanılan bir terimdir. Bu ifade, Kâbe'ye yönelerek namaz kılmanın farz olduğuna inanan veya bunu fiilen uygulayan tüm Müslüman grupları kapsar. Bu şu demektir: Bu kişiler tekfir edilemez. Ehl-i kible kavramı Müslümanları tekfir etmenin önüne geçmek için kullanılan bir ifadedir. Ümmetin vahdeti açısından önemli bir kavramdır. Farklı mezheplere mensup Müslümanları ortak bir kimlik altında toplar. Özetle, Kâbe'ye yönelmek Müslüman olmanın bir nişânesi olarak kabul edilmiş, İslâm toplumunu birleştirici bir çatı görevi görmüştür.

İslâm inancına göre Allah, zaman ve mekândan bağımsızdır. Yani Allah herhangi bir yönde veya belirli bir mekânda bulunmaz. Ancak insan, maddî bir varlık olduğu için ibadetlerinde belirli bir yön tasavvuruna ve fiziksel disipline ihtiyaç duyar. İbadetlerde belli bir yöne yönelmek, bireyin disiplinini ve dikkatini artırır. Rastgele bir yöne dönmek yerine belirlenmiş bir yöne yönelmek, ibadetin ciddiyetini ve düzenini sağlar. Bu yüzden namaz gibi ibadetlerde belirli bir yöne dönmek emredilmiş ve bu yön Kâbe olarak belirlenmiştir.

İslâm'da kiblenin belirlenmesi sadece bireysel manevî gelişim açısından değil, aynı zamanda Müslüman toplumun birlik ve beraberliği açısından da önemlidir. Dünyanın neresinde olursa olsun tüm Müslümanlar aynı kibleye yönelerek ibadet ederler. Bu da onları aynı manevî merkez etrafında toplayan birleştirici bir unsur olur. Böylece kible, tevhid inancının toplumsal bir yansıması olarak ümmetin dayanışmasını da pekiştirir.

61 Ebû Dâvûd, "Salât", 22.

62 Buhâri, "Salât", 28.

MEKKE: HAC VE UMRE MEKÂN LARI VE ZİYARET YERLERİ

Esmâ ERTEN*

GİRİŞ

Hac, imkânı olan Müslümanların belirli bir zaman içerisinde Kâbe, Arafat, Müzdelife ve Mina'da belli dinî görevleri, usulüne uygun olarak yerine getirmeleri suretiyle yapılan ibadettir.

Müslümanlar hem hac ve umre ibadetlerini yapmak hem de İslâm'ın ortaya çıktığı ve yayıldığı bu mukaddes mekânları ziyaret etmek amacıyla, her yıl dünyanın dört bir yanından büyük bir coşkuyla yola çıkmaktadırlar. Bu çok yönlü ibadetin ifasında mekân unsuru büyük önem arz etmektedir.

Mukaddes mekânlar, mânevî âlem ile dünyevî âlemin birleştiği, müminin kalben Allah'a yakınlık hissettiği bereketli yerlerdir. Kutsal topraklar; Allah'ın rızasını kazanmak, O'na yakınlaşmak, maddî ve mânevî arınma, ahlâkî olgunluk ve manevî bir haz elde etmek için ziyaret edilir. Bu bağlamda İslâm'ın doğduğu, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) dünyaya teşrif ettiği, hac ve umre ibadetlerinin yerine getirildiği bu topraklar aynı zamanda Hz. Âdem (a.s.), Hz. İbrâhim (a.s.), Hz. İsmâil (a.s.) ve Peygamberimiz (s.a.s.) dönemlerinde yaşanan önemli olayların hatıralarını ve sembollerini taşır. Bugün bu mekânları ziyaret eden müminler, beden en orada bulunsalar da gönül ve zihin dünyalarıyla o kutlu zamanlara yolculuk eder, o ilâhî atmosferi hissederek mânen yenilenirler.

Ziyaretler tefekkür etme, araştırma ve düşünme imkânı vermektedir. Bu yönüyle, kutsal topraklara ve Beytullah'a doğru atılan her bir adım insanın kendisiyle yüzleştiği ve iç huzuru aradığı bir tefekkür vesilesine dönüşmektedir. Şuurlu bir şekilde yapılan ibadet ve ziyaretler çoğunlukla dinî ve sosyal yaşantıda farkındalıklar, ahlâk ve manevîyatta olumlu yönde değişimler meydana getirmektedir.

---

* Diyanet İşleri Uzmanı

Kutsal topraklara yapılan ziyaretler, imanın güçlenmesi için bir vesile de olmaktadır. İnsan yapısı gereği gözüyle gördüğüne, dokunarak hissettiğine daha çok bağlanmaktadır. İnanıtlarında mutmain olan insan, hayatın anlam ve amacını daha iyi kavramaktadır.

Ziyaretler vesilesiyle geçmişten ders ve ibret alınmakta; bilgi, görgü alışverişi ile insanlık ilerlemekte ve kültürel olarak etkileşimde bulunmaktadır. Allah Teâlâ, sadece hac ve umre ile değil diğer ziyaret ve seyahatlerle de bizden öncekilerin yaşantılarını müşahede etmemizi ve üzerinde düşünmemizi emretmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de, "(Resûlüm!) De ki: 'Yeryüzünde gezip dolaşın ve Allah'ın ilk yaratılışı nasıl başlatıp devam ettirdiğini görün. Allah, daha sonra ikinci hayatı da işte böyle gerçekleştirecektir; Allah her şeye kâdirdir.'"² buyrulurak insanlar gezip görmeye, tefekkür etmeye davet edilmektedir.

Kutsal topraklarda hem ibadet etmek hem de buralarda bulunan mukaddes mekânları ziyaret etmek mümkün olmaktadır. Mekke-i Mükerrerme'de hac ve umrenin yapıldığı ibadet mekânlarının yanında eski ve yeni birçok ziyaret yeri bulunmaktadır. Bu mâna-da, kendilerini hâdimü'l-Harâmeyn olarak niteleyen ecdadımız da kutsal toprakların ihya ve inşası için gayret göstermişler ve bu topraklarda çokça eser bırakmışlardır. Bu çalışmada, Mekke-i Mükerrerme'nin hac ve umre menâsiki için önem arz eden, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatında yer tutan kadîm mekânlarına ve başlıca ziyaret yerlerine yer verilecektir.

1. MEKKE-İ MÜKERREME

Mekke-i Mükerrerme, Kâbe'yi ve hac ibadetinin yapıldığı diğer mekânları bağrında barındıran, ilk vahye şahitlik eden, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğduğu, büyüdüğü mukaddes bir şehirdir. Mekke, Suudi Arabistan'ın batı kısmında yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de Mekke-i Mükerrerme için "Mekke"³ isminin yanında, Kâbe'nin orada bulunması ve kutsal bir belde sayılması sebebiyle "şehirlerin annesi" anlamına gelen "Ümmü'l-Kurâ"⁴ ismi de kullanılmıştır. Telaffuz yakınlığı sebebiyle Mekke yerine, "mim" harfinin "be" ye dönüştürülerek kullanımından geldiği düşünülen⁵ "Bekke"⁶ ve "şehir/köy" anlamında "Karye"⁷ de kullanılmıştır. Ayrıca "şehir, memleket" anlamındaki "el-Beled"⁸; "güvenli belde" anlamında "el-Beledü'l-Emin"⁹ kase edilerek Mekke için kullanılan isimlerdendir.

2 el-Ankebût, 29/20.

3 el-Fetih, 48/24.

4 el-En'âm, 6/92; eş-Şûrâ, 42/7.

5 Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak ibnü'l-Abbas, *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve hadîsîh* (Beyrut: Dâru Hıdır, 1414), 2/282.

6 Âl-i İmrân, 3/96.

7 en-Nahl, 16/112.

8 el-Beled, 90/1.

9 et-Tîn, 95/3.

Mekke-i Mükərreme Hz. İbrâhim'in (a.s.) duasıyla kurulmuş, bereketlenmiş ve harem kılınmıştır. Hz. İbrâhim (a.s.), eşi ve oğlu Hz. İsmâil'i (a.s.) Allah'ın emri ile Mekke'ye götürmüş ve onları *"Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki Rabbim, namazı kılsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsiner."*¹⁰ duasıyla Kâbe'nin yakınlarına bırakmıştır.

Hz. İbrâhim (a.s.), eşi ve evladını emanet ettiği Mekke'yi emin ve güvenli kılması için Allah'a, *"Rabbim! Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah'a ve âhret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır."*¹¹ ve *"Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve çocuklarımı putlara tapmaktan uzak tut!"*¹² diyerek dua etmiştir. Allah Teâlâ, *"Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükərreme'ye) yerleştirmedik mi?"*¹³ buyurarak Hz. İbrâhim'in (a.s.) bu duasına icabet etmiştir.

Mekke, Allah tarafından güvenlik içerisinde olunan emîn bir belde olarak tayin edilmiş¹⁴ özellikle Kâbe'nin bulunması sebebiyle çevredeki topluluklar tarafından her dönemde saygı ve hürmet görmüştür. İslâm'dan önce Arap yarımadasında karışıklıklar, yağma ve baskınlar sebebiyle genel olarak can ve mal emniyeti bulunmamaktadır. Ancak Mekke, Allah'ın bir lütfü olarak tecavüzden korunmuş ve Mekkeliler diğer yerlere göre daha güvenli bir hayat sürmüşlerdir. Kur'an-ı Kerim'de, Mekkelilere karşılaştıkları tehlikeler karşısında Allah'a sığınıp, tehlike geçtikten sonra Allah'a karşı yaptıkları nankörlükleri şöyle hatırlatılmaktadır: *"Görmezler mi ki çevrelerindeki insanlar durmadan yerinden koparılıp götürülürken biz (Mekke'yi) güvenli, dokunulmaz belde yapmışızdır! Hâlâ asılsız şeylere inanıp Allah'ın nimetine karşı nankörlük mü edecekler?"*¹⁵ Yine Kur'an-ı Kerim'de câhiliye döneminde Kâbe'nin himayesi ve hizmetlerini üstlenmeleri sebebiyle Mekkelilere sağlanan ticaret hayatlarındaki kolaylıklardan, güvenlik, maddî refah vb. imkânlardan bahsetmekte ve Mekkeliler bu emniyeti onlara sağlayan Kâbe'nin Rabbine kulluğa davet edilmektedirler.¹⁶

Mekke, güvenli ve dokunulmazdır. Çünkü Mekke-i Mükərreme ve çevresi, Allah tarafından harem kılınmıştır.¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.s.), fetih günü hitabında Allah'ın bu beldeyi yerleri ve göğü yarattığı gün haram kıldığını ve kıyamete kadar da haram

10 İbrâhim, 14/37.

11 el-Bakara, 2/126.

12 İbrâhim, 14/35.

13 el-Kasas, 28/57.

14 et-Tin, 95/3.

15 el-Ankebût, 29/67.

16 Kureyş, 106/1-4.

17 el-Kasas, 28/57; el-Ankebût, 29/67; en-Neml, 27/91.

kalacağını belirtmiştir.¹⁸ Harem, “yasak bölge, mukaddes, korunan yer/şey, dokunulmazlığı olan şeyler”¹⁹ anlamına gelmektedir. Mekke'nin harem sınırları ilk defa Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından Hz. Cebrâil'den öğrenmek suretiyle belirlenmiş ve işaretlenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) fetihten sonra bu işaretleri (alem/ensâbü'l-harem) yenilemiştir.²⁰ Mekke'nin bu sınırları Medine tarafında Ten'im, Tâif tarafında Ci'râne, Cidde tarafında Aşâir, Yemen tarafında Edâtü Libn, Irak tarafında Seniyyetü'l-Cebel ve Arafat tarafında Batn-ı Nemire'dir.²¹

Kur'an-ı Kerim'de haremlik vasıflarına vurgu yapılarak Kâbe “Beyt-i Harâm”,²² Kâbe'nin çevresi “Mescid-i Harâm”²³ olarak ifade edilmiş ve Mekke-i Mükerrerme de “harem bölgesi/dokunulmaz güvenli bölge” adını almıştır. Haremin saygı gerektiren kendisine mahsus özel hükümleri ve bu hükümlerin getirdiği bazı yasaklar vardır. Öncelikle hac ve umre için bu bölgeye gelenlerin mîkât sınırlarında ihrama girmesi gerekmektedir. Kâbe'ye sığınan emniyettedir, dokunulmazdır.²⁴ Ayrıca Mekke-i Mükerrerme'de ihramlı veya ihramsız herkese, -zararlılar hariç- kara av hayvanlarına, kendiliğinden yetişen bitki ve ağaçlara zarar vermek, zulmetmek, düşman saldırmadıkça savaşmak yasaklanmıştır.²⁵ Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Mekke'yi harem yapan insanlar değil, Yüce Allah'tır. Allah'a ve âhîret gününe iman eden kimse için Mekke'de kan dökmek, ağacını kesmek helâl olmaz.”²⁶ diyerek haremde dikkat edilecek hususları vurgulamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke-i Mükerrerme'de doğmuştur. Hicret etmek zorunda kaldığı zaman doğduğu ve çok sevdiği şehre, Mekke'ye yönelip, “*Vallahi, biliyorum ki sen Allah'ın yarattığı yerlerin en hayırlısı ve Yüce Allah'a da bana da en sevgilisi olanısın. Senin halkın beni senden zorla çıkarmamış olsalardı, senden ayrılmazdım.*”²⁷ diyerek üzüntü ile veda etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir gün zaferle tekrar Mekke'ye döneceğinin bir işareti

18 Buhârî, “Sayd”, 10; Müslim, “Hac”, 445-446.

19 İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükerrer b. Ali, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 12/120.

20 Ezrakî, Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdullah, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-âsâr* (Beyrut: Dârü'l-Endelüs, ts.), 2/127.

21 Özel, Ahmet, “Alem”, *DİA*, 2/356-357.

22 el-Mâide, 5/2, 97.

23 el-Bakara, 2/149, 191, 196; el-Mâide, 5/2; el-Enfâl, 8/34; et-Tevbe, 9/7, 19.

24 Âl-i İmrân, 3/96-97.

25 el-Mâide, 5/1-2; Buhârî, “Meğâzi”, 51, 59; Ayrıca bk. Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâiu's-sanâi' fi Tertîbi's-şerâi'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986), 3/259, 260; Mâverdî, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Ahkâmü's-sultânîyye* (Kahire: Dârü'l-Hadis), 149.

26 Buhârî, “İlim”, 38.

27 İbn Mâce, “Menâsik”, 103.

olarak, “Kur’ân’ı sana indiren Allah, elbette seni dönülecek yere tekrar gönderecektir.”²⁸ âyet-i kerimesi hicret esnasında Cuhfe’de indirilmiştir.²⁹ Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekke’nin fethiyle mübarek beldesine tekrar kavuşmuştur. Allah Resûlü, Mekke-i Mükerrerme’ye hayvanının üzerinde, Allah’a karşı tevazu ile başını önüne doğru eğmiş vaziyette, “Ey Allah’ım! Hayat, ancak âhiret hayatıdır!”³⁰ diyerek, Allah’ın sonsuz lutuflarına şükrederek girmiştir. Kendisini yurdundan çıkararak Kureyşlileri, “Ben de size Yûsuf’un kardeşlerine söylediği gibi ‘Bugün size geçmişten dolayı azarlama yok’³¹ diyorum. Haydi gidiniz, hepiniz serbestsiniz.”³² buyurarak affetmiştir.

Mekke-i Mükerrerme; yeryüzünün ilk mescidi ve Müslümanların kıblesi olan Kâbe’nin burada bulunması, Hz. Âdem’den (a.s.) itibaren birçok peygamberin hatıralarını barındırması, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) burada doğup büyümüş olması, ilk vahyin buradaki Hira/Nur Dağı’nda nazil olmaya başlaması ve hac ve umre ibadetinin edâ edildiği yer olması bakımından önemli ve mukaddes bir şehirdir. İslâm ve hatta insanlık tarihinin izlerini taşıyan Mekke-i Mükerrerme’nin kalbinde Kâbe-i Muazzama bulunmaktadır.

2. MESCİD-İ HARÂM

Mescid-i Harâm, Kâbe’yi çevreleyen mescittir. Bu mescide “Mescid-i Harâm” dendiği gibi “Harem-i şerif” de denilmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de “Mescid-i Harâm” ifadesi bu mescid için kullanılmıştır.³³ Mescid-i Harâm yeryüzünde bilinen en eski mescittir.³⁴

Mescid-i Harâm, Hz. Ebû Bekir (r.a.) zamanında tavaf için ayrılmış küçük bir alan iken İslâm topraklarının büyümesi ve hacı sayısının artmasından dolayı giderek genişlemiştir. Hz. Ömer (r.a.) döneminde bazı evler sahiplerinden satın alınarak mescide ilave edilmiş ve etrafına duvar örülmüştür. Harem-i şerif, Hz. Osman (r.a.) ve Abdullah b. Zübeyr (r.a.) zamanında biraz daha genişletilmiştir. Abbâsiler zamanında alanı daha da genişletilmiş ve etrafındaki revaklar güzelleştirilmiştir.³⁵ Osmanlılar döneminde muhtelif genişletme, tamir, tezyin çalışmaları yapılmıştır. Suudiler zamanında da Mescid-i Harâm’a ilave ve onarım çalışmaları yapılmış ve çalışmalar hâlen devam etmektedir. Eskiden beri yapılan

28 el-Kasas, 28/85.

29 Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlâni, *Fethu’l-kadir*, thk. Abdurrahman Umeyra, (Dârü’l-Vefâ, yy, 1992), 4/35.

30 Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Eslemî, *el-Meğâzi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, ty.), 2/824.

31 Yûsuf, 12/92.

32 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü’n-nebeviyye* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1955), 4/54.

33 bk. el-Bakara, 2/149, 191, 196; el-Mâide, 5/2; el-Enfâl, 8/34; et-Tevbe, 9/7, 19.

34 Âl-i İmrân, 3/96.

35 Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mescid-i Harâm”, *DİA*, 29/273-277.

her genişletme ve iyileştirme çalışmasında Kâbe merkeze alınarak Kâbe'nin açık alanı ve avlusu korunmuştur. Mescid-i Harâm, son ilave çalışmaları ile katları ve çevresinde aynı anda bir milyondan fazla Müslümanın namaz kılabileceği ve yüzbinlerce kişinin tavaf edeceği hâle gelmiştir.

Peygamber'in (s.a.s.) isrâ ve miraç yolculuğunun başlangıcı Mescid-i Harâm'dır. Allah Resûlü, bi'setin ilk dönemlerinde Mescid-i Harâm'da İslâm'ı tebliğ etmek için çok çabalamış, müşriklerin bütün engellemelerine rağmen burada namaz kılmıştır. Hz. Ömer (r.a.) Müslüman olduktan sonra ilk Müslümanlar Mescid-i Harâm' da açıktan namaz kılmaya başlamışlardır.³⁶

Kur'ân-ı Kerim'de Müslümanların namaz kılarken Mescid-i Harâm tarafına yönelmeleri emredilmiştir,³⁷ Mescid-i Harâm'ın ziyaret edilmesini engellemenin ve halkını oradan çıkarmanın Allah katında büyük günah olduğu belirtilmiştir.³⁸ Burada kan dökmek, savaşmak yasaklanmıştır.³⁹ Mekke'nin fethi sonrasında Peygamber (s.a.s.) Mescid-i Harâm'a sığınanların emniyette olacağını bildirdiği konuşmasını Harem-i şerif'te yapmıştır.

Mescid-i Harâm, yeryüzünün ilk mescididir ve mânevî değeri büyüktür. Hz. Peygamber (s.a.s.), ibadet kastıyla yolculuk yapılacak en önemli üç mescidden birinin Mescid-i Harâm olduğunu şöyle ifade etmiştir: *"Ancak üç mescide (ibadet maksadı ile) gitmek üzere yolculuğa çıkılabilir: Benim şu mescidim, Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ."*⁴⁰ Hz. Peygamber (s.a.s.) ayrıca *"Benim mescidimde kılınan bir namaz, onun dışındaki camilerde kılınan bin namazdan daha faziletlidir. Ancak Mescid-i Harâm hariç. Zira Mescid-i Harâm' da kılınan bir namaz ise onun dışındaki yüz bin namazdan daha faziletlidir."*⁴¹ buyurarak, Mescid-i Harâm'da kılınan namazın diğer mescidlerde kılınan namazlara göre faziletini ortaya koymuştur. Bu mübarek topraklarda, bu mübarek mescitte namaz kılarak, Kur'ân-ı Kerim okuyarak, dua ve tefekkür ederek zaman değerlendirilmeli, her anın kıymeti bilinmelidir.

Mescid-i Harâm'ın içindeki bu yerleri bilmek de önemlidir:

a. Makâm-ı İbrâhim

Makâm-ı İbrâhim, Kâbe kapısının karşı tarafında, metâf (tavaf edilen yer) alanının içinde, Kâbe'ye yaklaşık on metre uzaklıkta, cam bir muhafaza içerisinde bulunan taştır. Makâm-ı İbrâhim'in, Hz. İbrâhim'in (a.s.) Hz. İsmâil (a.s.) ile birlikte Kâbe'yi inşa ederken iskele olarak kullandığı taş veya Hz. İbrâhim'in (a.s.) insanları hacca davet için üzerine

36 İbn Hişâm, *es-Sire*, 1/369.

37 el-Bakara, 2/144-150.

38 el-Bakara, 2/217.

39 el-Bakara, 2/191.

40 Müslim, "Hac", 511.

41 İbn Mâce, "İkâme", 195.

çıktığı taş olduğu söylenmektedir. Taşın üzerinde, Hz. İbrâhim'e (a.s.) ait olduğu kabul edilen çok belirgin bir ayak izi bulunmaktadır.

Hız. İbrâhim (a.s.) ve Hız. İsmâil (a.s.), Allah Teâlâ tarafından öğretilen yere Kâbe'nin temellerini atıp, duvarlarını yükseltmeye başlamışlardır. Hız. İsmâil (a.s.) duvarlar iyice yükselince Makâm-ı İbrâhim'de bulunan taşı getirip babasının ayaklarının altına basamak olarak vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'nin duvarlarının bu taşa çıkılarak yapılışı ve baba oğulun bu esnada yaptıkları duaya şöyle yer verilmektedir: *"İbrâhim İsmâil'le birlikte o evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: "Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin."*⁴²

Hız. Ömer (r.a.), Hız. Peygamber'e (s.a.s.) "Ya Resûlallah! Keşke Makâm-ı İbrâhim'i namazgah edinsen de orada namaz kılsam"⁴³ diyerek temennisini dile getirmiştir. *"O zaman biz o evi insanların gidip gelip ziyaret edecekleri bir makam ve bir güvenlik yeri yaptık. Siz de İbrâhim'in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin. İbrâhim ve İsmâil'e de "Tavaf edecekler için, kendini ibadete verecekler, rûkû ve secde edecekler için evimi temiz tutun!" diye talimat verdik. Siz de Makâm-ı İbrâhim'den kendinize bir namaz yeri edinin."*⁴⁴ emri ile Hız. Ömer'in (r.a.) bu temennisi gerçekleşmiştir. Hız. Peygamber (s.a.s.), Makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rekât tavaf namazı kılmış ve namazında Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okumuştur.⁴⁵ Tavaftan sonra, tavaf namazı mümkün olduğu ölçüde Makâm-ı İbrâhim'in arkasında veya ona yakın bir yerde kılınmaktadır.

b. Zemzem

Zemzem, Kâbe'nin yirmi metre kadar doğusunda, metâf (tavaf edilen yer) alanının altında yer alan kuyudan çıkan suya verilen addır. Bu kuyuya da zemzem kuyusu denir. Suyu, "Cebrâil'in konuşma sesi, bol ve akıcı olma, suyun akarken çıkardığı ses, şimşek sesi, nereden geldiği belli olmayan ses" anlamlarına gelen zemzem ismi verilmiştir. Ayrıca suyun bol ve akıcı olması ve akarken çıkardığı ses nedeniyle "zemzem" adı verildiği söylenmektedir.⁴⁶

Mekke'de meydana gelen karışıklıklar ve kabile çatışmaları nedeniyle zamanla üzeri kapanan ve kaybolan zemzem kuyusunu Hız. Peygamber'in (s.a.s.) dedesi Abdülmüttalib gördüğü bir rüya üzerine bulmuştur. Abdülmüttalib Zemzem Kuyusu'nu temizlemiş, kuyunun idaresini üzerine almış ve Kâbe'ye ziyarete gelen hacılar için su dağıtma görevini de kendisi üstlenmiştir.⁴⁷

42 el-Bakara, 2/127.

43 Buhâri, "Tefsir", Bakara, 9.

44 el-Bakara, 2/125.

45 Müslim, "Hac", 147; Tirmizî, "Hac", 43.

46 Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Zemzem", DİA, 44/242-246.

47 Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-Azâmî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982), 5/113.

Zemzem suyu, doyurucu ve şifalıdır. Peygamber (s.a.s.), “O zemzem gerçekten mübarektir, o gerçekten doyurucu bir gıdadır.”⁴⁸ demiş ve “Zemzem suyu ne amaçla içilirse ona yarar sağlar.”⁴⁹ buyurmuştur. Hz. Peygamber’de (s.a.s.) zemzem suyunu sevmektedir. Yanında Medine’ye zemzem götürmüş, hastalara içirmiştir. Hz. Âişe (r.anhâ) de zemzemi başka yerlere götürmüştür.⁵⁰ Hz. Peygamber (s.a.s.) Medine’de zemzemi özlediği için hayatının son zamanlarında Mekke’ye yazdığı bir mektupla zemzem suyu istemiştir. Mektubu Mekke’ye ulaştınca, Süheyl b. Amr’ın Medine’ye iki kap dolusu zemzem göndermiş olduğu rivayet edilmektedir.⁵¹

Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccı esnasında hacılara su temin etme anlamına gelen “sikâye” görevini yapanların yanına gitmiş ve onlara “*Abdülmuttalib oğulları su çekin! Su çekmeniz konusunda insanların hac görevi zannedip izdiham oluşturması hususunda size galip gelmesi ihtimali olmasa ben de sizinle su çekerdim.*”⁵² buyurmuştur. O sırada kuyudan çekilip kendisine takdim edilen zemzem suyunu içmiştir.⁵³

Müslümanlar arasında zemzem içmenin bir âdâbı oluşmuştur. İbn Abbas (r.a.), zemzem içmenin usulünü: “*Zemzem içerken Kâbe’ye yönel, Allah’ın ismini an ve üç nefeste ondan kana kana iç. İctikten sonra Allah’a hamd et.*” diyerek tarif etmiştir.⁵⁴ Yine zemzem içilirken “*Allah’ım senden yararlı ilim, bol rızık ve her dert için şifa istiyorum.*”⁵⁵ diyerek dua edilmektedir. Tavaftan sonra, tavaf namazının ardından zemzem içilmektedir.

Zemzem Kuyusu Kâbe’ye çok yakın, Makâm-ı İbrâhim’in yakınlarında bulunmakta-
dır. Günümüzde kuyu dışarıdan görülmemekte, tavaf alanının altında kalmaktadır. Suyu
oldukça boldur ve binlerce yıldır tükenmemiştir. Zemzem Kuyusu ziyarete açık değildir
fakat Zemzem Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî’de her zaman bulunmaktadır.

3. KÂBE-İ MUAZZAMA

Kâbe yeryüzünde Allah’a ibadet için yapılan ilk ibadethanedir.⁵⁶ Kâbe Beytullah’tır. Hac ibadetinin kalbidir. Hac ve umrenin rüknü olan tavaf Kâbe etrafında dönülerek yerine getirilmektedir. Kâbe müminlerin kıblesidir. Kâbe, birliğin ve tevhidin simgesidir. Kâbe ve çevresi muhteremdir. İnsan, hayvan, bitki bütün varlıklar koruma altındadır, dokunulmazdır.

48 Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 132.

49 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybâni, *el-Müsneid*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru İbnî’l-Cevzî, 2016), 3/357; İbn Mâce, “Menâsik”, 78.

50 Tirmizî, “Hac”, 115.

51 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/119.

52 Müslim, “Hac”, 147.

53 Vakıdî, *el-Meğâzi*, 2/831-832.

54 İbn Mâce, “Menâsik”, 78.

55 Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 5/113.

56 Âl-i İmrân, 3/96.

Kâbe, sözlükte “dört köşeli, küp şeklinde olan nesne/yer”⁵⁷ anlamına gelmektedir. Allah Teâlâ Kâbe için “Beyt (ev)” ismini kullanmıştır.⁵⁸ Kâbe'nin değeri kendisine verilen isimlere de yansımıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de “el-Beytü'l-Harâm”,⁵⁹ “el-Beytü'l-Atîk”,⁶⁰ “el-Beytü'l-Muharrem”,⁶¹ “el-Mescidü'l-Harâm”⁶² ifadeleri de Kâbe için kullanılmıştır.

Kâbe, yeryüzünde Allah'a ibadet için yapılan ilk binadır. Bazı kaynaklarda Kâbe'nin ilk banisinin Hz. Âdem (a.s.) olduğu, Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil'in (a.s.) Allah'ın yerini öğretmesi ile Kâbe'yi aynı temeller üzerine inşa ettikleri şeklinde anlatılmaktadır. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'i (a.s.) cennetten dünyaya indirdikten sonra bir bina yapmasını emretmiştir. Hz. Âdem (a.s.), Allah'ın evim dediği Kâbe'yi yapmış, ardından Kâbe'de namaz kılmıştır. Hz. Âdem'in (a.s.), cennette melekleri Beytü'l-Ma'mûr'u tavaf ederken gördüğü şekliyle, Kâbe'nin etrafında dönerek tavaf ettiği rivayet edilmiştir. Nûh tufanına kadar Kâbe yerinde durmuştur. Tufandan sonra insanlar, bulunduğu bölgeyi bilmekle beraber Kâbe'nin yerini tam olarak tespit edememişlerdir. Kâbe, bina olarak mevcut olmasa da civarı bilen insanlar buraya gelip Kâbe'nin yerini ziyaret ederek dua etmişlerdir.⁶³ Kâbe, Hz. İbrâhim (a.s.) tarafından yerli bulunarak yeniden yapılmıştır.

Hz. İbrâhim (a.s.), eşi ve Hz. İsmâil'i (a.s.) Kâbe civarına yerleştirmiş; Hz. İsmâil (a.s.) ile birlikte Hz. Âdem'den (a.s.) kalan temeller üzerine Kâbe'yi inşa etmişlerdir. Bakara sûresinde Kâbe'nin inşası ve iki peygamberin Allah'a olan yakarışları şöyle anlatılmaktadır: *“İbrâhim ve İsmâil birlikte o evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyordu: ‘Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen işitensin, bilensin.’”*⁶⁴

Kâbe'nin inşasından sonra Hz. Cebrâil, Hz. İbrâhim'e (a.s.) bugünkü şekliyle hac ibadetini öğretmiştir. Yüce Allah'ın emriyle Hz. İbrâhim (a.s.), *“İnsanlara hac ibadetini duyur, gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar. Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyecek hem sıkıntı içindeki yoksulları doyurun. Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi*

57 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/718.

58 el-Bakara, 2/125, 127, 158; Âl-i İmrân, 3/96, 97; el-Enfâl, 8/35; el-Hac, 22/26; Kureyş, 106/3.

59 el-Mâide, 5/2, 97.

60 el-Hac, 22/29, 33.

61 İbrâhim, 14/37.

62 el-Bakara, 2/144, 149, 150; el-Mâide, 5/2; et-Tevbe, 9/7, 19, 28.

63 Ezraki, *Ahbâru Mekke*, 1/36-38.

64 el-Bakara, 2/127.

(Kâbe) *tavaf etsinler*.”⁶⁵ emri üzerine insanları hacca davet etmiştir. Onun bu daveti kıyamete kadar devam edecek, çağırısı gönüllerde kıyamete kadar yankı bulacaktır.

Kâbe, Allah katında ve insanlar arasında çok kıymetlidir ve hürmet görmektedir. Tarihte, Arap Yarımadası'nda Kâbe'ye verilen kıymeti ve ona olan meyli azaltmak isteyen, Kâbe benzeri sahte mâbedler yapanlar olmuştur. Bu amaçla Ebrehe, Yemen'de büyük bir mâbed inşa ettirmiş, insanları oraya çekmek istemiştir. Başaramayınca fillerden oluşan ordusuyla Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye gelmiş ancak Allah evini koruyarak bu orduyu helâk etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumuna yakın gerçekleşen Fil olayı, Fil sûresinde şöyle anlatılmaktadır: “*Rabbin fil ordusuna ne yaptı, görmedin mi? Onların planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üzerine pişkin tuğladan yapılmış taşlar yağdıran sürü sürü kuşlar salmadı mı? Sonuçta Allah onları yenilip ezilmiş ekine çevirdi.*”⁶⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de her ümmetin yöneldiği bir kiblesi bulunduğu işaret edilmektedir.⁶⁷ Kâbe de Müslümanların kiblesidir. İslâm'ın ilk dönmlerinde Müslümanlar Mescid-i Aksâ'ya doğru namazlarını kılmışlardır. Hicretin ikinci yılında, “*Biz, senin yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.*”⁶⁸ âyetinin müjdesiyle Kâbe Müslümanların yeni ve ebedî kiblesi olmuştur. Kibleye yönelmek namazın farzlarından biridir. Kibleye yönelen kişi Rabbine yönelmiştir çünkü yöneldiği makam Beytullah'tır. Kalp ve beden ile kibleye yönelmek Müslüman olmanın, ehl-i kible olmanın bir alametidir.

Hac ve umre ibadetinin rüknü olan tavaf Kâbe'nin etrafında yapılmaktadır: “*Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.*”⁶⁹ Kâbe, dualar, yakarışlar ve tövbelerin kabul edildiği mukaddes mekândır. Beytullah, mümine baktığında dahi sevap kazandırır. Kalpleri arındırır, ziyaretçilerine manevî huzur bahşeder. Kâbe bir semboldür. Kâbe'ye kavuşmak, kulun Rabbine kavuşması gibidir. Peygamber (s.a.s.) Kâbe'yi tavaf ederken “*(Ey Kâbe)! Sen ne güzelsin ve kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yüce!*”⁷⁰ diyerek Beytullah'a sevgisini dile getirmiştir.

Kâbe'nin dört köşesi (rükn) ve köşelerinin her birinin bir ismi vardır. Hacerülesved doğu köşesinde bulunmaktadır. Bu nedenle bu köşeye Hacerülesved köşesi denilmektedir. Kâbe'nin güney köşesine Rüknu'yemânî, kuzey köşesine Rüknu'râkî, batı köşesine ise

65 el-Hac, 22/27-29.

66 el-Fil, 105/1-5.

67 el-Bakara, 2/148.

68 el-Bakara, 2/144.

69 el-Hac, 22/29.

70 İbn Mâce, “Fiten”, 2.

Rüknüşşâmî ismi verilmiştir. Kâbe ile Mescid-i Harâm arasında kalan tavaf alanına ise metâf denilmektedir. Kâbe'nin her biri ayrı bir anlam ve öneme sahip bölümleri bulunmaktadır.

Hac ve umre ziyareti yapanların Kâbe'nin şu bölümlerinin farkında olarak ibadet etmesi yerinde olur:

a. Hacerülesved (Hacer-i Esved)

Hacerülesved, “siyah taş” anlamına gelir. Tavafın başlangıç yerini/hizasını gösteren taştır. Kâbe'nin doğu köşesinde yerden bir buçuk metre yükseklikte bulunmaktadır. Hacerülesved yumurta şeklinde, yaklaşık otuz cm çapında siyaha yakın kırmızı renktedir. Gümüş bir muhafaza ile çevrelenmiştir. Hz. İbrâhim (a.s.) bu taşı Ebû Kubeys dağından getirmiş ve tavafın başlangıç yerini belirlemek üzere Kâbe'nin güneydoğu köşesine koymuştur.⁷¹

Kâbe, ilk yapılışından bu zamana kadar tarihin farklı dönemlerinde sel, yangın gibi doğal afetler, savaş ve saldırılara maruz kalarak zaman zaman yeniden yapılmış veya kısmi tadilatlar geçirmiştir. Hacerülesved' de bu afet ve saldırılarda zarar görmüş, yeniden toplanarak ve parçaları yapııştırılarak muhafaza altına alınmış, günümüze ulaşmıştır. Hatta Hacerülesved, Karatâilerin Kâbe'ye yaptıkları baskında (12 Ocak 930) yerinden sökülerek götürülmüş, yirmi yıl sonra yeniden iade edilmiştir.⁷²

Mekke fethedildiği zaman Allah Resûlü (s.a.s.), büyük bir tevazu içerisinde Kâbe'ye doğru ilerlemiş, yaklaştığında bineğinden inmeden esasını yukarı doğru kaldırarak Hacerülesved'i selamlamış (istilâm) ve tekbir getirmiştir. Tavafını yaparken her bir şavtta da Hacerülesved'i bu şekilde selamlamıştır.⁷³ Tavafın başlangıç noktası olan Hacerülesved'in tavafa başlarken ve bütün şavtlarda hizasına gelindiğinde selamlanması (istilâm) sünnettir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sair vakitlerde Hacerülesved'i öptüğüne dair rivayetler de bulunmaktadır.⁷⁴ Hacerülesved mümkünse öpülür, kalabalıktan yaklaşılamazsa selamlanır. Hacerülesved'in öpülmesi veya selamlanması ev sahibini selamlamak gibi Yüce Allah'ı tâzim etmek ve saygı göstermektir. Hz. Peygamber (s.a.s.), “*Hacerülesved, kıyamet günü kendisine verilen iki göz ve konuşan dil ile gelecek ve onu hakıyla selamlayanlar için şahitlik edecektir.*”⁷⁵ buyurmuştur. Hz. Ömer (r.a.), Hacerülesved'i selamlama ve öpmesinin sebebini, “Allah'a andolsun ki senin zarar veya fayda vermeyen bir taş olduğunu biliyorum, eğer Resûlullah'ı (s.a.s.) seni istilâm ediyor görmeseydim ben de seni istilâm etmezdim.”⁷⁶ diyerek açıklamıştır.

71 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/62-66, 322-329.

72 Akdoğan, Mehmet Nur, *Bilinmeyen Yönleriyle Hac Yolculukları Tarihi*, TDV Yayınları (Ankara: 2023), 58-65.

73 Buhâri, “Hac”, 58; Müslim, “Hac”, 254.

74 Buhâri, “Hac”, 60; Müslim, “Hac”, 249-250.

75 İbn Mâce, “Menâsik”, 27; Tirmizî, “Hac”, 113.

76 Buhâri, “Hac”, 57; Müslim, “Hac”, 248-251.

Günümüzde Hacerülesved'i öpmeye çalışmak yerine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Vedâ haccında yaptığı gibi kalabalık dolayısıyla uzaktan istilâm etmek daha doğrudur. Hz. Peygamber (s.a.s.), Hz. Ömer'i (r.a.) cüsseli olması sebebiyle eziyet verebileceği gerekçesiyle Hacerülesved'i öpmek için kalabalığa dalmaması konusunda uyarılmış, uzaktan selamlamasını tembihlemiştir.⁷⁷

b. Kâbe Kapısı

Kâbe kapısı, dua ve tövbe edenler için bir rahmet kapısıdır. Kâbe'nin kapısı, Hacerülesved'e yakın olan kuzeydoğu tarafındaki duvarda bulunmaktadır. Yerden yüksekliği 222 cm'dir. Hz. İbrâhim (a.s.) Kâbe'ye biri önde, biri arkada iki giriş yapmıştır. Sonraları bu girişlere kapı takılmıştır. Kureyşliler Kâbe'yi yeniden inşa ettiklerinde daha önce iki adet olan ve yer seviyesinde bulunan kapı yerlerini teke indirmişlerdir. Kapıyı yerden yaklaşık iki metre yükseğe koymuşlar ve tek kanatlı bir kapı takmışlardır. Kâbe'nin kaldırılan ikinci kapısı şimdiki kapının simetrisinde yer almaktadır. Kureyşliler Beytullah'ı yeniden yaparken Ebû Huzeyfe b. Muğîre, "Ey Kureyşliler! Kâbe'nin kapısını ancak merdivenle girecek kadar yüksek yapınız. Ona, ancak sizin istediğiniz kimseler girsin. Hoşlanmadığınız bir kişi girecek olursa ona yukarıdan ok atarsınız ve düşer. Bu, onu görenler için ibretlik bir ceza olur."⁷⁸ demiştir. Bunun üzerine Kureyşliler Kâbe'nin iç kısmının zeminini de bu yüksekliğe kadar molozla doldurmuşlardır. Kureyşlilerin bu tavrı ve kararları Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından Hz. Âişe'ye (r.anhâ) anlatılmıştır. Hz. Âişe (r.anhâ) Peygamber'e (s.a.s.) Kâbe ile ilgili sorular sorarken, "Kâbe'nin kapısı neden yüksek?" diye sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Kavmin istedikleri oraya girsin, istemedikleri de girmesin diye böyle yaptılar.*" açıklamasında bulunmuştur. Arkasından da "*Yâ Âişe, kavmin câhiliye döneminden yeni çıkmış olmasaydı ve buna karşı çıkacaklarından korkmasaydım Hicri Kâbe'ye dâhil eder, Kâbe'nin kapısını yer hizasında yapardım.*"⁷⁹ buyurmuştur. Bir başka rivayette de Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Biri girecek diğeri de çıkılacak iki tane de kapı yapardım.*"⁸⁰ demiştir.

Mekke'nin fethinden sonra Kâbe ile ilgili devam eden hizmetlerden olan "hicâbe",⁸¹ başta Kâbe'nin bakımı olmak üzere kapısının ve anahtarlarının muhafazası ve kapısının belli zamanlarda ziyaretçilere açılması hizmetlerini de içermektedir. Bu hizmet kapsamında Kâbe'nin kapısı veya kapının kaplamaları tarih boyunca devlet adamları tarafından ya tamamen değiştirilmiş ya da yeniletilmiştir. Abdullah b. Zübeyr, Kâbe'yi yenilerken Hz. Peygamber'in (s.a.s.) iki kapı yaptırmak istediğine dair temennisini dikkate

77 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/28.

78 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/135.

79 Buhârî, "Hac", 42.

80 Buhârî, "İlim", 48.

81 Sariçam, İbrâhim, "Hicâbe", *DİA*, 17/431-432.

almış, Kâbe'nin doğu ve batı duvarlarına iki kanatlı, simetrik iki kapı yaptırmıştır. Haccâc, Kâbe'de tamirat yaptırırken Abdullah b. Zübeyr'in yaptırdığı güneybatıdaki kapıyı tekrar kapatmış, kuzeydoğudaki kapıyı ise yerinde bırakmıştır.⁸² Kâbe'nin kapısı ilk defa Halife I. Velid tarafından altın levhalarla kaplattırılmıştır. Kral Hâlid b. Abdülaziz es-Suud, kapıyı saf altından yapılmış yeni bir kapıyla değiştirmiştir. Kapı 318 cm yüksekliğinde, 170 cm genişliğinde ve yaklaşık yarım metre derinliğindedir.

c. Mültezem

Hacerülesved ile Kâbe kapısı arasında kalan kısım Mültezem'dir. Mültezem, "sıkı sıkıya yapışılan yer" demektir. Hz. Peygamber (s.a.s.) ellerini ve göğsünü yaslayarak burada dua etmiştir.⁸³ Sahâbe ve tâbiinden birçokları da buraya yaslanarak dua etmişlerdir. Rahmân'ın misafirleri de imkân buldukça Mültezem'e, Kâbe'nin duvarlarına veya örtüsüne yaslanarak, sarılarak, af dileyerek, dua ederek gözyaşı dökmektedirler.

d. Hatîm ve Hicr (Hicr-i İsmâil)

Hatîm, Kâbe'nin kuzeybatı duvarının önünde bulunan yarım ay şeklindeki duvardır. Altın oluk bu duvarın üstünde bulunmaktadır. Kâbe ile duvarın arasında kalan iç kısım ise Hicr veya Hz. İsmâil (a.s.) ve annesi Hz. Hacer, Hicr'e yan yana defnedildiği için Hicr-i İsmâil olarak isimlendirilmiştir. Duvarın yüksekliği (Hatîm) bir metre, kalınlığı ise yaklaşık bir buçuk metredir. Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil (a.s.) Kâbe'yi inşa ettiklerinde Hatîm Kâbe'ye dâhildir. Kureyş tarafından inşa edildiğinde ise malzeme yetmediği için Kâbe'nin dışında bırakılmıştır.⁸⁴ Hicrin Kâbe'den sayılması nedeniyle tavaf hatmin dışından yapılmaktadır. Hicrin Kâbe'nin dışında kalma sebebini ise Hz. Âişe'nin (r.anhâ) sorusundan öğrenmekteyiz. Hz. Âişe'nin (r.anhâ) "Hicr, Kâbe'den midir?" sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.), "*Evet o Hicr Kâbe'dendir.*" diye cevap vermiştir. Hz. Âişe'nin (r.anhâ) "Neden onu Beytullah'a dâhil etmediler?" sorusuna ise Efendimiz (s.a.s.); "*Çünkü kavmin masrafları karşılayacak imkân bulamadı.*"⁸⁵ cevabını vermiştir.

Hz. Âişe (r.anhâ), Beytullah'ın içine girip namaz kılmak istediğini söylediğinde Hz. Peygamber (s.a.s.) onu Hicr'e götürmüş, "*Beytullah'a girmek istediğin zaman Hicr'de namaz kıl, muhakkak ki orası Beytullah'tan bir parçadır. Fakat senin kavmin Kâbe'yi yaptıkları zaman orayı Beytullah'tan çıkardılar.*"⁸⁶ buyurmuştur. Günümüzde zaman zaman hacı ve umrecilerin Hicr-i İsmâil'in içine girerek namaz kılmalarına müsaade edilmektedir.

82 Ezrakî, *Ahbaru Mekke*, 1/193.

83 Ebû Dâvûd, "Menâsik", 54.

84 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/64-65.

85 Buhârî, "Hac", 42.

86 Ebû Dâvûd, "Menâsik", 93; Tirmizî, "Hac", 48.

e. Altın Oluk (Mizâb-ı Kâbe)

Kâbe'nin üzerine, Hicr'e bakan kuzeypatı duvarı tarafına konulmuş bir oluktur. Kureyşliler Kâbe'yi inşa ederken yağmur sularını tahliye etmek amacıyla bu oluğu koymuşlardır. Altın oluğa, "mizâb", "mizâb-ı Kâbe" ve yağmur oluğu mânasında "mizâb-ı rahmet" de denilmektedir. Oluk, Emeviler döneminde I. Velid tarafından altınla kaplatılmış bu sebeple altın oluk olarak anılmaya başlanmıştır.⁸⁷ Altın oluk, zaman zaman onarılmış veya yenisiyle değiştirilmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) tavaf esnasında altın oluğun altından geçerken, "*Allah'ım! Senden ölüm anında rahatlık, hesap anında da kolaylık/af dilerim.*"⁸⁸ şeklinde dua etmiş olduğu bilinmektedir.

f. Kâbe Örtüsü

Kâbe'nin duvarları üzerine hem içten hem de dıştan örtü örtülmesi bir gelenek hâlinde devam etmektedir. Kâbe örtüsü için, özel bir tamlama olarak "el-Kisvetü's-Şerife" tamlaması da kullanılmaktadır. Örtüler farklı dönemlerde yeşil, kırmızı, beyaz, siyah gibi farklı renklerde olmuştur. Kâbe'nin üzerinin ilk defa Hz. İsmâil tarafından kumaş ile örtüldüğü rivayet edilmiştir.⁸⁹ Bazı rivayetlere göre ise Kâbe'ye ilk örtü örten kişi, Ebû Kerb el-Himyerî'dir. İslâmiyet'ten yaklaşık dokuz yüz yıl önce yaşayan Yemen hükümdarlarından Ebû Kerb, rüyasında Kâbe'ye örtü örttüğünü görmüş ve hemen Kâbe'yi kumaşla örtmüştür.⁹⁰

Kâbe, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve sonrasında da kumaşla örtülmüş, kumaşlar yılda bir değiştirilmiştir. Abbâsiler döneminde başlayan siyah örtü örtülmesi geleneği hâlâ devam etmektedir. Daha önce İslâm dünyasının değişik yerlerinde dokunup Mekke'ye gönderilen Kâbe örtüsü artık Mekke'de dokunmaktadır. Kur'ân âyetleri ve nakışlar, altın ve gümüş iplerle tek tek işlenmektedir. Kâbe örtüsü her yıl arefe günü değiştirilmekteyken, son yıllarda arefe günü teslim alınıp, hicri yılbaşında (1 Muharrem) törenle değiştirilmeye başlanmıştır. Kâbe örtüsü, Kâbe duvarlarının zemininde "şâzervân" denilen koruyucu destek kısmında bulunan halkalara bağlanmaktadır.

4. SAFÂ-MERVE

Safâ ve Merve, hac ve umre ibadeti esnasında sa'yın yapıldığı, Kâbe'nin doğu tarafında yer alan iki küçük kayalık tepedir. Safâ, Merve'den biraz daha yüksek ve Kâbe'ye

87 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/212, 291.

88 bk. Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/319.

89 Zebîdî, Ebû'l-Feyz Murtaza Muhammed b. Muhammed, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, (Kuveyt: Tûrâsü'l-Arabi, 2001), 6/45.

90 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 1/223, 255.

MEKKE: HAC VE UMRE MEKÂNLARI VE ZİYARET YERLERİ

daha yakındır. Peygamber (s.a.s.) bi'setin başlangıcında “(Önce) en yakın akrabaları uyar.”⁹¹ emri gereği Safâ tepesine çıkarak Mekkelileri İslâm'a davet etmiştir.⁹²

Kur'ân-ı Kerim'de Safâ ve Merve'nin “Şüphe yok ki Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır. Her kim Beytullah'ı hacceder veya umre yaparsa onları tavaf etmesinde kendisine bir günah yoktur...”⁹³ âyetiyle hac menâsikinden bir parça ve Allah'ın dininin nişânelerinden (şeaîrullah) olduğu belirtilmektedir. Allah Teâlâ şeaîrine önem vermeyi takvâ olarak nitelendirmiştir: “Her kim Allah'ın şeaîrini önemser, saygı gösterirse şüphesiz bu kalplerin takvâsındandır.”⁹⁴

Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil (a.s.), Kâbe'nin yapımını tamamladıktan sonra, “Rab-bimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen tövbeleri çok kabul edersin, çok merhametli olansın.”⁹⁵ diyerek Allah'tan nasıl hac ibadetini yapacaklarını öğretilmesini istemişlerdir. Sa'y Hz. İbrâhim (a.s.) zamanından beri aynı şekilde devam etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de “Sa'y edin, çünkü Allah sa'y etmeyi size yazdı (emretti).”⁹⁶ buyurmuştur. Sa'y hızlı yürümek, koşmak anlamlarına gelmektedir. Kâbe'nin doğu tarafındaki Safâ tepesinden başlayarak dört kez Merve'ye doğru gidişi ve Merve'den Safâ'ya üç kez gelişi ifade eder.

Sa'y, haccın ve umrenin aslı vacibidir. Meşru bir mazeret olmadan terk edilirse dem gerekir. Şâfiî, Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre sa'y etmek haccın ve umrenin rükünlerinden biridir.⁹⁷

Sa'y alanına “mes'â” denmektedir. Mes'â, 394 metre uzunluğunda, yirmi metre genişliğindedir. Hervele yapılan, yeşil ışıklarla işaretli kısımların arası ise elli beş metredir. Günümüzde sa'y alanı üç kat olarak kullanılmaktadır.

5. ARAFAT

Arafat, Mekke'ye yaklaşık yirmi beş kilometre mesafede, şehrin güneydoğu tarafında on dört kilometrekare alana sahip bir ovadır. Arafat vakfesi burada yapılmaktadır. Arafat Dağı olarak bilinen Cebelirahme tepesi ise Arafat'ın doğu kısmında yer almaktadır.

91 eş-Şuarâ, 26/214; el-Hicr, 15/94.

92 Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 9/246.

93 el-Bakara, 2/158.

94 el-Hac, 22/32.

95 el-Bakara, 2/128.

96 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/420.

97 Şirbîni, Şemsüddîn Muhammed b. el-Hatîb, *Muğni'l-muhtâc* (Beyrut: Dârü'l-Mârifetü'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/285; İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dârü'l-Hadîs, 2004), 2/110.

Hac yapmak üzere dünyanın dört bir tarafından gelen Müslümanlar Arafat vakfesi için burada toplanmaktadırlar. Zilhicce ayının dokuzuncu günü arefe günü yani vakfe günüdür.

Arafat; “bilme”, “tanıma”, “anlama”, “kavrama” anlamlarına gelmektedir.⁹⁸ Arafat dirilişi, mahşeri, bekleyişi, hesabı, ölmeden önce ölmeyi, hesaba çekilmeden önce kendini, ömrünü muhasebe etmeyi öğreten yer ve zamandır. Âhireti prova etmektir. Arafat, bilmek ve kavramaktır. Arafat, marifettir; kendini bulmak ve kendini bilmektir. Kendini bilen, Rabbini tanır, Rabbinin emirlerini ve hikmetlerini de bilir. Arafat ümmeti de tanıma yeridir. Tüm dünya Müslümanlarının bir araya gelerek birbirlerini bildikleri, tanıdıkları, tek vücut oldukları, dertlerini ve dualarını paylaştıkları bir toplantı alanıdır.

Arafat'ta arefe günü öğle namazından sonra vakfeye durulmaktadır. Vakfe, “duruş, bekleyiş” demektir. Kıyamet günü insanın Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır. Vakfe, kefen benzeri ihramlar içerisinde, Rabbin huzurunda, imanla, korku ve ümit arası Allah'ın affını ve rahmetini bekleyiştir. İhramlı olarak bulunulan bu mekânda yapılan dualar kabul görür. Burası makam, mevki, ırk, renk, zenginlik değil takvânın önemli olduğunun kavranıldığı yerdir.

Arafat vakfesi, haccın rüknüdür. Arefe günü akşam olmadan, bir an dahi olsa bu mübarek zamanda, bu mübarek mekânda bulunmak hacı olabilmenin şartıdır. Peygamber (s.a.s.) haccın ne olduğunu soranlara, “*Hac, Arafat'tır.*”⁹⁹ buyurmuşlardır. Allah Resûlü Vedâ haccında yüzünü Kâbe'ye çevirip, sırtını Cebelirahme'ye doğru vererek Arafat'ta vakfeye durmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) Arafat'ta bol bol dua etmiş, Allah'tan ümmetinin bağışlanmasını istemiştir.

Arefe günü, Allah'ın kullarını cehennemden en fazla azat ettiği gündür.¹⁰⁰ Hacılar doğdukları gün gibi saf ve günahsız olmak için Allah'a yakarır, tövbe ederler. O gün, manevî olarak yeniden doğuştur. Peygamber (s.a.s.), “*Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır.*”¹⁰¹ buyurmuş ve şöyle demiştir: “*Şeytan arefe günü görüldüğünden daha hor ve hakir, daha zelil ve öfkeli hiçbir zaman görülmemiştir. Bunun sebebi de onun rahmetin indirilişini, Allah'ın büyük günahları affedişini görmesidir.*”¹⁰²

Hz. Peygamber (s.a.s.), Vedâ haccında yüz binin üzerinde kişiye hitap ettiği Vedâ hutbesini burada gerçekleştirmiştir. Âdeta bir insan hakları beyannamesi olan Vedâ hutbesi birçok tembihatta bulunur: Bütün insanlar Âdem'den, Âdem (a.s.) ise topraktan

98 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/242-243.

99 Tirmizî, “Hac”, 57; İbn Mâce, “Menâsik”, 57.

100 Müslim, “Hac”, 436.

101 Tirmizî, “Deavât”, 122.

102 Muvatta, “Hac”, 81.

gelmiştir, üstünlük takvâ iledir. Kadınlar Allah'ın emanetidir, Müslümanların canları, malları, ırzları; içinde buldukları zaman ve mekân kadar kutsaldır...¹⁰³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) vefatına işaret eden *"Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim."*¹⁰⁴ âyeti Vedâ haccında arefe günü, Arafat'ta nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bayramın birinci günü yaptığı konuşmasında *"Haccınızı benden öğrenin. Zira bilmiyorum, belki de bu haccımdan sonra bir daha haccedemem."*¹⁰⁵ diyerek âdeta ümmetiyle vedalaşmıştır.

Arafat vakfesi haccın rûknü olduğu için Arafat, az bir süre için bile olsa mutlaka bulunulması gereken bir ibadet mekânıdır. Umre ibadetinde Arafat'ta ifa edilen bir ibadet bulunmamaktadır. Kafiler ziyaret için buraya uğramaktadırlar. Ziyaret edilemediğinde ise umre ibadetinde bir eksiklik meydana gelmemektedir.

• *Nemire Mescidi*

Nemire Mescidi Vedâ haccında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) konakladığı yere yapılan ve Arafat'ın Müzdelife tarafında bulunan büyük bir mesciddir. Peygamber (s.a.s.) için burada bir çadır kurulmuş, kendisi burada hutbe okumuş ve namaz kıldırıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), arefe günü öğle namazı vaktinde öğle ile ikinci namazını cem ederek kıldırıştır.¹⁰⁶ Bu olayın anısına buraya küçük bir mescid yapılmıştır. Şimdi o yerde en az üç yüz bin kişinin namaz kılabilceği, külliye şeklinde büyük bir cami bulunmaktadır.

Nemire Mescidi'nde arefe günü öğle namazında cem'-i takdîmle namaz kılınır ve hutbe okunur. Ülkemizden giden hacı adayları arefe günü Arafat'ta kendilerine tahsis edilen bölgede kendi çadırlarında namazlarını kılmakta ve vakfelerini yapmaktadırlar. Genellikle Nemire Mescid'i ayrıca ziyaret edilmektedir. Umrede de ziyaret edilen yerlerdendir. Ziyaret edilemediğinde hac ve umre ibadetleri ve sevapları ile ilgili bir eksiklik meydana gelmemektedir.

6. MÜZDELİFE

Müzdelife, Arafat ve Mina arasında bulunan ve Arafat'tan sonra vakfe yapılan yerdir. Mekke'ye on üç kilometre uzaklıkta olan Müzdelife, geniş bir alandır. Müzdelife, "yaklaşılan yer" anlamında ism-i mekândır.¹⁰⁷ Yeryüzüne inen Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havvâ'nın buluşma yeri olması, insanların burada toplanıp vakfe ile Allah'a yaklaşması,

103 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/601-604.

104 el-Mâide, 5/3.

105 Müslim, "Hac", 310; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 77.

106 Müslim, "Hac", 147.

107 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 9/138.

Mina'ya yaklaşılması sebebiyle buraya Müzdelife adı verilmiştir.¹⁰⁸ Kur'ân-ı Kerim'de Müzdelife vakfesine ve vakfenin yapıldığı yere şöyle değinilmektedir: “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lutuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur. Arafat'tan ayrılıp (sel gibi Müzdelife'ye) akın ettiğinizde Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı zikredin. Onu, size gösterdiği gibi zikredin. Doğrusu siz onun yol göstermesinden önce yolunu şaşırılmışlardan idiniz. Sonra insanların akın ettiği yerden siz de akın edin ve Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”¹⁰⁹ Meş'ar-i Harâm, Müzdelife vakfesinin yapıldığı yerdir.¹¹⁰ Âyette geçen sel gibi ifadesi; bir nehrin taşmasını, sel sularının coşkunca akmasını ifade eder. Allah Teâlâ, Arafat vakfesini tamamlayan hacıların Meş'ar-i Harâm'a doğru akın ederken ki hâllerini, sevinçlerini, coşkularını selin akışına benzetmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) Arafat'tan sonra Müzdelife'de akşam namazını geciktirerek yatsı vaktinde iki namazı birleştirerek kılmıştır. Sabah namazından sonra kibleye dönerek dua, tekbir ve tehliller ile vakfesini yapmıştır.¹¹¹ Yolda ashâbına Cemerât'a atılacak ilk yedi taşı toplatmış ve taşların boyutunu göstermiştir.¹¹² Hacılar da akşam olmadan Arafat'tan Müzdelife'ye gitmek üzere ayrılmaktadırlar. Müzdelife'ye sel gibi akın akın gelerek akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde cem'-i te'hîrle kılıp, Müzdelife vakfesini yapmaktadırlar. Günümüzde izdiham endişesiyle Müzdelife'den Mina'ya doğru hareket, sabahı beklemeden gece yarısından sonra taşlama yapılabilecek bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Müzdelife, Allah'ı anma, zikir ve şükürle meşgul olma yeridir. Müzdelife, Arafat vakfesi ile kazanılan marifetin kemâle ulaştığı şuur mekânıdır.

Müzdelife'de vakfe yapmak haccın vaciplerindedir.¹¹³ Müzdelife sınırları içerisinde belirlenen zaman diliminde kısa bir süre bulunmak veya buradan geçmek gerekmektedir. Umrede ise burası sadece ziyaret edilmektedir. Ziyaret edilmemesi umre ibadetine herhangi bir zarar vermemektedir.

7. MİNA

Mina, Müzdelife ve Mekke arasında, Mekke'nin kuzeydoğusuna düşen, yedi kilometre uzaklıkta geniş bir alandır. Harem sınırları içerisinde yer almaktadır. Şeytan taşlama yerleri olan Cemerât burada bulunur. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) önce kurbanlar

108 Şeker, Dursun Ali, “Müzdelife”, *DİA*, 32/239.

109 el-Bakara, 2/198-199.

110 İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğni* (Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1405), 3/421.

111 Müslim, “Hac”, 147.

112 İbn Mâce, “Menâsik”, 63; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/347.

113 Kâsânî, *Bedâ'i*, 2/135-136; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 2/264-265; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 5/35.

Kâbe'nin hemen yanında kesilmekteydi. Hz. Peygamber (s.a.s.) kurbanını Mina'da kesmiştir.¹¹⁴ Hacıların kurbanlarının kesildiği tesisler genellikle burada bulunmaktadır.

Mina, arzu ve aşırı istek demektir. Bu isim, Hz. Âdem (a.s.) burada cenneti temenni (arzu) ettiği için verilmiştir. Allah Teâlâ'nın Hz. İbrâhim'e (a.s.) ve bütün kullarına burada mennde (lutuf) bulunması ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmet ve bereketinin bol olduğu yer olması hasebiyle buraya Mina ismi verildiği de söylenmiştir.¹¹⁵

Mina, Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil'in (a.s.) büyük bir sınavdan geçtikleri yerdir. Hz. İbrâhim (a.s.), Hz. İsmâil'e (a.s.) uzun yıllar evlat hasretiyle yandıktan sonra kavuşmuştur. Hz. İbrâhim (a.s.), oğlunu kurban ettiği bir rüya görmüştür. Hz. İbrâhim (a.s.) oğluna rüyasını anlatmış ve görüşünü sormuştur. Babasının bir peygamber ve peygamber rüyasının da vahiy yollarından biri olduğunu bilen Hz. İsmâil (a.s.) hiç tereddüt etmeden *"Babacığım, sana emredileni yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın."*¹¹⁶ diyerek teslimiyet göstermiştir. Hz. İbrâhim (a.s.) ile oğlu Hz. İsmâil (a.s.) beraber Mina'ya doğru yürümüşlerdir. Şeytan defalarca karşlarına çıkmış ve onları vazgeçirmeye çalışmıştır. Bir yandan Allah'ın emri, diğer yandan şeytanın vesvesesi vardır. Hz. İbrâhim (a.s.), hacıların Cemerât'ı taşıdığı bu yerlerde şeytanı defalarca taşlamıştır. Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil (a.s.) teslim olmuşlar, Allah'a boyun eğmişler ve sınavı kazanmışlardır.

Kur'ân-ı Kerim'de baba oğulun bu imtihan karşısında gösterdikleri sabır ve teslimiyet şöyle anlatılmaktadır: *"Her ikisi de (ilâhî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatırınca, 'Ey İbrâhim!' diye ona seslendik; 'Tamam, rüyanın gereğini gerçekleştirmiş oldun.' İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu, kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz, (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik. Onun hakkında, 'İbrâhim'e selam olsun!' ifadesini sonradan gelen nesiller arasında devam ettirdik."*¹¹⁷

*"Hac menâsikinizi benden alın."*¹¹⁸ buyuran Peygamber (s.a.s.) de şeytan taşlamayı yapmış ve ümmetine öğretmiştir. Müslümanlar Mina'da Hz. İbrâhim (a.s.) ve Hz. İsmâil (a.s.) gibi sabrı, teslimiyeti, en çok sevdikleri şeylerden fedakârlık yapmayı öğrenmektedirler.

Mina'da gerçekleşen önemli olaylardan biri de Akabe biatlarıdır. Medine halkından on Hazrecli ve iki Evsli olmak üzere on iki kişinin Müslüman olduğu Birinci Akabe Biatı, Büyük Şeytan'ın orada nübüvvetin on ikinci yılında gerçekleşmiştir. Yine nübüvvetin on üçüncü yılında yetmiş Müslümanın hac için geldiği İkinci Akabe Biatı da aynı yerde

114 Ebû Dâvûd, "Menasik", 66.

115 Şener, Mehmet, "Mina", DİA, 30/96-97.

116 es-Sâffât, 37/102.

117 es-Sâffât, 37/103-109.

118 Müslim, "Hac", 310; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 77.

yapılmıştır.¹¹⁹ Buraya Akabe cemresi de denmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğumuna yakın gerçekleşen Fil olayı da Mina çevresinde olmuştur. Kâbe'yi yıkmak üzere yola çıkan, ashâb-ı fil olarak isimlendirilen Ebrehe ve ordusunun Mekke'ye hücumu kalktığı ve sürü sürü kuşların attığı taşlarla helâk edildiği yer olan Muhassir Vadisi Mina'nın başlangıcında bulunmaktadır.¹²⁰ Muhassir Vadisi, Müzdelife'den sayılmaz. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu vadiye vakfe yapılmayacağını bildirmiştir.¹²¹

Hacca kurban bayramı günleri Mina'da şeytan taşlama, kurban kesme görevleri yerine getirilmekte ve peşinden tıraş olunmaktadır. Ancak umre ibadetinde Mina'da yerine getirilen bir ibadet bulunmamaktadır. Ziyaret edilemediği takdirde umre ibadetinde ve sevabında bir eksiklik meydana gelmemektedir. Mina'da meydana gelen daha birçok hadise ve bunların hatırasına yapılan irili ufaklı birçok mescid bulunmaktadır: Mescid-i Hayf, Mescid-i Bey'a, Mescid-i Kebş, Mescid-i Nahr (Menhar), Mescid-i Kevser, Mescid-i Mürselât ve benzeri... Mina, tüm bu özelliklerinin yanında görsel olarak günümüzde hacıların konaklamaları ve istirahatleri için kurulan karakterize beyaz çadırlarla da anımsanmaktadır.

Mina'daki önemli yerlerden bazıları şunlardır:

- **Cemerât (Şeytan Taşlama Yeri)**

Cemerât, cemrenin çoğuludur. Cemre, farklı anlamları olmakla birlikte şeytan taşlanırken atılan küçük taşlar için kullanılmaktadır. Bu taşların atıldığı üç mekânın her birine ayrı ayrı Cemre, hepsini birden ifade etmek üzere de çoğul hâliyle "Cemerât" denmektedir. Mina-Mekke istikametinde bulunan ilk cemreye Küçük Cemre (Cemre-i ûlâ/suğrâ) denilmektedir. İkincisi Orta Cemre (Cemre-i vüstâ), üçüncü cemre de Büyük Cemre (Cemre-i kübrâ ve Akabe cemresi) olarak adlandırılmaktadır. Birinci cemre ile orta cemre arasında 156,40 m, orta cemre ile Akabe cemresi arasında 116,77 m mesafe bulunmaktadır.

Müzdelife Vakfesi'nden sonra hacılar Mina'ya gelerek haccın vaciplerinden olan şeytan taşlama görevini yerine getirmektedirler. Bayramın ilk günü sadece Akabe cemresine yedi taş atılmaktadır. Diğer günlerde ise üç cemreye yedişer taş olmak üzere, her gün yirmi birer taş atılmaktadır.

Cemerât'ta şeytan taşlamak, ömrün geri kalanında da şeytana karşı uyanık olmayı öğrenmektir. "Bismillahi Allahuekber" demek suretiyle atılan taşlarla şeytandan Allah'a sığınılmaktadır. Müslüman, Cemerât'a taş atarken aslında attığı her bir taşı nefesine, hevasına ve şeytana karşı atmaktadır. Kendini günaha sürükleyen, hata yapmasına neden

119 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/428-467.

120 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî, *Târihu't-Taberî: Târihu'r-rusul ve'l-mülûk* (Beyrut: Dâru't-Türâs, 1387), 2/287.

121 bk. İbn Mâce, "Menâsik", 55.

olan her şeyi bertaraf etmeye çalışarak taşları fırlatmaktadır. Atılan taşlar aslında benlik, mal, mülk, makam, mevki, gurur, kibir, şan ve şöhrat gibi Allah'a yakın olmaya mâni olan, günaha girmeye neden olan her şeye karşıdır.

Şeytan taşlama haccın vaciplerinden biridir. Hacılar, kurban bayramı günleri Cemerât'ta şeytan taşlama görevini yerine getirmektedirler. Umrede ise burası sadece ziyaret edilmektedir. Cemerât ziyaret edilemediğinde umre ibadetinde herhangi bir noksanlık meydana gelmemektedir. Cemerât günümüzde zemin katla beraber dört kattan oluşan büyük bir tesistir. seksen metre genişliğindedir, on iki giriş ve dört yönde on iki çıkışa sahiptir.¹²²

• *Mescid-i Hayf*

Mescid-i Hayf, Mina'da cemretü's-suğrâya yakın bir mesciddir. Arapça'da hayf, vadilerde su yatağının biraz yukarısındaki yerlere verilen addır. Burası Allah Resûlü'nün Vedâ haccında Mina'da konakladığı ve namaz kıldığı yerdir. Mescid-i Hayf'ın bulunduğu yer ile ilgili Hz. Âdem'in (a.s.) burada medfun olduğu, yetmiş nebînin mescidin inşa edildiği yerde namaz kıldığı, yetmiş peygamberin kabrinin burada bulunduğu rivayetleri bulunmaktadır.¹²³

Mescid-i Hayf, Mina'nın en büyük mescididir. Aynı anda kırk beş bin kişi ibadet edebilmektedir. Hac ve umre menâsiklerinden herhangi biri burada gerçekleşmemektedir. Ziyaret edilemediğinde bu ibadetlerde ve sevaplarında bir noksanlık meydana getirmemektedir.

8. TEN'İM VE TEN'İM MESCİDİ (HZ. ÂİŞE (R.ANHÂ) MESCİDİ)

Ten'im, Mekke'nin kuzeybatısında Kâbe'ye en yakın Harem sınırındadır. Mekkeliler için ihram mahallidir. Kâbe'ye yedi kilometre uzaklıkta, Medine yolu üzerinde bulunmaktadır. Hz. Âişe (r.anhâ), Vedâ haccında mazeret hâlinde dolayı hacdan önce yapması gereken umreyi iptal etmiş, Arafat'a çıkarak haccını tamamlamıştır. Sonrasında kaçırdığı umresinin kazasını yapmak istemiştir. Resûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe'yi (r.anhâ), umre ihramına girmesi için erkek kardeşi Abdurrahman (r.a.) ile beraber Ten'im'e göndermiştir.¹²⁴ Ten'im Mescid'i, Hz. Âişe'nin (r.anhâ) Vedâ haccından sonra umre yapmak için ihrama girdiği bu yerde bu olay anısına yaptırılan bir camidir. Buraya Âişe Mescidi de denmektedir. Mekkeliler veya Mekke'de bulunanlar umre yapmak istediklerinde Ten'im'den ihrama girebilmektedirler.

9. HUDEYBİYE

Hudeybiye, Mekke'nin on yedi kilometre batısında, Mekke'de bulunanların ihrama girdiği yerlerden biridir. Hudeybiye Antlaşması ve Rıdvan Biatı burada yapılmıştır. Peygamber (s.a.s.), hicretin altıncı yılında Kâbe'yi ziyaret ettiğine dair bir rüya görmüştü.

122 <https://www.nusuk.sa/tr/destination/makkah/holy-sites>

123 bk. Bozkurt, Nebi, "Mescid-i Hayf", *DİA*, 29/277-278.

124 Müslim, "Hac", 135, 136.

Peygamber'in (s.a.s.) müjdesi ile bin dört yüz kişi Mekke'den Kâbe'yi ziyaret için yola çıkmıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.), yerine Abdullah b. Mektûm'u vekil bırakmıştı. Amacı savaş değil Kâbe'yi ziyaretti. Yanında Ümmü Seleme (r.anhâ) annemiz de bulunmaktaydı.

Mekkeliler, Peygamber'in (s.a.s.) yola çıktığını duyunca telaşlanmışlar ve Müslümanları Mekke'ye sokmamaya karar vermişlerdi. Hâlid b. Velid ve İkrime b. Ebî Cehil, iki yüz süvari ile önden Müslümanlara karşı gönderilmişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekkelilerin Müslümanları Kâbe'ye sokmama kararını gözcüler vesilesiyle öğrenmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), yol güzergâhını değiştirerek Hudeybiye'ye kadar ilerlemiştir. Huzâa kabilesi lideri Büdeyl, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yanına gelerek Mekkelilerin savaş hazırlığı içerisinde olduğunu haber vermişti. Peygamber (s.a.s.) Büdeyl'e savaş için gelmediklerini, sadece Kâbe'yi ziyaret için geldiklerini söylemişti. Büdeyl, Resûlullah'tan duyduklarını Kureyşlilere iletmişti. Kureyşliler de aslında savaş istememekteydi. Sakif kabilesi lideri Urve b. Mesûd'u Hz. Peygamber'e (s.a.s.) elçi olarak göndermişlerdi. Urve b. Mesûd Müslümanların durumunu, davranışlarını dikkatle takip etmişti. Urve, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile konuştuğundan sonrasında gördüklerini Mekkelilere şöyle anlatmaktadır: "Bilirsiniz ki ben, birçok devlet başkanını ziyaret ettim, Rum kayseri, Fars kirası, Habeş liderinin huzurunda elçi olarak bulundum. Yemin ederim ki Müslümanların Muhammed'e gösterdikleri hürmet, sevgi ve bağlılığı bunların hiçbirinin sarayında görmedim... Söзlerini dikkatle dinliyorlar. Bir şey sorunca, alçak sesle cevap veriyorlar. Yüzüne saygıdan dikkatle bakmıyorlar. Bütün isteklerini derhâl yerine getiriyorlar. Mademki bize barış teklif ediyorlar biz de kabul edelim."¹²⁵ Mekkeliler Urve'nin söylediklerinden hiç memnun olmamışlardı. Hz. Peygamber'e (s.a.s.) birkaç elçi daha göndermişler fakat bir sonuç alınamamıştı.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kureyş ile görüşmek üzere Hz. Osman'ı (r.a.) elçi olarak göndermiştir. Hz. Osman'ın (r.a.) geri dönüşünün gecikmesiyle, öldürüleceğine dair söylentiler Müslümanların kulağına gelmiş ve Müslümanları telaşlandırmıştı. Peygamber (s.a.s.) duyduklarının doğru olabileceği ihtimaline binaen bütün tedbirleri almıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.) ashâbını Allah yolunda canlarını feda etmekten çekinmeyeceklerine dair biat etmeye çağırmıştı.¹²⁶ Hudeybiye'de bütün Müslümanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) elinden tutarak bodur bir ağacın altında biat etmişlerdir. Bundan dolayı bu biata "Bey'atü's-şecere", bu biatın yapıldığı ağaca da "Şeceretü'r-rıdvân" denilmiştir. Peygamber (s.a.s.), bir elini diğer eliyle tutarak Hz. Osman'ın (r.a.) adına da biat etmiştir.¹²⁷ İslâm tarihinde, Allah'ın Hudeybiye'de Resûlullah'a biat eden müminlerden hoşnut olduğunu bildirdiği bu biat, "Rıdvân Biatı" olarak anılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de Rıdvân Biatı'ndan şöyle bahsedilmiştir: *"O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o müminlerden Allah razı olmuştur;*

125 Buhârî, "Şürû", 15; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 2/313.

126 Buhârî, "Cihâd", 110; Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî, *el-Megâzi*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, ty.), 2/601-602.

127 Buhârî, "Ashâbü'n-nebi", 7.

gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur ve güven vermiş, pek yakın bir fetihle ve elde edecekleri birçok ganimetle de kendilerini ödüllendirmiştir. Allah, izzet ve hikmet sahibidir.”¹²⁸

Mekke’de Rıdvan Biatı duyulunca, Mekkeliler Hz. Osman’ı (r.a.) serbest bırakmışlar ve Amr b. Süheyl’i beraberindeki heyet ile Hz. Peygamber’e (s.a.s.) barış yapmak üzere göndermişlerdi. Uzun süren müzakerelerden sonra bir anlaşma imzalanmıştı.¹²⁹

Müslümanlar, barış şartları ağır geldiği için çok üzülmüşlerdi. Heyecanla geldikleri Kâbe’yi ziyaret edemeden geri dönecek olmak onları ayrıca üzmüştü. Peygamber (s.a.s.) ashâbına geri dönmek için ihramlarını çıkarıp, kurbanlarını kesmelerini emretmişti. Hz. Peygamber (s.a.s.) emri yinelemesine rağmen kimse bu emre uymamıştı. Hz. Peygamber (s.a.s.) bu durumdan dolayı müteessir olmuş ve eşi durumu Ümmü Seleme (r.anhâ) ile paylaşmıştır. Ümmü Seleme (r.anhâ) annemiz, “Ya Resûlallah! Onlar üzüntülerinden öyle yapıyorlar. Siz kimseyle konuşmadan kendi kurbanınızı kesin, tıraşınızı olun. Onlar da size uyararak bunları yapacaklardır.”¹³⁰ diyerek Allah Resûlü’nü teselli etmişti. Ashâb-ı kirâm, Peygamber’in (s.a.s.) kurbanını kesip ihramdan çıktığını görünce kurbanlarını kesip birbirlerini tıraş etmeye başlamışlardı.¹³¹

Hudeybiye barışı aslında büyük bir zaferdir. Her ne kadar Müslümanların aleyhine görünse de sonucun Müslümanların lehine olacağını Peygamber (s.a.s.) bilmektedir. Nitekim Medine’ye dönüş yolunda nazil olan Fetih sûresinde Rabbimiz Hudeybiye Antlaşması’nın Müslümanlar için bir yenilgi değil aksine bir zafer olduğunu şu şekilde bildirmiştir: “*Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah’ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.*”¹³² Ayrıca Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra Hz. Peygamber’in (s.a.s.) gördüğü rüyanın sâdıklığı Kur’ân-ı Kerim’de şu âyetle doğrulanmıştır: “*Allah, Resûlü’ne gerçeğe uygun rüyasında doğruyu bildirmiştir. Allah izin verirse hiçbir şeyden korkmaksızın, (umrenizi yaptıktan sonra) ya saçlarınızı kazıtarak veya kısmen kestirerek, güven duygusu içinde Mescid-i Harâm’a muhakkak gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilmektedir ve bundan başka hemen gerçekleşecek bir zaferi de takdir buyurmuştur.*”¹³³

Hudeybiye, İslâm’ın Medine dışında yayılması için bir başlangıç olmuş ve Mekkeliler Müslümanları bir devlet olarak tanımışlardır. Müslümanlarla müşrikler arasında temaslar artmış ve bu sürede İslâm’a girenlerin sayısı çoğalmıştır. Hudeybiye Antlaşması

128 el-Fetih, 48/18.

129 Hamîdullah, Muhammed, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, 18/297-299.

130 Buhârî, “Şürût”, 15.

131 İbn Hişâm, es-Sîre, 2/308-322.

132 el-Fetih, 48/1.

133 el-Fetih, 48/27.

yaklaşık iki yıl devam etmiştir. Antlaşma, şartları ihlâl eden Kureyş tarafından bozulmuştur. Mekke, antlaşmadan iki yıl sonra Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.

Hudeybiye, ashâb-ı kirâmın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bağlılığını, fedakârlığını ve sabrını göstermektedir. Mekkeliler ve Mekke'de bulunan Rahmân'ın misafirleri isterlerse umre için ihrama girmek üzere harem sınırlarından biri olan Hudeybiye'ye gitmektedirler. Buradaki mescidi ziyaret ederek hatıraları yâd etmektedirler.

10. CİRÂNE

Ci'râne, Mekke ile Tâif arasında, Mekke'ye yaklaşık yirmi dokuz kilometre uzaklıktadır. Huneyn Gazvesi'nden sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) umre yapmak için burada ihrama girmiştir. Huneyn Gazvesi; Hevâzin ve Sakîf kabilelerine karşı yapılmış, peşinden de Tâif kuşatılmıştır. Huneyn Gazvesi, Kur'ân-ı Kerîm'de ismen anılarak anlatılmıştır: *"Andolsun ki Allah size birçok yerde ve sayınızın çokluğundan dolayı övündüğünüz, fakat çokluğunuzun size fayda vermediği, yeryüzünün bütün genişliğine rağmen dar gelip de sonunda arkanızı dönüp kaçtığınız Huneyn Savaşı'nda da yardım etmişti."*¹³⁴

Huneyn Gazvesi sonrası elde edilen ganimetler Ci'râne'ye getirilmiştir. Bu gazvede içinde esirlerin de olduğu çokça ganimet elde edilmiştir. Hevâzin kabilesi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sütanesi Halime'nin mensup olduğu kabiledir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) süt kardeşi Şeymâ da esirler arasında bulunmaktadır. Allah Resûlü (s.a.s.), Hevâzinlilerin İslâm'ı seçebilecekleri ihtimalini göz önünde bulundurarak esirlerin taksimine hemen başlamıştır. On gün bekledikten sonra esirleri taksim etmiştir. Ancak bu taksimattan hemen sonra Hevâzinliler Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek Müslüman olmuşlar, mal ve esirlerinin geri verilmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Hevâzinlilerden esirleri veya mallarını arasında tercih yapmalarını istemiş, onların esirleri tercih etmeleri üzerine de esirlerin, kadın ve çocukların geri verilmesini emretmiştir. Ashâbın büyük çoğunluğu razı olarak esirleri geri vermiş, karşı çıkanlar da Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından ele geçirilecek ilk ganimetten her esire karşılık altı hisse verileceği teminatıyla ikna edilmiştir.¹³⁵ Müslümanlar Ci'râne'de Hz. Peygamber (s.a.s.) ile her koşulda beraber olmak ile dünya malını yeğlemek arasında seçim yapmakla imtihan olmuşlardır. Ci'râne'de dünyaya karşı meyil yeniden gözden geçirilerek, Hz. Peygamber (s.a.s.) ile beraberliği tercih eden ashâbın örnek davranışı hatırlanmalı ve onlar her alanda örnek alınmalıdır.

Ci'râne, Ten'im ve Hudeybiye gibi umre yapmak isteyen Mekkeliler ve Mekke'de bulunan Rahmân'ın misafirleri için ihrama girilen sınırlardandır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) buradan ihrama girerek umre yapması anısına buraya bir mescid yapılmıştır.

134 et-Tevbe, 9/25.

135 bk. Hamîdullah, Muhammed, "Huneyn Gazvesi", *DİA*, 18/376-377.

11. HİRA-NUR DAĞI (HİRA MAĞARASI)

Hira/Nur Dağı, Mekke'ye yaklaşık 4,8 kilometre uzaklıkta, Mekke'nin kuzeydoğusunda bulunan bir dağdır. Hira mağarası bu dağın zirvesinde bulunmaktadır. Hira mağarası, üst üste yığılan kayalıkların oluşturduğu iki tarafı açık, tünel şeklinde bir mağaradır. Yüksekliği orta boylu bir kişinin boyu kadar olan bir oyuktur.

Hz. Peygamber (s.a.s.), peygamberlikten birkaç yıl öncesinden itibaren Ramazan aylarını Hira mağarasında ibadetle geçirmeye başlamıştır. Sâdık rüyalar görmeye başladığı dönemde yalnız kalma isteği ile Hira mağarasında inzivaya çekilmiş, ibadet ve tefekkür ile meşgul olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), mağaraya gelirken evinden azık getirmiş, bunlar tükenince şehre inerek evinden yenisini almıştır. Şehre her inişinde Kâbe'yi tavaf etmiştir.

Peygamber (s.a.s.) kırk yaşında Hira'da uzlet ve ibadet hâlindeyken, 610 yılının Ramazan ayında, Kadir Gecesi'nde kendisine ilk vahiy gelmiştir. Cebrâil (a.s.), "Oku!" emriyle Alak sûresinin ilk âyetlerini getirmiştir. İlk vahyin heyecanı ile evine giden Peygamber (s.a.s.), Hz. Hatice'den (r.anhâ) üstünü örtmesini istemiştir. Sakinleşince eşi onu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'e götürmüştü ve gelen meleğin vahiy meleği Cebrâil (a.s.) olduğunu bir de ondan dinlemiştir.¹³⁶

İslâm nuru Hira'dan doğmuş, insanlığı buradan aydınlatmıştır. Hira/Nur Dağı'nda gelen ilk vahiy Hz. Peygamber'in (s.a.s.) risâleti ve on üç yıl süren Mekke dönemi başlamıştır. Bu yüzden Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatında bu dağın önemli bir yeri vardır. Müslümanlar için de bu yüzden özel ve önemlidir. Hira/Nur Dağı ibadet için değil, bütün bu hatıraların yaşandığı yerin görülmesi ve tefekkür edilmesi için ziyaret edilmektedir. Bu dağa tırmanmak, iklim de göz önüne alındığında, epeyce meşakkatli olmaktadır. Bu yüzden yaşlı, engelli ve hasta olanlar gerektiğinde bu ziyareti yapmamalıdır.

12. SEVR DAĞI

Kâbe'ye yaklaşık dört kilometre uzaklıkta, Mekke'nin güneyinde bulunan, birçok tepeden oluşan bir dağdır. Peygamber'in (s.a.s.) hicret esnasında sığındığı mağara burada bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de bu mağaradan ve içindeki misafirlerinden şöyle bahsedilmektedir: *"Siz peygambere yardımcı olmasanız da inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar, arkasına: 'Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.' diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."*¹³⁷

Hz. Peygamber (s.a.s.), Mekkelilerin eziyetlerinden dolayı Müslümanlara hicret etmeleri için izin vermişti. Kendisi de müşriklerin suikast girişiminden sonra Medine'ye hicret

136 İbn Hişâm, es-Sîre, 1/250-253.

137 et-Tevbe, 9/40.

etmeye karar vermişti. Ayrıldığını müşrikler fark etmesinler diye Hz. Ali'yi (r.a.) yatağına yatırmıştı. Geceleyin evinden ayrılarak Medine'nin zıt istikametinde bulunan Sevr Dağı'na doğru giderek, tepesindeki mağarada gizlenmişti. Hz. Ebû Bekir (r.a.) ile beraber Kureyş'in arama çalışmaları bitinceye kadar üç gün bu mağarada saklanmışlardı. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) oğlu Abdullah gece olduğu zaman mağaraya gelerek Mekke'de olup bitenleri haber vermişti. Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) kızı Esmâ (r.anhâ) da mağaraya azık taşımıştı. Kölesi Âmir b. Führeyre, koyunlarını otlatırken sürüsünü akşamları Sevr Dağı'na götürüp onlara süt ikram etmiş ve bir taraftan da sürünün hareketiyle mağara yolundaki ayak izlerini yok etmişti.

Kureyşliler iz sürerek Sevr'deki mağaranın ağzına kadar yaklaşmışlardı. Konuşmaları, ayak sesleri mağaradan duyulmaktaydı. Hz. Peygamber (s.a.s.), müşriklerin yaklaşmasından heyecanlanan Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) Allah'ın yanlarında olduğunu hatırlatarak, *"Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir." diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir."*¹³⁸ âyetinde anlatıldığı şekliyle teselli vermişti. Kureyşliler mağaranın içine bakmadan kimse olmadığını düşünerek çekip gitmişlerdi.

Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Hz. Ebû Bekir (r.a.), Mekke'de kendilerine kılavuzluk etmek üzere henüz Müslüman olmamış fakat güvendikleri bir şahıs olan Abdullah b. Uraykıt'ı kılavuz olarak kiralamışlar ve develerini ona teslim etmişlerdi. Abdullah b. Uraykıt, üç gün sonra develeri mağaraya getirmiş ve Allah Resûlü'nün hicret yolculuğu 13 Eylül 622 yılında başlamıştı.¹³⁹

Sevr Dağı'ndan başlayan hicret Mekke döneminin sonu, Medine döneminin ise başlangıcı olmuştur. Sevr Dağı, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) üstün strateji gücü, basireti, tedbir ve tevekkülünün tanığıdır. Sevr Dağı ibadet maksadıyla değil, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve hicretin başladığı yerin hatırasına hürmeten ziyaret edilmektedir. Yüksek bir dağ olduğu için çıkılması zordur. O yüzden yaşlı, hasta ve engellilerin bu dağa çıkmaması daha uygundur. Bu dağı ziyaret etmemek hac veya umrenin sevabını azaltmamaktadır.

13. CENNETÜ'L-MUALLÂ

Mekke-i Mükerreminin tarihî mezarlığı olan Muallâ Kabristanı, Kâbe'ye yaklaşık iki kilometre uzaklıktadır. Hacûn mevkiinde bulunan bu mezarlığa Ma'lât Mezarlığı da denilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) dedeleri Kusay, Abdülmuttalib, amcası Ebû Tâlib, eşi Hz. Hatice (r.anhâ), oğulları Kâsım ve Abdullah, Abdullah b. Zübeyr, birçok sahâbi ve

138 et-Tevbe, 9/40.

139 İbn Hişâm, es-Sîre, 2/30-133.

İslâm büyüğü burada medfundur. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Cennetü'l-Muallâ için "**Bu kabristan ne güzeldir.**"¹⁴⁰ dediği rivayet edilmiştir. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Hz. Hatice'nin (r.anhâ) kabrine, türbedârın da olduğu bir türbe yapılmıştır. 1926'dan sonra Suudi Arabistan'ın aldığı karar sebebiyle bütün türbeler, mezar taşları kaldırılmıştır.

Kâsım, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ilk oğludur. O zaman gelenek olduğu üzere Hz. Peygamber'e (s.a.s.) oğlunun ismi ile Ebû'l-Kâsım künyesi verilmiştir. Kâsım küçük yaşta vefat etmiş ve bu kabristana defnedilmiştir. Abdullah da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) küçük yaşta vefat edip Cennetü'l-Muallâ'ya defnedilen diğer evladıdır.

Cennetü'l-Muallâ, günümüzde de mezarlık olarak kullanılmakta ve ziyaret edilebilmektedir. Hac ve umreye gidenler imkân ölçüsünde Cennetü'l-Muallâ'yı ziyaret ederek orada medfun bulunanlara dua etmeli ve ibret almaya çalışmalıdır. Burayı ziyaret edememek hac ve umre ibadetinde ve ibadetlerin sevabında bir eksikliğe neden olmamaktadır.

14. MESCİD-İ CİN

Mescid-i Cin, Kâbe'ye bir buçuk kilometre uzaklıkta, Mekke'nin kuzey tarafındadır. Kâbe'ye yürüme mesafesinde, Cennetü'l-Muallâ'ya yakındır. Peygamber (s.a.s.), hicretten üç yıl kadar önce İslâm'a davet etmek ve müşriklerin eziyetlerinden bunalan Müslümanlara yeni bir yurt aramak üzere Tâif'e bir yolculuk yapmıştır. Bu yolculuğun dönüşünde, Nahle Vadisi'nde Hz. Peygamber (s.a.s.) namaz kılarken cinlerden bir grup okuduğu Kur'ân-ı Kerim'i dinlemiş¹⁴¹ ve üstün belâgatından etkilenerek Mekke'ye kadar kendisini takip etmişlerdir. Mekke girişinde bulunan Hacûn mevkiinde Hz. Peygamber (s.a.s.) cinlere Kur'ân-ı Kerim okumuş, cinler Müslüman olduklarını açıklamışlardır.¹⁴² Bu hadîsenin anısına bu yere yapılan mescide, Cin Mescidi adı verilmiştir.

Peygamber (s.a.s.), Resûl's-sekaleyn olarak nitelendirilir. Yani hem insanların hem de cinlerin peygamberidir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah Teâlâ: "**Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.**"¹⁴³ buyurmuştur. Cinlerin de insanlar gibi Müslüman olanları olduğu gibi iman etmeyen kâfirleri de bulunmaktadır.¹⁴⁴ Hz. Peygamber (s.a.s.) cinlere de ilâhî vahyi tebliğ etmiştir. Kur'ân-ı Kerim en büyük mucizedir. Hakikat ve belâgatıyla tüm mahlûkatın gönüllerinde etki bırakmaktadır. Cinler de dinlemiş oldukları Kur'ân ile vahye muhatap olmuşlar ve etkilenmişlerdir.¹⁴⁵ Bu mescid hac ve umre ibadetinin gereği olarak değil, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) cinlerle olan hatırasını yâd etmek üzere ziyaret edilmektedir.

140 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/367.

141 el-Cin, 72/1-2.

142 Ezrakî, *Ahbâru Mekke*, 2/201.

143 ez-Zâriyât, 51/56.

144 el-Cin, 72/14-15.

145 el-Ahkâf, 46/29-31.

MEDİNE-İ MÜNEVVERE VE ZİYARET YERLERİ

Eyyüp BUGUR*

1. MEDİNE-İ MÜNEVVERE

Medine, tarih boyunca farklı isimlerle anılmıştır. Şehrin bilinen ve Kur'ân'da da geçen¹ en eski adı Yesrib'dir.² Hz. Peygamber (s.a.s.), çağrıştırdığı olumsuz anlamlar yüzünden Yesrib yerine Medine adının kullanılmasını istemiştir.³ Medine kelimesi Kur'ân'da da dört yerde⁴ Medine şehri kastedilerek yer almıştır.⁵ Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), kendisi Medine'ye olumlu anlamlar içeren Taybe (hoş) adını verirken⁶ Yüce Allah'ın da Medine'yi Tâbe (güzel) şeklinde isimlendirdiğini ifade etmiştir.⁷ Ayrıca klasik kaynaklarda Medine hakkında Miskîne, Azrâ, Câbire, Mecbûre gibi çok sayıda farklı isim kullanılmıştır.⁸ Özellikle Medine'ye, Kur'ân'da "dâr" denilmesinden hareketle⁹ Dârü'l-Hicre veya Dârü'l-İmân; Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nisbet edilmesinden hareketle de "Medinetü'r-Resûl" veya "Medinetü'n-Nebî" (Peygamber Şehri) gibi isimler verildiği

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 el-Ahzâb, 33/13.

2 Köksal, Mustafa Asım, *İslam Tarihi: Hazreti Muhammed (a.s.) ve İslamiyet: Medine Devri* (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1981), 1/43; Nebi Bozkurt - Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *DİA*, 28/305.

3 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü İbni'l-Cevzi, 2016), 9/110 [18816].

4 et-Tevbe, 9/101, 120; el-Ahzâb, 33/60; el-Münâfikûn, 63/8.

5 Bozkurt, Nebi - Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Medine", *DİA*, 28/306.

6 Müslim, "Fiten", 24.

7 Müslim, "Hac", 88.

8 İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe el-Basri, *Târthu'l-Medineti'l-münevvere, Ahbârü'l-Medineti'l-münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltut (Cidde: Dârü'l-İsfahani, 1392/1973), 1/162.

9 el-Haşr, 59/9.

bilinmektedir.¹⁰ Bu isimler arasında en yaygın olarak kullanılanı ise nurlu şehir anlamında Medine-i Münevveredir.¹¹

Medine, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) göç ettiği hicret yurdudur. Mekke'de müşriklerin şiddetli baskılarına maruz kalan Sevgili Peygamberimiz, önce akrabalık bağlarına güvenerek Tâif'e gitmiş, oradan eli boş dönünce Medine'ye hicret etmiştir. Bu hicretin ilâhî bir emre dayandığı Allah Resûlü tarafından şu şekilde açıklanmıştır: *"Bana diğer şehirleri ele geçirecek olan bir şehre hicret etme emri verilmiştir. Oraya Yesrib diyorlar, hâlbuki orası Medine'dir."*¹² Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) 9 Eylül 622 yılında gerçekleştirdiği bu hicret aslında düşmandan bir kaçış değil, stratejik bir hedefe yürüyüştür. Bu doğrultuda Resûl-i Ekrem (s.a.s.), hicretten sonra Medine'de bazı önemli icraatlarda bulunmuştur. İlk olarak Müslümanlarla diğer topluluklar arasında Medine Sözleşmesi adındaki anlaşmayı yaparak burada toplumsal düzeni sağlamıştır. Aynı zamanda ensarlar muhacirler arasında gerçekleştirdiği kardeşlik anlaşmasıyla sosyal adaleti temin etmiştir. Bu da İslâm'ın Medine'de kök salmasında ve tüm dünyaya hızla yayılmasında kilit bir rol oynamıştır.

Medine, muhacirleri büyük bir sevgiyle karşılayan ve onlarla her şeyini içtenlikle paylaşan ensarın fedakârlıklarına sahne olmuş bir şehirdir. Ensarın fedakârlıklarına, Kur'ân-ı Kerim'de övgüyle şöyle dikkat çekilmiştir: *"Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler."*¹³ Bu âyet, her şartta muhacirleri kendilerinden önde tutan ensarın ne kadar yüksek bir yardımlaşma ahlâkına sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Bundan dolayı Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ensardan biri olmayı arzuladığını sık sık ifade etmiştir. Bu bağlamda Resûlullah (s.a.s.), *"Eğer hicret olmasaydı elbette ben ensardan bir kimse olurum. Eğer insanlar bir vadi veya dağ yolunu tutsalar muhakkak ben ensarın vadisini yahut dağ yolunu tutardım."*¹⁴ buyurmuştur. Bu hadîs-i şerif esasında ensarın Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) için ne kadar değerli olduğuna ve İslâm toplumundaki vazgeçilmez yerine işaret etmektedir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.), her fırsatta ensarın söz konusu fedakârlıklarını dile getirmiş ve *"Ensarı sevmek imanın alametidir, onlara karşı nefret beslemek ise münafıklığın alametidir."*¹⁵ buyurmuştur. Başka bir hadîs-i şerifinde de Allah'a ve

10 Köksal, *İslâm Tarihi*, 1/43; Bozkurt – Küçüktaşçı, "Medine", *DİA*, 28/305.

11 Öztürk, Necati, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar : Hicaz Albümü* (Ankara: DİB Yayınları, 12. Basım, 2016), 102.

12 Buhâri, "Fezâilü'l-Medine", 2.

13 el-Haşr, 59/9.

14 Buhâri, "Temenni", 9.

15 Buhâri, "Menâkıbü'l-ensâr", 4.

MEDİNE-İ MÜNEVERE VE ZİYARET YERLERİ

âhiret gününe iman eden hiç kimsenin ensara nefret duymayacağını, onları seveni Cenâb-ı Hakk'ın da seveceğini, onlara nefret besleyene ise Allah'ın da buğzedeceğini bildirmiştir.¹⁶

Medine, sahip olduğu manevî özellikler nedeniyle Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) övgüsüne de mazhar olmuştur. Bu kapsamda Medine'nin samimi mümin ile samimi olmayan mümini ortaya çıkarmadaki rolü¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından sembolik bir ifadeyle şöyle açıklanmıştır: "*Medine, demirci körüğüne benzer; oranın kötüsünü dışarı atar, iyisini ise temiz kılar.*"¹⁸ Benzer şekilde Resûl-i Ekrem (s.a.s.), "*Medine, Taybe'dir. O, ateşin gümüşün pisliğini uzaklaştırdığı gibi günah işleyen kişiyi uzaklaştırır (dışına atar).*"¹⁹ buyurmuştur. Aynı zamanda Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), "*Hz. İbrâhim Mekke'yi harem yaptığı gibi ben de Medine'yi harem yaptım.*"²⁰ buyurarak şehri farklı bir boyuta taşımıştır.

Medine, Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) özel sevgisini kazanmış bir şehirdir. Hadis kaynaklarında Hz. Enes'in (r.a.), "Peygamber Efendimiz herhangi bir seferden döndüğünde, Medine'nin duvarlarına özlemle bakar, eğer bir binek üzerinde ise Medine'ye olan sevgisinden bineğini hızlandırır."²¹ dediği nakledilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Mekke'nin fethinden (20 Ramazan 8/11 Ocak 630) sonra Mekke'yi çok sevmesine rağmen Medine'de kalmayı tercih etmesi de Medine'yi ne kadar çok sevdiğini göstermektedir.

2. MESCİD-İ NEBEVÎ

Hicretten sonra Medine'de gerçekleştirilen ilk icraatlardan biri, Mescid-i Nebevî'nin inşa edilmesidir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.) Medine'ye vardığında devesi Kasvâ'nın serbest bırakılmasını talep etmiş ve devenin çökeceği yere Mescid-i Nebevî'nin temelini atılacağını haber vermiştir.²² Devenin çöktüğü bu yer, Sehl ve Süheyl adlarındaki yetimlerden on dinar karşılığında satın alınmıştır.²³ Bu yerin, esasında hicretten önce de adı geçen yetimlerin bakımını üstlenen Es'ad b. Zûrâre tarafından mescid olarak kullanıldığı da rivayet edilmiştir.²⁴

16 Buhârî, "Menâkübü'l-ensâr", 4.

17 Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri, *el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc* (Kahire: el-Matbaatü'l-Mısriyye bi'l-Ezher, 1347/1929), 9/156.

18 Buhârî, "Fezâilü'l-Medine", 10.

19 Buhârî, "Megâzi", 17; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bâri bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdülaziz b. Abdullah İbn Bâz (Beyrut: Dârü'l-Mârifet, ts.), 7/356.

20 Buhârî, "Büyü", 53.

21 Buhârî, "Fezâilü'l-Medine", 10.

22 Bozkurt, Nebi - Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, 29/282.

23 Buhârî, "Menâkübü'l-ensâr", 45.

24 Belâzürî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü'l-eşraf*, thk. Riyad Zirikli - Süheyl Zekkar (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1417/1996), 1/276.

Mescid-i Nebevî ilk planda oldukça sade bir tasarımla inşa edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) dönemindeki inşada kerpiçten duvarlar, ahşaptan sütunlar ve hurma dallarından yapılan basit bir çatı kullanılmıştır. Mescid-i Nebevî için batı tarafında Bâbürrahme (Bâbüâtike), doğu yönünde Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) giriş yaptığı Bâbücibrîl (Bâbüosman) güney tarafında ise Bâbülcenûbî adlarında üç kapı yapılmıştır. İlk zamanlarda Mescid-i Nebevî'nin kiblesi Kudüs'e yönelik iken hicretten on altı veya on yedi ay sonra Kâbe'ye çevrilmiştir. Kiblenin tahvilinden sonra güney tarafında bulunan Bâbülcenûbî kapatılmış ve onun yerine kuzey yönünde yeni bir kapı açılmıştır. Mescid-i Nebevî'nin kuzey tarafına Suffe adı verilen bir bölüm eklenmiş, doğu yönünde ise Hz. Âişe (r.anhâ) ve Hz. Sevde (r.anhâ) için birer oda yapılmıştır.²⁵

Mescid-i Nebevî, hicrî yedinci yılda Hayber Seferi dönüşü (m. 628) ihtiyaçlar doğrultusunda genişletilmeye başlanmıştır.²⁶ Hz. Ömer (r.a.) döneminde Mescid-i Nebevî'nin sütunları artırılmış, kapıları üçten altıya çıkarılmış, tavanı yükseltilmiş ve zemini küçük taşlarla kaplatılmıştır. Hz. Osman (r.a.) döneminde de benzer şekilde genişletme çalışmalarına devam edilmiştir. Emevîler döneminde Halife I. Velîd'in talimatıyla büyük bir onarım gerçekleştirilmiş ve Mescid-i Nebevî'ye ilk defa minare, niş tarzı mihrap ve şerefe eklenmiştir.²⁷

İlk dönemlerde sadeliğini koruyan Mescid-i Nebevî, sonraki dönemlerde gerçekleştirilen genişletme faaliyetleriyle beraber tezyinat çalışmalarına da konu olmuştur. Abbâsîler döneminde halife Mehdî-Billâh zamanında kible duvarının üst kısmı altın parçalarıyla, avluya bakan bazı duvarları ise renkli oymalarla süslenmiştir. Memlûkler döneminde Mescid-i Nebevî'deki yenileme ve genişletme çalışmalarına tekrar başlanmıştır. Osmanlılar döneminde "hâdimü'l-haremeyn" ünvanını kullanmaya başlayan padişahlar, Mescid-i Nebevî'nin tamiratına özel bir önem vermişlerdir. Bu kapsamda ilk imar faaliyeti Kanûni Sultan Süleyman zamanında, en büyük imar faaliyeti ise Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilmiştir. Suudiler döneminde ise Mescid-i Nebevî tarihindeki en büyük imar faaliyetine 1984-1994 yılları arasında sahne olmuştur.²⁸

Peygamber Efendimiz'in bizzat katılımıyla inşa edilen ve İslâm tarihi boyunca çeşitli imar faaliyetlerine konu olan Mescid-i Nebevî, İslâm âlimlerinin çoğuna göre Mescid-i Harâm'dan sonraki en faziletli mesciddir.²⁹ Bu fazileti Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle

25 İbnü'n-Neccâr, Ebû Abdillâh Muhîbbüddîn Muhammed b. Mahmûd b. el-Hasen b. Hibetillâh el-Bağdâdî, *ed-Dürretü's-semîne fi târihil-Medîne*, thk. Muhammed Azeb Muhammed Zeynühüm (Kahire: Mektebetü's-Sekâfe ed-Diniyye, ts.), 147; Bozkurt - Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, 29/282.

26 İbnü'n-Neccâr, *ed-Dürretü's-semîne*, 147.

27 Bozkurt - Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, 29/282.

28 Bozkurt - Küçükaşçı, "Mescid-i Nebevî", *DİA*, 29/282-83.

29 Nebevî, *Şerhu Müslim*, 9/163.

MEDİNE-İ MÜNEVERE VE ZİYARET YERLERİ

açıklamıştır: “Benim şu mescidimde kılınacak bir vakit namaz, Mescid-i Harâm dışındaki diğer mescidlerde kılınacak bin vakit namazdan daha faziletlidir.”³⁰ Hadis-i şerifte zikri geçen bu durum, sadece Ravza-i Mutahhara kısmına has değil Mescid-i Nebevî'nin tamamına şamildir. Diğer taraftan halk arasında Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmanın gerekli olduğu yönünde yaygın bir kanaat ortaya çıkmıştır. Bu kanaatin dayanağı senet ve metin açısından sıhhati tartışmalı bazı rivayetlerdir. Medine'de bulunan bir kimse, sayı hesabı yapmaksızın Mescid-i Nebevî'de cemaatle namaz kılmaya devam etmelidir. Medine'de kısa süre kalıp kırk vakit namaz kılamayan kişi ise bunu bir eksiklik olarak görmemelidir. Zira Mescid-i Nebevî'de kırk vakit namaz kılmak, hac veya umrenin bir parçası değildir.³¹

Mescid-i Nebevî, sadece bir ibadet mekânı olarak değil aynı zamanda ilmî, idari, içtimai, askerî vb. farklı fonksiyonlar yerine getiren çok yönlü bir merkez olarak kullanılmıştır. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) Mescid-i Nebevî'yi hem dinî hem de tıp ve ticaret gibi dünyevî bilgiler verdiği bir eğitim kurumu hâline getirmiştir. Özellikle Mescid-i Nebevî'nin bir köşesinde kalan ve Peygamber Efendimiz'in özel tedrisatından geçen Suffe ehlinin bu konuda ayrı bir yeri vardır.³² Kur'ân'ın nüzûlüne şahit olan Suffe ehli, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) sorular sorarak birçok dinî meselenin aydınlanmasına vesile olmuş ve İslâm'ı tebliğ için farklı bölgelere gönderilerek İslâm'ın yayılmasında büyük bir rol oynamıştır.³³ İlk dönemlerde Mescid-i Nebevî, bütün resmî faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir mekân olarak da hizmet vermiştir. Gelen elçiler burada ağırlanmış, toplumsal meseleler burada çözülmüş ve devlet işleriyle ilgili kararlar burada alınmıştır. Mescid-i Nebevî, aynı zamanda bir sosyal yardımlaşma ve dayanışma merkezi olarak da görev yapmıştır. Kimsesiz olanlar burada barındırılmış, ihtiyaç sahiplerine burada yardım eli uzatılmış ve savaşta yaralanan gaziler burada tedavi edilmiştir. Resûlullah döneminde Mescid-i Nebevî, bir askerî karargâh işlevi de görmüştür. Savaş öncesi burada istişareler yapılmış, askerler sefere buradan yolcu edilmiş ve savaş sonrası burada değerlendirmeler yapılmıştır.³⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de bazı müfessirlere göre Allah Teâlâ Mescid-i Nebevî hakkında şöyle buyurmaktadır: “... *Daha ilk günden takvâ temeli üzerine kurulan mescid, namaz kılman için elbette daha uygundur; burada gerçekten temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da arınmaya çalışanları sever.*”³⁵ Bu âyette kastedilen mescidin Kubâ Mescidi olduğu

30 Müslim, “Hac”, 94.

31 Komisyon, *Hac ve Umre İle İlgili Fetvalar* (Ankara: DİB Yayınları, 2024), 156.

32 Bozkurt - Küçükaşçı, “Mescid-i Nebevî”, *DİA*, 29/288.

33 Baktır, Mustafa, “Suffe”, *DİA*, 37/470.

34 Bozkurt - Küçükaşçı, “Mescid-i Nebevî”, *DİA*, 29/288.

35 et-Tevbe, 9/108.

da rivayet edilmektedir.³⁶ Rivâyete göre iki kişi takvâ üzerine kurulan mescid hakkında ihtilafa düştü. Biri buranın Mescid-i Nebevî diğeri ise Kubâ Mescidi olduğunu iddia etti. Her ikisi Resûlullah'a (s.a.s.) geldi. Hz. Peygamber (s.a.s.) de "(*Âyette kastedilen*) benim mescidimdir." buyurdu.³⁷ İmam Nevevî de "Bu rivayetler, Kur'ân'da takvâ üzerine kurulan mescidin esasında Mescid-i Nebevî olduğunu göstermektedir. Bazı müfessirlerin söylediği gibi burada kastedilen Kubâ Mescidi değildir." demektedir.³⁸ Mescid-i Nebevî, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından da Mescid-i Harâm ve Mescid-i Aksâ ile birlikte yolculuk yapılmaya değer üç mescidten biri sayılmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir hadîs-i şerifte bu hususa şu şekilde dikkat çekmiştir: "*Sadece şu üç mescide yolculuk yapılır: (Mekke'deki) Mescid-i Harâm, (Medine'deki) Mescid-i Nebevî ve (Kudüs'teki) Mescid-i Aksâ.*"³⁹

• Hücre-i Saâdet

Hücre-i saâdet, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) mübarek kabr-i şerifinin bulunduğu yerdir. Mescid-i Nebevî inşa edilirken doğu tarafında biri Hz. Sevde'ye (r.anhâ) diğeri Hz. Âişe'ye (r.anhâ) ait olmak üzere iki oda yapılmıştır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Âişe'ye (r.anhâ) ait odaya defnedilmesinden sonra bu oda hücre-i saâdet adını almıştır.⁴⁰ Sevgili Peygamberimiz, son hastalığını hücre-i saâdet adı verilen Hz. Âişe'nin (r.anhâ) odasında geçirmiş ve burada ruhunu teslim etmiştir. Peygamberimiz (s.a.s.), Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) Resûlullah'tan işittiği "*Peygamberler ancak vefat ettikleri⁴¹ veya en sevdikleri yere defnedilirler.*"⁴² şeklindeki hadîsin işaretiyle bu odada toprağa verilmiştir. Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) hücre-i saâdete defninden sonra sırasıyla Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) de burada defnedilmiştir.⁴³

Hücre-i saâdetin mimarisine de İslâm tarihinde büyük bir önem verilmiştir. Emevîler döneminde hücre-i saâdet, aslı korunarak Mescid-i Nebevî'nin içerisine alınmıştır. Hücre-i saâdet dışındaki diğer odalar ise I. Velîd zamanında değiştirilerek Mescid-i Nebevî'ye dâhil edilmiştir. Memlükler döneminde Sultan Kalavun zamanında hücre-i

36 Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beirut: Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999), 16/147.

37 Tirmizî, "Ebvâbü Tefsîri'l-Kur'an", 10.

38 en-Nevevî, *Şerhu Müslim*, 9/169.

39 Buhârî, "Fazlû's-salât", 1.

40 Önkâl, Ahmet, "Hücre-i Saâdet", *DİA*, 18/456.

41 Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selîm Esed (Beirut: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1. Basım, 1404/1984), 1/31.

42 et-Tirmizî, "Cenâiz", 33.

43 Önkâl, "Hücre-i Saâdet", *DİA*, 18/457.

saâdet üzerine ilk defa ahşap bir kubbe inşa edilmiştir. Sultan Kayıtbay zamanında ise taştan yeni bir kubbe yapılarak üstü kurşunla kaplanmış ve yeşil renge boyanmıştır.⁴⁴

İslâm dünyasında büyük bir manevî değere sahip olan hücre-i saâdet, her yıl çok sayıda Müslüman tarafından ziyaret edilmektedir. Şüphesiz bunda, “*Kim hac yapar da vefatından sonra kabrimi ziyaret ederse, beni hayatımda ziyaret etmiş gibi olur.*”⁴⁵ ve “*Kabrimi ziyaret edene şefaati vacip olur.*”⁴⁶ vb. hadislerin de etkisi vardır. Aynı zamanda Allah Resûlü’ne (s.a.s.) duyulan muhabbet de Müslümanların hücre-i saâdeti ziyaret etmelerinde büyük bir rol oynamıştır. Bu muhabbet, Şeyh Gâlib’nin dilinden mısralara şöyle yansımıştır:

“Sultan-ı rusûl şâh-ı mümeccedsin Efendim, bî-çârelere devlet-i sermedsin Efendim.

Divân-i ilâhîde ser-âmedsin Efendim, menşur-ı “Le-amrük”le mü’eyyedsin Efendim.”

Ziyaret esnasında Sevgili Peygamberimiz’e edep içerisinde selam vermeye özen gösterilmelidir. Zira Resûl-i Ekrem (s.a.s.), “*Herhangi bir kimse bana selam verdiğinde, Allah ruhumu bana geri verir, ben de onun selamını alırım.*”⁴⁷ buyurarak bu hususa dikkat çekmektedir. İbn Ömer de herhangi bir yolculuktan döndüğünde Mescid-i Nebevî’ye girmiş, sonra hücre-i saâdetin bulunduğu yere gelerek şöyle demiştir: “Selam olsun sana ey Allah’ın Resûlü, selam olsun sana ey Ebû Bekir, selam olsun sana ey babacığım.”⁴⁸

• Ravza-i Mutahhara

Ravza-i Mutahhara, Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.) eviyle minberi arasındaki alanı ifade etmektedir. Bu alanın batı tarafında, Osmanlı padişahlarından III. Murad tarafından armağan edilen bir minber, orta kısmında ise Memlûklü sultanı Kayıtbay zamanından kalan bir mihrap yer almaktadır. Ravza-i Mutahhara, tarihî dokuyu en çok yansıtan ve her biri ayrı bir hatırayı canlandıran Muhallaka, Âişe, Tevbe ve Serîr gibi çok sayıda sütuna sahiptir.⁴⁹ Mescid-i Nebevî’deki en büyük imarı gerçekleştiren Osmanlı padişahlarından Abdülmecid, bu sütunların üzerine hem adlarını hem de Hz. Peygamber’in Mescid-i Nebevî ile ilgili hadîs-i şeriflerini yazdırmıştır.⁵⁰

44 Bozkurt - Küçükaşcı, “Mescid-i Nebevî”, *DİA*, 29/282-283.

45 Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Alî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 3. Basım, 1424/2003), 5/403.

46 Dârekutnî, Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü’d-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1. Basım, 1424/2004), 3/334.

47 Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 97.

48 el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 5/402.

49 Bozkurt, Nebi, “Ravza-i Mutahhara”, *DİA*, 34/475.

50 Bozkurt - Küçükaşcı, “Mescid-i Nebevî”, *DİA*, 29/287.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), bir hadîs-i şerifinde “*Evimle minberim arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir.*”⁵¹ buyurarak Ravza-i Mutahhara'nın bu manevî önemine vurgu yapmıştır. Hz. Âişe'den (r.anhâ) rivayet edilen bir hadîs-i şerifte ise Peygamber Efendimiz, Ravza-i Mutahhara'da ibadet etmenin ne kadar faziletli olduğuna şu şekilde işaret etmektedir: “*Mescid-i Nebevî'de –daha sonra kendisine Âişe adı verilen– bu sütunun önünde bir yer vardır. Eğer insanlar bilselerdi, orada kendileri için kura çekilmedikçe namaza durmazlardı.*”⁵² Bu nedenle Ravza-i Mutahhara'da namaz kılmak Müslümanlar için her zaman büyük bir ayrıcalık sayılmıştır. Ancak burada namaz kılmak, hac veya umrenin bir parçası değildir. Dolayısıyla Ravza-i Mutahhara'da namaz kılma fırsatı bulamayan bir kimse, Mescid-i Nebevî'nin herhangi bir yerinde namaz kılabilir.⁵³

3. ZİYARET YERLERİ

a. Cennetü'l-bakî

Mescid-i Nebevî'nin yanı başında yer alan Cennetü'l-bakî, İslâm tarihinin en önemli mezarlıklarından biridir. Bu mezarlık, ilk defa Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından kabristan hâline getirilmiştir.⁵⁴ Cennetü'l-bakî'de Sevgili Peygamberimizin Ehl-i beyt'inin ileri gelenleri, yaklaşık on bin sahâbî, Uhud şehitleri ve İmam Mâlik ile İmam Nâfi gibi tâbiîn neslinin önemli simaları toprağa verilmiştir. Bu mezarlığa, muhacirlerden ilk defnedilen Osman b. Maz'ûn (r.a.), ensardan ilk defnedilen ise Es'ad b. Zürâre (r.a.) olmuştur.⁵⁵

Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) oğlu İbrâhim, kızlarından Rukiyye (r.anhâ), Zeyneb (r.anhâ), Ümmü Külsûm (r.anhâ) ve Fâtıma (r.anhâ), torunu Hz. Hasan (r.a.) burada toprağa verilmiştir. Sevgili Peygamberimizin amcası Hz. Abbas (r.a.) ile halaları Safiyye (r.anhâ), Âtike (r.anhâ) ve Ervâ (r.anhâ); Resûl-i Ekrem'in “*Benim ikinci annem*”⁵⁶ dediği Hz. Ali'nin (r.a.) annesi Fâtıma bint Esed (r.anhâ) ile sütannesi Halime Cennetü'l-bakî'de yatmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Hatice (r.anhâ) ve Hz. Meymûne (r.anhâ) dışındaki diğer zevceleri Hz. Âişe (r.anhâ), Hz. Hafsa (r.anhâ), Ümmü Seleme (r.anhâ), Ümmü Habîbe (r.anhâ), Zeyneb (r.anhâ) bint Huzeyme (r.anhâ), Zeyneb bint Cahş (r.anhâ), Hz. Sevede (r.anhâ), Hz. Safiyye (r.anhâ), Hz. Cüveyriye (r.anhâ), Reyhâne (r.anhâ) ve Mâriye

51 Buhârî, “Fazlû's-salât”, 5.

52 Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu'cemül-evsat*, thk. Târik b. İvazullah b. Muhammed – Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dârü'l-Harâmeyn, ts.), 1/264.

53 Komisyon, *Hac ve Umre İle İlgili Fetvalar*, 157.

54 Ka'ki, Abdülaziz Abdurrahmân İbrahim, *ed-Dürrü'l-mensûr fî beyâni me'âlimi Medineti'r-Resûl* (Medine: yy., 1430/2009), 334.

55 Fayda, Mustafa, “Cennetü'l-bakî”, *DİA*, 7/387; Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 126-127.

56 Taberânî, *el-Mu'cemül-evsat*, 1/67.

MEDİNE-İ MÜNEVERE VE ZİYARET YERLERİ

(r.anhâ) buraya defnedilmiştir. Sahâbeden buraya defnedilenlerin başında ise Hz. Osman (r.a.), Sa'd b. Ebû Vakkâs (r.a.), Abdurrahman b. Avf (r.a.), İbn Mes'ûd (r.a.), Suheyb b. Sinân (r.a.), Ebû Hüreyre (r.a.) gibi önemli isimler gelmektedir.⁵⁷

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) sık sık Cennetü'l-bakî"yi ziyaret etmiş ve burada yatanlara dua etmiştir. Hz. Âişe (r.anhâ) Allah Resûlü'nün (s.a.s.), yanında kaldığı her gece, gecenin sonunda Cennetü'l-bakî"ye çıktığını ve "Selam sizin üzerinize olsun ey müminler topluluğunun diyarı! Size vadedilen şey, yarın karşınıza çıkacaktır. Sizler şu an bekletilmektesiniz. İnşallah biz de size katılacağız. Allah'ım! Bakî'ül-garkad'da yatanları başla." ⁵⁸ diyerek Cennetü'l-bakî"de medfun olanlar için dua ettiğini bildirmektedir. Başka bir hadîs-i şerifte ise Sevgili Peygamberimiz Hz. Âişe'ye (r.anhâ), Cebrâil'in kendisine geldiğini ve şöyle dediğini haber vermektedir: "Şüphesiz Rabbin, sana Cennetü'l-bakî"de yatanların yanına giderek onlar için istiğfarda bulunmanı emrediyor." Ben de, "Onlara ne söyleyeyim ya Resûlallah?" dedim. O da şöyle buyurdu: "De ki: 'Selam, mümin ve Müslüman diyarının sakinlerine olsun! Allah, bizden önce gidenlere ve bizden sonra geleceklere rahmet eylesin. Biz de inşallah size katılacağız.'" ⁵⁹ Bu hadîs-i şerifler, Cennetü'l-bakî"yi ziyaret etmenin ve orada yatanlara dua etmenin ne kadar faziletli olduğuna dikkat çekmektedir.⁶⁰

b. Kubâ Mescidi

Günümüzde Medine'nin mahallelerinden biri olan Kubâ, şehre yaklaşık beş-altı kilometre mesafede yer almaktadır.⁶¹ İlk muhacirler, Sevgili Peygamberimizin Mekte'nden Medine'ye hicretinden önce Kubâ'da bulunan Amr b. Avf oğullarına ait bir hurma kurutma yerini mescid hâline getirmiştir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) de 20 Eylül 622 yılında Kubâ'ya ulaştığında bu yeri genişleterek Kubâ Mescidi'ni inşa etmiştir.⁶²

Peygamber Efendimiz'in, Kubâ Mescidi inşa edilirken bir işçi gibi çalıştığı ve taşıdığı ağır taşları ellerinden almak isteyenlere başkasına yardım etmelerini söylediği haber verilmektedir.⁶³ Sahâbeden Abdullah b. Revâha'nın, Kubâ Mescidi'nin yapımı esnasında "Mescitleri imar edenler, ayakta veya oturarak Kur'ân okuyanlar ve gecelerini uykuyla geçirmeyenler, kurtuluşa ermişlerdir." diye bazı şiirler okuduğu ve Allah Resûlü'nün her beytin son kelimesini tekrarladığı rivayet edilmektedir.⁶⁴

57 Fayda, "Cennetü'l-bakî", DİA, 7/387.

58 Müslim, "Cenâiz," 35.

59 Müslim, "Cenâiz," 35.

60 Nevevî, Şerhu Müslim, 7/41.

61 Algül, Hüseyin, "Kubâ", DİA, 26/298.

62 Algül, Hüseyin, "Mescid-i Kubâ", DİA, 29/280.

63 Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb, el-Mu'cemü'l-kebir, thk. Hamdî b. Abdülmecid es-Silefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2. Basım, 1415/1994), 24/317.

64 İbn Şebbe, Târihü'l-Medineti'l-münevver, 1/52.

İlk etapta oldukça sade bir mimariye sahip olan Kubâ Mescidi, sonraki zamanlarda defalarca yenilenmiş ve genişletilmiştir. Hz. Osman (r.a.) ve I. Velîd döneminde genişletme çalışmalarına devam edilen Kubâ Mescidi'nin, minare ve tavanı Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yıktırılarak yenilenmiştir. Osmanlı padişahlarından II. Mustafa Kubâ Mescidi'nin dış tarafına bir su sebili ile abdest alma yerleri yaptırmıştır. II. Mahmud da Kubâ Mescidi'nin duvarlarını yenilemiş ve üstünü yarımküre kubbelerden oluşan bir tavanla örtmüştür. Kubâ Mescidi'nin günümüzdeki görünümü ise Suud hükümetinin 1985 yılında tamamen yıkıp yeniden yaptığı kapsamlı yenileme ve genişletme çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.⁶⁵

Kubâ Mescidi, güvenli bir ortamda yaptırılan umuma açık ilk mescid olması nedeniyle Müslümanlar nezdinde ayrı bir manevî değere sahiptir. Hz. Peygamber (s.a.s.) de bir hadis-i şeriflerinde: *"Kim evinde iyice temizlenir, sonra Kubâ Mescidi'ne gelir ve orada namaz kılsa ona umre sevabı verilir."*⁶⁶ buyurarak bu mescidin manevî değerine vurgu yapmıştır. Allah Resûlü'nün her cumartesi günü Kubâ Mescidi'ne yaya veya binek üzerinde gelip iki rekât namaz kılması da buranın önemini daha da artırmıştır.⁶⁷ Sahâbeden Sa'd b. Ebû Vakkâs da Kubâ Mescidi'nde namaz kılmanın, Beytül-Makdis'de namaz kılmaktan daha sevimli olduğunu ifade ederek buranın önemine dikkat çekmiştir.⁶⁸

c. Kibleteyn Mescidi

Mescid-i Nebevî'nin beş kilometre uzağında yer alan Kibleteyn Mescidi, kıblenin Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'dan Mekke'deki Kâbe-i Muazzama'ya çevrilmesini temsil eden İslâm tarihinin önemli mescidlerinden biridir. Günümüzde modern bir yapıya sahip olan bu mescid, tarihi biçimini korumayı başarmış bir eserdir. Kibleteyn Mescidi, Osmanlılar döneminde ve Suud hükümetinin yönetimi altında birkaç kez restore edilmiştir. Bu çerçevede ilk ciddi imar faaliyeti Kanûnî Sultan Süleyman devrinde gerçekleştirilmiştir. Suud hükümeti tarafından 1987 yılında yapılan son restorasyon çalışmaları sırasında ise Kibleteyn Mescidi'nin kapasitesi artırılmış ve estetik açıdan daha modern bir hâle getirilmiştir.⁶⁹

Peygamber Efendimiz ve Müslüman olanlar, namazlarını hicretten önce olduğu gibi hicretten sonra da yaklaşık on altı veya on yedi ay Mescid-i Aksâ'ya yönelerek kılmışlardır. Hicretten on altı veya on yedi ay kadar sonra recep ayının on beşinci gününde Allah Resûlü, Selemeoğulları yurdunda bulunan bu mescidte öğle veya ikinci namazını kıldırırken şu âyet-i kerîme nazil olmuştur: *"Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini"*

65 Algül, "Mescid-i Kubâ", *DİA*, 29/280.

66 İbn Mâce, "İkâmetü's-salât", 197.

67 Buhârî, "Fazlûs-s-salât", 4.

68 İbn Ebi Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim, *el-Musannef*, thk. Saïd el-Lahâm (Beirut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/149.

69 Sezikli, H. Ahmet, "Mescid-i Kibleteyn", *DİA*, 29/278-279.

elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir, nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin."⁷⁰ Bu ilâhî emir üzerine Peygamber Efendimiz ve ona uyanlar, ilk iki rekâtını Beyt-i Makdis'e doğru kıldıkları öğle veya ikindi namazının son iki rekâtını Kâbe-i Muazzama'ya yönelerek kılmışlardır.⁷¹ Bundan dolayı Benî Seleme Mescidi olarak bilinen⁷² bu mescide "Mescid-i Kibleteyn" yani "İki kibleye sahip mescid" adı verilmiştir.⁷³ Bu isimlendirmeye kaynaklık eden diğer bir rivayete göre ise Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) ile birlikte Kâbe-i Muazzama'ya yönelerek namaz kılanlardan bir sahâbî, namaz kıldıktan sonra çıkıp Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılan ensardan bir gruba uğramış ve "Allah Resûlü ile birlikte Kâbe'ye doğru namaz kıldığıma şahitlik ederim." demiştir. Bunu duyan söz konusu grup da (namazlarını bozmadan) Kâbe'ye dönmüşlerdir.⁷⁴

d. Mîkât Mescidi

Mescid-i Nebevî'nin yaklaşık on bir kilometre uzağında kalan Mîkât Mescidi, Medine üzerinden Mekke'ye gidenlerin ihrama girdikleri Zülhuleyfe'de inşa edilen bir mescittir. Allah Resûlü de umre ve hac yapmak için Mekke'ye giderken bu mescidin yapıldığı yerde ihrama girip namaz kılmıştır. Mîkât Mescidi, Sevgili Peygamberimizin ihrama girip namaz kıldırıldığı semüre ağacının bulunduğu yerde yapıldığı için halk arasında daha çok Şecere Mescidi adıyla bilinmektedir. Hz. Ali'ye (r.a.) nispetle Âbâr-ı Ali diye anılan bu mescide, aynı zamanda Zülhuleyfe Mescidi ve İhrâm Mescidi isimleri de verilmektedir.⁷⁵

Mîkât Mescidi, tarihî süreç içerisinde defalarca restore edilmiştir. İlk defa Ömer b. Abdülaziz tarafından inşa edilen bu mescidin Emevîler, Abbâsîler, Memlûkler ve Osmanlılar döneminde birçok kez onarıldığı kaydedilmiştir. Suud hükümeti zamanında Melik Faysal, hacı ve umreci sayısının artması üzerine Mîkât Mescidi'ni yeniden imar etmiştir. Ancak bu mescidin hacı ve umrecilerin ihtiyacını karşılayacak şekilde modern bir görünüme kavuşması ve kapasitesinin artırılması Melik Fehd döneminde gerçekleştirilmiştir.⁷⁶

70 el-Bakara, 2/144.

71 Buhârî, "Salât", 31; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/503; İbnü'n-Neccâr, *ed-Dürretüs-semîne*, 190.

72 Sezikli, "Mescid-i Kibleteyn", *DİA*, 29/278.

73 İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410/1990), 1/186; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/503.

74 Buhârî, "Salât", 31; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 1/503.

75 Küçükaşçı, Mustafa Sabri, "Zülhuleyfe", *DİA*, 44/563.

76 Küçükaşçı, "Zülhuleyfe", *DİA*, 44/563.

Sevgili Peygamberimiz umre yolculuklarında ve Vedâ haccında Mikât Mescidi'nin bulunduğu yerde ihrama girip namaz kılmıştır.⁷⁷ Bu da Medine üzerinden Mekke'ye giden hacı ve umreciler için bu mescidi daha da özel kılmaktadır. Allah Resûlü'nün sünnetini yaşatma ve ibadet hazırlığını tamamlama noktasında Mikât Mescidi, günümüz hacı ve umrecilerine eşsiz bir manevî atmosfer sunmaktadır.

e. Medine Namazgâhı

Namazgâh ifadesi, bayram namazları ve yağmur duası gibi toplu ibadetlerin yapıldığı yerleşim merkezinin dışındaki yerler için kullanılmıştır.⁷⁸ Medine'de dışardan gelen kabilelerin konakladığı Menâha adındaki yerin belli bir bölümü, Hz. Peygamber (s.a.s.) tarafından namazgâh olarak belirlenmiştir.⁷⁹ Sonraki dönemlerde Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) namazgâh olarak seçtiği yerde Gamâme Mescidi; Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Ali'nin (r.a.) tercih ettiği yerlerde ise onların adına birer mescid inşa edilmiştir. Bu üç halifenin bu yerleri namazgâh olarak seçmelerinde de Resûl-i Ekrem'i (s.a.s.) n bu yerlerde bayram namazlarını kılmaları etkili olmuştur.

• Gamâme Mescidi

Gamâme Mescidi, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) bayram namazlarını kıldığı ve yağmur duasına çıktığı yerde yapılan manevî değeri yüksek bir mesciddir.⁸⁰ İslâm tarihinin erken dönemlerine ışık tutan bu mescid, Ömer b. Abdülaziz'in Medine valiliği sırasında inşa edilmiş ve bundan böyle Mescid-i Musallâ adıyla anılmıştır. Bayram namazlarına ve yağmur duasına çıktığı zaman Sevgili Peygamberimizi bir bulut gölgelediği için sonraki devirlerde bu mescid Gamâme Mescidi adıyla tanınmaya başlanmıştır.⁸¹ Bu mescid için ilk minberin Mer-vân b. Hakem'in Medine valiliği sırasında Kesîr b. Salt tarafından yapıldığı rivayet edilmiştir.⁸²

İlk inşa edildiği devirde sade bir yapıya sahip Gamâme Mescidi, özellikle Osmanlılar döneminde yeniden restore edilmiştir. Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilen imar faaliyetinde Gamâme Mescidi'nin güney kısmında büyük bir kubbe, kuzey kısmında ise bu kubbeyle uyumlu beş küçük kubbe yapılmıştır. II. Abdülhamid zamanında ise bu mescid, geniş çaplı bir onarımdan daha geçirilmiştir. Osmanlı mimari tarzını koruyan Gamâme Mescidi'nin günümüzdeki hâli, geçmişte yapılan bu restorasyon çalışmalarının bir ürünüdür.⁸³

77 Buhârî, "Umre", 14.

78 Bozkurt, Nebi, "Namazgâh", *DİA*, 32/357.

79 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 129.

80 İbn Şebbe, *Târihü'l-Medineti'l-münevvere*, 1/135.

81 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 129.

82 Buhârî, "İdeyn", 6.

83 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 129.

• *Hz. Ebû Bekir Mescidi*

Medine namazgâhında yer alan mescidlerden biri de Hz. Ebû Bekir Mescidi'dir. Bu mescid, Hz. Ebû Bekir'in (r.a.), halifeliği sırasında bayram namazını kıldırıldığı yerde yapılmıştır.⁸⁴ Sade bir mimariye sahip Hz. Ebû Bekir Mescidi, ilk defa Ömer b. Abdülaziz tarafından inşa edilmiş ve Osmanlı padişahı II. Mahmud zamanında da yenilenmiştir. Genellikle tarihî dokusunu koruyacak şekilde restore edilen Hz. Ebû Bekir Mescidi, Osmanlı mimari tarzını taşımaya devam etmektedir.⁸⁵ Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) sadakatini hatırlatan bu mescid, gelen ziyaretçilere tarih boyunca büyük bir ilham kaynağı olmuştur.

• *Hz. Ömer Mescidi*

Hz. Ömer'in (r.a.) hilâfeti döneminde bayram namazını kıldırıldığı yere inşa edilen Hz. Ömer Mescidi de Medine namazgâhında yer almaktadır. Bu mescidin tam olarak kim tarafından inşa edildiği konusunda net bilgiler bulunmasa da günümüzdeki hâlinin Osmanlı padişahlarından Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirilen imar faaliyetine dayandığı belirtilmektedir.⁸⁶ Hz. Ömer'in (r.a.) adalet anlayışının hissedildiği bu mescitte, Müslümanların maneviyatlarını güçlendirmek için eşsiz fırsatlar bulunmaktadır.

• *Hz. Osman Mescidi*

Hicrî on beşinci yüzyılda inşa edildiği söylenen Hz. Osman Mescidi, Medine namazgâhında yer almasına rağmen tarihî mescidlerden sayılmadığı dile getirilmektedir. Ancak Gamâme Mescidi'ne yakın olması, bu mescidin Medine namazgâhında yer alan diğer mescidler gibi tarihî bir yapıya sahip olduğunu akla getirmektedir. Bu mescide Hz. Osman (r.a.) adının, Medine namazgâhında adına mescid bulunmayan tek halife olması sebebiyle verildiği ifade edilmektedir.⁸⁷ Hz. Osman Mescidi'nin diğer üç mescitte olduğu gibi Resûl-i Ekrem'in bayram namazlarını bu yerde kılması vesilesiyle inşa edilen tarihî bir yapı olduğu da belirtilmektedir. Ancak bu mescidin Medine surları kaldırılırken yıktırıldığı ve uzun bir zaman inşa edilmediği söylenmektedir.⁸⁸

• *Hz. Ali Mescidi*

Medine namazgâhında yer alan ve Hz. Ali'nin (r.a.) hatırasını yaşatan önemli mescidlerden bir diğeri ise Hz. Ali Mescidi'dir. Bu mescid, Hz. Ali'nin (r.a.), Hz. Osman (r.a.) isyancılar tarafından kuşatıldığı sırada insanlara bayram namazını kıldırıldığı yerde

84 Ka'ki, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 104.

85 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 130.

86 Abdülğani, Muhammed İlyas, *el-Mesâcidü'l-eseriyye fi'l-Medineti'n-nebeviyye* (Medine: Metâbi'u'r-Reşid, 4. Basım, 1424/2003), 248.

87 Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye*, 261-262.

88 İbnü'n-Neccâr, *ed-Dürrütü's-semîne*, 110-111.

yapılmıştır.⁸⁹ Hz. Ali Mescidi, ilk defa Ömer b. Abdülaziz tarafından inşa edilmiş ve yakın bir tarihte eski tarzı korunarak yeni bir tamirat görmüştür.⁹⁰

f. Bedir

Bedir, Medine'nin yaklaşık yüz altmış kilometre güneybatısında yer alan ve Kızıl-deniz sahiline otuz kilometre kadar uzaklıkta bulunan küçük bir kasabadır. Hicretten iki yıl sonra, 624 yılında Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında gerçekleşen ve Müslümanların büyük zaferiyle sonuçlanan ilk savaş burada vuku bulmuştur.⁹¹

İlahi bir plan dâhilinde meydana gelen Bedir Savaşı'nda yaklaşık üç yüz beş kişilik Müslüman birliği ile bin kişiden oluşan müşrik ordusu Bedir kuyularının yakınlarında karşı karşıya gelmiştir.⁹² Bunu gören Peygamber Efendimiz (s.a.s.) kibleye dönüp ellerini açarak Yüce Allah'a şöyle yalvarmıştır: *"Allah'ım! Bana vadettiğini yerine getir! ...Eğer Müslümanlardan şu küçük topluluğu yok edersen, yeryüzünde sana ibadet eden kimse kalmaz."*⁹³ Sevgili Peygamberimiz, bu esnada omuzlarından cübbesi düşene kadar kibleye dönüp ellerini açarak durmadan Rabbine niyazda bulunmuştur. Bunu gören Hz. Ebû Bekir (r.a.) de Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) yanına gelerek cübbesini alıp omuzlarına koymuş ve kendisine sarılarak şöyle demiştir: *"Ey Allah'ın Peygamberi! Rabbine bu kadar yalvarman yeter! Şüphesiz O, sana vadettiğini yerine getirecektir!"* Bunun üzerine Yüce Allah'ın Müslümanlara bin melek ile yardım ettiğini açıkça belirttiği şu âyet-i kerime nazil olmuştur: *"Hani Rabbinizden yardım istiyordunuz. O da 'Ben size art arda gelen bin melek ile yardım edeceğim.' diye cevap vermişti."*⁹⁴ Başka bir âyet-i kerime de Yüce Allah'ın bu savaşta Müslümanlara yardım ettiği şöyle bildirilmiştir: *"Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir'de de yardım etmişti. Allah'a isyandan sakının ki şükretmiş olasınız. O zaman inananlara şöyle diyordun: 'Rabbinizin, indirilen üç bin melek ile size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi?' Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile Rabbiniz size nişanlı beş bin melek ile yardım edecektir."*⁹⁵

Müslümanların kesin zaferiyle sonuçlanan Bedir Savaşı'nda müşriklerden yetmiş kişi öldürülmüş ve yetmiş kişi de esir alınmıştır.⁹⁶ Böylece Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef gibi İslâm'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) en azılı düşmanları, "Amansız

89 Ka'ki, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 104.

90 Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye*, 244.

91 Fayda, Mustafa, "Bedir Gazvesi", *DİA*, 5/325-326.

92 Fayda, "Bedir Gazvesi", *DİA*, 5/325-326.

93 Müslim, "Cihâd" 18.

94 el-Enfâl, 8/9.

95 Âl-i İmrân, 3/123-125.

96 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 154.

bir şekilde yakaladığımız gün, yaptıklarının cezasını hakkıyla vereceğiz."⁹⁷ âyetinde de belirtildiği üzere Allah tarafından hak ettikleri cezaya çarptırılmışlardır. Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerin nasıl muamele göreceği de şu âyetle açıklığa kavuşturulmuştur: "*Kâfirlerle savaşa girdiğinizde hemen öldürücü darbeyi vurun, nihayet onları çökertince esirleri sağlam bağlayın. Sonra ya karşılıksız bırakırsınız yahut bedel alarak.*"⁹⁸

Bedir Savaşı'nda kazanılan zaferde Allah'ın melekleyle yardım etmesinin yanı sıra sahâbenin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tam teslimiyeti de etkili olmuştur. Ensarın ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde'nin şu ifadesi, sahâbenin bu savaştaki teslimiyetini açıkça göstermektedir: "Nefsim yed-i kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki bize atlarımızı denize daldırmamızı emretsen kesinlikle daldırırız! Onları 'Berkü'l-Ğimâd' denilen yere sürmemizi emretsen bunu da mutlaka yaparız!"⁹⁹ Bu teslimiyet, Bedir Savaşı'na katılan sahâbileri ayrı bir mertebeye çıkarmıştır. Bu hususu Hz. Peygamber (s.a.s.) şu hadis-i şerifleriyle açıklamıştır: "*Yüce Allah Bedir Savaşı'na katılanlara bakmış ve 'Dilediğinizi yapın, şüphesiz size cennet vacip olmuştur.' buyurmuştur.*"¹⁰⁰

Bedir Savaşı'nda şehit düşen ve savaş meydanının batı tarafında toprağa verilen on dört sahâbînin cenaze namazları, bizzat Peygamber Efendimiz (s.a.s.) tarafından kıldırılmıştır. Günümüzde Bedir Şehitliği olarak bilinen bu yer, etrafı çevrilerek koruma altına alınmıştır.¹⁰¹ Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) Bedir Savaşı'nı idare etmek üzere kurduğu gölgeleme yapılan Arış Mescidi'nin aşağı tarafında, İslâm ordusunun karargâh kurduğu kuyular bulunmaktadır. Kim tarafından yapıldığı bilinmeyen ve günümüzde modern bir tarzda inşa edilen bu mescidin, giriş kapısındaki kitabeden Osmanlılar döneminde restore edildiği anlaşılmaktadır.¹⁰²

g. Uhud

Uhud, Mescid-i Nebvî'ye yaklaşık beş kilometre mesafede bulunan Medine'deki bir dağın adıdır. Bu dağa, çevresindeki diğer dağlarla bağlantısı bulunmadığı için Arapçada "bir" ve "tek" anlamına gelen uhud adı verilmiştir.¹⁰³ Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.), Uhud Dağı'na olan sevgisini şöyle açıklamıştır: "*Uhud bizi sever, biz de Uhud'u severiz.*"¹⁰⁴ Bu hadis, Uhud Dağı'nın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) gönlündeki yerini ve manevî değerini

97 ed-Duhân, 44/16.

98 Muhammed, 47/4.

99 Müslim, "Cihâd", 30.

100 Buhâri, "Meğâzi", 10.

101 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 154.

102 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 155.

103 Hamidullah, Muhammed - Avcı, Casim, "Uhud Gazvesi", *DİA*, 42/54.

104 Buhâri, "Cihâd", 71.

gözler önüne sermektedir. Çeşitli vesilelerle Uhud Dağı'ndan söz eden Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir (r.a.), Hz. Ömer (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.) ile beraber Uhud Dağı'na çıktıklarında ve dağ kendilerini salladığında şöyle buyurmuştur: "*Ey Uhud, sakın ol! Senin üzerinde bir peygamber, bir siddik ve iki şehit duruyor.*"¹⁰⁵

Hicret'ten üç yıl sonra, 625 yılında Mekkeli müşriklere karşı yapılan Uhud Savaşı, bu dağın eteklerinde meydana gelmiştir. Bedir Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrayan ve bunun intikamını almak için yanıp tutuşan Mekkeli müşrikler, bir yıl süren hazırlık aşamasından sonra üç bin kişilik bir orduyla Medine'ye yürümüştür. Hz. Abbas'ın bu durumu haber vermesi üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.s.), yapılan istişare sonucu kendisi istemese bile düşman ordusunu Medine dışında karşılama kararı almıştır. Sevgili Peygamberimizin komutasında yola çıkan ve münafıklardan üç yüz kişinin geri çekilmesiyle sayısı yedi yüz kişiye düşen İslâm ordusu, Uhud Dağı'nın eteklerine ulaşmıştır. En büyük sancağı Mus'ab b. Umeyr'e veren Resûl-i Ekrem, arkadan yapılacak saldırıyı önlemek için Abdullah b. Cübeyr kumandasında elli okçuyu Ayneyn tepesine yerleştirmiştir.¹⁰⁶ Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle anlatılmıştır: "*Hani sen müminleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için sabah erken aileden (evinden) ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*"¹⁰⁷ Bu tepenin stratejik öneminin farkında olan Allah Resûlü, okçulara hitaben şu kesin emri vermiştir: "*Bizi kuşların kapıp götürdüğünü görseniz bile ben size haberci göndermedikçe yerinizden ayrılmayın. Yine düşman topluluğunu bozguna uğrattığımızı ve onları çiğnediğimizi görseniz dahi ben size haberci göndermedikçe yerinizden ayrılmayın.*"¹⁰⁸

Başarılı bir mübareze ile başlayan Uhud Savaşı'nın ilk aşamasında Müslümanlar üstünlük sağlamış ve düşman askerlerini püskürtmeyi başarmıştır. Bu durumu gören Ayneyn tepesindeki okçuların çoğu, ganimetten mahrum kalmamak için yerlerini terk etmiştir. Müslümanları arkadan vurmaya planlayan Hâlid b. Velid komutasındaki süvari birlik, bu durumu fırsata çevirerek, ilk etapta Ayneyn tepesini terk etmeyen okçuları şehit etmiş ve daha sonra Müslümanlara ani bir baskın düzenleyerek ciddi bir bozguna neden olmuştur.¹⁰⁹ Kur'an-ı Kerim'de bu olay şu şekilde dile getirilmektedir: "*Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken Allah, size olan vaadini yerine getirdi. Nihayet öyle bir an geldi ki Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz, (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve asi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı,*

105 Buhârî, "Ashâbü'n-nebi", 5.

106 Hamîdullah - Avcı, "Uhud Gazvesi", DİA, 42/54-55.

107 Âl-i İmrân, 3/121.

108 Buhârî, "Cihâd", 164.

109 Hamîdullah - Avcı, "Uhud Gazvesi", DİA, 42/55-56.

âhireti isteyeniniz de vardı. Derken Allah denemek için onların karşısında sizi bozguna uğrattı. Sonunda yine de sizi başışladı. Allah, müminlere karşı lutufkârdır."¹¹⁰

Müslümanların Uhud Dağı'nın yamaçlarına çekilmesiyle son bulan Uhud Savaşı, müşrikler açısından tam bir zafer olmasa da Müslümanlar için kayıplarla sonuçlanmıştır. Bu savaşta Hz. Hamza (r.a.) başta olmak üzere yaklaşık yetmiş Müslüman şehit düşmüş, dudağı yarılan ve dişi kırılan Sevgili Peygamberimiz de yaralanmıştır.¹¹¹ Bu sırada Ebû Süfyân; Peygamber Efendimiz, Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) isimlerini zikrederek yaşayıp yaşamadıklarını merak etmiş ve Allah Resûlü'nün emriyle bir cevap alamayınca şöyle seslenmiştir: "Eğer sağ olsalardı mutlaka cevap verirlerdi, demek ki üçü de ölmüş." Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) dayanamayıp şu şekilde karşılık vermiştir:¹¹² "Yalan söyledin ey Allah'ın düşmanı! Saydıklarının hepsi sağdır." Ebû Süfyân'ın, "Savaş sırayladır, bugün Bedir Savaşı'na bedeldir."¹¹³ sözlerine karşılık Hz. Ömer (r.a.): "Evet ama eşit değiliz. Zira bizim ölülerimiz cennette, sizin ölüleriniz cehennemdedir." şeklinde mukabelede bulunmuştur.¹¹⁴

Uhud Savaşı'nda yaşananlar, Müslümanlar için bir imtihan olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de bu yaşananların hikmeti şöyle açıklanmıştır: "Eğer siz (Uhud'da) bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da (müşrikler de Bedir'de) benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında (böyle) döndürür dururuz. (Bazen bir topluma iyi ya da kötü günler gösteririz, bazen öbürüne.) Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar."¹¹⁵ Bu âyet-i kerime aslında Uhud Savaşı'nın sadece bir askerî mücadele olmadığını, aynı zamanda Müslümanların imanlarını sınavan bir olay olduğunu ifade etmektedir.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), Uhud Savaşı'nda şehit edilen yetmiş kadar sahâbînin cenaze namazlarını bizzat kıldırılmış ve onları üzerlerindeki elbiseleriyle Uhud Dağı'nın eteklerine defnetmiştir. Uhud şehitlerinin defnedildiği bu yer, daha sonra Meşhed-i Uhud adını almıştır. Meşhed-i Uhud'un bir kısmının sel yatağına yakın olması, buradaki bazı kabirlerin kırk altı yıl sonra Cennetü'l-baki"ye nakledilmesine sebep olmuştur. Şehitlerin efendisi Hz. Hamza (r.a.) başta olmak üzere Uhud şehitlerinin çoğu ise hâlen Uhud Şehitliği'nde yatmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yaralandığı alana ve bazı Uhud şehitlerinin kabirlerinin olduğu yerlere sonraki devirlerde açıklayıcı işaretler konulmuş ve bazı türbeler yapılmıştır. Abbâsîler döneminde Halife Nâsır-Lidînillâh'ın

110 Âl-i İmrân, 3/152.

111 Hamîdullah - Avcı, "Uhud Gazvesi", DİA, 42/55-56.

112 Buhârî, "Meğâzi", 17.

113 Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, 10/52.

114 Taberânî, el-Mu'cemü'l-kebir, 10/301.

115 Âl-i İmrân, 3/140.

annesi Hz. Hamza'nın kabrini, Mus'ab b. Umeyr ile Abdullah b. Cahş'ın kabirlerini de kapsayacak şekilde bir türbe hâline getirmiştir. Allah Resûlü'nün yaralandığı alana ise Osmanlılar döneminde Sultan Abdülmecid, bir kubbe inşa ettirmiştir. Yaptırılan bu türbe ve kubbelerin hiçbirinin bulunmadığı Günümüzde Uhud Şehitliği, etrafı duvar ve tellerle çevrilerek boş bir arazi olarak korunmaktadır.¹¹⁶

Uhud şehitlerini asla unutmayan ve her yıl ziyaretlerine giden Resûl-i Ekrem (s.a.s.), ziyaret esnasında "*Sabretmenize karşılık selam sizlere. Âhiret saâdeti ne güzeldir!*"¹¹⁷ mealindeki âyet-i kerîmeyi okumuştur.¹¹⁸ Uhud şehitlerini ziyaret etmeyi sıkça hatırlatan Allah Resûlü, bir keresinde şöyle buyurmuştur: "*Allah'ım! Kulun ve Resûlün onların şehit olduklarına tanıklık eder, onlar da kıyamet gününe kadar ziyaret edene ve selam verene aynı şekilde mukabelede bulunur.*"¹¹⁹ Başta dört halife olmak üzere Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) Ehl-i beyti ve diğer sahâbiler, sık sık Uhud şehitlerini ziyaret etmiş ve onlar için Yüce Allah'tan mağfiret dilemiştir.¹²⁰ Her yıl kutsal topraklara giden milyonlarca Müslüman da aynı duyguyla Uhud şehitlerini ziyaret etmekte ve buradaki manevî havayı soluma fırsatı bulmaktadır.

h. Hendek

Hendek, hicretten beş yıl sonra 627 yılında Medine'nin önlerinde meydana gelen savaşa verilen isimdir. Şehrin etrafının savunma amaçlı kazılması nedeniyle bu ismi alan savaşa, düşman ordusu birçok gruptan oluştuğu için Kur'ân'ın ifadesiyle hizipler anlamında "Ahzâb" da denmiştir.¹²¹

Uhud Savaşı'nda istediğini alamayan Mekkeli müşrikler, Yahudilerin kışkırtmasıyla diğer Arap kabileleriyle birleşerek Müslümanlara karşı geniş bir ittifak kurmuştur. Müttefik kuvvetlerin savaş hazırlığı yaptığını haber alan Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ise Selmân-ı Fârisî'nin teklifi üzerine şehrin saldırıya açık olan yerlerine hendek kazılmasına karar vermiştir. Sevgili Peygamberimizin de hendek kazma sürecinde bizzat yer aldığı ve gösterdiği mucizelerle sahâbeye moral verdiği bildirilmektedir. Sahâbeden biri hendek gününü şöyle anlatmaktadır: Hendek'te Allah Resûlü ile beraberdik. Kendisi hendek kazıyor, biz de toprak taşıyorduk. Bizi gördüğünde şöyle diyordu: "*Allah'ım! Asıl*

116 Hamîdullah - Avcı, "Uhud Gazvesi", *DİA*, 42/57.

117 er-Ra'd, 13/24.

118 Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 2. Basım, 1403/1982), 3/573.

119 Müttakî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kâdihân, *Kenzü'l-ummâl fi süneni'l-ekvâl ve'l-ef'âl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safvet Sakâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981), 10/382.

120 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 143.

121 Hamîdullah, Muhammed, "Hendek Gazvesi", *DİA*, 17/194.

*yaşama yeridir âhiret; sen ensar ve muhacire mağfiret et!*¹²² Hendek kazma sırasında şöyle çarpıcı bir olay da yaşanmıştır: Hendek kazılırken Allah Resûlü'ne kırılmayan bir kayanın bulunduğu haber verildiğinde Sevgili Peygamberimiz oraya gelip üzerindeki elbiseyi bir kenara bıraktıktan sonra balyozu alıp hendeğe inmiş ve “*Bismillah*” diyerek ilk darbeyi indirince kayanın üçte biri kırılmış ve bunun üzerine şöyle buyurmuştur: “*Allahuekber! Bana Şam diyarının anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim ki şu anda bulunduğum yerden oranın kırmızı tuğlalı saraylarını görmekteyim.*” “*Bismillah*” diyerek indirdiği ve kayanın bir üçte birini daha kırdığı ikinci darbeden sonra şöyle demiştir: “*Allahuekber! Bana Fars diyarının anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim ki buradan Medâin'in beyaz sarayını görüyorum.*” Daha sonra “*Bismillah*” diyerek üçüncü darbeyi de indirince, kaya parçalanmış ve şöyle buyurmuştur: “*Allahuekber! Bana Yemen diyarının anahtarları verildi. Allah'a yemin ederim ki bulunduğum yerden San'a'nın kapılarını görüyorum.*”¹²³

Sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) gösterdiği mucizelerle ayakta duran İslâm ordusu, zorlu hava şartlarında aklıla mücadele ederek hendek kazma işini sürdürmüştür. Yoğun bir çalışma sonucu yaklaşık beş buçuk kilometre uzunluğunda, dokuz metre genişliğinde ve dört buçuk metre derinliğinde büyük bir hendek kazılmıştır. Bu hendek tamamlandıktan sonra Medine'ye ulaşan on bin-on iki bin kişilik düşman ordusu Uhud Savaşı'nın yapıldığı alana gelip yerleşmiştir. Bunu gören İslâm ordusu korku ve paniğe kapılmamış, tam tersine sabır ve sebat göstermiştir. Kur'an'da “*Müminler düşman birliklerini görünce, İşte bu, Allah'ın ve Resûlü'nün bize vadettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir. dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır.*”¹²⁴ buyrulmaktadır.

Müminlerin iman ve teslimiyetlerini gören Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de üç bin kişilik İslâm ordusuna savaş düzeni alma emri vererek karargâhını Sel Dağı eteklerine kurmuştur. Akabinde Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle dua etmiştir: “*Ey Kitab'ı indiren, hesabı çabuk gören Allah'ım! Ahzâbı (müttefik grupları) bozguna uğrat ve onları perişan et!*”¹²⁵

Müslüman birliklerin kontrol altında tuttuğu hendeği gören düşman birlikleri, şaşırıp kalmıştır. Bir ara Kurayzaoğullarının ihanetiyle moral bulsalar da hendeği aşamayan düşman ordusu, zorlu hava koşullarının da etkisiyle geri çekilmek zorunda bırakılmıştır.¹²⁶ Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle açıklanmıştır: “*Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani (düşman) ordular üzerinize gelmişti de biz onların üzerine bir rüzgâr ve göremediğiniz ordular göndermiştik. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir.*”¹²⁷

122 Buhârî, “Rikâk”, 1.

123 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 9/145.

124 el-Ahzâb, 33/22.

125 Buhârî, “Tevhid”, 34.

126 Hamidullah, “Hendek Gazvesi”, *DİA*, 17/194-195.

127 el-Ahzâb, 33/9.

Öte yandan Kurayzaoğullarının yaptığı ihanetten münafıkların ve zayıf iradeli kimselerin etkilendiği de Kur'ân-ı Kerim'de şöyle anlatılmaktadır: “*Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, Allah ve Resûlü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar. diyorlardı. Hani onlardan bir grup, 'Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durma imkânınız yok. Haydi, geri dönün!' demişti. Onlardan bir başka grup da, 'Evlerimiz açık (korumasız).'* diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.”¹²⁸ Bu âyetler, aslında Müslümanların sadece dış düşmanlarla değil aynı zamanda iç ihanetlerle de mücadele etmek zorunda kaldıklarını göstermektedir.

Hendek Savaşı sırasında kazılan hendeğin yeri bilinse de zaman içerisinde meydana gelen doğal afetler ve şehirleşme gibi nedenlerle kaybolmuştur. Nitekim 817/1415 yılında vefat eden Firûzâbâdî, kendi zamanında yönü dışında bu hendeğe dair hiçbir şeyin kalmadığını ifade etmiştir.¹²⁹ Kazılan hendek ile ilgili herhangi bir fiziksel kalıntı bulunmasa da Hendek Savaşı'nın yaşandığı bölgeye dair bazı yapılar günümüze kadar ulaşmıştır.

i. Mesâcid-i Seb'a (Yedi Mescitler)

Hendek Savaşı'nda kazılan hendeğin başlangıç noktası olan Mesâcid-i Seb'a'nın (Yedi Mescitler)¹³⁰ inşa edildiği alan, bu savaşın önemli mevzilerinden biri kabul edilmektedir. Bu mescidler, savaş sırasında Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ve Müslümanların karargâh kurduğu yerlere sonradan yapılmıştır. Medine'deki Sel Dağı'nın eteklerinde inşa edilen bu mescidlerden Mescid-i Feth, Mescid-i Selmân, Mescid-i Ali ve Mescid-i Ebû Bekir'in (r.a.) erken dönemlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Klasik kaynaklarda yer almayan Mescid-i Ömer ve Mescid-i Sa'd'ın ise yakın zamanda inşa edildiği tahmin edilmektedir.¹³¹ Bu mescidlere, civardaki Mescid-i Benî Harâm adı verilen diğer bir mescidin eklenmesiyle Mesâcid-i Seb'a tâbirinin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir.¹³²

j. Medine Tren İstasyonu ve Hamidiye/Amberiye Mescidi

Medine Tren İstasyonu, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde inşa ettiği Hicaz Demiryolu'nun önemli duraklarından biridir. Burası günümüzde dahi nadir tarihî eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Şam'ı Medine'ye bağlayan Hicaz Demiryolu'nun inşasına, Sultan II. Abdülhamid'in talimatıyla 1900 yılında başlanmış ve 1908 yılında tamamlanarak resmî bir törenle açılmıştır. Medine Tren İstasyonu, Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) huzuruna varmak isteyen yolculara kolaylık sağlamak amacıyla

128 el-Ahzâb, 33/12-13.

129 Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Meğânimü'l-mutâbe fî me'âlimi Tâbe*, thk. Hamed el-Câsir (Riyad: Dârü'l-Yemâme, 1. Basım, 1389/1969), 134.

130 bk. Demircan, Adnan, “Mesâcid-i Seb'a”, *DİA*, 29/260-261

131 Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye*, 131-132.

132 Abdülğani, *el-Mesâcidü'l-eseriyye*, 137.

MEDİNE-İ MÜNEVERE VE ZİYARET YERLERİ

yapılan Hicaz Demiryolu'nun son istasyonu olarak hizmet vermiştir.¹³³ Sultan II. Abdülhamid'in emriyle Peygamber Efendimiz'in rahatsız edilmemesi için Medine'nin içindeki rayların altına keçe döşendiği ve belli bir güzergâhta sessiz lokomotifler çalıştırıldığı rivayet edilmektedir.¹³⁴ Bu da Osmanlı padişahlarının Peygamber Efendimiz'e olan derin saygısını göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki mimari tarzını yansıtan Medine Tren İstasyonu'nun ana binası ise kesme taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Bu binanın ön tarafında bulunan kemerli pencereler ve ince süslemeler de dikkate değerdir.

Medine Tren İstasyonu'nun yanı başında Osmanlı tuğrası taşıyan bir lokomotif ve vagonlar da bulunmaktadır. Ecdadımızın binbir güçlük ve imkânsızlıklar içerisinde tahsis ettiği bu lokomotif ve vagonlar, her an yola çıkacakmış gibi beklemektedir. Bu tarihî binalar ve önemli araçlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki varlığının ve yaptığı hizmetlerinin birer nişânesi olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Medine Tren İstasyonu, günümüzde müzeye çevrilmiştir. İçinde câhiliye devrine ve İslâmiyet sonrasına özellikle de Osmanlı Devleti ve Suud hanedanına ait bazı eşyalar sergilenmektedir. Bu nedenle hacılar ve umreciler tarafından Medine'de ziyaret edilen önemli mekânların başında gelmektedir.

Medine Tren İstasyonu'nun hemen karşısında bulunan Hamidiye/Amberkiye Mescidi ise Hicaz Demiryolu projesi kapsamında, 1908 yılında Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır. Osmanlı mimari tarzında çift minareli olarak yapılan bu mescid, inen yolcuların temizlenip dinlenmeleri ve Sevgili Peygamberimizin huzuruna öyle çıkmaları için cephesi Ravza-î Mutahhara'ya dönük olarak inşa edilmiştir.

---

133 Öztürk, *Fotoğraflarla Kutsal Topraklar*, 130.

134 Metin, İsmail, "Sosyal Hizmetler Bağlamında Mekke'de Osmanlı İzleri", *Turkish Studies = Türkoloji Araştırmaları* 10/1 (2015), 462.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

Dr. Mahmut KAYIŞ*

1. EFENDİMİZ'İ (S.A.S.) SEVMEK

O'nunla (s.a.s.) Allah'ı bildik, onunla âhireti öğrendik, onun rehberliği ile İslâm ve istikamet üzere yürüyoruz. İman esaslarından ibadetlerimize, güzel ahlâktan sosyal ilişkilerimize hayatımızın bütün yönlerine dair iyi ve güzeli ondan öğrendik. Cenneti müjdeleyen O, cehennemden sakındıran O. Bütün güzellikleri öğretip yaşantısıyla bize iyilikte örnek olan, kötülükleri anlatıp onlardan sakınmaya çağıran O. Onu Rabbimiz seçti. O da elçilik görevini hakkıyla yerine getirdi.

Ebedî kurtuluşumuz, onun sayesinde. O öğretmeseydi insanın anlamını, nereden gelip nereye gittiğini, gayesini, varoluş amacını ve hidâyeti; bilemeyecektik.

O gelmeseydi canımızın da malımızın da çalışmalarımızın da bir anlamı ve değeri olmayacaktı. Ebedî hüsrân içerisinde kalacaktık.

Bütün bunları bize nasip eden elbette Yüce Allah'tır. Bu nedenle inananların hamdi, şükürü ve sevgisi öncelikle Allah Teâlâ'yadır:

ط وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ "Müminler, en çok Allah'ı severler..."¹

Allah'ın huzurunda bulunduğu bu mukaddes mekânlarda ve zamanlarda müminin en büyük dileği, O'na yakın olmaktır. O'na yakın olmanın en güzel yolu, O'nun sevgisidir; Allah sevgisidir. O'na en hızlı yaklaşmanın yolu da budur...

İnananlara bunu öğreten Hz. Peygamber'dir (s.a.s.). Allah sevgisi ve diğer bütün hakikatleri bize öğretmede Allah Teâlâ, resûl ve elçi olarak Hz. Muhammed Mustafa'yı (s.a.s.) seçmiştir. Bu nedenle mümin kalbindeki Allah sevgisini, Resûlullah'ın sevgisi

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 el-Bakara, 2/165.

takip etmelidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de Müslümanın Allah ve Resûlü'nü her şeyden çok sevmesi, açıkça emredilmiştir:

قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, aşıretiniz, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret ve beğendiğiniz meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevgili ise artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin! Allah, fasık topluluğu doğru yola erdirmez.”² Demek ki sevgi, sadece söylemekle olan bir şey değil sevdiğinin yoluna canını ve malını koyarak cihad etmek sevginin en güzel göstergesi...

Allah Teâlâ, onun peygamber olarak gönderilişinin inananlara büyük bir lutuf ve iyilik olduğunu bizzat kendisi bize hatırlatıyor:

لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan, onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, müminlere büyük bir lutfu bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar, apaçık bir sapkınlık içinde bulunuyorlardı.”³

Yüce Allah (c.c.), Peygamberimiz (s.a.s.) için: “(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”⁴ buyurmuştur. Bütün âlemler için bir rahmet olan Yüce Peygamber (s.a.s.), tabii ki her insan için kendi nefsinden çok daha kıymetli olacaktır.

Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Müslümanlara kendi canlarından daha yakın olduğuna/olması gerektiğine de özellikle dikkat çeker:

“الَّتِي أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ”⁵ “Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.”⁵

Hz. Peygamber (s.a.s.) de bu hususu imanla ilişkilendirerek şöyle beyan etmiştir:

2 et-Tevbe, 9/124.

3 Âl-i İmrân, 3/164.

4 el-Enbiyâ, 21/107.

5 el-Ahzâb, 33/6.

“Sizden biriniz, beni anne-babasından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam anlamıyla) iman etmiş olmaz.”⁶

Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) müminlere kendi nefislerinden daha sevimli olması gerektiği hususunda Hz. Ömer'in Hz. Peygamber (s.a.s.) ile olan şu diyalogu dikkat çekicidir:

فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا مِنْ نَفْسِي فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "لَا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ". فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: فَإِنَّهُ الْآنَ، وَاللَّهِ لَأَنْتَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ نَفْسِي، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "الآنَ يَا عُمَرُ"

H. Ömer (r.a.): “Ey Allah'ın Resûlü! Sen bana, canım hariç her şeyden daha sevimlisin.” der. Bunun üzerine Peygamberimiz ona, “Ey Ömer! Allah'a yemin ederim ki sen, beni canından daha fazla sevmedikçe olgun mümin olamazsın.” diyerek karşılık verir. Allah Resûlü'nden (s.a.s.) bu sözü duyan Hz. Ömer (r.a.), “Vallahi şimdi sen bana canımdan daha sevimlisin.” deyince, Peygamber Efendimiz (s.a.s.), “Şimdi imanın kemâle ermiştir ey Ömer!”⁷ buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz (s.a.s.) bir başka hadislerinde ise Allah ve Resûlü'nü her şeyden daha fazla seven kişinin imanın tadını alacağını haber vermektedir:

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ جَلَاوَةَ الْإِيمَانِ: أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا، وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلَّهِ، وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْقَذَهُ اللَّهُ مِنْهُ؛ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُلْقَى فِي النَّارِ

“Şu üç haslet kimde bulunursa imanın tadını almış demektir: Allah ve Resûlü'nü başka her şeyden daha çok sevmesi, sevdiğini Allah için sevmesi ve Allah onu kurtardıktan sonra küfre dönmeyi ateşe atılmaktan daha kötü görmesi.”⁸

Kişinin kalbinde Allah ve Resûlü'nün sevgisi başat roldeyse bu sevgi nihayetinde o kişinin cennete girmesine vesile olur. Zira kıyamet günü için Allah ve Resûlü'nün sevgisini hazırladığını söyleyen sahâbiye, Habîb-i Kibriyâ Efendimiz (s.a.s.),

“Kişi sevdiğiyle beraberdir.” cevabını vermiştir.⁹ Bu hadis bir başka rivayetinde bu sahâbi âhret için fazla oruç, namaz ve sadaka hazırlamadığını bununla beraber Allah'ı ve Peygamberi'ni sevdiğini ifade ettiği nakledilmektedir.¹⁰

6 Buhâri, “İmân”, 8.

7 Buhâri, “Eymân ve'n-nüzûr”, 3.

8 Buhâri, “İmân”, 9, 14.

9 Buhâri, “Edeb”, 96.

10 Müslim, “Birr”, 161, 163.

Hiz. Peygamber (s.a.s.) de müminleri çok sevmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) ümmetine olan sevgisi şöyle anlatılmaktadır:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.”¹¹ Bu âyette Yüce Allah, Resûlü'nün müminlere olan şefkatini ifade etmek üzere Kur'ân-ı Kerim'de başka bir peygamber için kullanılmayan “Raûf” ve “Rahîm” isimleriyle onu vasıflandırmıştır.

Allah Resûlü (s.a.s.), ümmetini çok sevdiği için onların sâlih amel yapmalarını, günah işlemişlerse hemen tövbe ederek Allah'ın affına nail olmalarını çok arzu ederdi. Bütün insanların iman edip kurtuluşa ermesini ister ve inanmayanlar için kendini çokça üzderdi. Yüce Rabbimiz, bize bu durumu şöyle bildirmiştir:

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ “Ey Muhammed! Mümin olmuyorlar diye âdeta kendini helâk edeceksin!”¹²

Hiz. Peygamber'i (s.a.s.) sevme noktasında sahâbe efendilerimizde çok güzel örnekler vardır. Enes b. Mâlik'in (r.a.) haber verdiğine göre:

لَمْ يَكُنْ شَخْصٌ أَحَبَّ إِلَيْهِمْ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (Ashabın), Resûlullah'tan daha çok sevdikleri hiç kimse yoktu.”¹³

Sahâbe efendilerimizin peygamber sevgisi, onların فَدَاكَ أَبِي وَرَأَى يَا رَسُولَ اللَّهِ “Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü!” ifadesinde en güzel bir biçimde kendini göstermektedir. Kendilerinin dünyaya gelmesine vesile olan, sevgi ve şefkatleriyle onları büyüten iki varlığı, onun yoluna feda edebilmek sahâbe efendilerimizin Hiz. Peygamber'e (s.a.s.) olan sevgisini göstermektedir.

Sahâbe efendilerimiz, Kur'ân'ın onlara “Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.”¹⁴ emrini bizzat yaşayarak bizlere göstermişlerdir. Bu hususta ilk akla gelen Hiz. Ebû Bekir es-Siddik'tır. O, herkesin Allah'ın Elçisi'ni (s.a.s.) yalanladığı sırada iman etti.¹⁵ En zor zamanda Sevr Mağarası'nda Allah Resûlü'nün yanındaydı. Onu çok sevmiştii; bundan dolayı malını, parasını, ömrünü ve sahip olduğu şeyleri Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) yolunda harcadı. Hiz. Peygamber'in (s.a.s.) mi'raca çıktığına inanmayan

11 et-Tevbe, 9/128.

12 eş-Şuarâ, 26/3.

13 Tirmizî, “Edeb”, 13.

14 el-Ahzâb, 33/6.

15 Buhârî, “Fezâilü Ashâbi'n-Nebi”, 5.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

müşriklere “O söylüyorsa doğrudur.” cevabını verdi. O, Peygamber’in (s.a.s.) nasıl sevi-
leceğini ve bu yolda hangi zorluklara göğüs gerilmesi gerektiğini bize gösterdi.

Bir defasında Hz. Ömer (r.a.) Peygamberimizin azatlı kölesi Zeyd b. Hârise’nin
oğlu Üsâme’ye kendi oğlu Abdullah’tan daha fazla tahsiste bulunmuştu. Bunun nede-
nini soran oğluna verdiği şu cevap, Hz. Ömer’in (r.a.) Efendimiz’e (s.a.s.) olan sevgisini
göstermekteydi: “Oğlum! Allah Resûlü, Üsâme’nin babasını senin babandan daha çok
severdi. Üsâme’ye de senden daha çok muhabbeti vardı. İşte bu sebeple Resûlullâh’in
sevdiğini kendi sevdiğime tercih ettim.”¹⁶

Hz. Osman (r.a.) da Peygamberimizi canından çok sever, bu uğurda hiçbir fedakâr-
lıktan kaçınmazdı. Hudeybiye’de Allah Resûlü’nün elçisi olarak Mekke’ye o gitmişti.
Müşrikler, kendisine tavaf yapıp ihramdan çıkmasını teklif ettiler. Hz. Osman (r.a.),
buna karşılık Allah Resûlü ihramdan çıkmadan kendisinin de çıkmayacağını söyledi.
Müşrikler onu hapsedince sahâbe-i kirâm, Kur’ân-ı Kerîm’de övgüyle anlatılan o meşhur
Rıdvan Biatı’nı gerçekleştirdiler.¹⁷ Allah Resûlü ile birlikte ölene kadar savaşacaklarına
dair söz verdiler.¹⁸ Bu biatı haber alan Kureyşliler, korkuya kapılarak Hz. Osman’ı (r.a.)
serbest bıraktılar.

Küçük yaşından itibaren Hz. Peygamber’in yanında büyüyen Hz. Ali’nin (r.a.) pey-
gamber sevgisi ve bağlılığı çok derindi. Bu bağlamda onun şöyle dediği nakledilmektedir:
“Ben, Allah Resûlü’nü bir çocuğun annesini izlediği gibi izledim.”¹⁹ O, Hz. Peygamber’e ilk
iman edenler arasında yer aldı. Allah’ın Elçisi’ni (s.a.s.) öldürmeye karar veren Mekke
müşriklerinin bu hain emellerini engellemek için hicret yolculuğuna çıktığı gece onun
yatağında yattı. Onunla birlikte hemen hemen bütün gazve ve seriyyelere katıldı.

Zeyd b. Desine (r.a.), en güzel örneklerden biridir. Hz. Peygamber’den kendilerine
İslâm’ı anlatması için davetçi isteyen bazı Arap kabileleri, verdikleri söze sâdık kalmayıp
kendilerine gönderilen on davetçiden sekizini şehit ettiler, ikisini de esir alıp Mekkelî-
lere sattılar. Mekkelilere satılan iki kişiden biri Zeyd b. Desine (r.a.) idi. Ebû Süfyân’ın
da aralarında bulunduğu müşrikler, onu öldürmek için Mekke’nin dışına çıkardılar. Bu
sırada Ebû Süfyân ona, “Allah aşkına Zeyd! İster misin şu anda yanımızda senin yerine
Muhammed olsaydı, onun boynunu vursaydık, sen de ailenin yanında olsaydın?” dedi.
Onun bu sözleri karşısında Zeyd şöyle cevap verdi: “Vallahi ben ailemle otururken bile
şu anda bulunduğu yerde Muhammed’in (s.a.s.) canını yakacak bir dikenin batmasını

16 Tirmizî, “Menâkıb”, 40.

17 et-Tevbe, 9/40.

18 Buhârî, “Meğâzi”, 35.

19 Şerif er-Radî, *Nehcü’l-Belâga*, (Beyrut: 1387), 1/484.

dahi istemem.” Bunun üzerine Ebû Süfyân, “Muhammed’in ashâbının onu sevdiği kadar sevilen hiç kimse görmedim!”²⁰ dedi.

Zeyd b. Hârîse (r.a.), ailesi ile yaşadığı yurda yapılan bir baskın sonucu küçük yaşlarda esir edilmişti Hz. Hatice (r.anhâ) annemiz tarafından Hz. Peygamber’e hediye edildi. Zeyd, Allah Resûlü’nü o kadar çok sevmişti ki Mekke’de olduğunu öğrenen babası ile amcası kendisini geri almak istediklerinde: “Ben sana (karşılık) hiç kimseyi tercih etmem, sen bana hem anne hem baba gibisin!”²¹ demiştir.

Hz. Peygamber’in müezzini Hz. Bilâl (r.a.) de Allah Resûlü’nü çok severdi. Peygamberimizin vefatı, onu çok derinden etkilemişti. Artık Medine kendisine dar gelmeye başlamıştı. Çünkü Allah’ın Elçisi’nin (s.a.s.) vefatından sonra Medine’deki her şey, ona duyduğu özlemi artırmaktaydı. Bundan dolayı Medine’den ayrılıp Şam tarafına cihada gitmek istiyordu. Ancak Halife Hz. Ebû Bekir’i (r.a.) ikna edememişti. Bu isteğine ancak Hz. Ömer (r.a.) zamanında ulaşmış ve Şam’da vefat etmiştir.²²

Hanım sahâbilerin de Hz. Peygamber’e olan sevgi ve bağlılıkları bizim için hiç unutamayacağımız örnekler ve dersler içermektedir. Bunlardan biri Hz. Nesîbe’dir (ö. 13/634). Medineli ilk Müslümanlar arasında yer alan Nesîbe, İkinci Akabe Biatı’nda kocası ve iki oğluluyla bulunmuştur. O, savaşlarda en önde yer almasıyla da meşhurdur. Uhud’a, Benî Kurayza Gazvesi’ne, Hudeybiye’ye, Hayber’in fethine, Umretü’l-kazâ’ya, Mekke’nin fethine, Huneyn’e ve Yemâme Savaşı’na katılmıştır. Uhud’da savaşın şiddetlendiği ve Müslümanların zor durumda kaldığı bir sırada kocası ve iki oğluluyla birlikte Hz. Peygamber’i canı pahasına koruyan sahâbilerdendir. Bu savaşta birçok yerinden yaralanmış ve bir yıl boyunca yaralarının tedavisiyle uğraşmıştır. Hz. Peygamber, gösterdikleri fedakârlıktan dolayı onun ve ailesinin cennette kendisine komşu olmaları için dua etmiş ve şöyle demiştir: “*O gün nereye baksam Ümmü Umâre’nin (Nesîbe) beni korumak için savaştığını görüyordum.*”²³

Gerçek İslâmî bilinci ve Müslüman şahsiyeti bize gösteren örneklerden biri de hanım sahâbilerden Sümeyrâ bint Kays’dır. Uhud Savaşı’ndan sonra Medine’ye Müslümanların mağlubiyeti ve “Resûlullah’ın şehit edildiği” şeklinde bir haber gelmişti. Böyle bir haber gelince cepheye giden kadınlardan biri de Sümeyrâ bint Kays (r.anhâ) idi. Uhud Savaşı’na onun babası, kocası, kardeşi ve oğlu da katılmıştı. Fakat o bunlardan ziyade

20 İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Siretü’n-nebeviyye* (Kâhire: Matbaatü Mustafâ el-Babî el-Halebî, 1955), 3/117-118.

21 İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Basrî, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1410/1990), 3/42.

22 Buhârî, “Fezâilü ashâbi’n-nebi”, 23.

23 Sübkî, Mahmûd Muhammed Hattâb, *el-Menhelü’l-azbû’l-mevrûd* (Kahire: Matbaatü’l-İstikâmet, 1. Basım), 1/309; Özkan, Halit, “Ümmü Umâre”, *DİA*, 42/332.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

Resûlullah'ı merak ediyordu. Uhud'da babasının, kardeşinin, kocasının ve oğlunun şehit olduğunu öğrendi. Sahâbiler, Hz. Sümeyrâ'ya baş sağlığı diliyorlar, sabır tavsiyesinde bulunuyorlardı. O ise ısrarla Efendimiz'i arıyordu. "O nasıldır?" diyordu. "Allah'a hamd olsun o iyidir!" dediler. Ancak o bizzat görmek istiyordu. Sümeyrâ (r.anhâ) koşa koşa Efendimiz'in bulunduğu yere gitti. Onun (s.a.s.) sağ olduğunu görünce büyük bir sabır ve teslimiyet içerisinde şöyle dedi: "*Anam babam size feda olsun, ya Resûlallah! Siz sağ olduktan sonra her türlü musibet benim için küçüktür.*"²⁴

İşte iman... Zira o, savaşta en yakınlarını kaybetti. Ama inanıyordu ki hepsi şehit oldu ve ebedî kurtuluşa, cennete kavuştular. Dünyevî açıdan ve ayrılıktan, elbette insan üzülür. Ancak bir kimse için şehit olmak, verilebilecek en büyük müjdedir. Hz. Sümeyrâ (r.anhâ) da bununla birlikte Müslümanların geleceği için Peygamber Efendimiz'in (s.a.s.) varlığının çok önemli olduğunu biliyordu.

Ashabla başlayan Hz. Peygamber'e (s.a.s.) sevgi seli, bugüne kadar gelmiştir. Toplumumuzda Allah Resûlü'nün sevgisi, hayatın her alanında kendini göstermektedir. İnsanımızın yediden yetmişe mübarek gün ve gecelerde dillerine pelesenk ettiği salât-ı ümmiyeler, naat-ı şerifler ve mi'raciyeler hep peygamber aşkının hayata yansımış hâllerinin bir ürünüdür. Özellikle mevlit kandilleri, peygamber sevgisinin doruğa çıktığı zaman dilimlerini yansıtmaktadır. Şiir formunda yazılan ve Allah Resûlü'nün doğumunun, risâletinin ve vefatının anlatıldığı mevlitler, düğünlerden cenaze merasimlerine kadar insanların önem verdiği her zaman diliminde okunmaktadır. Süleyman Çelebi'nin "Vesiletü'n-Necât" adlı eseri, bu çerçevede en fazla öne çıkan mevlittir. Bunun pek çok dile tercümesi yapılmıştır. Bazı araştırmacılar bu eseri, Türk edebiyatının bir şaheseri olarak tavsif etmektedir.²⁵

Müslümanlar, Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) olan sevgisinden ve bağlılığından dolayı çocuklarına onu hatırlatacak isimler vermektedir. Bu çerçevede erkek çocuklarına Mehmet, Ahmet ve Mustafa gibi isimler konulmaktadır. Din, mukaddesat ve vatan uğrunda savaşan askerlere, "Küçük ve sevimli Muhammed" mânasına gelen "Mehmetçik" ismi verilmektedir. Müslüman halkımızın peygamber sevgisi, Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emanetlerin bulunduğu dairede de kendisini göstermekte ve burada gece-gündüz ara verilmeksizin yüzyıllar boyunca Kur'an okunmaktadır. Ayrıca "Haremeyn" vakıfları kurulmuş, asırlar boyunca Mekke ve Medine halkı maddî yönden desteklenmeye çalışılmıştır. Yine her yıl, üç aylar girdiğinde Kudüs, Medine ve Mekke'deki Müslümanlara para, kumaş vb. kıymetli eşya gönderilmiş, bunun için "Surre Alayları" tertip edilmiştir. Bütün bunlar, insanımızın Hz. Peygamber'e (s.a.s.) duyduğu sevginin güzel tezahürleridir.

24 İbn Hişâm, *es-Sire*, 2/99; İbn Kesir, *Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer, el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1408/1988), 4/54.

25 Köprülü, Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 372.

Seven, sevdiği şeyi tanımaya ve anlamaya çalışır. Eğer bu sevilen kişi, son dini ve son kitabı tebliğ, tebyin ve tâlim eden âlemlere rahmet son peygamber ise bu tanıma eylemi daha bir önem kazanmaktadır. Çünkü Resûlullah'ı tanımak demek, onun getirdiği dini öğrenmek mânasına gelmektedir. Bu sebeple Müslümanın öncelikle Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) hayatını, örnek yaşayışını ve üstün ahlâkını öğrenmesi dinî bir sorumluluktur.

Mümin, Allah'ın Elçisi'ni (s.a.s.) tanımak için yola çıktığında hiçbir zorlukla karşılaşmaz. Çünkü onun hayatının her safhası, en ince teferruatına kadar araştırılmış ve incelenmiştir. Onun hayatının gizli kalmış, bilinmeyen hiçbir tarafı yoktur. Peygamberler ve tarihin kaydettiği diğer meşhur şahsiyetler içinde, hayatının her safhası Hz. Peygamber'in hayatı kadar açık bilinen; yaşayışı, sözleri ve davranışları en ince ayrıntılarına kadar ve en mevsuk şekilde kaydedilmiş ikinci bir şahsiyet bulunmamaktadır.²⁶ Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hayatını anlatan yazılı eserleri okunabilir ve görsel yayınları izlenebilir.

Allah Resûlü'nü (s.a.s.) daha iyi tanımak isteyen bir mümin; onun söz, fiil ve takrirlerini öğrenmeye çalışmalı ve bu hususta gayret göstermelidir. Sünnet de denilen bu kaynak, bizim Allah'ın Elçisi'ni (s.a.s.) yakından tanımamızı sağladığı gibi Allah'a doğru ve hakkıyla ibadet etmenin, O'nun rızasını kazanmanın yolunu da bize gösterecektir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

تَرَكَتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا كِتَابَ اللَّهِ وَسُنَّةَ نَبِيِّهِ

*“Size iki şey bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırmasnız: Bunlar, Allah'ın kitabı ve Peygamberi'nin sünnetidir.”*²⁷ Dinimizi doğru anlamanın yolu Peygamber Efendimiz'in hayatını ve sünnetini doğru anlamaktan geçer. Allah Resûlü (s.a.s.), söz ve fiilleriyle Kur'ân-ı Kerim'de bildirilen emirlerin açıklamasını yapmıştır. Kur'ân, onun sünnetiyle anlaşılmalı, yine onun örneğinde hayat bulmuştur. Örneğin Kur'ân, insanlara iman etmeyi emretmiş; sünnet, imanı kemâle erdirmenin yollarını göstermiştir. Kur'ân, namazı, orucu, haccı ve zekâtı emretmiş; sünnet ise bunların nasıl yerine getirileceğini göstermiştir. Kur'ân, güzel ahlâkı emrederken sünnet ise bunun uygulamasını ortaya koymuştur.

Sonuç olarak Hz. Peygamber'i (s.a.s.) hakkıyla sevebilmek için onu yakından tanımak elzendir. Bunu sağlayabilmek için de onun hayatı, sözleri, fiilleri ve takrirleri okunup araştırılmalı, imkân nispetinde yaşadığı mekânlar ziyaret edilmelidir.

26 Yücel, İrfan, *Peygamberimizin Hayatı* (Ankara: DİB Yayınları, 29. Baskı, 2016), 12.

27 Muvatta', "Kader", 3.

2. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) ÖRNEK VE REHBER OLUŞU

Peygamberlerin insanlar arasından seçilmesi, onların örnek olup ilâhî vahyi hayata geçirme noktasındaki örneklikleriyle yakından alakalıdır.

قُلْ لَوْ كَانِ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يُمَشُّونَ مُظْمِئَاتٍ لَنَزَلْنَا عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَسُولًا

“De ki: Eğer yeryüzünde (insanlar yerine) yerleşip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten bir melek peygamber indirirdik.”²⁸ âyeti de bu gerçeği ortaya koymaktadır.

Allah Teâlâ, insanlığa son ilâhî kitap olan Kur'an'ı tek seferde göndermeyip yirmi üç yılda, Resûlü'nün örnek şahsiyetinin uygulamasıyla, peyderpey göndermiştir. Bu zaman zarfında Allah'ın Elçisi'nin (s.a.s.) ahlâkı, temizliği, ibadet hayatı, ailesi ile olan münasebetleri kısaca yaşamının her hâli, Müslümanlar için örneklik oluşturmuştur. Çünkü insanlara rehber olarak gönderilmiş olan Allah Resûlü'nün bütün hayatı, Kur'an'ın tâbiriyle “üsve-i hasene” yani “güzel bir örnek”tir:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا

“Andolsun, Allah Resûlü'nde sizin için; Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”²⁹ Âyette geçen “üsve” kelimesi; uyulacak, taklit edilecek örnek, model, numune anlamına gelir. Birini örnek alan kimse, onun her hâlini taklit eder, tavır ve tarzına uyar, âdeta onunla aynileşir. İslâm inancı açısından üsve, yani örneklik iyilik, güzellik ve hayırda söz konusudur.³⁰ Konuyla ilgili bir hadîs-i şerif şöyledir:

إِنَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَحْسَنَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ.

“Sözlerin en güzeli/doğrusu, Allah'ın kitabı, hâl ve tavrın en güzeli ise Muhammed'in hâl ve tavrıdır.”³¹

İbadet hayatlarından sosyal hayatlarına, aile hayatlarından siyasal hayatlarına kadar her alanda Müslümanların örneği ve rehberi, Allah'ın elçisidir. Örneğin Efendimiz (s.a.s.), hac ibadetini ashâbına uygulamalı olarak göstermiştir. Câbir b. Abdullah (r.a.), şöyle demiştir:

28 el-İsrâ, 17/95.

29 el-Ahzâb, 33/21.

30 Küçük, Raşit, “Hz. Peygamber ve Örneğinin Mahiyeti”, <https://www.sonpeygamber.info/hz-peygamber-ve-ornekliginin-mahiyeti>

31 Nesâî, “İdeyn”, 22.

رَأَيْتُ النَّبِيَّ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) يَزِيءُ عَلَى رَاحِلَتِهِ يَوْمَ النَّحْرِ وَيَقُولُ: لِمَا أَخَذُوا مَنَاسِكَكُمْ فَأَيُّ لَأِ
أَدْرِي لَعَلِّي لَأِ أَحْجُبُ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ

“Hz. Peygamber’i (s.a.s.) Kurban Bayramı’nın birinci günü devesinin üzerinde şeytana taş atarken gördüm, bir yandan da şöyle diyordu: ‘Hacdaki görevlerinizi (beni izleyerek) öğrenin! Çünkü bilmiyorum, belki de bu hacçımdan sonra bir daha haccedemem.”³²

Müslümanların birbirleriyle ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde de örneği ve rehberi Hz. Peygamber’dir. O, insanlarla ilişkilerini kolaylık, hoşgörü, merhamet, nezaket, zarafet ve yumuşaklık anlayışı üzerine kurmuştu. Çünkü getirdiği ilâhî vahiyde şöyle emredilmekteydi:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

“İyilikle kötülük bir olmaz. Sen kötülüğü en güzel şekilde önl. O zaman bir de görecekin ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sımsıcak bir dost oluvermiş.”³³ Bir başka âyet-i kerîmede de Peygamberimizin etrafındakilere yumuşak davranmasının faydası şu şekilde ifade edilmiştir:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi.”³⁴ Ayrıca kendisi de merhamet hususunda şöyle buyurmuştur:

“Rıftan mahrum kalan bir kimse hayrın tamamından mahrum kalmıştır.”³⁵ Bunun yanı sıra “Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim.” diyen adama Allah’ın Elçisi, “Merhamet etmeyene merhamet edilmez!”³⁶ şeklinde karşılık vermiştir.

Müslümanların doğru ve güvenilir bir mümin olma hususunda da örnekleri Muhammedü’l-Emîn (s.a.s.) olan son peygamberdir. O, her daim çevresindeki insanlara güven vermiş ve şöyle buyurmuştur:

خَيْرُكُمْ مَنْ يُرَبِّجِي خَيْرُهُ وَيُؤْمِنُ شَرُّهُ، وَشَرُّكُمْ مَنْ لَا يُرَبِّجِي خَيْرُهُ وَلَا يُؤْمِنُ شَرُّهُ

32 Müslim, “Hac”, 310.

33 Fussilet, 41/34.

34 Âl-i İmrân, 3/159.

35 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 11.

36 Müslim, “Fezâil”, 65.

*“Sizin en hayırlınız kendisinden hayır beklenen ve kötülüğünden emin olunandır, en şerliniz ise kendisinden hayır beklenmeyen ve kötülüğünden de emin olunmayandır.”*³⁷

Bir başka hadisinde ise Müslümanı *“Elinden ve dilinden Müslümanların zarar görmediği kimse”*³⁸ olarak tarif etmiştir.

Doğru bir mümin olma noktasında Peygamber Efendimiz (s.a.s.) ümmetini şöyle uyarmaktadır:

عَلَيْكُمْ بِالصِّدْقِ، فَإِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَصْدُقُ وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدِّيقًا، وَإِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ، فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَمَا يَزَالُ الرَّجُلُ يَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَّابًا.

*“Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk insanı iyiliğe, iyilik de cennete iletir. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında ‘doğru’ olarak yazılır. Yalandan sakının! Çünkü yalan insanı kötülüğe, kötülük de cehenneme iletir. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında ‘yalancı’ olarak yazılır.”*³⁹

Müslümanların, ailevi münasebetlerindeki örnekleri de Allah Resûlü’dür. O bu hususta şöyle buyurmuştur:

حَيْرُكُمْ حَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا حَيْرُكُمْ لِأَهْلِي

*“Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en iyi olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanınızdır.”*⁴⁰ Hz. Aîşe (r.anhâ) annemizin haber verdiğiğine göre Resûl-i Ekrem evde ailesinin işlerini görür, ezanı duyunca (namaz için dışarı) çıkardı.⁴¹

Peygamberimiz (s.a.s.), aile fertlerine sevgi ve merhametle muamelede bulunurdu. Kendi çocuklarını,⁴² torunları Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin’i (r.a.) çok severdi. Bir gün torunu Hz. Hasan’ı (r.a.) omuzunda taşırken *“Allah’ım, ben bunu seviyorum, onu sen de sev!”* buyurmuştu.⁴³ Hz. Hüseyin’i (r.a.) omzunda taşıdığı bir zamanda bir adam, *“Ne güzel bir bineğe binmişsin ey yavrucuğum!”* dediğinde Allah Resûlü (s.a.s.) de *“O da ne güzel bir süvâridir!”*⁴⁴ şeklinde bu adama cevap vermişti.

37 Tirmizî, “Fiten”, 76.

38 Müslim, “İmân”, 65.

39 Müslim, “Birr”, 105.

40 Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

41 Buhârî, “Nafakât”, 8.

42 Müslim, “Fezâil”, 63.

43 Buhârî, “Fezâilü'l-Ashâb”, 22.

44 Tirmizî, “Menâkıb”, 30.

Akrabalar arası ilişkiler konusu, “sıla-i rahim” kavramıyla ifade edilir. Müminlerin gözetmesi gereken önemli değerlerden biri olan sila-i rahim konusunda rehberleri Hz. Peygamber'dir. O bu değeri şöyle tanımlamaktadır:

الرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَهَا قَطَعَهُ اللَّهُ

“Sıla-i rahim, Rahmân olan Allah'tan bir bağıdır. Kim onunla irtibatını sürdürürse Allah da onunla irtibatını sürdürür, kim de onu koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır.”⁴⁵

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), akrabaların birbirleriyle irtibat hâlinde olmasını istemiştir:

وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ

“Kim Allah'a ve âhîret gününe inanıyorsa, akraba ile irtibatını sürdürsün.”⁴⁶ Bir başka hadisinde ise akrabalarıyla ilişkisini kesenin cennete giremeyeceğini haber vermiştir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ “Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez.”⁴⁷

Allah'ın elçisi aramayan ve hâl hatır sormayan akrabalara da gidilmesini ve onlarla irtibata devam edilmesini emretmiştir. Ashabdan biri Peygamberimiz'e gelerek, “Ey Allah'ın Resûlü! Ben akrabalarımla ilişkilerimi sıcak tutmaya, irtibatımı devam ettirmeye çalışıyorum, onlarsa beni arayıp sormuyorlar. Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar. Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar.” demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.) o sahâbeye şöyle buyurmuştu: “Sen böyle davranmaya devam ettiğin sürece Allah'ın yardımı seninleedir.”⁴⁸

Müminler, komşuları ile olan ilişkilerini Allah Resûlü'nün (s.a.s.) koyduğu prensiplere göre düzenlerler. Onun bu husustaki ilkelerinden birisi şudur:

وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُؤْذِ جَارَهُ

“Allah'a ve âhîret gününe iman eden, komşusunu rahatsız etmesin! Allah'a ve âhîret gününe iman eden misafirine ikram etsin!”⁴⁹

Allah Resûlü (s.a.s.) komşuların birbirlerinden emin ve güvende olmalarını emretmiştir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لَا يَأْمَنُ جَارَهُ بَوَائِقَهُ

45 Tirmizi, “Birr”, 16.

46 Buhârî, “Edeb”, 85.

47 Müslim, “Birr”, 19.

48 Müslim, “Birr”, 22.

49 Buhârî, “Rikâk”, 23.

“Komşusu şerrinden emin olmayan kimse cennete giremez.”⁵⁰

Hz. Peygamber (s.a.s.) komşuların birbirleriyle yardımlaşmalarını tavsiye etmiştir:

عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: إِنَّ خَلِيلَ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) أَوْصَانِي إِذَا طَبَخْتَ مَرَقًا فَأَكْثِرْ مَاءَهُ، ثُمَّ انْظُرْ أَهْلَ بَيْتِ مَنْ جِيرَانِكَ، فَأَصْبِهِمْ مِنْهَا بِمَعْرُوفٍ

Ebû Zer (r.a.) diyor ki, “Dostum (Hz. Peygamber) bana şunu tavsiye etti: ‘Çorba pişirdiğinde suyunu biraz fazla koy, sonra komşularına bak, uygun bir şekilde çorbandan onlara da ikram et.’”⁵¹

Alışveriş ve ticaret alanında Müslümanların rehberi Hz. Muhammed'dir. O alıcı ve satıcının riayet etmesi gereken ilkeler konusunda şöyle buyurmuştur:

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَفْتَرِقَا، فَإِنْ صَدَقَا وَبَيَّنَّا بُرُوكَ لَهُمَا فِي بَيْعِهِمَا، وَإِنْ كَتَمَا وَكَذَبَا مُحِقَّتِ الْبُرْكَهُ مِنْ بَيْعِهِمَا

“Alışveriş yapanlar birbirlerinden ayrılmadıkları sürece (alışverişi kabul edip etmeme konusunda) serbesttirler. Eğer dürüst davranırlar ve (mahn kusurunu) açıkça söylerlerse, alışverişleri bereketlenir. Fakat kusuru gizler ve yalan söylerlerse, (yaptıkları) alışverişin bereketi gider.”⁵²

Allah Resûlü alışveriş ve ticarete yalan, hile ve aldatmayı yasaklamıştır:

“Bizi aldatan bizden değildir.”⁵³

Müslüman tüccarların doğru sözlü ve güvenilir olmasını istemiştir:

“Sözü ve muamelesi doğru, dürüst tüccar; (kıyamet gününde) peygamberler, peygamberleri tasdik eden doğru kimseler ve şehitlerle beraber olacaktır.”⁵⁴

“Allah'tan sakınan, iyilik yapan ve dürüst davrananlar hariç tüccarlar kıyamet günü günahkârlar olarak diriltileceklerdir.”⁵⁵

50 Müslim, “İmân”, 73.

51 Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 143.

52 Ebû Dâvûd, “Büyü”, 51.

53 Müslim, “İmân”, 164.

54 Tirmizî, “Büyü”, 4.

55 Tirmizî, “Büyü”, 4.

Sonuç olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) bizler için yegâne hayat ölçüsü ve en güzel örnektir. Bu örneklik, hayatın tüm alanlarıyla ilgilidir. Müslümanlık onun gösterdiği gibi olursa, onun anlayışıyla olursa gerçek dindarlık olur. Ayrıca Allah Resûlü'nün (s.a.s.) örneği, Müslüman fertlerin ve toplulukların hayatının müşterekliğini sağlayan en önemli unsurdur.⁵⁶

3. KUR'ÂN VE SÜNNETTE HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) TÂBÎ OLMANIN ÖNEMİ

Kelime-i tevhidin esası Allah'ın birliği ise diğer esası peygamberliğin kabulüdür. İman, Peygamberliğin kabulü ile başlar.

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve onun getirdiği hidâyete tâbi olmakla varlığımız anlam kazanmaktadır. Çünkü Allah (c.c.) ve Resûlü'nün (s.a.s.) çağrısı, insanlara hayat verecek bir çağrıdır. Kur'ân ve sünnet, insanları Allah'a imana davet eder. İman ise kalbe hayat vererek inkârlarından dolayı ölü hükmünde olan insanları diriltir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

"Ey iman edenler! Size hayat verecek şeylere sizi çağırdığı zaman Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun..."⁵⁷

Hidâyet yolu, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) yoludur. İstikamet ona uymakla olur. İlahi mesaj, Hz. Peygamber'in emir ve yasaklarına itaat etmenin kişiyi doğru yola erdireceğini beyan etmektedir:

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْهِ مَا حُمِّلَ وَعَلَيْكُمْ مَا حُمِّلْتُمْ وَإِن تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا
وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ^ط

"De ki: Allah'a itaat edin, Peygamber'e de itaat edin. Eğer yüz çevirseniz şunu bilin ki peygamberin sorumluluğu kendisine yüklenen (tebliğ görevini yapmak), sizin sorumluluğunuz da size yüklenen (görevleri yerine getirmeniz)dir. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş olursunuz. Peygamber'e düşen, sadece açık-seçik duyurmaktır."⁵⁸

Yüce Allah bütün peygamberleri yeryüzünde kendilerine itaat edilmesi için göndermiştir. Bu husus, Nisâ sûresi 64. âyette şu şekilde açıklanmaktadır:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ^ط

56 Küçük, "Hz. Peygamber ve Örneğinin Mahiyeti".

57 el-Enfâl, 8/24.

58 en-Nûr, 24/54.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

“Biz her peygamberi –Allah’ın izniyle– ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik.” Bundan dolayı peygamberlere itaat etmenin imanla sıkı bir ilişkisi vardır. Çünkü onlar, Allah’tan aldıklarını insanlara iletir. Bu sebeple onlara itaat etmek, Allah’a itaat anlamına gelmektedir.⁵⁹

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنفُسِهِمْ حَرَجًا مِّمَّا قَضَيْتَ
وَسُلِّمُوا تَسْلِيمًا

“Hayır! Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.”⁶⁰

Resûlullah’ın (s.a.s.) verdiği/vereceği bir hükme çağrıldıkları zaman Müslümanların cevabı “İşittik ve itaat ettik” olmalıdır. Çünkü Peygamber’e itaatın en önemli boyutu, onun verdiği hükümlere itaat etmektir:

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

“Aralarında hüküm vermesi için Allah’a ve Resûlü’ne davet edildiklerinde, müminlerin sözü ancak ‘İşittik ve itaat ettik!’ demeleridir.”⁶¹

İman edenler, Allah’ın ve Resûlü’nün emrini yerine getirmelerse apaçık bir dalalete düşmüş olurlar.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mümin erkek ve hiçbir mümin kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlü’ne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.”⁶²

Kur’an’ın bize bildirdiğine göre Allah’ın Elçisi Hz. Muhammed’in (s.a.s.) çağrısına, onun koyduğu emir ve yasaklara itaat edip teslim olan kişi, Allah’a itaat etmiş olmaktadır.

59 Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-tevil* (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1. Basım, 1419/1998), 1/370.

60 en-Nisâ, 4/65.

61 en-Nür, 24/51.

62 el-Ahzâb, 33/36.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

“Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur.”⁶³ Bu âyetin tefsirinde Taberî, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emrettikleri Allah'ın emrettikleri, yasakladıkları ise Allah'ın yasakladıklarıdır⁶⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Allah'ın Elçisi'ne (s.a.s.) olan itaatin Allah'a itaat olduğu noktasında Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur:

مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ

“Bana itaat eden, Allah'a itaat etmiştir. Bana isyan eden, Allah'a isyan etmiştir...”⁶⁵ Kişi Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaat ettiğinde, aslında Allah'ın emirlerine de itaat etmiş olmaktadır. Çünkü Peygamber (s.a.s.), Allah'ın kullarına yönelik emir ve yasaklarını iletir. Bu sebeple Hz. Peygamber'e yapılan itaat, Allah'a yapılan bir itaattir.

Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaat emri, genellikle Allah'a itaat emrinin hemen arkasında zikredilmektedir. Bu durum da Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaatin önemiyetini ortaya koymaktadır.

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَاطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا

“Allah'a ve onun peygamberine itaat edin ve (onların emirleriyle yasaklarına aykırı hareket etmekten) sakının.”⁶⁶ Bu âyette Allah'ın ve Resûlü'nün (s.a.s.) emir ve yasaklarına tam mânasıyla riayet edilmesi ve bunlara muhalefetten kaçınılması gerektiği vurgulanmıştır. Başka bir âyette de aynı hususa dikkat çekilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَاتُّمَّ تَسْمَعُونَ

“Ey müminler! Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. (Kur'ân'ı ve öğütlerini) dinlediğiniz hâlde, peygamberin emirlerinden yüz çevirmeyin.”⁶⁷

Allah Resûlü'ne (s.a.s.) tâbi olup uymak, Allah'ı sevmekle doğrudan ilgili ve irtibatlıdır.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

63 en-Nisâ, 4/80.

64 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkîyy (Dârü'l-Hicr, ts.), 8/561.

65 Müslim, “İmâre”, 33.

66 el-Mâide, 5/92.

67 el-Enfâl, 8/20.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

“De ki: ‘Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁶⁸

Kişinin yaptığı amellerin Allah nezdinde değer kazanabilmesi, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) itaat etmesine bağlıdır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin de sakın amellerinizi boşa çıkarmayın!”⁶⁹

Hz. Peygamber’e (s.a.s.) itaat edenler yaptıkları iyi amellerin mükâfatını eksiksiz olarak alacaklardır:

وَأَنْ تُطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلْتَكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا

“Eğer Allah’a ve Resûlü’ne itaat ederseniz, Allah sizin amellerinizden hiçbir şeyi boşa çıkarmayacaktır.”⁷⁰

Allah’ın rızasını kazanmaya ve cennete girmeye giden yol, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) uymaya bağlıdır:

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا

“Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlere sokar.”⁷¹ Buna göre Allah’ın ve Resûlü’nün emirlerine itaat edenleri, Allah altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Bir başka âyet-i kerîmede ise Allah’a ve Resûlü’ne itaat edenlerin cennete gireceği, aksi davranışta bulunanların ise elem dolu bir azapla cezalandırılacağı bildirilmektedir:

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا

“Kim Allah’a ve peygamberine itaat ederse Allah onu, içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyar. Kim de yüz çevirirse, onu elem dolu bir azaba uğratar.”⁷² Bu âyetlerden cennetin anahtarını elde etmenin Hz. Peygamber’e (s.a.s.) tâbi olup ona ittibâ etmekten geçtiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu durumu Allah Resûlü (s.a.s.) şu hadîsiyle açıkça beyan etmiştir:

68 Âl-i İmrân, 3/31.

69 Muhammed, 47/33.

70 el-Hucurât, 49/14.

71 en-Nisâ, 4/13.

72 el-Fetih, 48/17.

كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبِي قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَمَنْ يَا أَبَى قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ أَبِي

“Reddedenler hariç ümmetimin tamamı cennete girecektir.” “Kim reddeder ey Allah’ın Resülü?” diye sorduklarında: “Bana itaat eden cennete girer. Kim bana isyan ederse, red-detmiştir.” buyurdu.⁷³

Dünya ve âhiret hayatında huzura ermenin tek çaresi, Allah’a ve Resülü’ne itaat etmektir. Allah’ın Elçisi’ne (s.a.s.) itaat eden ve onun getirdiği ilâhî hakikatleri benimseyen kişi, dünyevî ve uhrevî selamete kavuşur. Gözlerin görmediği ve kulakların işitmediği nimetlere nail olur.

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا

“Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse, işte onlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddîklerle, şehitlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler. Bunlar ne güzel arkadaştır.”⁷⁴

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْقَائِمُونَ

“Kim Allah’a ve Resülü’ne itaat eder, Allah’tan korkar ve O’na karşı gelmekten sakınırsa, işte onlar başarıyı elde edenlerin ta kendileridir.”⁷⁵

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا

“Kim Allah’a ve Resülü’ne itaat ederse büyük bir kurtuluşa ermiş olur.”⁷⁶

Allah’ın Elçisi’nin (s.a.s.) emir ve yasaklarına uymayarak isyan edenler ise cehennemeye gider ve acı veren bir azapla karşılaşır:

فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Peygamber’in (s.a.s.) emrine aykırı hareket edenler, başlarına bir bela inmesinden, yahut kendilerine acıklı bir azabın isabet etmesinden sakınsınlar.”⁷⁷

وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُهِينٌ

73 Buhâri, “I’tisâm”, 2.

74 en-Nisâ, 4/69.

75 en-Nûr, 24/52.

76 el-Ahzâb, 33/71.

77 en-Nûr, 24/63.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

*“Kim de Allah'a ve peygamberine isyan eder ve O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”*⁷⁸

İtaat olgusu; mefhumunda sadakat, içtenlik, fedakârlık ve teslimiyet barındırır. Vahyin kendilerini muhatap aldığı ilk andan sahâbe efendilerimizin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan itaatinde bu özelliklerin hepsini görmek mümkündür. Allah Resûlü'nün getirdiği vahye ve onun peygamberliğine iman edenler, Mekkeli müşriklerin onları dinlerinden döndürmek ve Allah'ın Elçisi'ne (s.a.s.) olan bağlılıklarından geri adım attırmak için yaptıkları işkencelere direnmişlerdir. Müşrikler özellikle fakir ve kimsesiz Müslümanlara eşine az rastlanır işkenceler yapmışlardır. Ancak onlar, Allah Resûlü'ne (s.a.s.) bağlılıktan geri adım atmamışlardır.

Hz. Ömer (r.a.), kendi hilâfeti döneminde iken İslâm'ın ilk döneminde işkence gören sahâbilerden biri olan Habbâb b. Eret'e Allah yolunda çektiği işkenceleri sormuştu. O da sırtını göstererek müşriklerin ateşte kızdırdıkları taşları sırtına yapıştırdığını ve etlerinin döküldüğünü anlatmıştı. Ancak bu işkencelere rağmen Habbâb kâfirlerin beklediği sözleri söylememiş, imanından ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan bağlılığından vazgeçmemişti.⁷⁹ Aynı şekilde Sümeyye bint Hubbât (r.ahâ) ile eşi Yâsir b. Âmir (r.a.) de kızgın kumların ve kayaların üzerinde işkence görmüşler ve bu işkenceler sebebiyle vefat etmişlerdi. Bu karı-koca, İslâm'ın ilk şehitleri olmuşlardı.⁸⁰ Sonunda ölüm bile olsa Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaat ve bağlılıktan vazgeçmemişlerdi.

İlk Müslümanlar, Mekke'de şartlar iyice zorlaşınca yine Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emir ve tavsiyelerine ittibâen önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmişler ve Allah Resûlü'ne (s.a.s.) itaat ederek hayatlarını değiştiren büyük bir adım atmışlardır. Çünkü hicret etmek, kişinin karşılaşacağı zorluklara katlanmayı göze alması bakımından Allah'a iman ve Resûlü'ne sadakatin bir göstergesidir. Bu zorluğuna binaen hicret, Kur'an'da cihadla birlikte zikredilmiştir:

الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

*“İman edip hicret eden ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad eden kimselerin mertebeleri, Allah katında daha üstündür. İşte onlar, başarıya erenlerin ta kendileridir.”*⁸¹

Kur'an'da hicret edenlerin Allah'ın rızasını aramalarına ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan itaatine dikkat çekilmiştir:

78 en-Nisâ, 4/14.

79 Buhârî, “Menâkıbü'l-Ensâr”, 29; “Menâkıb”, 25.

80 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dârü İbni'l-Cevzi, 2016), 1/62.

81 et-Tevbe, 9/20.

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

"Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lutuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir."⁸²

Sahâbe efendilerimiz, Medine'ye hicretten sonra Allah Resûlü'ne (s.a.s.) sadakatlerini canlarını ortaya koyarak göstermişlerdir. Onun önderliğinde Bedir, Uhud, Hendek, Huneyn ve Tebük gibi büyük savaşlara katılmışlardır. Bu çerçevede cesaretiyle ünlü Mikdâd b. Esved'in Bedir Gazvesi'nin zor zamanlarında söyledikleri dikkat çekicidir. O, Resûllullah'ın yanına gelerek, "Ya Resûlellah! Biz, Mûsâ kavminin Mûsâ Peygamber'e: 'Haydi sen ve Rabbin düşmana karşı gidip muharebe ediniz de biz burada duralım!'⁸³ dedikleri gibi diyemeyiz. Lakin biz senin sağında, solunda, önünde ve arkanda düşmanla çarpışırız!" dedi.⁸⁴ Bu hadîse, sahâbenin Hz. Peygamber'e (s.a.s.) olan itaatini, sadakatini ve fedakârlığını ortaya koymaktadır.

Sahâbe efendilerimiz zorluklar karşısında Allah Resûlü'ne (s.a.s.) sadakat gösterdiği gibi Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) hayatını en ince ayrıntısına kadar izler, emir ve tavsiyelerini büyük bir dikkat ve istekle dinlerlerdi. Onun huzurunda edep zirve noktasına ulaşırdı. Bu bağlamda Üsâme b. Şerîk (r.a.) şöyle demiştir:

أَتَيْتُ النَّبِيَّ وَأَصْحَابَهُ كَأَنَّمَا عَلَى رُءُوسِهِمُ الظَّيْرُ "Peygamber'in huzuruna geldiğimde gördüm ki ashâbı (onu hürmet içinde sessizce dinlerken) âdeta başlarının üzerinde birer kuş varmış gibiydiler..."⁸⁵

Ayrıca ashâb, Allah Resûlü'nün (s.a.s.) emirlerine hemen itaat ederlerdi. Öyle ki onlar, içkinin haram kılınması emri geldikten sonra hiçbir mazeret ileri sürmeden ve bir ertelemeye de girmeden itaat ettiler. Hatta içmekte oldukları ve evlerinde bulunan içkileri dahi derhâl dökme konusunda tam bir irade ve kararlılık sergilediler.

Sahâbe efendilerimiz Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ağzından dökülen hakikatleri kaçırmamak için azami gayret eder, onun emir ve talimatlarını hemen yerine getirirlerdi. Hz. Ömer bu konudaki yöntemini şöyle anlatmaktadır: "Resûllullah'ın meclislerini komşuyla nöbetleşe takip ederdik. Bir gün o giderdi, bir gün de ben. Ben gittiğim zaman o günün vahiy ve diğer konularla ilgili haberlerini ona getirirdim, o da gittiğinde bana getirirdi."⁸⁶

82 el-Haşr, 59/8.

83 el-Mâide, 5/24.

84 Buhârî, "Meğâzi", 4.

85 Ebû Dâvûd, "Tıb", 1.

86 Buhârî, "İlim", 27.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

Sahâbe, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) emirlerine ve yasaklarına tam mânâsıyla itaat etmiş, kendilerini Allah'ın Elçisi'ne (s.a.s.) itaatten ayırmaya zorlaya her türlü zorluğa karşı da direnmişlerdir. Sahâbenin hayatına yön veren en önemli ilke, her daim Allah Resûlü'nün (s.a.s.) yanında yer almak ve onun gösterdiği yolda onun gösterdiği şekilde yürümektir.

Sonuç olarak hem Kur'ân hem de sünnet Hz. Peygamber'e (s.a.s.) tâbi olup uymayı sarîh ve kesin bir biçimde emretmiştir. Yüce Allah'a iman etmeye, O'nun emir ve yasaklarına itaat etmeye çağıran bir peygamberin örnek alınması, kendisine tâbi olunması ve itaat edilmesi aynı zamanda peygamberlik müessesesinin hikmeti gereğidir. Allah'a itaatin gerçeklik kazanması, O'nun buyruklarını insanlara açıklayan ve bunlara nasıl uyulacağını kendi yaşantılarıyla gösteren peygamberlere itaatle mümkündür. Çünkü Müslümanlar, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) itaat ederek ve onu örnek alarak Allah'ın emirlerini doğru bir şekilde yerine getirebilirler.

4. HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) MİSAFİR OLMAK: MEDİNE'DE BULUNMANIN ÂDÂBİ

Hiz. Peygamber (s.a.s.) Medine'ye hicret etmeden önce Medine, Yesrib olarak bilinirdi. Yesrib, onun hicret etmesiyle "Medinetü'n-Nebî" yani Peygamber Şehri'ne dönüşmüştür. Allah'ın kendisine Medine'ye gidebilmeyi lütfettiği kimse, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ziyaret ettiğinin bilincinde olmalıdır. Onu vefatından sonra ziyaret etmek, hayatında ziyaret etmek gibidir. Bu sebeple gerek Medine'de gerekse Mescid-i Nebî'de onun huzurunda olduğunun bilinciyle hareket etmeli, bu hususta gaflete düşmemelidir. Aynı zamanda beden en Medine'ye giderken ruhen ve zihnen de Allah Resûlü'nün (s.a.s.) huzuruna çıktığını zihninden çıkarmamalıdır. Çünkü Asr-ı saâdetin yaşandığı mekânlarda bulunacak, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve ashâbının namaz kıldığı yerlerde namaz kılacak, onların yürüdüğü o kutsal beldede kendisi de yürüyecektir.

Medine yolundaki mümin, oraya yaklaştıkça gönlündeki ve kalbindeki huşû, itaat ve teslimiyeti artırmaya gayret etmeli ve Hz. Peygamber'e (s.a.s.) salât ve selâmı çoğaltmalıdır. Medine'ye girerken;

مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ "Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah'ındır."⁸⁷

رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ "Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmemi, çıkacağım yerden doğrulukla çıkmamı nasip eyle."⁸⁸

اللَّهُمَّ افْتَحْ عَلَيَّ أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ وَأَرْزُقْنِي مَا رَزَقْتَهُ أَوْلِيَاءَكَ وَأَهْلَ طَاعَتِكَ وَاعْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي يَا خَيْرَ مَسْئُولٍ

87 el-Kehf, 18/39.

88 el-İsrâ, 17/80.

“Allah’ım bana rahmet kapılarını aç. Veli kullarına ve sana tam anlamıyla bağlananlara lütfettiğini bana da lütfet. Beni başıyla ve bana merhamet buyur. Ey kendisinden istekte bulunulanların en iyisi!”

“Ya Rabbi burası Resûlü’nün haremidir. Beni cehennem azabından koru, burada bana güzel ameller yapabilmeyi nasip eyle! Kötü fiilleri yapmaktan uzaklaştır.” şeklindeki duaları ve benzeri duaları yapabilir.

Medine’de kalacağı yere ulaşan mümin abdestini tazeler, mümkünse gusül abdesti alır. İmkân dâhilinde güzel kokular sürer ve temiz bir kıyafet giyer. Salavât-ı şerifeler okuyarak zaruri bir durum olmadığı sürece önce Mescid-i Nebî’ye gider.⁸⁹

Sükûnet, vakar, kemâl-i hürmet ve ihtiram ile Mescid-i Nebî’ye girerken şu şekilde dua etmesi güzel olur:

أَعُوذُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ وَبِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ وَسُلْطَانِهِ الْقَدِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللَّهِ وَالصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي وَافْتَحْ لِي أَبْوَابَ رَحْمَتِكَ.

“Kovulmuş şeytanın şerrinden Yüce Allah’a, onun üstün zatına ve ezeli otoritesine sığı-
nırım. Allah’ın adıyla giriyorum. Salât ve selam Allah’ın Elçisi’nedir. Allah’ım günahlarımı
başıyla, bana rahmet kapılarını aç.”

Vakit kerahet vakti değilse iki rekât tahiyetü’l-mescid namazı kılınır.

Ardından selamlama kapısından sağ ayakla salavat getirerek ve “Allah’ım günah-
larımı başıyla!” ve “Bana rahmet kapılarını bana aç!” şeklinde dua edilerek Mescid-i
Nebî’ye girilir. Kalpteki bütün dünyevî meşgalelerden sıyrılarak Hz. Peygamber’in (s.a.s.)
kabrine doğru salavat getirilerek gidilir. Bu esnada insanlara eziyet etmemeye ve izdiham
oluşturacak hareketlerden uzak durmaya gayret edilir. Mübarek ravzalarının önüne
gelindiğinde kemâl-i edeple, son derece hürmetkâr bir şekilde ve Allah Resûlü’nün
selam ve salâtını aldığı bilincinde olarak sesi fazla yükseltmeden selamlama yapılır.
Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “Allah’ın Elçisi’nin (s.a.s.) huzurunda seslerini kısınlar, Allah’ın
gönüllerini takvâ (Allah’a karşı gelmekten sakınma) konusunda sınıdığı kimselerdir. Onlar
için bir başışlanma ve büyük bir mükâfat vardır.”⁹⁰ buyrulmuştur. Bu sebeple selamlama
enasında bağırılmaz, yüksek sesle dua edilmez, saygısız ve edebe uymayan davranışlar-
da bulunulmaz. Hücre-i saâdetin duvarlarına el sürülüp öpülmez ve etrafı tavaf edilmez.

اللهُ بِرَحْمَتِهِ وَبَرَكَاتِهِ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةً اللَّهِ وَبَرَكَاتَهُ diyerek selamlama yapılır. Burada şu şekilde
bir selamlama ve dua da yapılabilir:

89 Hüseyin b. Muhammed Saïd Abdulganî el-Mekkî el-Hanefî, *İrşadü’s-sâri ilâ Menâsiki’l-Molla Ali el-Kâri* (Mekke: el-Mektebetü’l-İmdâdiyye, ts.), 711.

90 el-Hucurât, 49/3.

الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا حَبِيبَ اللَّهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا
رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا سَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَاتَمَ النَّبِيِّينَ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَعَلَى آلِكَ وَأَصْحَابِكَ وَأَهْلِ بَيْتِكَ
وَعَلَى النَّبِيِّينَ وَسَائِرِ الصَّالِحِينَ

“Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun ey Allah’ın Habîbi! Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun ey âlemlere rahmet olarak gönderilen! Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun ey peygamberlerin efendisi! Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun ey peygamberlerin sonuncusu! Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun ey Nebî! Allah’ın rahmeti ve selamı sana, aile efradına, tüm ashâbına, Ehl-i beyt’ine ve diğer peygamberlere ve Allah’ın sâlih kullarına olsun ey Allah’ın Elçisi (s.a.s.)!”

“Ey Allah’ın Resûlü! Yüce Allah’ın şöyle buyurduğunu duydum: *‘Eğer onlar kendilerine zulmettiklerinde sana gelip Allah’tan bağışlama dileselerdi ve peygamber de onlar için istiğfar etseydi, şüphesiz Allah’ı tövbeleri çok kabul eden ve çok merhamet eden bulurlardı.*”⁹¹ Ben, günahlarımdan dolayı bağışlanma dileğiyle geldim. Şehadet ederim ki Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Yine şehadet ederim ki sen onun elçisisin. Şehadet ederim ki sen peygamberlik görevini yaptın, emaneti yerine getirdin. Ümmete samimi davrandın. Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağırdın. Ölüm sana gelinceye kadar Allah yolunda cihad ettin. Ümmetin elçisi olarak Allah seni en üstün şekilde mükâfatlandırsın. Allah’ım ona yakınlık, yücelik ve yüksek dereceler ver. Onu, vadettiğin Makâm-ı Mahmûd’a ulaştır. Rabbizim! İndirdiğin kitaba iman ettik. Gönderdiğin peygambere uyduk. Bizi tasdik eden şahitlerden yaz.”

Sonra, bir metre kadar ileriye gidilir. Önce Hz. Ebû Bekir (r.a.), ardından da Hz. Ömer’in (r.a.) kabirleri başında durulur ve onlara da selam verilir. Hz. Ebû Bekir’in (r.a.) başında iken şu şekilde selamlama ve dua yapılabilir:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا خَلِيفَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ السَّلَامُ
عَلَيْكَ يَا صَاحِبَ رَسُولِ اللَّهِ وَأَنْبِيسَهُ فِي الْغَارِ وَرَفِيقَهُ فِي الْأَسْفَارِ وَأَمِينَهُ عَلَى الْأَسْرَارِ. جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ
الْحِزَاءِ فَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. اللَّهُمَّ ارْضَ عَنْهُ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ وَأَكْرِمْ مَقَامَهُ وَأَجْرِ لُثْبَانَهُ

“Ey Ebû Bekir Sıddîk, selam üzerine olsun! Ey Peygamber’in halifesi, selam üzerine olsun! Ey Peygamber’in mağaradaki arkadaşı, seferlerdeki yoldaşı ve sırdaşı! Allah’ın selamı üzerine olsun. Allah, seni en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Allah’ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Allah’ım ondan razı ol. Derecesini yükselt. Makamını mübarek kıl. Mükâfatını bol eyle.”

Hz. Ömer'in (r.a.) kabri başında ise şu şekilde selamlama ve dua yapılabilir:

السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ عُمَرَ الْفَارُوقَ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُظْهِرَ الْإِسْلَامِ. السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُكَبِّرَ الْأَصْنَامِ. جَزَاكَ اللَّهُ عَنَّا أَفْضَلَ الْجَزَاءِ. فَالسَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ. اللَّهُمَّ ارْضَ عَنْهُ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ وَأَكْرِمْ مَقَامَهُ وَأَجْزِلْ ثَوَابَهُ

“Ey müminlerin emîri Ömer el-Fârûk! Selam üzerine olsun. Ey İslâm'ı güçlendiren! Selam sana! Ey putları kıran! Selam sana! Allah seni en güzel şekilde mükâfatlandırsın. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun. Allah'ım ondan razı ol. Derecesini yükselt. Makamını mübarek kıl. Mükâfatını bol eyle.”

Sonra ziyaretçi, uygun bir yere çekilerek kendisi, anne babası, kardeşleri, yakınları, arkadaşları, dostları, kendisine iyiliği dokunmuş olanlar ve diğer Müslümanlar için dua edebilir.

Medine'de bulunduğu süre içerisinde kişinin beş vakit namazı Mescid-i Nebî'de kılması, orada bol bol zikir ve duada bulunması, nâfile namaz kılması sünnettir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) Mescid-i Nebî'de kılınacak bir namazın, Mescid-i Harâm hariç diğer mescidlerde kılınan bin namazdan daha faziletli olduğunu bildirmişti.⁹²

Mescid-i Nebî'ye gelmek Hz. Peygamber'i (s.a.s.) ziyaret demektir. Onu ziyaret için illa Ravza'ya girmek şart değildir. Mescid-i Nebî'ye her geldiğinde –beş vakit namaz vakti değilse– iki rekât tahiyetü'l-mescid namazı kılar. Ayrıca kuşluk namazı, evvâbîn namazı ve teheccüd namazlarını da kılmaya gayret eder.

Medine'de bulunan kişi Hz. Osman (r.a.), Hz. Abbas (r.a.), Hz. Âişe (r.anhâ), Hz. Fâtıma (r.anhâ) ve Hz. Hasan (r.a.) gibi ileri gelen sahâbenin medfun bulunduğu Cennetü'l-baki"yi ziyaret etmeye çalışır. Onlara selam verip dua eder. Yüce Allah'ın kendisini, onların aydınlık yolundan ayırmamasını diler. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), zaman zaman bu mezarlığa gider ve orada yatan müminler için dua ederdi.⁹³

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hicret yolculuğunda ilk durağı olan Kubâ Mescidi'ni ziyaret etmek müstehab olarak görülmüştür. Hz. Peygamber (s.a.s.), Kubâ'da on dört gün kalmış ve bir mescid yaparak orada namaz kıldırması. Medine'ye yerleştikten sonra da cumartesi günleri Kubâ Mescidi'ni ziyaret eder ve burada namaz kıldırırdı. Ayrıca Kibleteyn Mescidi ve Uhud gibi İslâm tarihi açısından önemli yerler ziyaret edilebilir.

Medine'de bulunulan zaman diliminde sahâbilerin örnek hayatlarından dersler çıkarılmaya gayret edilir. Hz. Ebû Bekir (r.a.) efendimizden teslimiyet, Hz. Ömer (r.a.) efendimizden adalet, Hz. Osman (r.a.) efendimizden edep ve hayâ, Hz. Ali (r.a.) efendimizden ilim ve şecaat, Hz. Talha (r.a.) ve Abdurrahman b. Avf (r.a.) efendilerimizden

92 Buhâri, “Fazlû's-salât”, 1; Müslim, “Hac”, 505-506.

93 Müslim, “Cenâiz”, 102.

HZ. PEYGAMBER'İ (S.A.S.) SEVMEK VE O'NA TÂBİ OLMAK

cömertlik, Ebû Zer (r.a.) ve Ebü'd-Derdâ (r.a.) efendilerimizden açık sözlülük ve zâhidlik, Bilâl-i Habeşî (r.a.) ve Ammâr b. Yâsir (r.a.) efendilerimizden sabır, Abdullah b. Ömer (r.a.) efendimizden Hz. Peygamber'i (s.a.s.) örnek almanın keyfiyeti öğrenilmeye çalışılır. Ayrıca Medine'de bulunan süre zarfında geçen ömrün murakebesi yapılmaya gayret edilir. Bundan sonra hiçbir şeyi Allah ve Resûlü'nün önüne geçirmeyeceğine, Allah ve Resûlü'ne itaat edeceğine ve her durumda Hz. Peygamber'i (s.a.s.) rehber edineceğine dair söz verilir.

Vakit bitip Medine'den ayrılırken de Allah'ın elçisinin kabri ziyaret edilir. Mescid-i Nebî'nin uygun bir yerinde iki rekât şükür namazı kılınp bu kutsal yerleri tekrar ziyaret edebilmek ve salimen memleketine dönebilmek için dua edilerek mescidten çıkılır. Medine'den ayrılırken şöyle dua yapılabilir:

“Allah'ım! Bize seni sevmeyi lütfet. Meleklerini, peygamberlerini, elçilerini ve sâlih kullarını sevmeyi de nasip eyle. Allah'ım, bize sevgini lütfet. Meleklerin, peygamberlerin ve sâlih kulların tarafından da sevmeyi ihsan eyle. Allah'ım bize kolaylaştır, zorluğu bizden uzaklaştır. Bizi âhirette ve dünyada bağışla, takvâ sahiplerine önder eyle.

Allah'ım bu ziyaretimi Medine-i Münevvere'yi son ziyaretim kılma. Lütfun ve ihsanıyla Harem-i şerif'e ve Medine-i Münevvere'ye tekrar gelmemi kolaylaştır. Bana dünyada ve âhirette sağlık ve bereket ihsan eyle. Bize, memleketlerimize sağ salım ve haccın feyiz ve bereketini elde etmiş olarak güvenlik içinde dönmeyi nasip eyle.

Allah'ım tamamen sana teslim oldum. Yalnızca sana tevekkül ettim. Sana iman ettim ve sadece senin hükmüne başvurdum. Geçmişte işlediğim ve gelecekte işleyebileceğim gizli ve açık bütün günahlarımı bağışla. Sen benim Rabbimsin. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce iman etmiş olan kardeşlerimizi bağışla. Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Şüphesiz sen çok esirgeyicisin, çok merhametlisin. Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru.”

İLK MÜSLÜMAN NESİL: SAHÂBE

Prof. Dr. Bünyamin ERUL*

GİRİŞ

Yüce Allah, insanlığa ileteceği mesajları melekleri ve peygamberleri aracılığıyla iletmıştır. Tarih boyunca her peygamber, Allah'tan gelen bu mesajları çevresindeki halkına iletmıştır. Allah tarafından beşeriyetin dünya ve âhiret selameti için peygamberleri aracılığıyla gönderilmiş olan risâlet ne kadar önemliyse, bu ilâhî mesajı alıp kabul eden muhataplar da o kadar önemlidir. Zira Allah'tan gelen mesajı, O'nun Elçisi insanlara tebliğ etmekte, o mesajı dinleyenlerden bir kısmı da inanarak kabul etmektedir. Dahası bu dini benimseyen kitle, aynı zamanda onu hem çevresine yaymış hem de çocuklarına ve torunlarına aktarmış olmaktadır. Allah'ın son elçisi olan Hz. Peygamber Yüce Allah'ın dinini, kitabını ve hikmetini tebliğ etme vazifesini yerine getirirken; ona inanan, getirdikleriyle amel eden, onun risâletini yaymakta ellerinden gelen her türlü fedakârlığı yapan ashâbı da İslâm'a en büyük hizmeti sunan erdemli ilk nesil olmuştur.

Şu halde sahâbe veya ashâb denilen bu ilk nesil kimdir? Sahâbeyi sahâbe yapan temel unsurlar nelerdir? Onların İslâm'daki yeri, fazileti ve önemi nedir? Onlara karşı tavrımız, ilgimiz, bilgimiz ve bilincimiz ne olmalıdır? İşte bu yazıda bu sorulara cevap verilecek ve sahâbe-i kirâm neslinin ne derece önemli bir nesil olduğu üzerinde durulacaktır.

1. SAHÂBİ KİMDİR?

Arapçada s-h-b kökünden türeyen tekil bir isim olan sahâbî kelimesi, "bir kişiyle birlikte bulunan, dost ve arkadaş olan kişi" anlamına gelir, sahâbe ve ashâb şeklinde de çoğul olarak kullanılır.¹

* Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 bk. İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim, *Lisânü'l-Arab*, tah. Abdullâh Alî el-Kebîr - Muhammed Ahmed Hasbullâh - Hâşim Muhammed eş-Şâzeli (Kahire: ty.), 4/2400-1, "s-h-b" maddesi.

Sahâbî; beraber olan, sahib olan, sohbeti olan demektir. Allah Resûlü'nün yanında yer alan, onunla birlikte yol alan, onunla yoldaş olan demektir. Ona inanan, ona güvenen, kendini ona adayan demektir. Sahâbî, Allah Resûlü'ne arkadaş olan, sırdaş olan, dost olan demektir. Onun meclisine müşrik girip, mümin çıkan demektir. Onun vahye dayalı sohbet halkasına bedevi girip, medeni çıkan demektir. Onu öldürmek için gelip, onun ruhuyla hayat bulan demektir. Onun karşısına kin ile çıkıp, huzurla ve din ile dönen demektir. Onun şefkatli hâlesine köle olarak girip, Allah'a kul olarak özgürleşen demektir. Onun etrafında bulunan, onun sünnetiyle, hikmetiyle ve örnekliliğiyle yetişen nesil demektir.

Kaynaklardaki bazı rivayetlerden, erken dönemde "sohbet" yani sahâbîlik ile Müslümanların Hz. Peygamber'le (s.a.s.) beraberliği anlaşılmaktadır. Uzun bir ömür yaşayan Enes b. Mâlik'e (ö. 93), "Resûlullah'ın ashâbından senden başka kimse kaldı mı?" diye sorulduğunda O, "Onu gören bazı bedeviler var ama 'onunla sohbeti bulunan kimse' kalmadı." diye cevap vermiştir.² Yine tâbiûnun büyüklerinden Saîd b. Müseyyib'in (ö. 93) bu hususta "Biz ancak Resûlullah (sas.) ile birlikte bir veya iki sene ikamet eden ve onunla birlikte bir veya iki gazveye katılanları sahâbî sayıyoruz."³ dediği rivayet edilmektedir. Usul âlimlerinden Ebü'l-Huseyn el-Basrî (ö. 436) ise bir kimsenin sahâbî olabilmesi için Hz. Peygamber (s.a.s.) ile uzun süre arkadaşlık etmesi; onu uzun süre dinlemiş, ondan bilgi almış ve ona ittibâ etmiş olması gerektiğini ileri sürmektedir.⁴

Hadisçiler ise usulcüler gibi uzun süre beraberliği şart koşmazlar. Mesela Ali İbnü'l-Medîni'ye (ö. 234) göre "Günün herhangi bir anında da olsa Hz. Peygamber (s.a.s.) ile bir arada bulunan veya onu gören kimseler, onun ashâbındandırlar."⁵ Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241) göre sahâbî, "Resûlullah ile bir ay veya bir gün veya bir an beraberliği olan veya onu gören kimse" diye tanımlanırken,⁶ Buhârî'ye (ö. 256) göre ise, "Müslümanlardan Hz. Peygamber ile birlikte bulunan veya onu gören kimseler onun ashâbındandır."⁷ Şu

2 İbnü's-Salâh, Ebü Amr Osmân b. Abdurrahmân, *Ulûmu'l-Hadîs (Mukaddime)* (Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, 1350), 258.

3 İbnü'l-Esîr, İzzeddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe* (Kahire: 1970), 1/18.

4 Ebü'l-Huseyn Muhammed b. Ali el-Basrî, *Kitâbu'l-Mu'temed fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Muhammed Hamîdullah (Dimaşk: 1965), 2/666-7.

5 İbn Hacer, Ahmed b. Ali ibn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbüddîn el-Hatîb (Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 3. Baskı, 1407), 7/7.

6 Hatîb, Ebü Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, tah. Ahmed Ömer Hâşim (Beyrut: 1986), 69; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 1/19.

7 Buhârî, "Fezâilü's-Sahâbe", 1.

İLK MÜSLÜMAN NESİL: SAHÂBE

hâlde hadîşçiler, Hz. Peygamber'i (s.a.s.) tek bir defa gören kimseyi de sahâbeden sayarak çemberi geniş tutmakta, onu mümin olarak gören herkesi sahâbî saymaktadırlar.⁸

Ancak şunu da unutmamak gerekir ki her ne kadar yukarıda verilen tariflerde, Hz. Peygamber'i kısa bir süre için gören kimselere de sahâbî ismi verilmiş olsa bile onu görenler arasında diğerlerinden önce Müslüman olanlar ve bütün ömürlerini onun yanında geçirenler vardır; onunla birlikte gazvelere iştirak edenler vardır; onunla birlikte İslâm'ın yayılması, Allah isminin yüceltilmesi için çalışanlar, mücadele edenler vardır; onunla birlikte müşrikler tarafından tehdit edilenler vardır; eş ve çocuklarını terk edip başka yerlere hicret etmek zorunda kalanlar vardır; nihayet şehit olanlar vardır. Elbette bütün bunlar arasında derece farkı olması tâbiidir ve Hz. Peygamber'i (s.a.s.) yalnız bir saat içinde görüp ondan işittiği tek bir hadîsi rivayet eden sahâbî ile bütün ömrünü onun hizmetine vermiş yahut İslâm için onunla birlikte mücadele etmiş yahut da bu yolda şehit olmuş sahâbî arasında bu derece ayırımı yapmak gerekmektedir; kısacası her sahâbîyi fazilet bakımından bir ve aynı mertebede saymak mümkün değildir.⁹

Şüphesiz Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görmek, onunla çok kısa bir süre için de olsa görüşmek, konuşmak, buluşmak, Allah'ın o insanlara lütfettiği büyük bir şeref, sonsuz bir bahtıyarlıktır. Hatta kaynaklarımızda onu görür görmez onun yalancı biri olmadığını anlayan, onu ilk görüşüyle Müslüman olan, ona en fazla kızan bir düşman iken en çok seven bir dost hâline gelen, duyduğu bir hadîsi veya bir hutbesi ile dünya görüşü değişveren; insanların seviyelerini, dertlerini, ilgi alanlarını dikkate alarak onlara en samimi bir biçimde yaklaşan Hz. Peygamber'in (s.a.s.) oldukça etkileyici cazibe alanına giren, dolayısıyla kısa sürede fevkalade büyük değişimleri yaşayan birçok insandan bahsedilmektedir.¹⁰ Çölden gelen bazı bedevilerin yapmış olduğu her türlü kabalığı sabır ve anlayışla karşılayan; onları tevazu, hilim ve ilimle düzeltmeye çalışan, şefkat ve merhamet abidesi bir peygamberin insanları etkileme gücü elbette kaçınılmazdır. Aynı şekilde Mekkeli aristokratlarca yıllardır ezilen, hor, hakir görülen fakirler, köleler ile rahmet elçisi arasında yaşanan en küçük ilişkilerdeki etkileşim bile en kısa sürede kendisini göstermiştir.

Şunu da belirtmeliyiz ki biz sahâbeden bahsederken daha çok Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafında pervane olan, onun en yakınındaki şahitlerini ve muhataplarını kastetmekteyiz. Onlar İslâm'a girdikleri günden itibaren mallarıyla, canlarıyla daima onunla beraber olmuşlar, onun yâr ve yardımcısı olmuşlardır. Gerek Mekke'de ve gerekse Medine'de hep Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hizmetinde ve himayesinde olmuşlardır. İslâm'ın

8 İbnü's-Salâh, *Ulûmül-Hadîs*, 225.

9 Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (Ankara: DİB Yayınları, 2021), 71.

10 bk. Buhârî, "Meğâzi", 70; Tirmizi, "Sıfatü'l-Kiyâme", 42; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 163, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 6/8.

yaşanmasında ve yayılmasında Hz. Peygamber'e (s.a.s.) destek olmuşlardır. İslâm, onlar sayesinde Mekke'de ortaya çıkabilmiş ve Medine'de kısa sürede tatbik edilme fırsatı bulmuş ve tertemiz bir Medine toplumu oluşturulmuştur. Kısaca sahâbenin belki de en büyük fazileti, İslâm'ı kabul edip yaşamaları ve yaymalarıdır. Diğer bir ifade ile "şehadet nesli" yani Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ve davasının şahitleri ve muhatapları olmalarıdır.

2. İLK İNANAN NESİL

Sahâbe, Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği Kur'ân ve İslâm'a ilk inanan Müslüman nesildir. İslâm'ın ilk yıllarında birçok sahâbinin ailesine, kavmine ve içinde yaşadığı câhiliye kültürüne rağmen babalarının dinini terk edip yeni dini tercih etmeleri elbette çok önemli bir karar idi. Aslında inanç uğruna aldıkları bu kararlar, onlar için birçok olumsuzlukları göğüslemek demektir. Bu durum bazen ailesinden kopmayı gerektiriyordu. Mesela, Kureys'in Abdüddâroğulları kolundan olan Mus'ab b. Umeyr, Mekke'de zengin bir ailenin çocuğuydu. Davetin gizli olduğu dönemde Erkam'ın evinde İslâm'a giren ilk Müslüman gençler arasına katılmıştı. Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı çıkan ailesi, oğullarının yeni dine girmesinden son derece rahatsızlık duymuş ve onu İslâm'dan vazgeçirebilmek için her türlü baskı ve işkenceyi uygulamışlardı. Bu baskılara daha fazla dayanamayan genç Mus'ab, davetin beşinci yılında on bir erkek, dört kadından oluşan ilk hicret kafilesiyle Habeşistan'a hicret etti.

İnançlarından vazgeçmeyen ashâb bazen şiddetli işkencelere maruz kalıyordu. Mesela Bilâl b. Rebâh (Bilâl-i Habeşi), Kureys'in Cumahoğulları kolunun reisi Ümeyye b. Halef'in kölesiydi. İlk on Müslüman arasında yer aldı. Hem kendisi hem de ailesi, Mekke'nin ilk yıllarından itibaren efendilerinin şiddetli baskı ve işkencelerine maruz kaldılar. Ümeyye, Bilâl'i İslâm'dan döndürebilmek için onu kızgın kumlara yatırıp uzun süre güneşin altında bekletmiş, bazen karnına kızgın taşlar koyarak öldürücü işkenceler uygulamıştır. Ancak Bilâl bütün bu işkencelere sabretmiş, o hâlde bile Allah'ın birliğini haykırmaktan geri durmamıştır. Onun bu durumunu göre Hz. Ebû Bekir (r.a.), Ümeyye'ye daha güçlü müşrik siyahi bir köle vererek Bilâl'i bu işkencelerden kurtarmış ve özgürlüğüne kavuşturmuştur.¹¹

Yine Gıfâr kabilesinden olan Ebû Zer (r.a.) de ilk Müslümanlardandır. Davetin gizli yürütüldüğü o günlerde Ebû Zer (r.a.) Kâbe'ye giderek Mekkelilere İslâm'a girdiğini haykırmış, onları da putlara tapmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Bunun üzerine müşrikler âdeta onu linç etmişler, onu ellerinden Hz. Peygamber'in (s.a.s.) amcası Abbas kurtarmıştır. Ebû Zer (r.a.), ertesi gün müşriklere karşı yine aynı konuşmayı yapınca tekrar saldırıya uğramış ve epey dayak yemiştir. Bu durumdan haberdar olan Hz. Peygamber (s.a.s.) ona Mekke'de kalmasının hem kendisi hem de diğer Müslümanlar için tehlike oluturacağı gerekçesiyle

11 bk. İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 1/336, thk. Mustafa es-Sekâ - İbrâhîm el-Ebyârî - Abdulhafız Şelebî (Kahire: 2. Baskı, 1955), 1/317-318.

memleketine dönmesini ve orada kendi kabilesini İslâm'a davet etmesini söylemiş, o da bu tavsiyeyi yerine getirmişti.¹²

Sahâbenin Hz. Peygamber'e olan bağlılığı bazen Allah yolunda can vermeyi göze almak, bazen abluka altına alınmak, bazen de malını mülkünü, evini-yurdunu terk ederek Mekke'den çok uzak bir yere göç etmek demektir. Mesela Mekke'ye küçük yaşlarda esir olarak getirilen ve köle olarak satılan Suheyb-i Rûmî, özgürlüğüne kavuştuktan sonra çalışmış ve bir miktar mal edinmişti. İlk Müslümanlardan olan Suheyb, mallarını alıp Medine'ye hicret için yola çıkmıştı. Ancak Mekkeliler onun önünü kesmiş, Mekke'ye züğürt olarak geldiğini ve burada kazandığı malları götüremeyeceğini söyleyince Suheyb "Mallarımı size verirsem beni bırakacak mısınız?" demiş, onlar "Evet." deyince mallarını verip yoluna devam etmiştir. Onun bu durumunu duyan Hz. Peygamber (s.a.s.) "**Suheyb kazandı! Suheyb kazandı!**" buyurmuştur.¹³

Mekke'deki bu baskılar sadece müstaz'aflara (zayıf düşenlere), fakirlere, kölelere veya kimsesizlere dönük değildi. Fiziki şiddet olmasa da müşrikler Hz. Peygamber'e (s.a.s.) de çeşitli eza ve cefalar, baskılar uygulamaktaydılar. Ebû Leheb'in karısının, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) geçeceği yollara dikenler saçması, müşriklerin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) mecnun, meftun vb. hususlarla suçlaması, çeşitli töhmetler ve iftiralarla karalamaları bu cümledendir.¹⁴ Keza Hz. Peygamber (s.a.s.) İslâm'ı yaşayabilecek bir yurt arayışı için Tâif'e gittiğinde Sakîf kabilesinin ileri gelenlerinden umduğu himayeyi bulamadığı gibi tam aksine şehrin ayak takımının fiilî ve sözlü saldırılarına uğramış ve bir hurma bahçesine sığınmak zorunda kalmıştı.¹⁵

Risâletin ilk yıllarında özellikle köle, fakir ve kimsesizlere sırf İslâm'a girdikleri için çeşitli işkenceler yapılmıştı. Bilâl-i Habeşî (r.a.), Habbâb İbnü'l-Eret (r.a.), Ebû Fûkeyhe (r.a.), Lübeyne (r.a.) gibi gariban köle ve cariyeler, sistematik baskı ve işkencelere fazlasıyla maruz kalmışlardı.

Mesela Ammâr b. Yâsir'in babası, Yemen'den Mekke'ye gelmiş ve Benî Mahzûm kabilesinin himayesine girmiş, Sümeyye adlı bir cariye ile evlenmişti. Bu evlilikten dünyaya gelen Ammâr ve ailesi İslâm'ın ilk günlerinde Müslüman olmuşlar ve Mekke'de en şiddetli işkencelere maruz kalmışlardı. İslâm'dan vazgeçmeleri için Ebû Cehil, bu sığınmacı ailenin tüm fetlerine çok ağır işkenceler uygulamıştır. O kadar ki Ammâr'ın babası Yâsir (r.a.) ve annesi Sümeyye (r.anhâ) canları pahasına inançlarından vazgeçmemişler ve İslâm'ın ilk

12 bk. Buhârî, "Menâkıbü'l-ensâr", 32; Müslim "Menâkıb", 132; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Basrî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1410/1990), 4/225.

13 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/477.

14 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/354-364

15 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/419-422.

şehitleri olmuşlardır. Anne ve babasının öldürüldüğünü gören Ammâr, müşriklerin telkinlerini kerhen kabul eder görünerek canını kurtarabilmiştir. Ammâr gözyaşları içerisinde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek kendisinin kâfir olduğunu söylemişti. Hz. Peygamber (s.a.s.) ona o esnada kalbinin nasıl olduğunu sormuş, o da kalbinin imanla dolu olduğunu belirtmişti. İşte bunun üzerine baskı altında söylediği sözlerden dolayı onun küfre düşmediğini belirten şu âyet-i kerîme inmiştir: *"Kim iman ettikten sonra Allah'ı inkâra saparsa -kalbi imanla dolu olduğu hâlde baskı altında kalanın durumu müstesna olmak üzere- kim kalbini inkâra açarsa işte Allah'ın gazabı bunlardır; bunlar için çok büyük bir azap vardır."*¹⁶

Bütün bu baskı ve risklere rağmen onların Müslüman olmaları ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) çevresinde bulunmaları, onların cesaretini ve kararlılığını göstermesi bakımından son derece önem arz etmektedir. Aslında İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) davetine icabet eden bu öncü sahâbilerin sayıları çok da fazla değildi. Sözelimi Hz. Ömer'in (r.a.) İslâm'a girişi risâletin beş-altı yıl sonrasına rastlamaktadır. Bu nedenledir ki İslâm'ın gizli gizli davet edildiği bu zorlu yılların çilesini çeken sahâbe-i kirâm elbette sonrakilerden daha faziletliydi.

3. İNANÇLARI UĞRUNA HİCRET

Müslümanlara yönelik bu tür baskıların dayanılmaz hâle gelmesi üzerine risâletin beşinci yılında, on bir erkek dört kadından oluşan ilk kabile; altıncı yılında ise seksen iki erkek ve on sekiz kadından oluşan ikinci kabile Allah Resûlü'nün yönlendirmesiyle Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Şüphesiz sırf yeni dine girdikleri için bu sahâbilerin evlerini barklarını, komşu ve akrabalarını kısaca Mekke'yi terk etmeleri büyük bir fedakârlıktı. Bu ilk mühacirler, âdil bir hükümdar olan Necâşi'nin himayesinde en azından baskısız bir şekilde dinlerini yaşama fırsatı bulmuşlardı. Fakat Mekkeliler Amr ibnû'l-Âs ile Abdullah b. Ebû Rebîa'yı Necâşi'ye elçi olarak göndermişler ve onların kendilerine verilmelerini talep etmişlerdi. Necâşi ülkesine sığınan bu insanları dinlemeden böyle bir karar veremeyeceğini bildirince Hz. Peygamber'in (s.a.s.) yeğeni Ca'fer b. Ebû Tâlib ona şöyle hitap ederek durumlarını ona şöyle anlatmıştı:

"Ey Kral! Biz putlara tapan, ölü eti yiyen, her türlü fuhşiyatı yapan, akraba ilişkilerini koparan, komşuya kötü davranan cahilî bir toplum idik. Bizden güçlü olan, zayıf olanı yerd. İşte Allah bize içimizden nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir Resûl gönderinceye kadar bu hâldeydik. Oysa gönderilen bu Resûl bizi Allah'ı birlemeye, O'na kulluk etmeye, O'ndan gayrı babalarımızın taptığı taş ve putları terk etmeye çağırırdı. Bize doğru sözlülüğü, emaneti yerine getirmeyi, akrabalarla ilişkileri devam ettirmeyi, iyi komşuluğu, haramlardan ve kan dökmekten el çekmeyi emretti ve bize fuhşiyatı, yalan sözle şahitliği, yetim malı yemeyi, iffetli hanımlara iftira etmeyi yasakladı. Bize yalnızca bir Allah'a kulluk etmemizi ve O'na hiçbir şeyi şirk koşturmayı

16 en-Nahl, 16/106; bk. İbn Hişâm, es-Sîre, 1/319-320.

emretti, namazı, zekâtı ve orucu emretti.” Daha başka İslâm emirlerinden saydıktan sonra devamla, “Biz de onu derhâl tasdik ettik, ona inandık ve Allah’tan getirdiğine uyduk. Yalnızca Allah’a kulluk ettik ve O’na hiçbir şeyi şirk koşmadık. O’nun bize haram kıldığını haram, helâl kıldığını da helâl kıldık...”¹⁷

Hız. Ca’fer’in (r.a.) bu veciz hitabesini ve ardından da Meryem sûresinin başındaki birkaç âyeti gozyaşlarıyla ondan dinleyen ve oldukça etkilenen Necâşi, ülkesinde Müslümanların huzur içinde kalabilecekleri belirtmiş ve Mekkeli elçileri elleri boş göndermişti.

Gerçekten de Hız. Ca’fer’in (r.a.) çok veciz bir şekilde ifade ettiği gibi Hız. Peygamber (s.a.s.) asırlardır süregelen câhiliye toplumunu, yirmi üç yıllık risâleti süresince Asr-ı saâdet toplumuna çevirmeyi başarmıştır. Allah’ın hidâyeti ve Hız. Peygamber’in tezkiesi neticesinde câhiliye döneminin zorba ve müşrik insanlarının, çok kısa sürede gerçekleşen bu toplumsal değişimle nasıl örnek bir nesil olduklarına tarih şahittir. İşte bu sebeple olmalıdır ki bazı usulcülerimiz, “Resûlullah’ın (s.a.s.) nübüvvetini ispat için hiçbir mucize olmasa dahi sadece onun ashâbi bile (bunun ispatına) yeter.” demişlerdir.¹⁸ Yani, onun tezkiesiyle oluşan bu yeni ve medeni toplumun, bir “ashâb-ı kirâm” toplumunun vücuda gelmesi âdeta mucizevi bir değişimdir ve yalnızca böyle bir neslin oluşumu bile onun peygamberliğini ispat için yeterlidir.

4. İNANÇLARI UĞRUNA ABLUKA

Müslümanlara karşı uygulanan baskı ve işkencelerden istedikleri sonucu alamayan müşrikler bu defa Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları ile akrabalık ve ticari ilişkileri kesme, onlara yardım etmeme şeklinde ortak bir karar aldılar ve bunu Kâbe’nin duvarına asarak ilân ettiler. Bu karar gereği Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları Mekke dışında Şi’bi Ebî Tâlib denilen mahallede tam üç yıl abluka altında yaşadılar. O günleri anlatanlar şöyle söylediler: “Mahallede üç yıl kuşatma altında kaldık. Onlar rızkımızı kestiler. Bizden biri ailesinin geçimini kazanmak için çarşıya çıktı fakat ona hiçbir şey satılmadı. Bu sebeple aramızda ölenler oldu. Hatta birisi birgün açlık sebebiyle bir deri parçasını buldu, onu öğüterek suyla karıştırdı ve yedi.”¹⁹ Açlık ve sefalet içinde geçirilen üç yıl, Mekkeli Hişâm b. Ame ve Hakîm b. Hizâm gibi bazı vicdanlı Mekkelilerin gizli yardımları ile kısmen hafifletilmekteydi. Başta Hız. Peygamber olmak üzere sahâbe bu zor yılları büyük bir sabır ve metanetle atlatmayı başarmış, dinlerinden ve davalarından asla vazgeçmemişlerdi. Nihayet Mekke’nin ileri gelenlerden birkaç vicdanlının müdahalesiyle ablukaya son verilmişti.

17 İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/336; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/203.

18 Karafi, Şihâbüddin Ebû’l-Abbas Ahmed b. İdris, *el-Fürûk* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb), 4/170.

19 Belâzûri, Ebû’l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü’l-eşraf*, thk. Riyad Zirikli – Süheyl Zekkar (Beyrut: Dârü’l-Fikr, 1996/1417), 1/135-136; İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/350-353, 374-377.

5. HZ. PEYGAMBER'İN (S.A.S.) ETRAFINDAKİ DOSTLARI

Aslında Kur'an'a baktığımızda sahâbeden söz eden âyetlerde, onların Hz. Peygamber'e yetişmiş olmaları ve onu görmeleri değil ona iman, itaat ve ittibâ etmeleri, onunla birliklilikleri, ona yardımcı ve destek olmaları ön plana çıkartılmıştır:

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَا أُولَئِكَ إِنَّكُمْ عِنْدَ اللَّهِ لَمُعْرِفُونَ
وَيُنْهِيهِمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۗ فَاَلَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ۗ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Onlar ki yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi peygambere uyarlar... Ona inanan, destekleyerek ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla beraber indirilen nura uyanlar, işte kurtuluşa erenler bunlardır."²⁰

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Ey Peygamber! (Yardımcı olarak) Allah sana ve sana tâbi olan müminlere yeter."²¹

لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۗ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ

"And olsun Allah, peygamberin ve o güçlük anında ona uyan muhacirlerin ve ensarın tövbelerini kabul etti..."²²

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ

"Muhammed, Allah'ın elçisidir. Onun beraberinde bulunanlar; kâfirlere karşı sert, kendi aralarında ise merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken, Allah'tan lutuf ve hoşnutluk dilerken görürsün. Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar."²³

لَكِنَّ الرَّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Fakat Resûl ve onunla beraber inananlar, mallarıyla canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır ve işte murada erenler onlardır."²⁴

20 el-A'râf, 7/157; ayrıca bk. el-Bakara, 2/143, 285; Âl-i İmrân, 3/68, 110; et-Tevbe, 9/26.

21 el-Enfâl, 8/64; ayrıca bk. el-Bakara, 2/143.

22 et-Tevbe, 9/117.

23 el-Fetih, 48/29.

24 et-Tevbe, 9/88.

İşte Yüce Allah, İslâm'ın bu ilk çilekeşlerini ve hicret ettiklerinde onlara kucak açanları ve daha sonra gelenleri şu âyet-i kerîmede övgüyle yâd eder:

وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

“Muhacirlerden ve ensardan (İslâm'a girmekte) ilk öne geçenler ile bunlara güzelce tâbi olanlar... Allah onlardan razı olmuştur, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. (Allah) onlara altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur.”²⁵

Burada birinci halkayı oluşturanlar, genellikle İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Hz. Peygamber'in (s.a.s.) etrafında toplanan, sürekli onunla birlikte yaşayan, onun sohbet ve sünnetleriyle yetişen sahâbilerdir. Bu halkaya öncelikle Mekkeli muhacirler ile Medinelî ensar girmektedir. Bir de Medine'ye yerleşip onlar arasına katılan, sonradan onlara dâhil olanlar o halka içerisindeydi. İkinci halkayı oluşturanlar ise bunlardan başka, Müslüman olduktan sonra memleketlerine dönen, Medine haricinde yaşayanlar, bedeviler, Mekke fethinde ve daha sonra Müslüman olanlar ile Medinelî olmalarına rağmen Hz. Peygamber'i görüp de sohbetine yetişemeyen çocuklardır.

6. ALLAH İÇİN HİCRET EDENLER VE MUHACİR-ENSAR KARDEŞLİĞİ

Şüphesiz ki Mekke'den Yesrib'e (Medine'ye) yapılan hicretin İslâm'ın yayılmasında ve yerleşmesinde payı çok büyüktür. Medine'ye vardıktan sonra Allah Resûlü'nün (s.a.s.) tesis ettiği “muâhât” denilen kardeşlik projesi kısa sürede meyvesini vermiş ve sağlam bir Medine toplumu oluşmuştur. Allah Resûlü (s.a.s.) bu proje sayesinde uzun yıllardan beri Yesrib'de kendi aralarında kavgalı olan Evs ve Hazrec kabilelerini de, muhacirler ile ensarı da vahiy ve hikmet potasında tek vücut yapabilmiştir.²⁶ Ensardan biriyle muhacirlerden birini kardeş ilân etmiş ve iki kardeş İslâm davası uğruna mallarını-mülklerini paylaşmıştır. Yüzlerce aile arasında gerçekleşen bu kardeşlik sayesinde hem kalpler kazanılmış hem de hiçbir varlığı olmayan Mekkeli Müslümanlar hayata kazandırılmıştır. Mekke'den gelen muhacirlerin çoğu Medine'ye mal varlıklarını, evlerini barklarını terk ederek gelmişlerdi. Mekke'de zengin olanlar, Medine'de malsız ve mülksüz kalmışlardı. Mesela muhacirlerden Abdurrahman b. Avf ile ensarın en zenginlerinden biri olan Sa'd b. Rebî kardeş yapılmıştı. Sa'd, servetinin yarısını vermek istediğinde Abdurrahman ona teşekkür ederek kendisine pazarın yolunu göstermesini istemiş ve zaten ticari tecrübesi olduğundan kısa sürede sayılı tacirler arasına girmişti.

25 et-Tevbe, 9/100.

26 bk. İbn Hişâm, es-Sîre, 1/504-507.

Hız Peygamber'i (s.a.s.) ve muhacirleri ağırlayan ve onları canları pahasına korumaya söz veren ensar; yurtlarını, mallarını, evlerini, bağ ve bahçelerini gönül hoşluğuyla kardeşleriyle paylaşmışlardır.²⁷ Yine sahâbe Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te ve diğer savaşlarda kendilerinden daha güçlü ordulara karşı İslâmiyet'i ve Hz. Peygamber'i savunmuşlar, en sıkıntılı zamanlarda bile onu yalnız bırakmamışlardır.

Ayrıca vahyin canlı şahidi olan; Kur'ân'ı, hikmeti ve sünneti sonraki nesillere aktarmada köprü vazifesi gören bu nesil Kur'ân-ı Kerîm'de övgüyle anılmış; mutedil bir ümmet oldukları,²⁸ Allah ve Resûl'üne iman edip tam teslimiyet gösterdikleri ve büyük ecir kazandıkları,²⁹ Allah'ın kendilerinden ve kendilerinin de Allah'tan razı oldukları ve ebedi kalacakları cennetin onlar için hazırlandığı bildirilmiştir.³⁰

İşte şu âyetler bu dayanışmayı anlatmaktadır:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

“Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Siz düşmandınız, (Allah) kalplerinizin arasında uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı. Allah, doğru yola erişesiniz diye size böylece âyetlerini açıklar.”³¹

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ
وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

“(Allah'ın verdiği bu ganimetler) bilhassa yurtlarından ve mallarından edilmiş olan, Allah'tan bir lutuf ve rıza dileyen, Allah'ın dinine ve peygamberine yardım eden muhacir

27 İbn Sa'd, et-Tabakât, 3/396; Buhârî, “Menâkıbü'l-ensâr”, 3.

28 el-Bakara, 2/143.

29 Âl-i İmrân, 3/172, 173.

30 et-Tevbe, 9/100.

31 Âl-i İmrân, 3/103.

fakirlerindir. İşte doğru olanlar bunlardır. Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine hicret edip gelenleri severler; onlara verilenler karşısında içlerinde bir çekememezlik hissetmezler; kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Nefsinin tamahkârlığından korunabilmiş kimseler, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Onlardan sonra gelenler, 'Rabbimiz, bizi ve bizden önce inanmış kardeşlerimizi başısla, kalbimizde müminlere karşı kin bırakma...' derler."³²

7. HZ. PEYGAMBER'E (S.A.S.) BİAT EDENLER

Sahâbeyi faziletli bir nesil yapan unsurlardan birisi de onların birçok riski göze alarak Hz. Peygamber'e biat etmeleridir. Biat, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) her türlü şartta bağlılık sözüdür. Aslında sahâbinin ilk biatları, risâletin on birinci yılında Medine'den hacca gelen ve İslâm'ı benimseyen ensarın Hazrec kabilesine mensup altı kişi ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasında Akabe denilen dar bir boğazda gizlice gerçekleşmiştir. Ertesi yıl, aynı yerde Hazrec'ten on, Evs'ten de iki kişi gelip biat etmiştir. Risâletin on üçüncü yılında ise Medine'den ikisi kadın toplam yetmiş beş kişi aynı yerde Hz. Peygamber'e (s.a.s.) biat etmişlerdir. Bu biatlarda Medineli sahâbiler Hz. Peygamber'e (s.a.s.); kendisini her hâlükârda dinleyip itaat edeceklerine, onu koruyup gözeteceklerine dair söz verdiler. Allah Resûlü (s.a.s.), bu son biatta Hazrec'ten dokuz, Evs'ten üç sahâbîyi nakib yani temsilci tayin ederek bir anlamda Medine'de siyasi yapılanmanın ilk adımlarını atmış oldu.

Burada bahsettiğimiz biat konusu o kadar önemlidir ki bazı âyetlerde sahâbenin Allah Resûlü'ne (s.a.s.) biat etmeleri, aslında Allah'a biat sayılmıştır:

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ فَآنَمَا
بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا

"Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir."³³

Medine'ye hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber (s.a.s.), gördüğü bir rüya üzerine umre yapmak için ihrama girip ashâbıyla beraber yola çıkmışlardı. Mekke'ye on yedi kilometre mesafedeki Hudeybiye denilen yerde müşrikler onları durdurmuşlar ve Mekke'ye sokmamışlar, ilk defa Müslümanlarla yazılı bir antlaşma yapmışlardı. Bir haftalık yorucu bir yolculuğun Kâbe'yi ziyaret etmeden umresiz geri dönülmesiyle sonuçlanması ve imzalanan antlaşmanın zâhiren Müslümanların aleyhine gibi gözükene bazı şartlar içermesi, Hz. Ömer (r.a.) gibi bazı sahâbilerin ciddi itirazlarına yol açmıştı. Böyle bir atmosferde Allah Resûlü Hudeybiye'deki bir ağacın altında ashâbından biat

32 el-Haşr, 59/8-10.

33 el-Fetih, 48/10.

alma gereği duymuş ve sahâbe de derhâl ona biat etmişlerdi. İşte Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah, onların Hz. Peygamber'e (s.a.s.) yaptıkları bu biatlarından hoşnut olduğunu şu âyet-i kerîmede ifade etmektedir:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ
وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

“Şüphesiz Allah, ağaç altında sana biat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş; onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³⁴

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bağlılık yemini anlamına gelen biat, hanım sahâbe için de geçerlidir. Şu âyet-i kerîmede hanım sahâbilerin biatından ve biat şartlarından söz edilmiştir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ
أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ فِي مَعْرُوفٍ فَبَايِعَهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ
لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ

“Ey Peygamber! Mümin kadınlar; Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira uydurup getirmemek, hiçbir iyi işte sana karşı gelmemek konusunda sana biat etmek üzere geldikleri zaman biatlarını kabul et ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁵

8. ALLAH İÇİN CİHAD VE İNFAK EDENLER

Bazı âyetlerde ise sahâbe, Hz. Peygamber'e (s.a.s.) inanan ve bu yüzden doğup büyüdükları Mekke'den hicret etmek durumunda kalan muhacirler, onlara kucak açan ve her türlü yardımı yapan ensar ve daha sonra aralarına katılan sahâbiler olmak üzere üç kategoride zikredilir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

34 el-Fetih, 48/18.

35 el-Mümtehine, 60/12.

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda cihad edenler ve (muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte hakkıyla mümin olanlar bunlardır. Bağışlanma ve hudutsuz rızık onlar içindir. Sonra inanıp hicret eden ve sizinle birlikte savaşanlar, işte onlar da sizdendir. Aralarında rahim bağı bulunanlar, Allah'ın kitabına göre birbirine daha yakındır. Doğrusu Allah her şeyi bilir.”³⁶

Muhtelif âyetlerde ise savaşanlar ile savaşmayanlar; cihad edenler ile inandıklarını iddia edenler, fetih öncesi savaşanlarla, fetih sonrası savaşanlar arasında mukayese yapılmış ve bunların birbirine eşit olmadıkları vurgulanmıştır.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ۖ دَرَجَاتٍ مِنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“İnananlardan özürsüz olarak yerlerinde oturanlar ile mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihad edenler bir olmaz. Allah mallarıyla ve canlarıyla cihad edenleri, derece bakımından oturanlara üstün kılmıştır. Gerçi Allah hepsine de güzellik vadetmiştir ama mücahidleri, oturanlardan çok daha büyük ecirle üstün kılmıştır.”³⁷

لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَىٰ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Elbette sizden (Mekke'nin) fethinden önce (hak yolunda) harcayan ve savaşan(lar ile sonrakiler) bir olmaz. Onların derecesi, sonradan infak eden ve savaşanlardan daha büyüktür. Bununla beraber Allah, hepsine de en güzel sonucu vadetmiştir...”³⁸

Buraya kadar zikrettiğimiz bu âyetlerde açıkça görüldüğü gibi Yüce Allah sahâbenin ne şahıslarından, ne Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görmüş olmalarından ve ne de aynı zaman ve mekânda yaşamış olmalarından söz etmektedir. Bilakis onları başkalarından üstün ve faziletli kılan vasıflarından, yüksek erdemlerinden bahsetmektedir. Gayet açıktır ki onlara vadedilen güzellikler, yapılan müjdeler, Allah'ın hoşnutluğuna erişmiş olmaları, sırf Hz. Peygamber'i (s.a.s.) görmelerinden, onun çağdaşları olmalarından değil; ilâhî

36 el-Enfâl, 8/74-75.

37 en-Nisâ, 4/95-96.

38 el-Hadîd, 57/10.

övgüye mazhar oldukları iman, ittibâ, itaat, biat, hicret, cihad, infak, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma, mallarını ve canlarını Allah yolunda seve seve feda edebilme gibi tarihte eşine hiç rastlanmayan yüce meziyetlerden kaynaklanmaktadır. Ashabın bu meziyetler yönünden eşit olmadıklarını ifade eden bu âyetlerden hareketle biz sahâbeyi beş kategoride ele alabiliriz:

1. Mekke döneminde Müslüman olanlar: Bunlar İslâm'ın öncülere, ilk inananları olma şerefini taşıyan, Mekke'deki en sıkıntılı işkence ve abluka yıllarını yaşayan, ardından önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret eden Mekkeliler olsun veya olmasın bütün muhacirlerdir.

2. Medineli Müslümanlar: Bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'yi teşriflerinden önce Birinci ve İkinci Akabe Biatlarında bulunanlar başta olmak üzere hicret öncesinde veya sonrasında Müslüman olan, muhacirlerle kardeş olup onlara evlerini, yurtlarını açan, onları himaye eden, ellerinden gelen hiçbir yardımı esirgemeyen Medineli yardımcıları, yani ensardır.

3. Hicret ile fetih arasında Müslüman olanlar: Medine ve çevresinden veya dışarıdan gelip Müslüman olan, sonra da Medine'ye yerleşen ve muhacirlere ve ensara güzelce uyum sağlayanlardır.

4. Mekke'nin fethi sonrası Müslüman olanlar: Risâletin ilk yıllarından beri Mekke'de Hz. Peygamber'e (s.a.s.) ve ashâbına karşı her türlü düşmanca tavrı sergiledikleri hâlde Mekke'nin fethi ile boyun eğmek durumunda kalan, özellikle misilleme ve intikam imkânı olduğu hâlde kendilerini affeden Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hoşgörüsünden sonra Müslüman olan Mekkeliler ile İslâm'ın gücü karşısında Müslüman olmak üzere her taraftan gelen heyetler de bu tabakayı oluşturmaktadır.

5. Genel olarak bedeviler: İster Mekke döneminde isterse Medine döneminde olsun gelip Müslüman olan, istisnalar bir yana bedevilikten ve onun tabii sonucu olarak birtakım olumsuz tavırlardan kurtulamayan sert ve kaba mizaçlı bedevilerdir ki onlardan ancak bir kısmı medenileştirilebilmiştir.

9. SAHÂBE HAKKINDA HADİSLER:

Allah Resûlü de çeşitli vesilelerle hadîslerinde ashâbından ve onların faziletlerinden söz etmiştir. Bu konuda varid olan rivayetleri muhaddisler ya müstakil kitaplarda yahut tasnif ettikleri eserlerinin ilgili bölümlerde nakletmişlerdir. Sözelimi Ahmed b. Hanbel, Bakî b. Mahled ve Nesâî gibi bazı imamlar müstakil olarak "Fezâilü's-Sahâbe" adlı eserler tasnif etmiştir. Diğer taraftan Buhârî ve Müslim gibi hadîs imamları da Sahihlerinde "Fezâilü's-Sahâbe" adlı kitap/bölümlerde sahâbe ile ilgili birçok rivayeti nakletmişlerdir. Bu eserlerde genel olarak sahâbenin faziletlerinden söz eden hadîsler kadar, hulefâ-i râşidîn, aşere-i mübeşşere, Bedir ashâbı, muhacirler, ensar ve tek tek bazı

sahâbilerin faziletlerinden bahseden birçok hadis rivayet edilmiştir. Biz burada genel olarak sahâbeden söz eden birkaç hadis ile yetineceğiz:

لَا تَسْبُوا أَصْحَابِي، فَلَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا، مَا بَلَغَ مَدَّ أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفَهُ

“Ashabıma sövmeyin! Sizden biri Allah yolunda Uhud Dağı kadar altın harcarsa, onlardan birisinin bir hatta yarım ölçek harcamasına ulaşamaz.”³⁹

النُّجُومُ أَمَنَةٌ لِلسَّمَاءِ، فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى السَّمَاءَ مَا تُوعَدُ، وَأَنَا أَمَنَةٌ لِأَصْحَابِي، فَإِذَا ذَهَبْتُ أَتَى أَصْحَابِي مَا يُوعَدُونَ، وَأَصْحَابِي أَمَنَةٌ لِأُمَّتِي، فَإِذَا ذَهَبَ أَصْحَابِي أَتَى أُمَّتِي مَا يُوعَدُونَ

“Yıldızlar, gökyüzünün güvencesidir. Yıldızlar yok olduğunda gökyüzüne vadedilen son gelir. Ben de ashâbımın güvencesiyim. Ben gittiğimde de ashâbıma vadedilen son gelir. Ashâbım da ümmetimin güvencesidir. Ashâbım gittiğinde ise ümmetime vadedilen son gelir.”⁴⁰

Resûl-i Ekrem (s.a.s.), etrafında yaşayan ashâbını ümmetin en hayırlı nesli olarak takdim ederek onları övmüştür.

خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يُلُونَهُمْ

“İnsanların en hayırlıları, benim asrımda yaşayanlardır. Sonra onların peşinden gelenler, daha sonra da onların peşinden gelenlerdir.”⁴¹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sahâbe nesli Resûl-i Ekrem'e (s.a.s.) gösterdiği bağlılık ve teslimiyet, ona verdiği destek, hem hayatında hem vefatından sonra İslâm'ın yayılması ve doğru anlaşılması için yaptığı olağan üstü çalışmalar sebebiyle dinde önemli bir yere sahiptir. Aslında sahâbe nesli, fert olarak diğer insanlardan farklı bir üstünlüğe sahip olmadığı gibi masum ve günahsız da değildir. Ancak onların büyük bir kısmı, daha önce yaşadığı şirk hayatından nazil olan âyetlerin direktifi ve Hz. Peygamber'in (s.a.s.) eğitimi sayesinde kurtularak yepyeni bir hayata kavuşmuş, bizzat Resûlullah'tan (s.a.s.) öğrendikleri İslâm'ı güzel bir şekilde yaşamak suretiyle kendilerinden sonra gelen ümmete birer örnek olmuştur. Bundan dolayı Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ümmetin onları örnek almasını tavsiye etmiş ve sahâbe çizgisini getirdiği dinin ve kurduğu sistemin devamı olarak göstermiştir. Ashâbın İslâm'ı yayma ve Resûlullah'ı (s.a.s.) koruma uğrunda yaptığı fedakârlıklar kendilerinden sonra gelen nesilleri imrendirecek ve hayrette bırakacak niteliktedir. İslâmiyet onların bu

39 Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 222-221.

40 Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 207.

41 Müslim, “Fezâilü's-sahâbe”, 214-211.

davranışları sayesinde kök salıp yayılmış ve sonraki nesillere ulaşmıştır. Sahâbilerin Hz. Peygamber'i (s.a.s.) kendilerinden sonra gelen nesillere tanıtmada önemli rol üstlendikleri bilinmektedir. Resûl-i Ekrem (s.a.s.) ve onun şahsiyeti hakkında bilinenler sahâbenin naklettiği tespitlerden ibarettir.⁴²

Tarihte ortaya çıkan bazı itikadi ve siyasi mezhepler, sahâbenin bir kısmını tasvip edip birçoklarını fıska ve dalalete düşmekle itham etmişlerdir. Oysa Ehl-i sünnet çizgisi, sahâbe hakkında olumsuz bir kanaat serdetmez. Her birine karşı saygı ve hürmet beslemeyi, her birini sevip saymayı mezhebin bir gereği addeder. Aralarında yaşanmış çeşitli hadiseler sebebiyle onları yargılamak yerine bu hususları Allah'a havale etmeyi tercih eder.

Sahâbenin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) otoritesini kabullerinde her şeyden önce iman, hidâyet, muhabbet, teslimiyet ve samimiyet vardır. Onlar Allah Resûlü'nü (s.a.s.) her yönüyle kendilerine örnek ve rehber edinmişler, ona kalp ve gönül bağıyla bağlanmışlardır.

Şüphesiz, câhiliyeyi tasvip etmeyen ya da o çirkeflığın içerisinde horlanan bu insanlar, kendileri için hem dünya hem de âhiret saâdetini vadeden Hz. Peygamber'e (s.a.s.) güvenmişler, inanmışlar, içtenlikle ona bağlanmışlardır. Onların bu içten bağlılıkları, onun otoritesine de uygun olarak, ona itaat ve ittibâ etmeyi beraberinde getirmiştir.

Sahâbe, kendilerini eğiten ve öğreten bu muallimden, yetiştirip yönlendiren bu mürebbî ve mürşitten, yöneten bu eşsiz liderden ve nihayet Allah'ın yoluna rehberlik yapan, onlara yepyeni bir hayat sağlayan Resûlullah'tan (s.a.s.) sâdır olan bütün söz ve talimatlara büyük önem vermekteydiler. Bu sebeple sadece onun hutbe, sohbet ve vaazlarını değil her nerede ve ne zaman olursa olsun onun tüm beyanlarını dinlemeye, öğrenmeye çalışıyorlardı. Onun getirdiği çağrı ve açtığı yol uğruna mallarını ve canlarını adayan sahâbe, onu "âdeta başlarına birer kuş konmuşçasına" sükûnet, ciddiyet ve zevkle dinliyorlardı.

Hz. Peygamber'e (s.a.s.) karşı sahâbenin bağlılığını Hudeybiye'de müşahade imkânı bulan Kureyş'in önde gelenlerinden Urve b. Mes'ûd'un Kureyş'e aktardığı izlenimleri şöyledir: "Ey kavmim! Vallahi, ben birçok kralın huzuruna çıktım, heyet olarak Kayser'e, Kısra'ya ve Necâşi'ye gittim. Vallahi, ashâbının Muhammed'e tâzim ettiği kadar hiçbir krala adamlarının tâzim ettiğini görmedim." Yine Hudeybiye Antlaşması'nı yenilemek için Medine'ye gelen fakat ne Hz. Peygamber'den ne de sahâbeden olumlu bir cevap alabilen Ebû Süfyân Mekk'e'ye vardığında, "Size, hepsinin kalbi tek bir kalbe bağlı olan bir kavimden geldim." demektedir.

Benzer bir manzarayla ikinci defa karşı karşıya kalan Ebû Süfyân, müminlerin peygamberlerine besledikleri sevgi ve saygı karşısındaki duygularını gizleyememiş ve Hz. Muhammed'e (s.a.s.) imrenmekten kendini alamamıştı. Hicretin üçüncü yılında

42 Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, 500-491/35.

İLK MÜSLÜMAN NESİL: SAHÂBE

Uhud Savaşı'ndan sonra Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı öğretmeleri için davetçi isteyen bazı Arap kabileleri, haince bir tuzak kurarak kendilerine gönderilen on davetçiden sekizini şehit ettiler, ikisini de esir alarak Mekkelilere sattılar. Mekke yakınlarındaki Hüzeyl kabilesine ait "Recî" kuyusu civarında gerçekleşen bu olayda esir alınan sahâbiler, Hubeyb b. Adî ile Zeyd b. Desine idi. Yıllar sonra İslâm'ı seçecek Safvân b. Ümeyye, Bedir'de öldürülen babası Ümeyye b. Halef'e misilleme olarak öldürmek için Zeyd'i satın aldı. Ve Ebû Süfyân'ın da aralarında bulunduğu müşrikler, onu öldürmek için Mekke'nin dışına çıkardılar. Bu sırada Ebû Süfyân ona, "Allah aşkına Zeyd! İster misin şu anda yanımızda senin yerine Muhammed olsaydı, onun boynunu vursaydık, sen de ailenin yanında olsaydın!" dedi. Ebû Süfyân'ın bu sözleri karşısında Zeyd'in duruşu netti: "Vallahi ben ailemle otururken bile şu anda bulunduğu yerde Muhammed'in (s.a.s.) canını yakacak bir dikenin batmasını dahi istemem." Bunun üzerine Ebû Süfyân, "Muhammed'in ashâbının onu sevdiği kadar sevilen hiç kimse görmedim!" diyerek Hz. Peygamber'e duyulan sevgiyi itiraf etti.

Hz. Muhammed'in (s.a.s.) düşmanlarını dahi imrendiren bu saygınlığı, ashâbından gördüğü bu ilgi ve alaka kuşkusuz tek taraflı değildi. Müminlere kendi canlarından daha yakın olduğunu söyleyen, şefkat ve merhamet kanatlarıyla onları kuşatan Rahmet Elçisi (s.a.s.), ashâbına son derece düşküdü. Aynı şekilde bu sevginin bir yansıması olarak ashâb-ı kirâm da inançları uğruna canlarını ve mallarını feda etmekten çekinmediler. Sahâbenin Hz. Peygamber'le konuştuklarında dillerinden düşürmedikleri "Anam babam sana feda olsun!" ifadesi, aralarındaki sevgi, saygı ve bağlılığın açık bir göstergesiydi. Yeri geldiğinde düşmanları da buna şahitlik etmişti.⁴³

Sahâbe ile Hz. Peygamber (s.a.s.) arasındaki iletişimde herhangi bir mesafe yoktu. Canlarından çok sevdikleri Peygamberlerine karşı sonsuz bir güven, samimiyet, sevgi ve saygı hâkimdi. Allah Resûlü (s.a.s.), ashâbına karşı ne denli düşkün ise sahâbe de ona karşı o derece gönülden bağlı idi. Böyle bir ilişki İslâm toplumunun ilk örnek neslini, "Asr-ı saâdet" neslini oluşturdu. Sahâbe ile Rahmet Elçisi (s.a.s.) arasındaki bu samimi bağ, aslında Müslümanlar arasındaki insani ilişkiler açısından da mükemmel bir örnek oluşturmaktadır. Ve bugün, bu samimi ilişkiler ağına olan ihtiyaç her zamankinden daha fazladır.⁴⁴

43 Komisyon, *Hadislerle İslâm*, (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 6/433-443.

44 Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 432-419/6.

ÜMMET BİLİNCİ*

Doç. Dr. Abdullah AYGÜN**

GİRİŞ

Toplumların oluşmasında dinin çok önemli bir yeri vardır. Sosyal ve siyasi nizamın tesisinde, kültür ve medeniyetin tekâmülünde en mühim etken dindir. Yahudilik “kutsal millet”, Hıristiyanlık ise “İsâ'nın kilisesi” diye adlandırdığı bir topluluk oluşturmayı hedefler. Fakat sadece İslâm dini, milletleri ve ırkları birleştirerek gerçek bir ümmeti (ümmet-i Muhammed) oluşturmuştur.

Kur'ân-ı Kerîm, bütün insanların ümmetlere ayrıldığını belirtir ve her ümmetin farklı özelliklere sahip olduğuna işaret eder.¹ Ümmetlerin ya da toplumların sahip oldukları farklı inançlar, tutumlar, takip ettikleri yollar, onların çeşitli özellikler kazanmalarına ve bunlarla temayüz etmelerine neden olur. Bu özellikler, toplumlara renk veren boya gibidir ve onların kimliklerini oluşturur. Her toplum/ümmet sahip olduğu vasıflarıyla diğerlerinden ayrılır ve tanınır. Kur'ân ve hadîslerde “ümmet bilinci”, ümmetin özellikleri, kimliği, değerleri, farklılıkları ve görevleri üzerinde fazlaca durulması konunun ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) görevi, yeryüzünü ıslah etmek ve fesadı kaldırmak; böylece iyiliğin emredildiği, kötülüğün yasaklandığı ahlâk temellerine dayanan tevhid inancı çatısı altında toplanan toplumu meydana getirmektir. Ümmet-i Muhammed tâbirinde Müslümanlar Hz. Muhammed'e (s.a.s.) nispet edilmekte, âdeta onun bir parçası olmaktadır. Bu şekilde yüce bir peygambere nispet edilmesi, bu ümmete büyük bir şeref kazandırır. Sanki Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmeti için bir rehber, şefkatli bir baba ve

* Abdullah Aygün, *Kur'ân ve Sünnete Göre Ümmet-i Muhammed'in Özellikleri* (İstanbul: 2010) adlı eserden faydalanılmıştır.

** Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 el-Mâide, 5/48; el-En'âm, 6/35, 108; en-Nahl, 16/93; el-Hac, 22/67; eş-Şûrâ, 42/8; el-Hucurât, 49/13.

hanımlarının da müminlerin anneleri² olduğu ifade edilir. Peygamber Efendimiz'i (s.a.s.) diğer peygamberlerden ayıran fazilet, marifet ve güzel amellerin tümü ümmetinde toplanır. Bu ümmete verilmiş olan her türlü özellik, onun nübüvvet nurundan kaynaklanır. Dolayısıyla sahip oldukları vasıfların değer ölçüsü de ona uymanın ölçüsüne bağlıdır.

1. KUR'ÂN VE SÜNNETTE ÜMMET VE ÜMMET BİLİNCİ

Aralarında dil, renk, meslek veya menfaat birliği olan insanlar birer topluluktur. Kur'ân; kavim, fırka, hizb, tâife gibi sosyal gruplardan da bahseder. Ama bu gruplar daha çok toprak birliği veya ortak maddî çıkarlar gibi unsurlar etrafında toplanmıştır. İslâm'a göre insanları birleştiren yahut ayıran esas unsur akide/inanç olduğundan, ortak bir inanca sahip insanların oluşturduğu topluluğa ümmet denilir. Nitekim Müslümanlar, aynı dine ve peygambere inanmaları dolayısıyla ümmet olmaktadır. Ümmete aidiyet hissiyle bağlı olmak, onu sevmek ve dualarına konu etmek ise imanî bir yükümlülüktür.

Kur'ân ve sünnet, Müslümanların ümmet bilincine sahip olmasını ve bu bilinç ile yaşayarak toplu hareket etmelerini ister. Namazlarımızın her rekâtında tilâvet ettiğimiz Fâtîha sûresindeki *"Sadece sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz."* âyetindeki "biz" vurgusu bunu en açık bir şekilde ifade eder. *"Müminler ancak kardeşlerdir."*³ âyeti, ayırım gözetmeksizin bütün müminleri manevî bir bağ ile tek bir çatı altında birleştirir.

Kur'ân'ın, Müslümanların birlikteliğe vurgu yapan böyle âyetlerini hemen her sayfasında, özellikle de medenî sûrelerde görmek mümkündür. *"Müminler ancak kardeşlerdir, öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin, Allah'a itaatsizlikten sakının ki rahmetine mazhar olasınız."*⁴ âyetiyle bütün Müslümanların kardeş olduğunu; *"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, bölünüp parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz."*⁵ ve *"Müminlerin gönüllerini birleştiren de O'dur. Dünyanın bütün servetini harcasaydın onların gönüllerini birleştiremezdin fakat Allah onları birleştirdi."*⁶ âyetleriyle aralarında gönül birlikteliği bulunduğunu; *"İhtiyaç içinde olsalar bile onları (muhacir kardeşlerini) kendilerine tercih ederler."*⁷ âyetiyle kardeşliğin en ileri derecesine sahip olduklarını; *"Allah, sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar hâlinde kendi yolunda çarpışanları sever."*⁸ âyetiyle sarsılmaz bir yapı gibi kenetlenmeleri gerektiğini belirtir.

2 el-Ahzâb, 33/6.

3 el-Hucurât, 49/10.

4 el-Hucurât, 49/10.

5 Âl-i İmrân, 3/103.

6 el-Enfâl, 8/63.

7 el-Haşr, 59/9.

8 es-Saf, 61/4.

Hz. Peygamber (s.a.s.), ümmetini şöyle tarif eder: “Birbirini sevmeye, birbirine merhamette, birbirine şefkatte müminler bir beden gibidir. Bir uzvu rahatsızlandığında, diğer uzuvları da ateşi yükselerek ve uykusuz kalarak ona katılır.”⁹ İslâm ümmetini bundan daha güzel tarif ve tasvir etmek mümkün değildir. Bir temsilinde de ümmetini, gözü ya da başı ağrıdağında o ağrıyı her yerinde hisseden bir vücuda benzetmiştir.¹⁰ Bir defasında, parmaklarını birbirine geçirerek ümmetin taşları birbirine kenetlenmiş bina gibi olduğunu söylemiştir.¹¹ “İman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmeyince de (gerçek mânada) iman etmiş olmazsınız.”¹² buyurarak Müslümanların birbirlerini sevmelerinin iman gereği olduğunu ifade etmiştir. Ümmetine mensup olanların birbirine haset edemeyeceğini, buğzedemeyeceğini, sırt çeviremeyeceğini, satışı bozamayacağını, zulmedemeyeceğini, ihanet edemeyeceğini, aldatamayacağını, yardım isteğini cevapsız bırakamayacağını, tahkir edemeyeceğini, Müslümanların kardeş olduklarını, kişinin kötü sayılması için kardeşini tahkir edip horlamasının yeterli olduğunu vurgulamıştır.¹³ Böylece ümmetin fertlerinin emsalsiz bir dayanışma içinde, birbirlerine karşı şefkat ve merhamet duyguları ile dolu olmaları gerektiğini belirtmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.) bu kardeşlik anlayışını ümmetinde yerleştirmeye çalışmıştır. Din kardeşliği dolayısıyla İslâm âleminde asıl olan hakkın, adaletin, sevginin, barışın ve yardımlaşmanın hâkim olmasıdır. İnançlarının ve gayelerinin bir olması, Müslümanlar arasında muhabbet, dostluk ve güçlü bir uyum meydana getirir. Böylece birbirlerine karşı merhametli, şefkatli, nazik ve dertleri paylaşan gönülden dostlar hâline gelirler. Bu sayede toprakları, vatanları ne kadar ayrı; renkleri ve dilleri ne kadar farklı olursa olsun hepsi kardeş olduklarını hissederler. Eşi benzeri başka hiçbir toplulukta görülmeyen bu kardeşlik hâli, ümmet-i Muhammed’i diğerlerinden ayıran temel özelliklerdendir. Müslümanlar, işte bu duyguları dolayısıyla, “*Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla.*”¹⁴ diye dua ederler.

2. ÜMMET-İ MUHAMMED’DE KARDEŞLİK

Kardeşlik ve yardımlaşma toplumu olması, ümmet-i Muhammed’i diğer topluluklardan ayıran başlıca hususiyetlerdendir. İslâm’a göre aile, akraba, komşu ya da milletler hâlinde yaşayan Müslümanları birbirine bağlayan en üst kavram din kardeşliğidir. Din kardeşliği, “çokluk içinde birlik” şeklinde tanımlanabilecek bu toplumu oluşturan temel unsurdur.

9 Buhârî, “Edeb”, 27; Müslim, “Birr”, 66.

10 Müslim, “Birr”, 66.

11 Buhârî, “Mesâcid”, 54; “Mezâlim”, 6; Müslim, “Birr”, 65.

12 Müslim, “İmân”, 93; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 142.

13 Müslim, “Birr”, 34-32; Tirmizî, “Birr”, 18.

14 İbrâhim, 14/41.

Kur'ân, bunu kısa ve net olarak şöyle ilân eder: “*Müminler ancak kardeşlerdir.*”¹⁵ Âyette kullanılan hasr edâtı (sadece-ancak) ile bu kardeşliğin sadece müminler arasında olduğu vurgulanmıştır. İslâm toplumuna vurgu yapan bir başka âyette, “*Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın, bölünüp parçalanmayın.*”¹⁶ buyrulur. Âyetteki “Allah'ın ipi/hab-lullâh” ifadesi, “toplum” anlamına da gelir. İslâm dini, Müslümanları âdeta tek bir vücut gibi birbirlerine bağlar. Zaten Müslümanların duygu ve davranışlarının ortak olması, hak dinin en önemli esaslarındandır. Dinin dünyada en büyük feyzi de bu toplumun kurulmasındadır. Bundan dolayı, “Toplumlarını yitiren veya perişan edenler, muhakkak perişan olurlar.” denilmiştir.

Kur'ân'ın hemen her bölümünde toplu hareket etme düsturunu görmek mümkündür. Müslümanların her zaman dayanışma ve yardımlaşma hâlinde olmaları, birbirlerine kardeşlik şefkati ile davranmaları istenir. Ayrıca Kur'ân'da emredilen başta namaz, oruç, hac ve zekât olmak üzere bütün ibadetlerin hem fertlere hem de topluma yönelik faydaları vardır. Mesela cemaatle kılınan namazlar, ümmetin birliğini tesis eden en önemli faktörlerdendir. Hac, bir büyük kongredir. Zekât, sosyal dayanışmayı sağlar ve her çeşit infak da Müslümanların birliğini pekiştirir. Hac, umre ve Kâbe'nin etrafında tavaf; kadınıyla erkeğiyle, siyahıyla beyazıyla, fakiriyle zenginiyle ayırt etmeksizin Müslümanları tek bir toplum gibi birleştirdiğinden ümmet-i Muhammed'in en güzel en etkili şekilde gözler önüne serildiği bir ibadettir.

Anlaşılabileceği üzere ümmet kardeşliği, bir Müslümanın diğer Müslümanları değerli görmesi ve onların faydasından kendisininmiş gibi memnuniyet, zararından da üzüntü duymasıdır. İşte bu nedenle ümmet-i Muhammed, bir siyasi birlikteliğin ötesinde çok daha köklü ve kalıcı bir topluluktur. Cemil Meriç'in ifadesiyle ırkları tek ırk, tek insan hâline getiren İslâm'dır. Bu biyolojik bir birlik değildir. Vahdetlerin en büyüğü ve en mukaddesidir. İster siyah ister sarı, bütün inananlar kardeşlerdir. Onlar aynı şeyleri sever, aynı şeyler için yaşar ve ölürler. Bu; Türkleri, Arapları, Kürtleri, Arnavutları, Boşnakları, Afrikalıları düğüne koşar gibi gazaya yani irşada koşturan inançtır. Asırlarca beraber ağlayıp beraber gülmeleri hep bu kardeşlik ve ümmet şuuru sayesinde.

3. KARDEŞLİĞİN ZİRVESİ: İSÂR

Ümmette kardeşlik ve dayanışmanın zirvesini isâr anlayışı oluşturur. İsâr bir kim-senin kendisi ihtiyaç içinde bulunsa bile sahip olduğu imkânları başkalarının ihtiyacını karşılamak üzere kullanması veya bir zarardan öncelikle onu korumasıdır. Kardeşlik, paylaşma ve yardımlaşmanın en ileri derecesi olan isâr anlayışında kişi, kendi menfaatini bırakıp başkalarını tercih eder. Kardeşine yardımcı olmak için meşakkatlere katlanır. Bu son derece üstün bir ahlâk örneğidir.

15 el-Hucurât, 49/10.

16 Âl-i İmrân, 3/103.

Kur'ân, ümmetin bu vasfından övgüyle şöyle bahseder: “İhtiyaç içinde olsalar bile onları (muhacir kardeşlerini) kendilerine tercih ederler.”¹⁷ “Onlar, kendileri ihtiyaç duydukları hâlde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler:) ‘Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.’”¹⁸ İsrâ, din kardeşi için maldan veya candan vazgeçme gibi çeşitli şekillerde olabilir. İslâm tarihinde buna dair pek çok örnek vardır. Ensar, Medine’ye hicret eden muhacirler ile yapılan muâhât (kardeşlik) anlaşması çerçevesinde malının yarısını muhacirlere vermekte tereddüt etmemiştir. Hz. Ömer’in (r.a.) anlattığına göre sahâbeden birine bir koyun kellesi hediye edilmiş, o da “Falanca benden daha açıtır.” diyerek bir başka kişiye göndermiştir. Hediye, yedi kişiyi dolaştıktan sonra içlerinde en muhtaç olan ilk kişiye geri gelmiştir.¹⁹ Yermük Savaşı’nda şehit olmak üzere olan amcasının oğluna su vermeye çalışan Huzeyfe’ye amcaoğlu, suyu yanındaki diğer yaralıya vermesini söylemiş ancak o kişi de suyu yanında bulunan bir başkasına vermesini istemiştir.²⁰

Bir gün Hz. Peygamber’e (s.a.s.) oldukça fakir ve aç bir adam gelir. Allah Resûlü (s.a.s.) onu evine götürür ama o sırada evde yiyecek bir şey yoktur. Bunun üzerine ashâba, “**Bu adamı kim misafir edecek?**” diye sorar. Ensardan biri adamı götürür ama evinde sadece çocuklarına yetecek kadar yemek vardır. Hanımına, “Çocukları oyala. Sofraya gelmek isterlerse onları uyut. Misafir içeri girince de lambayı söndür (karanlık olsun). Biz de sofrada yiyormuş gibi yapalım.” der. Sofraya otururlar ve sadece misafir karnını doyurur.²¹ Sahâbeden beri İslâm ümmeti arasında yerleşmiş olan İsrâ anlayışının çarpıcı örnekleri tarih sayfalarında yerini almıştır. Müşterilerine, “Ben sifтах yaptım, komşum henüz sifтах yapmadı, ona gidin.” diyen esnaf örnekleri, bunlardan yalnızca biridir.

İsrâ sadece mal, mülk ile olmaz. Başkaları için canını feda etme anlayışı da İsrâdır. Uhud Savaşı’nda bazı sahâbilerin Hz. Peygamber’i (s.a.s.) korumak için ona siper olarak kendi hayatlarını ortaya koymaları ve Hz. Ali’nin (r.a.) Mekke’den ayrılan Hz. Peygamber’in (s.a.s.) yatağına yatması buna örnek gösterilebilir. Çanakkale Savaşı’nda veya benzerlerinde, arkadakilere yaşasın diye gözlerini kırpmadan canlarını feda edenler de aynı kapsamda değerlendirilmelidir.

İsrâ, kardeşliğin en ileri derecesidir. Her zaman ve herkeste görülmeyebilir. Fakat en azından Müslümanların, vücudun organlarının gıdalardan faydalanırken dengeli olmaları gibi elindekileri ihtiyaç sahibi din kardeşleri ile paylaşmaları gerekir. Aksi hâlde

17 el-Haşr, 59/9.

18 el-İnsân, 76/8-9.

19 Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu ulûmi’-d-din*, thk. Ebû Hafs (Kahire: Dârü’l-Hadis, 1992), 3/400.

20 Gazzâlî, *İhyâu ulûmi’-d-din*, 3/401.

21 Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 40; Müslim, “Eşribe”, 172.

vücudun dengesi ve sıhhatinin bozulacağı gibi toplumun da dengesinin ve huzurunun da bozulacağı bilinmelidir.

Ümmet inancında sosyal sınıflar arasında ayrıcalığa yer yoktur. Beyazlar ile siyahlar, zenginler ile fakirler ya da kadınlar ile erkekler arasında, ümmetin mensubu olma bakımından bir fark bulunmaz. Hangi şekil, suret ya da konumda olursa olsun herkes Allah'ın kuludur ve ümmetin bir ferdidir. Üstünlüğün ölçüsü sadece takvâdır.²² İslâm, bu yaklaşımıyla aşiret ve kabile gibi küçük sosyal grupları değil geniş kapsamlı bir ümmet olgusunu ortaya koyarak yeni bir sosyal yapı oluşturur. Ümmet adı verilen bu toplumun düşünce, karar, tavır ve gücünde genel bir birlik vardır.

4. ÜMMETİ ZAAFA UĞRATAN BÖLÜNME

İslâm, insanları potasında kaynaştırıp birbirinin kardeşi yaparak gruplar ve milletler hâlinde parçalanıp dağılmalarını önler. İnsanları nesep, anlaşma veya vatan birliği yerine, din kardeşliği bağıyla birbirine bağlar. Böylece “çokluk içinde birlik” sağlanır. Müslümanları, farklı etnik kökenleri olan, farklı dilleri konuşan, farklı gelenekleri paylaşan ama İslâm dini temelinde toplanan bir ümmet yapar. Bu bütüncül ve evrensel düzen, tevhid inancının yansımasıdır. Dolayısıyla kavimler ve kültürler üstü bir sistem olan ümmette akideden kaynaklanan fikir ve ruh birliği vardır.

Öte yandan İslâm, ümmet modeli ile farklı kavimleri karıştırıp tek tip bir toplum ortaya çıkarmayı da hedeflemez. Farklılıklara müsaade eder ancak bu çeşitliliği sağlam ilkelerle kontrol altında tutar. Ümmet anlayışı ile şahsi veya etnik kimliklerin/özelliklerin kaybolmadığı geniş bir toplum oluşturur. “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınmanızdır.*”²³ meâlindeki âyette buna işaret edilir. İnsanın karşısında çeşitli dinler bulunması, bunlar içinden hak olanı seçmesi bakımından bir imtihan vesilesi olduğu gibi kavim, millet, aşiret, mezhep, fırka, cemaat gibi birbirinden ayrı sosyal gruplardan birine mensup olması da bir imtihan vesilesidir. İslâm, Müslümanların farklı sosyokültürel renklere sahip olmasını bir zenginlik olarak görür. Ama bu renklerin uyum içinde, ahenkli bir bütün oluşturmasını ister. Çatışma hâlinde olmalarını şiddetle reddeder.

İslâm, tevhid dinidir ve tevhidi sadece akidede değil hayatın her alanına yansıyan bir sistem olarak vazeder. Müslümanların bir ümmet olmalarını emretmesi de bundandır. Onları küfürden menettiği gibi tefrikadan da meneder. Çünkü ayrılığa ve tefrikaya düşmek, kamu maslahatını parçalar ve ümmetin çöküşüne sebep olur. Onun için Kur'an,

22 el-Hucurât, 49/13.

23 el-Hucurât, 49/13.

*“Dinlerinde ayrılığa düşüp –her bir grubun kendindekini beğendiği– fırkalara ayrılanlardan olmayın.”*²⁴ buyruğu ile uyarıda bulunur.

Hz. Peygamber (s.a.s.) kavmiyetçiliği şöyle reddeder: *“Kim hevasına uyarak bâtil yolda cenk eder, asabiyyete/kavmiyetçiliğe çağrıda bulunur veya kavmiyetçiliğin sevkiyle öfkeye kapılırsa, câhiliye üzere ölür.”*²⁵ *“Asabiyyet/kavmiyyet davasına kalkan, onu yaymaya çalışan, bu dava yolunda mücadele eden ve ölen bizden değildir.”*²⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.) kavmiyetçilik yapılarak ensar ve muhacirlerin birbirine karşı savaşa çağrıldığı bir olayda, *“Nedir bu câhiliye davası! Onu bırakın, o kokuşmuştur (zihniyettir).”*²⁷ diyerek ümmetini uyarmıştır. Acemlerden olduğu için bir kişiyi tahkir eden Ebû Zer’e (r.a.): *“Sende câhiliye alametleri var.”* demiştir.²⁸ Vedâ hutbesindeki, *“Ey insanlar! Şunu bilin ki Rabbiniz birdir. Babanız birdir. Arap’ın başka ırka, başka ırkın Arap’a, beyazın siyaha, siyahın beyaza dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur.”*²⁹ hadisiyle, ümmette şekli ayrımcılığa yer olmadığını belirtmiştir.

Hicretin ilk yıllarında Medine’de yaşanan şu olay, sadece İslâm ümmetinde görülen mükemmel kardeşliği parçalayacak en önemli şeyin kavmiyetçilik olduğunu gösterir: *“Yaşlı ve azılı bir kâfir olan Yahudi Şâs b. Kays, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hicreti sonrası Evs ve Hazreclilerin bir araya geldiklerini, beraber oturduklarını, kardeşçe sohbet ettiklerini görünce yanındaki Yahudi gencine, “Bunlar birleşirse Yahudilerin vay hâline! Git ve onlara ‘buas’ günlerini (Evs ve Hazrec arasındaki savaşlardaki kahramanlıkları) hatırlat.”* demiştir. Yahudi genci gider ve orada oturmakta olan Evs ve Hazreclilere buas günlerini hatırlatarak, onları birbirine düşürür. Daha önce yaptıkları savaşlardaki kahramanlıkları sayarak, atışmaya başlarlar. İslâm kardeşliğini unutup birbirlerine düşerler. Öyle ki kabilelerini Medine meydanında vuruşmaya çağırırlar. Durumu haber alan Hz. Peygamber (s.a.s.) hemen olaya müdahale eder ve *“Bu câhiliye hâllerini terk edin.”*³⁰ buyurarak, kabilecilik ve kavmiyetçiliğin câhiliye döneminin yanlış düşüncelerinden olduğunu ve İslâm’da bunlara yer olmadığını belirtir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bu şekilde kavmiyet davası güdenleri şöyle uyarmıştır: *“Allah, câhiliyenin kibir ve atalarla övünme duygusunu sizden uzaklaştırmıştır. İnsan ya takvâ sahibi bir mümindir yahut bedbaht bir günahkârdır. Sizler Âdem’in çocuklarısınız. Âdem ise topraktır...”*³¹

24 er-Rûm, 30/32.

25 Müslim, “İmâre”, 53; İbn Mâce, “Fiten”, 7.

26 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 121.

27 Buhârî, “Menâkıb”, 9; Müslim, “Birr”, 62, 63.

28 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 123.

29 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Beyrut: Dâru Sadır), 5/411.

30 İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Türâsü'l-İslâm, 1955), 1/556.

31 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 120; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/361.

İnsanların çeşitli kavimlere ve kültürlere mensup olmaları bir gerçekliktir. “Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.”³² meâlindeki âyette ifade edildiği gibi Allah insanları farklı milletler hâlinde yaratmıştır. Buna göre soy, sop veya kavim sevgisi fitrîdir. Her Müslüman ait olduğu çevreyi sever. Dolayısıyla kavmiyetçiliğin reddedilmesi, kişinin mensup olduğu milleti sevmemesi demek değildir. Zaten İslâm hukukunda örfün geniş ölçüde yer bulması, İslâm’ın yerel değerlere verdiği önemi gösterir. Fakat İslâm, kardeşliği zaafa uğratacak bir ayrışmaya müsaade etmez. Başkalarını rencide eden övünme ve üstünlük taslamayı yasaklar. Çünkü kavmi övünme dolayısıyla ümmette bölünmeler ortaya çıkar. Zaman zaman ümmetin yaşadığı bölünmelerin acı sonuçlarını hem tarihte hem de günümüzde yaşamıyor muyuz? Örneğin ilk Haçlı Seferi’nin (1096–1099) önemli bir direniş ile karşılaşmadan Anadolu ve Suriye topraklarını geçmelerinde, İslâm âleminin içine düştüğü siyasi dağınıklık ve iç ihtilaflar da önemli rol oynamıştır. Şam, Halep ve Musul’da bulunan Müslüman güçleri birlik olabilseydi, haçlı ordusunu Antakya civarında durdurabilirdi. Fakat Selçuklular, Abbasiler ve Fâtımiler arasındaki siyasi çekişme, merkezî ve birleştirici bir gücün ortaya çıkmasına izin vermedi. Böylece haçlılar Kudüs’e kadar ulaştılar.

Batılıların İslâm ülkelerini sömürge hâline getirmeleri de bu şekilde onları bölüp parçalamaları ile mümkün olmamış mıdır?

Oysa önceleri, Müslümanlar arasında ırkçılık nedir bilinmezdi. Dünya, dârüislâm ve dârülharp olarak ikiye ayrılır, bütün Müslüman coğrafyası İslâm ülkesi kabul edilirdi.

İslâm toplumlarında çok sayıda farklı cemaatin yahut grubun olduğu bilinmektedir. Kavmiyetçilikte görüldüğü gibi cemaatçilik ve grupçuluk da kardeşliği zaafa uğratan etkenlerdendir. Nitekim son yıllarda çeşitli cemaatlerin veya grupların birbiriyle mücadele etmeleri, kardeşlik bağlarının zayıflamasına neden olmaktadır. Hangi cemaatten veya gruptan olursa olsun tevhide inanan, kiblesi bir olan Müslümanların başka cemaatlere mensup olan kardeşlerini “öteki” olarak görmemesi gerekir.

Kavmiyetçilik ve cemaatçilik gibi ferdiyetçilik de ümmeti zaafa uğratan bir anlayıştır. Ne yazık ki Müslümanlar, yakın çağın yeni gelişmeleriyle ümmet anlayışından gittikçe uzaklaşıp toplumu atomize bireylerden oluşan bir yapı olarak görmeye başlamıştır. Bu bireycilik/ferdiyetçilik modeli, Müslümanların başına gelen hemen bütün belaların sebebidir. Hâlbuki ümmet, ferdiyetçiliğin zıddıdır. Ferdiyetçilikte, birey her şeyin merkezi ve ölçüsüdür. Ümmette ise “ben” yoktur, “biz” vardır. Bir Müslüman, diğer bütün Müslümanlardan sorumlu olduğu bilincini taşır. Bireycilik, insanların bir ve beraber olmalarını engellediği gibi tüketimci–kapitalist anlayışla, sadece kendini ve çıkarlarını düşünmeye dayandığından ümmet anlayışına tamamen aykırıdır.

32 el-Mâide, 5/48.

İslâm ümmetinin birliğini beraberliğini bozarak parçalanıp dağılmasına, böylece küçülmesine yol açan problemlerin çözümü için birçok öneri sunulabilir. Bunların birincisi, Kur'ân'ın insanlığa sunduğu önemli ilkelerden biri olan emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkerin uygulanmasıdır. "Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten ahkoyarsınız."³³ âyetinde ifade edildiği üzere bu prensip ümmet-i Muhammed'in önemli vasıflarından biri olmalıdır. Müslümanların, gerek kurumlarıyla gerekse fertleriyle her türlü imkânı kullanarak yanlışa düşen kardeşlerini bu ilke doğrultusunda uyarmaları, onlara engel olmaya çalışmaları gerekir. Zira İslâm kardeşliği ve ümmetin birliğinin parçalanmasına tepki verilmemesi, "aynı gemide hep beraber batmak"³⁴ anlamına gelir. Hakkı tavsiyenin ve emir bi'l-ma'rûfun terk edilmesi, İslâm toplumunun tamamını felâkete sürükler.

İkinci olarak hak, adalet ve ihsan toplumu olan ümmet-i Muhammed'in fertleri arasında aşiret, grup, cemaat ve kavmiyet taassubunun olamayacağı vurgulanmalıdır. Taassubun her çeşidi gibi grup taassubunun da hem İslâm toplumuna hem de bütün insanlığa zarar verdiği görülmelidir. O hâlde kavmiyetçilik, aşiretçilik, cemaatçılık taassubu ile her bakımdan mücadele etmek hayati bir öneme sahiptir. Taassup yanında, gururlanma ve kendi tarafından olanı kayırma gibi ahlâkî zafiyetler de problemdir. Güzel ahlâkî tamamlamak üzere gönderilmiş bir peygamberin ümmetinde hak, adalet ve kardeşliğin esas olması gerekirken böylesi ahlâkî zafiyetlere düşülmesinin hem dünyevî hem de uhrevî neticeleri vardır.

Özellikle on dokuzuncu asır sonrası Müslümanların ulus devletlere ayrılıp ümmetin dağılması hukuki düzene yansısı da ruhlara tamamen nüfuz edememiştir. Ümmetin en kuvvetli temeli olan yardımlaşma ve dayanışma örnekleri, diğer toplumlarda görülmemiş şekilde asırlardır devam etmektedir. İslâm ümmeti, bütün olumsuzluklara rağmen diğer din topluluklarına göre çok daha fazla dinin emirlerini tutup yasaklarından uzak durmakta, evrensel bir dayanışma duygusuyla hareket etmekte, ortak bir kültürel miras duygusunu koruyup sürdürmektedir. Müslümanların bütün bu problemleri aşmalarının ve daha önce görülen şanlı günlerine dönmelerinin yolu, ümmet kardeşliğini her bakımdan tesis etmelerinden yani birlik-beraberliği her alanda sağlamalarından geçmektedir. Bunu sağlamak için farklılıklarını değil ortak noktalarını öne çıkarmaları, ümmet çatısı altında birleşmeleri gerekmektedir.

5. KUR'ÂN'DA ÜMMET-İ MUHAMMED'İN ÖZELLİKLERİ

Hz. Muhammed'e (s.a.s.) iman edip İslâm dinine mensup olanlara ümmet-i Muhammed veya İslâm ümmeti denilir. Ümmet-i Muhammed Allah'ın birliğine, sıfatlarına, adalet ve hikmetine, hiçbir şeye benzemediğine, Hz. Muhammed'in (s.a.s.) peygamberliğine, risâletinin evrensel ve ebedî, getirdiklerinin hak, Kur'ân'ın İslâm'ın

33 Âl-i İmrân, 3/110.

34 Buhâri, "Şirket", 6; "Şehâdât", 30; Tirmizî, "Fiten", 12.

kaynağı, Kâbe'nin kible olduğuna iman edenlerin tümüne verilen isimdir. Bu topluluk inançta, düşüncede, ibadette, idealde, ahlâkta ve duyguda tek bir ümmettir. Bütün insanlar, mesajı evrensel ve kıyamete kadar bâki bir peygambere muhatap olduklarından Hz. Muhammed'in (s.a.s.) ümmetidir. Ona tâbi olanlara ümmet-i icâbet, olmayanlara da ümmet-i da'vet denir. Bu ümmetin özellikleri şöyle sıralanabilir:

- **Kâmil/Tamamlanmış Bir Dine Sahiptir**

Kur'ân'a göre ümmet-i Muhammed, kâmil ve tamamlanmış bir dine sahiptir. “*Bu gün sizin için dininizi kemâle erdirdim, size nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâmiyet'i beğendim.*”³⁵ âyeti bunu ifade eder. Nitekim asırlardır dünyada tevhid inancını devam ettiren ve sancaktarlığını yapan tek topluluk, ümmet-i Muhammed'dir. “*Allah'ın Elçisi ve müminler, Rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. 'O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız' ve 'İştittik, itaat ettik, bağışlamayı dileriz. Rabbimiz, gidiş sanadır.' dediler.*”³⁶ ve “*Doğrusu insanların İbrâhîm'e en yakın olanı ona tâbi olanlar, şu peygamber (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir.*”³⁷ âyetleri, İslâm ümmetindeki tevhid inancını haber vermektedir. Ayrıca bu son ümmetin dini, “*Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme!*”³⁸ ve “*Size din konusunda güçlük yüklemedi.*”³⁹ âyetlerinde ifade edildiği gibi önceki ümmetlerin şeriatlarına göre kolaylaştırılmıştır.

- **Kıyamete Kadar Sırât-ı Müstakîm Üzere Olacaktır**

Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde “*Bu ümmetin durumu, kıyamet kopuncaya kadar dosdoğru (sırât-ı müstakîm üzere) devam edecektir.*”⁴⁰ ve “*Allah sizi üç özellikten himaye edip korudu: Hepinizi helâk edecek olan peygamberinizin bedduasından, bâtil ehlinin hak ehline galebesinden (yok etmesinden), dalalet üzere birleşmenizden.*”⁴¹ buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.s.), ümmetinin dalalet üzere birleşmeyeceğini de bildirmiştir.⁴² Bundan dolayıdır ki İslâm'ın ruhuna uygun olmayan, kitap ve sünnet ile desteklenmeyen hurûfîler ve sahte peygamber/mehdiler gibi grup ve akımlar ortaya çıkmış fakat bunlar hiçbir zaman Müslümanların geneli tarafından kabul görmemiştir.

35 el-Mâide, 5/3.

36 el-Bakara, 2/285.

37 Âl-i İmrân, 3/68.

38 el-Bakara, 2/286.

39 el-Hac, 22/78.

40 Buhârî, “İlim”, 13; “Humus”, 7; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 4/99, 101.

41 Ebû Dâvûd, “Fiten”, 1.

42 Tirmizî, “Fiten”, 7; İbn Mâce, “Fiten”, 8.

Son dinin temsilcileri olan ümmet-i Muhammed'e, tevhid akidesini muhafazaya devam etmesi için şu önemli ilâhî uyarılar yapılmıştır: “*Ehl-i kitap'tan bir kısmı istediler/isterler ki sizi saptırsınlar. Oysa onlar ancak kendilerini saptırıyorlar da farkına varmıyorlar.*”⁴³ “*Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra sırfiçlerindeki haset duygusundan ötürü sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler/isterler.*”⁴⁴ Kur'ân, bahsedilen bu vasıflara sahip en hayırlı ümmet olan Ümmet-i Muhammed'in akidede de diğer ümmetler için örnek ve ölçü olduğunu şöyle ilân eder: “*Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa kesinlikle doğru yolu bulmuş olurlar.*”⁴⁵ Günümüzde de sahih tevhid inancını temsil eden tek toplum ümmet-i Muhammed'dir. “*Yaratıklarmız arasında hakka götüren ve o yolda âdil davranan bir topluluk da vardır.*”⁴⁶ âyetinde belirtildiği gibi bu ümmet, tevhid akidesini bütün insanlara taşıma görevini her zaman sürdürecektir.

Bu ümmetin aslı hüviyeti İslâm'dır ve onun da temeli tevhiddir. İslâm ümmeti, diğer ümmetlerden farklı olarak hak yolda sebat ile istikamet ve itaat üzere devam etmiştir. Bu ümmet, sürekli tekrarlanan İhlâs ve Fâtiha sûreleriyle tevhidi haykırır. Tevhid inancını temsil etmeye, gelecek nesillere aktarmaya ve diğer milletlere yaymaya devam eder. Kur'ân ve hadislerden anlaşıldığı üzere kıyamete kadar da böyle olacaktır.

• *Dünyadaki En Hayırlı Ümmettir*

Dünyada ümmet-i Muhammed'den daha hayırlı, daha iyi bir ümmet yoktur. Onlar, sahip oldukları özelliklerden dolayı şöyle övülmüştür: “*Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu.*”⁴⁷ Dininin ve peygamberinin mükemmelliği sayesinde en hayırlı ümmet olma vasfına ulaşan ümmet-i Muhammed, hem kendi toplumlarında hem de yeryüzünde hak ve adaleti, salâhı, iyiliği, paylaşmayı, barışı, huzuru gerçekleştirdikleri için en hayırlı ümmettir. Onlar, “hayr” kapsamına giren hak, adalet, merhamet gibi insani değerlerin yaşanması, tatbik edilmesi ve yayılmasını sağlayarak yalnız kendileri için değil diğer milletlerin selameti için hayırlı olmaktadır.

Kur'ân'ın pek çok mucizesi vardır. Fakat câhiliye döneminin ümmî toplumunu cehalet, rezalet, şirk ve küfürden kurtarıp onlardan hidâyete ermiş ve başkalarının hidâyetine vesile olan, fatih, muzaffer, önder, âdil, insanlığın aydınlanmasının kaynağı olan bir ümmet çıkarmak da büyük bir mucizedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) rehberliğinde

43 Âl-i İmrân, 3/69.

44 el-Bakara, 2/109; ayrıca bk. en-Nisâ, 4/44.

45 el-Bakara, 2/137.

46 el-A'râf, 7/181.

47 Âl-i İmrân, 3/110.

âdil ve güvenilir yöneticiler, hâkimler, Allah'tan başka kimsenin önünde eğilmeyen kumandanlar, takvâ sahibi valiler ve ihlâslı askerlerden oluşan yeni bir ümmet yetişmiştir. Bundan dolayı Şam'ı fetheden Müslümanlar hakkında oradaki Hıristiyan halk, "Bunlar Hz. İsa'nın (a.s.) havarileri hakkında bildiğimiz üstün meziyetlerden daha fazlasına sahipler." demiştir.

Yukarıdaki âyete göre Muhammed ümmeti, diğer ümmetlere önder ve rehber konumdadır. "İnsanlar için çıkarılmış" ifadesi, en hayırlı ümmet olarak iyi ve güzel olan hususlarda diğer milletlere önder olmayı ifade eder. Dünyanın önderliğinin İslâm ümmetinde olduğu zamanlarda diğerlerinde olduğu gibi fitne ve fesadın yayılması, sosyal ve ahlâkî bozulmalar, zulme ve sömürmeye dayalı savaşlar görülmez. Dünyanın en parlak ve insanlığa huzur getiren medeniyetlerini onlar kurmuştur. Hak din İslâm'ın bayraktarı olan ümmet-i Muhammed öteden beri insanlara hayır, hasenat ve iyilik taşıyan bir ümmet olagelmıştır.

• *Dengeli, Mutedil, Aşırılıklardan Uzak, Örnek ve Önder Bir Ümmettir*

Kur'an'a göre ümmet-i Muhammed'in en önemli özelliklerinden biri de dengeli, mutedil, aşırılıklardan uzak bir ümmet olmasıdır. Kur'an, ümmetin bu hususiyetini şöyle bildirir: "İşte böylece siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak/dengeli bir ümmet yaptık."⁴⁸ Her şeyde vasat olanı yani en dengeli, adaletli ve hayırlı olanı gözetmek insanın ulaşabileceği kemâlin ileri noktasıdır. İslâm ümmeti inançta, ibadette ve sosyal hayatta denge sahibidir. Diniyle, ibadetleriyle, karakteriyle, fitratın gereklerini gözetmesiyle, ruh ve beden, dünya ve âhîret arasında denge kurmasıyla hatta yaşadığı coğrafyaıyla (İslâm ülkelerinin dünyanın orta kısmında bulunması) vasat bir ümmettir. Dolayısıyla vasat (dengeli, adaletli, hayırlı) olmak, fitrata en uygun yol ve durumdur. Ancak bu vasfa sahip olmak yeterli değildir. Önemli olan bu hâli devam ettirmektir. Çünkü aynı istikamet üzere hiç sapmadan sebat ve devam edebilmek kolay değildir. Onun için ümmetin, Allah'ın boyasından⁴⁹ farklı boyalarla boyanmamaya özen göstermesi gerekir.

Yüce Allah peygamberleri ümmetlerine, bu ümmeti de bütün insanlara karşı şahit kılmıştır. Kur'an, ümmet-i Muhammed'in şahitlik vasfını şöyle ilân eder: "İşte böylece siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi aşırılıklardan uzak bir ümmet yaptık..."⁵⁰ "O size hem daha önce hem de bu Kur'an'da 'Müslümanlar' adını verdi

48 el-Bakara, 2/143.

49 "Allah'ın boyasıyla boyandık. Boyaca O'ndan daha güzel olan kim vardır? Biz yalnız O'na kulluk ederiz (deyin)." (el-Bakara, 2/138)

50 el-Bakara, 2/143.

ki peygamber size şahitlik etsin, siz de insanlara şahitlik edesiniz.”⁵¹ Hz. Peygamber'in en güzel örnek olması gibi ümmet-i Muhammed de diğer toplumlara hak dini gösteren model ve önder olmalıdır.

• İyiliğin Tarafında, Kötülüğün Karşısındadır

Diğer taraftan Kur'ân ümmet-i Muhammed için, “İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah'a inanırsınız.”⁵² buyurarak bu prensibin onların en önemli özelliği olduğu belirtir. Dolayısıyla hakkın şahitleri olarak görevlerinde gevşeklik gösterirlerse, kendi kötü amelleriyle birlikte zamanlarında yayılan kötülüklerden de sorumlu olacaklardır. Dünyayı kasıp kavuran sapıklık, zulüm ve günah salgınını engellemek için ne yaptıklarından sorguya çekileceklerdir.

• Cihad Toplumdur

Ümmet-i Muhammed, “Allah yolunda gerektiği gibi cihad edin. Sizi O seçti ve size din konusunda hiçbir güçlük yükledi, ceddiniz İbrâhim'in dininde olduğu gibi.”⁵³ âyetinde vurgulandığı üzere Allah yolunda cihad için seçilmiş bir topluluktur. Ancak birkaç asırdır cihad ümmetinin bu vasfında da aşikâr bir zafiyet ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.), bunun sebeplerine şöyle dikkat çeker: “Size çullanmak üzere yabancı kavimlerin, tıpkı sofraya çağrışan yiyiciler gibi birbirlerini çağıracakları zaman yakındır.” Orada bulunanlardan biri: “O gün sayıca azlığımızdan mı?” diye sordu. “Hayır” buyurdular. “Bilakis o gün çoksunuz. Lakin bir selin getirip yıdığı çer-çöpler gibi olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın kalbinden size karşı korku duygusunu çıkaracak ve kalplerinize zaafı (vehen) atacak!” “Zaaf da nedir?” denilince Hz. Peygamber, “Dünya sevgisi ve ölüm korkusu.” buyurmuştur.⁵⁴

Bilindiği gibi mücadele, sıkıntılı bir süreçtir. Bunun üstesinden de ancak konfora bağımlı olmayanlar gelebilir. Zira bolluğa ve lüks hayata alışan milletlerin, buna paralel olarak cesaretleri de azalır. Topluların galip gelmesi ve üstünlük sağlaması ise cesaret ve gözü karalık sayesinde. Dünyaya düşkünlük, dinî duygu ve yaşamı olumsuz yönde etkiler. Konfora alışan toplular zamanla kendilerini korumaktan bile aciz kalabilir. Başkaları onları kendilerine tâbi kılar. Tarihinin parlak dönemlerini yaşadığı devirlerde bu ümmetin dayanağı, saygınlığı ve şerefine ölçüsü servet, mal, mülk olmamıştır. Ama en azından iki asırdır maddecilik hastalığına tutulmuş, muhteşem bir geçmişin ardından o günleri arar hâle gelmiştir.

51 el-Hac, 22/78.

52 Âl-i İmrân, 3/110. Diğer âyetler için bk. Âl-i İmrân, 3/114; et-Tevbe, 9/71-112; el-Hac, 22/41.

53 el-Hac, 22/78.

54 Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 5.

• Müslüman Olmayanları Samimi Dost Edinmezler

Müslümanlar, İslâm'a ve kendilerine düşmanlık besleyenlere karşı sert, keskin, tavizsiz ve dirençli; birbirlerine karşı da yumuşak ve merhametli olmakla temayüz ederler. Kur'ân, onların bu hâlini şöyle tasvir eder: "O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler."⁵⁵ Müslüman olmayanları dost edinmemesinin gerekliliği de bu ümmetin özen göstermesi gereken hususiyetlerdendir. "Müminler müminleri bırakıp da kâfirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa artık Allah'la olan bağını koparmış demektir."⁵⁶ "Ey iman edenler! Eğer inkâr edenlere uyarmanız sizi dininizden döndürürler de sonra hüsrana uğramış olursunuz."⁵⁷ "Ey iman edenler! Müminleri bırakıp kâfirleri dost edinmeyin. Allah'a aleyhinizde apaçık bir delil mi vermek istiyorsunuz?"⁵⁸ "Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları veli edinmeyin. Onlar birbirlerinin velileridir. Sizden kim onları dost edinirse şüphesiz o da onlardandır."⁵⁹ "İnkâr edenler de birbirlerinin yakın ve yardımcılarıdır. Eğer siz birbirinize yardımcı olmazsanız dünyada fitne kopar, müthiş bir bozukluk ortaya çıkar."⁶⁰ âyetlerinde bu durum çok açık ifade edilmektedir.

Buradaki dost edinme üç şekilde olabilir. Biri, inkâra dayalı görüşlerini hoş görme suretiyle dost edinmedir. Bundan mutlaka sakınılması gerekir. Çünkü küfre razı olmak ve onu tasvip etmek küfürdür. Diğeri, onlarla dünyevî ilişkilerde iyilik ve maslahata dayalı ilişki kurmaktır. Bunda mahzur yoktur. Üçüncüsü arka çıkmak, meyletmek, özenmek şeklinde olan dostluktur ki ondan da sakınılmalıdır. Çünkü kişi zamanla onların anlayış ve hayat tarzlarını onaylamaya kadar gidebilir. "Üzüm üzüme baka baka kararır." sözünün ifade ettiği mâna tecelli eder. Yani kalpler zamanla birbirine benzer. Onun için "Ey iman edenler! Şayet siz kâfirlere itaat ederseniz onlar sizi dininizden döndürürler. Siz de ziyana uğrayanlardan olursunuz."⁶¹ buyrulmaktadır.

Ehl-i kitap'ın yanlış inançlarına rıza göstererek onlarla dostluk kurmak, Müslümanların da imanını zamanla tehlikeye sokabilir. Bu dostluktan sakındırmanın bir sebebi de onların müminleri sıkıntıya sokma arzularıdır. "...Siz Müslümanlardan başkasını sırdaş edinmeyin. Çünkü onlar size şer ve fesat çıkarmada ellerinden geleni bırakmazlar. Daima sizin sıkıntıya düşmenizi isterler."⁶² Onun için Müslümanlar, onlarla samimi dostlar gibi sıkı fıkı ilişkiler kurmamalıdır.

55 el-Fetih, 48/29.

56 Âl-i İmrân, 3/28.

57 Âl-i İmrân, 3/149.

58 en-Nisâ, 4/144.

59 el-Mâide, 5/51.

60 el-Enfâl, 8/73.

61 Âl-i İmrân, 3/119.

62 Âl-i İmrân, 3/118.

Ümmetin dost edinmesi gerekenler Allah, Resûlü ve müminlerdir: “Sizin dostunuz ancak Allah’tır, peygamberidir, bir de Allah’ın emrine boyun eğerek namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren müminlerdir. Kim Allah’ı, Resûlü’nü ve iman edenleri dost edinirse bilsin ki Allah’tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir.”⁶³ “Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin dostlarıdır.”⁶⁴ Kur’ân’ın bu konudaki uyarıları o kadar ayrıntılıdır ki Müslüman olmayan yakınlarla, akrabalara karşı bile dostluk sevgisi beslenilmemesi istenmektedir: “Ey iman edenler! Şayet inkârı imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi dahi dayanıp güvenilecek dostlar edinmeyin. İçinizden kimler onları dost edinirse işte kendilerine kötülük edenler bunlardır.”⁶⁵ “Allah’a ve âhiret gününe iman eden bir topluluğun, Allah’a ve peygamberine düşmanlık eden kimselere –babaları, oğulları, kardeşleri yahut diğer akrabaları da olsa– sevgiyle bağlandıklarını göremezsin.”⁶⁶

• İşleri Şûrâ ve İstişare ile Yürütülür

Kur’ân-ı Kerîm, “İşleri de aralarındaki danışma ile yürür.”⁶⁷ ve “Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”⁶⁸ âyetleriyle şûrâ ve istişare ile işlerini yürütmenin, İslâm toplumunun özelliklerinden olduğunu belirtir. “İşleri onlarla müşavere et.” emrinin asıl sebebi ve hikmeti, ümmetin öğretimi ve terbiyesidir. O hâlde Hz. Peygamber (s.a.s.) için müşavere mendup olsa da ümmet için vaciptir. Hz. Peygamber (s.a.s.), “Allah ve Resûlü müşavereden müstağnidir. Fakat Allah Teâlâ bunu benim ümmetime bir rahmet kılmıştır. Onlardan her kim istişare ederse doğru yoldan mahrum kalmaz. Her kim de terk ederse hatadan kurtulmaz.”⁶⁹ buyurmuştur.

Nitekim Hz. Âişe (r.anhâ) Resûlullah’tan daha çok istişare eden kimseyi görmediğini, onun bütün önemli işlerde ve mühim olaylarda ashâbiyla istişare ettiğini nakleder. Hz. Peygamber (s.a.s.) de istişarenin önemi hakkında şöyle buyurmuştur. “Ümeranız hayırlılarınız, zenginleriniz de cömertleriniz olur ve işleriniz de aranızda istişare ile yürürse, yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır.”⁷⁰ Uhud Savaşı öncesi savaş stratejisi konusunda ashâbiyla istişare etmiş, şahsi fikri doğrultusunda savunma savaşı yapmak yerine karşı görüş taraftarlarının fikrine uyup Uhud’a çıkmıştı. Savaş neticesinde bunun

63 el-Mâide, 5/55-56.

64 et-Tevbe, 9/71; ayrıca bk. el-Bakara, 2/257; en-Nisâ, 4/45.

65 et-Tevbe, 9/23.

66 el-Mücâdele, 58/22.

67 eş-Şûrâ, 42/38.

68 Âl-i İmrân, 3/159.

69 Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *ed-Dürri'l-mensûr* (Beyrut: 1403/1983), 2/359.

70 Tirmizî, “Fiten”, 87.

doğru karar olmadığı anlaşıldığı hâlde hemen bu savaş akabinde gelen yukarıdaki âyet istişareyi emretmektedir. İstişareye bu kadar önem vermesi, danışmada büyük bir hayır ve bereket olduğunu göstermektedir.⁷¹ Bunun gibi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ashâbiyla istişaresine dair pek çok örnek vardır. Bedir Savaşı öncesi ordunun yerleşimi, sonrası ise esirler hakkında; Uhud ve Hendek Savaşlarında strateji belirlemek için; Hudeybiye'de, Gatafan ile yapılan anlaşmada ve ifk olayında ashâbiyla istişare etmiştir.

İstişare ile karar verince artık tevekkül etmek gerekir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.s.) Uhud Savaşı öncesi yapılan istişare sonucu alınan karardan vazgeçmek isteyenlere, *"Bir peygamber zırhını giydikten sonra, işi bitinceye kadar onu çıkarmaz"* demiştir.⁷² Tevekkül, insanın zâhirî sebepleri görüp gözetmesi; bununla beraber Hakk'ın korumasına, himayesine dayanmasıdır. İstişare edip bir görüş ortaya çıktığında Allah'ın yardımına, tevfikine ve korumasına itimad etmeli,⁷³ hasıl olan sonuç hep beraber paylaşılmalıdır.

• Allah'ın ve İslâm'ın Şeâirine/Sembollerine Saygılıdır

Ümmet-i Muhammed'in bir başka özelliği hem kendisinin hem de başkalarının mukaddes değerlerine saygılı olmasıdır. Zira Kur'an, *"Ey iman edenler! Allah'ın nişânelerine; haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, Rablerinin lutf ve rızasını dileyerek Beytülharam'a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin."*,⁷⁴ *"Kim Allah'a ait nişânelere saygılı davranırsa bu, kalplerin takvâli olmasındandır."*⁷⁵ âyetleriyle bunu öğretmektedir.

Duyguları canlı tutan, toplumsal düzeni sağlayan Kur'an, Peygamber, Kâbe, cami, ezan, kurban, bayrak gibi birtakım şîârlar her dinde bulunmaktadır. Bütün dinlerde mevcut olan bu mukaddesata saygı göstermek hem İslâm'ın emri hem de vicdanının gereğidir. Dinlerin tamamı, sembollerine saygı gösterilmesini isterler. Bir dinin sembollerinden herhangi birine saygısızlık yapmak, o dine karşı düşmanlık göstermek anlamına gelir ve eğer bunu yapan aynı dine mensup ise bu hareket bir isyan ve yüz çevirme (irtidat) olarak kabul edilir.

Ümmet-i Muhammed'in bu tavrına karşın Ehl-i kitap ve diğer kâfirler akıllarını kullanmadıklarından İslâm'ın şeâirinden olan ezan ile alay ederler.⁷⁶ Birtakım yakıştır-

71 Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-kebir* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1997), 3/409; Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım), 2/453.

72 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/351; Kurtubi, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li-ahkâmî'l-Kur'an*, (Kahire: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1967), 4/252-253.

73 Râzî, *et-Tefsîru'l-kebir*, 3/410.

74 el-Mâide, 5/2.

75 el-Hac, 22/32.

76 el-Mâide, 5/57-58.

ÜMMET BİLİNCİ

malar, filmler veya karikatürlerle, İslâm'ın ve Müslümanların birçok değerine, sembolüne hakarete bulunurlar.

Müslümanlar Kur'ân ve sünnetin irşadıyla İslâm'ın değerleri, alametleri olan şîarlara hürmet gösterdikleri gibi diğer dinlerin kutsallarına da saygı gösterirler. Çünkü onlar hak dine sahip olmanın kendilerine verdiği güven ile hareket eden kimselerdir. Bundan dolayı başkalarına, küfür bataklığından kurtarılması gereken kişiler olarak merhamet nazarıyla bakarlar.

Her ümmetin kendine mahsus bazı uygulamaları, alametleri ve işaretleri vardır. Sağ taraf, işlere sağdan başlamak İslâm'ın bir şîarı ve sembolüdür. Bundan dolayı ümmet-i Muhammed'in temayüz ettiği hususiyetlerden biri de sağa ve sağ tarafın kullanılmasına önem vermesidir.

Kur'ân-ı Kerim'de birçok âyette sağ el veya sağ taraf ayrıcalıklı olarak, dürüstlük, erdemlilik ve bu nedenle kutsanmışlık anlamında zikredilir. Sağ ve sol, iyi ve kötünün sembolüdür. Sağ taraf sola göre faziletli görülmüş, daha değerli kabul edilmiştir ve bu bakımdan hayırlı işlere sağ taraftan başlanması tavsiye edilmiştir.

Bu doğrultuda Hz. Peygamber (s.a.s.) de sağ tarafa önem vermiş ve ümmetini buna göre yetiştirmiştir. O, sağ elini yemek, içmek ve giyinmek; sol elini de istincâ (tahâret) ve kirletme hasıl edecek şeyler için kullanmıştır.⁷⁷ *"Her biriniz sağ eliyle yesin, sağ eliyle içsin, sağ eliyle alsın, sağ eliyle versin. Çünkü şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer, sol eliyle verir, sol eliyle alır."*⁷⁸ buyurmuştur. Yemek yerken,⁷⁹ su içerken sağ elin kullanılması; yataarken de sağ tarafa yatılması⁸⁰ gerekir. Hz. Peygamber (s.a.s.) yazma işlemi için de sağ eli zikretmiştir.⁸¹ Namazda sağ el, sol kol üzerine konulur.⁸² İstincâ ise sağ el ile değil, sol el ile yapılır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.), sağ el ile istinca yapmaktan ve abdest bozarken kibleye yönelmekten nehyetmiştir.⁸³

Değer verilen, önemli işlere sağ ile sağ taraftan, hakir işlere sol ile sol taraftan başlanır. Elbise giymek, yemek, içmek, mescide girmek, namazda selam vermek, abdest uzuvlarını yıkamak, heladan çıkmak, musafaha yapmak bu değerli işlerdendir ve sağ el veya sağ ayak ile yapılırlar. Bunların tersi olan işler ise sol ile yapılır. Bu, sağ tarafın değer ve şerefinden kaynaklanır.

77 Ebû Dâvûd, "Tahâret", 18.

78 İbn Mâce, "Et'ime", 8; ayrıca bk. Müslim, "Eşribe", 105-106; Ebû Dâvûd, "Et'ime", 20.

79 Buhâri, "Et'ime", 1; Müslim, "Eşribe", 108.

80 Buhâri, "Deavât", 8.

81 Tirmizî, "İlim", 12.

82 Buhâri, "Sıfatü's-salât", 6; Muvatta', "Kasru's-salât", 15.

83 Müslim, "Tahâret", 57; Tirmizî, "Tahâret", 12; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 4.

Hız. Peygamber (s.a.s.) sağ tarafa öylesine önem vermiştir ki toplu hâlde bir şey yapı- lacağı zaman bile sağdan başlamıştır. Bir toplulukta otururken bardakla süt ikram edilince önce kendisi içmiş, sonra bardağı sol yanında Hz. Ebû Bekir (r.a.) olmasına rağmen sağ tarafında bulunan bedeviye vermiş ve “*Sağdan başlayın, sağdan.*” diye buyurmuştur.⁸⁴ Eğer sağındaki çocuk ve solundaki yaşlı ise çocuktan izin alarak diğer taraftakinden başlamıştır.⁸⁵

Kur’ân ve sünnette sağ tarafa verilen özel önem sonucunda İslâm ümmeti de her işinde sağdan başlamayı prensip edinmiş, buna özen göstermiştir. Bir şey yerken, içerken, tutarken, verirken, alırken, giyerken, yazarken, camiye girerken, eve girip çıkarken sağ el veya ayağın kullanılmasına dikkat etmiştir. Anne babalar daha küçükken çocuklarını bu doğrultuda yetiştirmiştir. Yemekte sağ elini kullanmasını, önce sağ ayakkabısını giymesini onlara tembihlemiştir. Fakat günümüzde Batı kültürünün tesiriyle yemek yerken, bir şey içerken sol elin kullanılmasının giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Bundan dolayı İslâm ümmetinin, Peygamber’inin izinde giderek temayüz ettiği sağ tarafı kullanma vasfına önem vermesi gerekir.

SONUÇ YERİNE

Kur’ân ırkı, rengi, cinsiyeti, sosyal statüsü ne kadar farklı olursa olsun inananları kardeş yapar. Ümmet denilen bu yapı, oldukça farklı özellikte ve coğrafyadaki insanları tek bir vücut gibi birleştirme özelliğiyle diğer bütün sosyal gruplardan farklıdır.

Cinsiyeti, dili, rengi, ırkı ne olursa olsun bütün Müslümanlar ümmet çatısı altında toplanmıştır. Ümmet kardeşliğinde ırka, soya veya statüye bakılmaz. Üstünlük ancak takvâ ileidir. Bu büyük birliği, din kardeşliği meydana getirir. Din kardeşliği, Müslümanların tamamını bir binanın taşları gibi birbirine kenetler ve onları bir beden hâline getirerek tek ümmet yapar. Farklı kıtalarda yaşasalar da onlar tek bir vücut gibidir. Kardeşliğin gereği olarak ümmette sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışma hâkim olmalıdır. Sevinç ve üzüntüler yürekte paylaşılmalıdır.

İnsanlar gibi toplumların da diğerlerinden ayırt edilmelerini sağlayan onlara mahsus birtakım özellikleri vardır. Kur’ân-ı Kerîm, ümmet-i Muhammed’in böyle özelliklerinden de bahsetmektedir ki bunlardan şu sonuçlar çıkmaktadır: Ümmet-i Muhammed, tevhid inancını sahih ve doğru bir şekilde muhafaza edip devam ettirebilen tek ümmettir. O, insanlık için çıkarılmış en hayırlı topluluktur. Vasat yani dengeli ve mutedil bir ümmettir. Dünyada da insanlığa model, örnek ve önderdir; ümmetin mensupları bunun bilincinde olmalı ve böyle olmaya çalışmalıdır. Emir bi’l-ma’rûf ve nehiy ani’l-münker görevi, cihad ve şûrâ toplumu olması, onun en önemli özelliklerindedir. Bu ümmet kâmil ve tamamlanmış bir dine sahip, ilâhî kitaplarda övülen, Müslüman olmayanları dost edinmekten

84 Buhârî, “Müsâkât”, 2; “Eşribe”, 17; Müslim, “Eşribe”, 124-126.

85 Müslim, “Eşribe”, 127; İbn Mâce, “Eşribe”, 22.

ÜMMET BİLİNCİ

ve özellikle Ehl-i kitap'ı taklit etme ve onlara benzemekten sakındırılan, mukaddesata saygılı, kendi içinde merhametli ancak inkârcılara karşı tavizsiz, işlerine sağdan başlayan bir topluluk olmasıyla temayüz eder.

Ümmet-i Muhammed hayırlılığı her zaman özünde taşımaktadır ve sahâbeden sonraki her kuşağı, kendi zamanının en hayırlı toplumdur. Önderlik ve şahitlik görevi, İslâm ümmetinin diğer insanlar önünde hakkın, doğruluğun ve adaletin yaşayan şahitleri olmalarını; hakkın, doğruluğun ve adaletin anlamını tüm dünyaya göstermelerini gerektirir. Bu görev sebebiyle İslâm toplumuna büyük sorumluluklar düşmektedir.

Ümmet-i Muhammed'in bahsi geçen özellikleri Kur'an ve sünnetten yani mensubu olduğu İslâm dininden kaynaklanmaktadır. Bütün bu vasıflar, Müslümanlara kimlik kazandırır ve onların, derin bir aidiyet hissettikleri büyük bir ümmet olmalarını sağlar.

Ümmetin vasıflarının en temel olanları tevhid inancı, vasat ümmet ve cihaddır. Kur'an ve sünnetin hidâyeti üzere yükselen İslâm ümmetinin asıl vasfı, sahih bir imana sahip olma ve iman esasları arasında ayırım yapmamasıdır. Vasat vasfı kemâle ermenin, gelişmenin en ideal noktasıdır. Cihadda ise iman, ibadet ve sosyal özellikler zirveye çıkar.

Maalesef Kur'an'ın yukarıdaki yüce vasıflarla tanıttığı ümmet ile günümüzün Müslüman ümmeti arasında önemli farklar vardır. Zamanımızda, İslâm ümmetinin söz konusu özelliklerini ihya etme mecburiyeti hem kendisi hem de insanlığın selameti ve huzuru için çok daha elzem hâle gelmiştir. Ümmet-i Muhammed, geçmişte bu vasıflarıyla yükselip, şan, şeref ve izzet sahibi olduğuna göre tekrar aynı konuma gelebilmesi için bunlara sarılması gerekir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonrası yaşanan dejenerasyon, kimlik ve güç kaybından kurtulması için zikredilen özellikleri mükemmel derecede yaşamış ve tüm dünyaya göstermiş olan sahâbenin yolunu takip edip onları örnek almaktan başka tutacak bir yolu yoktur. Hz. Ebû Bekir'den (r.a.) nakledildiği gibi ümmetin sonu da başının düzeldiği ölçülerle düzelecektir.

Her ne kadar son asırlarda kardeşlik bağları zayıflamış ve donuklaşmışsa da İslâm ümmeti hâlâ birbiriyle kaynaşan, dayanışma içinde olan ve birbirini seven bir topluluktur. Bütün olumsuzluklara rağmen din kardeşliği bağı, ümmeti canlı tutmaya devam etmektedir. Bu kardeşlik anlayışı ve bilinci, geçmişte olduğu gibi gelecekte de Müslümanların asıl vasıflarından olacaktır. Fakat ümmetin zayıflamış özelliklerini geliştirip kuvvetlendirmesi gerektiği de açıktır.

Ümmet-i Muhammed, yatağında belli bir yöne doğru sürekli akan ve devamlı yenilenen bir nehir gibidir. İç ve dış nedenlerle bu akışta engeller, problemler ortaya çıksa da suyun yatağında akışı devam edecektir. Dalları hastalanan, kırılan veya kuruyan bir ağaç, şayet kökü ve gövdesi sağlamlsa çıkaracağı filizlerle canlılığını devam ettirir. Tıpkı bunun gibi İslâm ümmetinin vasıflarında gerilemeler, değer kayıpları, yozlaşmalar görülse de onun kökü ya da hayat kaynağı olan Kur'an ve sünnet sağlam bir şekilde korunduğundan, ümmet

de onlar sayesinde kendini yenileyecek, istikamet üzere devam edecek ve canlı kalacaktır. İstikamette meydana gelen sapmalar bu sayede düzeltilebilecektir. Ayrıca ümmetin genlerine işlemiş olan asırların birikimi İslâmî gelenek de ona rehberlik edecektir.

Ümmeti zaafa düşürecek en önemli etkenler ümmet bilincine sahip olmamak, diğer toplumlara karşı sorumluluğunun farkında olmamak, tefrika yani birbirini dışlayıcı olmak, Müslümanları tekfir etmek, kavmiyetçilik, cemaatçilik, aşiretçilik ve grupçuluktur. Bunlar, ümmetin sen ben kavgasına düşüp dağılmasına sebep olur. O hâlde Müslümanlar arasında Kur'ân'ın işaret ettiği kardeşliğin gereği olarak, kendini üstün görmeye dayalı çatışmalara yer yoktur. Çünkü üstünlüğün ölçüsü sadece takvâdır. Farklı grup, cemaat veya milletler ancak hayırda yarışabilir. Kur'ân'ın sunduğu en önemli prensiplerden biri olan emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker gereği bu kardeşliğe zarar veren parçalanma ve bölünme karşısında Müslümanların birbirlerini uyarmaları gerekir. Kavmiyet, aşiret, cemaat gururu ve kayırmacılığı gibi ahlâkî zafiyetlere dikkat edilmelidir. Zira iman/İslâm kardeşliği, çatışma değil barış ve huzur içinde bir arada yaşama iradesi gösterenler arasında yeşerir. Kıscası günümüzde Müslüman milletlerin, aralarındaki tefrikaları giderip kardeşlik bağlarını sağlamlaştırma ve birbirleriyle kaynaşıp birlik ve dayanışma hâlinde olmaları gerekir. Ümmet kardeşliğinin temel şartı, İslâm'a sarılmadır. Müslümanlar bu sayede birleşecek, kardeşleşecek ve kuvvetlenecektir.

Yaklaşık iki yüz yıldır paramparça olan ve ihtilafların pençesinden bir türlü kurtulamayan Müslüman milletlerin, aralarındaki tefrikaları giderip kardeşlik bağlarını sağlamlaştırma ve birbirleriyle kaynaşıp dayanışma hâlinde olmaları şarttır. İslâm milletleri, enerjilerini boşa harcayan, onları yıpratıcı kavmiyetçilik, cemaatçilik ve grupçuluk gibi sen ben çekişmelerini bırakarak problemlerine kalıcı çözümler sağlayacak olan güç birliğini gerçekleştirmelidir. Kardeşliğin gereği olan birlik ve dayanışma sayesinde dağınık olan pek çok unsurun birleşmesiyle oluşacak büyük güç/enerji/sinerji problemlerin çözümünde önemli rol oynayacaktır. Müslümanların dünya ölçeğinde başarılı olmaları, kardeşlik temeline dayalı bu birlikteliği geliştirmelerine bağlıdır.

HACI OLMAK VE HACI KALMAK

Dr. Mehmet EKİM*

1. HACI OLMAK

Bir çağrı yükselir semaya:

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَا تُؤَكُّرِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ^١

“İnsanlara hac ibadetini duyur, gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde uzak yollardan gelerek sana ulaşsınlar.”¹

Hac, bu rabbânî çağrıya tâbi olanların gönül yolculuğudur; bir ömür dolu hasret ve özlemle Kâbe'ye vuslattır.

Hac, Kutlu Nebî'nin (s.a.s.) ravzasında huzura varmaktır; ona duyulan bir muhabbet, bir sevdadır.

Hac, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın rahmet tecellilerine mazhar olmaktır.

Hac, bağışlanmadır, günahlardan arınmadır, anadan doğulan gün gibi eve dönmektir.

Hac, manevî bir hicrettir; bir Müslümanın Yüce Allah ile kulluk ahdini tazelemesidir.

Hac, birlik, beraberlik ve kardeşliğin özüne yolculuktur.

Hac, kutsal topraklarda tevhid ve teslimiyet mücadelesini idrak etmektir.

Hac, ömür boyu Allah'ın huzurunda vakfeye durma bilincini elde etmektir.

Hac, bir dönüşüm mektebi, yeni bir hayatın başlangıcıdır.

Bir müminin hakiki anlamda hacı olabilmesi için bu ulvî yolculuğa öncelikle kalben ve ruhen hazır olması gerekir. Niyetini samimi, kalbini temiz ve kazancını helâl kılması

* Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

1 el-Hac, 22/27.

gerekir. Kul haklarını ödemek, akraba ve komşulardan helâllik almak ve içtenlikle tövbe etmek suretiyle bu yola çıkmalıdır. Bu yolculukta birtakım zorluklar ile karşılaşılabilir. Hazır olmalı, sabır melekesini kuşanmalı ve şeytanın hilelerine karşı iradesini güçlendirmelidir. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.s.), الْحَاجُّ الشَّعْتُ النَّفْلُ "Hacı; saçı dağınık, üstü başı tozlu kimsedir."² hadîsiyle bu yolculuğa ruhen ve bedenen hazırlıklı olunmasını tavsiye etmiştir.

Hac, insanı yalnızca bir ibadeti ifaya değil bambaşka bir hayata, bir ömür sürecek manevî dirilişe hazırlar. Haccın her durağında bir fark ediş, bir ruh, bir kavrayış vardır. Haccın her vazifesi, bir mektep gibidir. Hacı, ihramı giydiğinde imtihanın özüne döner; zenginlik, makam, mevki, ünvan; hepsi bir anda anlamını yitirir. İhram, sadece bir giysi değil bir teslimiyetin ve bir ahdin sembolüdür. İhrama bürünen kişi, Allah'ın huzuruna varacak olmanın bilinciyle nefsini tezkiye, kalbini tasfiye etme gayretindedir. Çünkü hac, bir irfan yolculuğudur. Diğer yandan ihram, dünyanın fâni, âhiretin bâki olduğunu, ölme bir adım daha yaklaştığını ve Allah'ın huzuruna nasıl çıkılması gerektiğini öğretir.

Kâbe'yi seyre dalan hacı, kalbini saran her türlü dünyevî yükten sıyrılır. Beyt'in sahibi Allah'ın yüceliğine râm olur.

Hacı, tavaf ederken hayatının merkezine Allah'ın rızasını koyduğunu ilân eder. O kutlu evin etrafında her dönüş; Rabbin sevgisini bir arayış, bir dua, bir özlemdir.

Mahşerî kalabalığın içinde kaybolan hacı, artık bütün benliklerden vazgeçmesi gerektiğinin ve ebedî hayata ne kadar yakın olduğunun idraki içindedir.

Bu ibadetin zirve noktası Arafat, iç muhasebenin ve pişmanlığın en derin yaşandığı yerdir. En büyük yalvarış ve yakarış, günah kirlerinden arınma mücahedesi ve saflaşma, burada yaşanır. Burada yapılan dualar, insanın Rabbi ile arasındaki perdeyi kaldırır. Hacıların günahlardan kurtulmayı dilediği bu zaman diliminde gözyaşları, bir nehir gibi akar. İnsan, Rabbiyle olan ilişkisini yeniden gözden geçirir. Bundan sonraki hayatı için güzel kararlar alır; yaptığı güzel şeyleri sürdürmek, kötü şeyleri de bir daha yapmamak üzere iradesini burada perçinler. Samimi bir tövbe ile kalp, huzura kavuşur. İnsan, artık bambaşka biri olarak oradan ayrılır.

Müzelife'de insan, Rabbine en yakın olduğu anları yaşamanın huzuru içindedir. Geceyi ibadet, zikir ve tefekkürle geçirir. Şeytana karşı kazanacağı zafere hazırlanır. Mina'da şeytanı taşıyarak kendisini Allah'ın rızasından uzaklaştıracak her şeyi geride bırakmaya hazır olduğunu ilân eder. Şeytan taşlama, taş atmadan öte nefsin dünyaya meyline, tutku ve tuzaklarına karşı bir meydan okumadır.

2 Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Müsned* (Medine: Mektebetü'l-Ülüm ve'l-Hikem, 1. Basım 1988), 1/285. (Bu hadîs, halk arasında daha çok "Hac meşakkattir." şeklinde bilinmektedir.)

Hac, sadece kutsal topraklarda tamamlanan bir ibadet değildir. Asıl hac, memlekete döndükten sonra başlar. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulmaktadır:

“...İpliğini iyice eğirip büktükten sonra geri çözen kadın gibi olmayın...”³

Bir Müslüman, sözüne ve ahbine sâdık kalan kimsedir. Gerek Allah'a verilen kulluk sözü olsun, gerek Resûlullah'a (s.a.s.) verilen ittibâ sözü olsun, gerek insanların kendi aralarında yaptıkları sözleşmeler olsun, bunların tamamının yerine getirilmesi gerekir. Bu sözler, Allah katında mesuliyeti gerektirir.

İşte asıl hac, Akabe Biatlarında Allah'a ortak koşmayacaklarına, her şartta Resûlullah'a itaat edeceklerine, kimseden çekinmeden hak ve doğruluk üzere olacaklarına dair söz veren Müslümanlar gibi Kâbe'nin gölgesinde Cenâb-ı Hak ile kulluk ahdini, Ravza-i Mutahhara'da Hz. Peygamber (s.a.s.) ile ittibâ ahdini tazelemek ve bu ahitlere hayat boyu sâdık kalmaktır.

Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتِ، فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

*“Her kim bu evi (Kâbe'yi) haccederken (söz ya da eylemle) cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemezse anasının onu doğurduğu günkü gibi (günahsız) hâline dönmüş olur.”*⁴

Oyleyse hac, bir ibadet olmakla birlikte yeniden bir doğuş, ilâhî huzura açılan tertemiz bir sayfa olmalıdır. Hacı, artık ibadetlerinde, ahlâkında, insanlarla ilişkilerinde yepyeni bir değişim başlatmalıdır.

Hac, insanın yalnızca belli görevleri bedenen yerine getirmesi değil kalbiyle, zihniyle ve ruhuyla bu rabbânî davetin hikmetlerine erişme sevdasıdır; hacı menâsikinin özünü idrak etmektir. Mîkât sınırının ihramsız geçilemeyeceğini bilen bir mümin, hayatında sınırsız bir şekilde hareket edemeyeceğini; söz ve fiillerinde helâl-haram çizgisini gözetmesi gerektiğini iyice kavramalıdır.

Hac, insana gösterişten, kibirden, israftan sakınmayı; küçüklere merhamet etmeyi, büyüklere saygı duymayı, yaşlılara ve muhtaçlara el uzatmayı öğütler. Çünkü hacı, Kâbe'de yaşadığı teslimiyeti hayatının her alanına taşır. Hac, onun için yalnızca geçmişte yaşanmış bir hatıra değil ömrü boyunca sürecektir. Gerçek hacı, kuşanmış olduğu sabır, tevazu, adalet ve fedakârlıkla yoluna devam eden; ibadetlerine haris, mütevazı ve hikmet sahibi bir insandır. Hac, yalnızca Mekke'de bırakılacak bir ibadet değil ömrün her anına ve alanına yayılan bir şuur, bir ahlâk ve bir irfan vesilesidir.

3 en-Nahl, 16/92.

4 Buhâri, “Muhsar”, 10.

2. HACI KALMAK

Hac, insana birtakım ahlâkî erdemler öğreten ve onun ruhen olgunluğunu sağlayan bir okuldur. Bu okulda dünyevî bağlardan kurtulma, cömertlik, fedakârlık, ümmet olma bilinci, sabır, hoşgörü, diğerkâmlık, birlik-beraberlik, infak, paylaşmak, candan ve maldan vazgeçebilmek gibi birçok değer öğrenilir. Hacı olan kişi, yalnızca bir ibadeti tamamlamış olmaz; aynı zamanda hayatına yön veren bu ulvî faziletleri elde etmiş olur. Haccın kazandırdığı bu değerleri, şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

a. Müttaki Bir Kul Olmak

Takvâ, Kur'an'da zikredilen en yüce vasıflardan biridir. Yüce Allah insanları mal, mülk, şöhret, güzellik, soy ve makam ile değil takvâ ile değerlendirdiğini şöyle bildirir:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ “Şüphesiz Allah katında en üstün olanınız, O'na karşı en çok takvâ sahibi olanınızdır.”⁵

Hac, insana bu ilâhî ölçüyü bizzat yaşatarak öğretir. Hac ibadeti ile Rabbine daha da yakınlaşan, her zaman Allah'ın murakabesi altında olduğu şuurunu kazanan hacı, günahlarından arınmış kalbi ve pak ruhu ile takvâ elbisesini kuşanmaya hazırdır. Söz ve fiillerinde Allah'ın emirlerine riayet eder ve yasaklarından kaçınır.

Resûlullah (s.a.s.), takvânın dış görüntüde değil kalpte ve niyette olduğunu vurgulamış ve eliyle göğsüne işaret ederek şöyle buyurmuştur:

إِشْتِ تَاكْوَا بُرَادَادِرْ! إِشْتِ تَاكْوَا بُرَادَادِرْ!⁶

Hac ibadetine ihram bezlerine bürünen hacı, güzellik, makam, servet gibi dünya nimetlerinin fânî olduğunun, bir kimsenin Allah katında yalnızca takvâ elbisesi ile değer bulacağına şuuruna erer ve تَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى “Azık edinin; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdir.”⁷ âyetinin sırrına mazhar olur.

Hacı, Arafat'ta âdeta mahşerin bir provasını yaşar. O gün herkes eşittir ve herkes Rabbinden af dilemek için gözyaşı döker. İşte bu an, takvânın kalpte tam anlamıyla yerleştiği zaman dilimidir. Allah Resûlü (s.a.s.), takvânın her daim müminin kılavuzu olması gerektiğini، اتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ “Nerede olursan ol, Allah'a karşı gelmekten sakın!”⁸ sözyle dile getirmiştir. Hac, mümini bu farkındalığa ulaştırır. İhramlı olan kişi, kötü söz söylemez, kavga etmez, başkasına sataşmaz, kalbini tasfiye ve nefsinin terbiye eder. Günlük hayatta çoğu zaman göz ardı edilen bu hassasiyetler, hac sırasında bir bilinç hâline

5 el-Hucurât, 49/13.

6 Buhârî, “Birr ve's-sıla”, 10; Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Müsned, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzi, 2016), 5/379.

7 el-Bakara, 2/197.

8 Tirmizî, “Birr ve's-sıla”, 55.

dönüşür. Bu bilinci kuşanan Müslüman, **وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُتَّقِينَ** “Allah müttakilerin dostudur.”⁹ buyruğuna Allah Teâlâ'nın dostluğuna mazhar olur.

b. Tövbede Samimiyeti Sürdürmek

Tövbe, “kulun işlediği günahlara içtenlikle pişman olması ve bu günahları terk ederek Allah'a yönelmesi” demektir. Tövbeleri çokça kabul eden Allah'a nispet edildiğinde de “kulun tövbesini kabul edip lutuf ve ihsanıyla ona yönelmesi” anlamına gelir. Tövbe, insanı tüm günahlarından arındırıp Rabbine yaklaştıran bir lutuftur. Tövbe, sadece bir arınma arayışı değil aynı zamanda müminin derecesini yükselten bir çabadır.

Hac, samimi bir şekilde tövbe ederek Allah'a yönelmek, O'nun engin rahmet ve lütufuna mazhar olmak için müstesna bir zaman dilimidir. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.s.), şöyle buyurmuştur:

مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ، فَلَمْ يَرْتَفُتْ، وَلَمْ يَفْسُقْ رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

“Her kim hac yaparken (söz ya da eylemle) cinsel ilişkiye yeltenmez ve kötülük işlemezse, anasının onu doğurduğu günkü (günahsız) hâline dönmüş olur.”¹⁰ Bu ne büyük bir müjdedir! İnsan, hac yolculuğunda âdeta yeniden doğar ve hayatına tertemiz bir sayfa açmış olur. Yine Resûl-i Ekrem (s.a.s.),

الْحُجَّاجُ وَالْعُمَّارُ وَفَدُّ اللَّهِ إِنْ دَعَوْهُ أَجَابَهُمْ وَإِنْ اسْتَعْفَرُوهُ غَفَرَ لَهُمْ

“Hacılar ve umreciler, Allah'ın misafirleridir. Dua ettiklerinde Allah dualarını kabul eder, bağışlanma dilediklerinde Allah onları bağışlar.”¹¹ buyurarak hacıları ve umrecileri Allah'ın misafiri olarak şerefletmiştir. Ev sahibi, nasıl ki misafirine izzet ve ikramda bulunur, onun isteklerini geri çevirmez ise Allah Teâlâ da misafiri olan hacıların ve umrecilerin tövbelerini, dualarını kabul eder ve isteklerini geri çevirmez.

Öte yandan tövbenin değeri, anlık bir sözden ibaret değil samimiyetten ve tezkiye edilmiş hâli korumanın sürekliliğinden doğar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَصُوحًا
Allah'a tövbe edin.”¹² Bu âyet, tövbenin kalbin ta derinliklerinden gelen bir yönelişi, tam anlamıyla bir pişmanlığı ve bir daha günaha dönmeme azmini içerdiği göstermektedir.

9 el-Câsiye, 45/19.

10 Buhâri, “Muhsar”, 10.

11 İbn Mâce, “Menâsik”, 5.

12 et-Tahrîm, 66/8.

Bu idrak içinde olan hacı, bu kudsi ibadetin her adımında ve özellikle Arafat'ta içten bir yalvarış, yakarış ve mahviyetle Rabbinden bağışlanma diler. İşte bu yüzden hac, bir dönüşümün adıdır; insanın kendini rabbânî huzurda yeniden inşa etmesidir.

Daha önemli olan nokta ise hac ibadeti tamamlandığında asıl imtihanın yeniden başlamasıdır. Kutsal topraklarda elde edilen arınmış hâli, tezkiye edilen kalbi, pak hâle gelen ruhu ve diğer bütün manevî kazanımları korumak, bu ibadetin en önemli neticesidir. Haccın kazandırdığı sâfiyet, ancak onu koruma gayretiyle anlam kazanır. Tövbe, anlık bir pişmanlık değil sürekli bir arınma sürecidir. Hacı, ihrama girdiğinde dünyevî ağırlıklarını geriye bıraktığı bilincinde olduğu gibi hac dönüşünde de nefsini haramlardan ve kötülüklerden, kalbini de gafletten ve mâsivâdan uzak tutmak için gayret edeceği şuurundadır.

c. İslâm Ahlâkını Kuşanmak

Hac, mümin için sadece kutsal topraklarda yaşanan manevî bir tecrübe değil hayatının geri kalanına yön veren bir ahlâkî ve sosyal dönüşüm sürecidir. Hacda kazanılan erdemler, yalnızca Mekke ve Medine ile sınırlı kalmamalı; memlekete döndüğünde de hacmin hayatına yön vermeye devam etmelidir. Hacda dürüstlük, sabır, adalet ve kardeşlik ruhuyla yoğrulmuş mümin, bu kazanımları günlük yaşamında muhafaza etmeli; insanlarla ilişkilerinde, ticaretinde ve diğer toplumsal sorumluluklarında İslâm ahlâkını kuşanmalıdır. Çünkü gerçek hac, Kâbe'yi tavaf etmekten öte Allah'ın rızasını kazanmaya yönelik bir hayat sürmektir. Hacı, dönüşünden sonra kazandığı manevî berraklığı ve ahlâkî güzellikleri korumalı, ibadetlerini ve insanî ilişkilerini bu bilinçle şekillendirmelidir.

Bir Müslüman, öncelikle doğruluğu kuşanmalıdır. Özünde, sözünde, fiillerinde, tüm hâl ve hareketlerinde dürüst ve güvenilir olması, mümini en temel vasıflarındandır. Allah (c.c.), her gün namazlarımızda dilimizden düşmeyen "Bizi *dosdoğru yola ilet.*"¹³ niyazıyla bizleri dosdoğru yolda sabit kılmaya çağırır. Dürüstlük insanı yücelten, onu hem Rabbinin hem de insanların nezdinde değerli kılan en büyük fazilettir. Allah Resûlü (s.a.s.), dürüstlüğü insanı yüce bir konuma getirdiğini, yalancılığın da onu felâkete sürüklediğini şöyle bildirmiştir:

إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيُصْدَقُ حَتَّى يَكُونَ صِدِّيقًا.
وَإِنَّ الْكُذْبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ حَتَّى يُكْتَبَ عِنْدَ
اللَّهِ كَذَّابًا

"Şüphesiz doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi, devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında 'doğru/sıddik' olarak tescillenir. Yalandan sakının!

13 el-Fâtiha, 1/6.

Çünkü yalan, (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi, devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında 'yalancı/kezzâb' olarak tescillenir."¹⁴

O hâlde hakiki hacı, hacda edindiği manevî kazanımları hayatının her anına taşımalıdır. Rabbine verdiği kulluk sözünü tutmalı, her hâliyle dürüst ve emin bir şahsiyet olmalıdır. Bir ömür hacı kalabilenlere müjdeler olsun...

d. Sabrı ve Şükürü Hâl Edinmek

Hac, bir diğer yönüyle de kalbin sabır ve şükürle olgunlaşma yolculuğudur. Sabır; nefsin isteklerine gem vurmaya, ibadetleri yerine getirmede devamlılığı, musibetlere karşı direnmeyi, insanlarla münasebette hilm ve vakar içinde olmayı gerektirir. Şükür, her hâlükârda Allah'a yönelmeyi, aza da çoğa da rıza göstermeyi, varlığın ve yokluğun ardındaki ilâhî hikmeti kavrayabilmeyi öğretir.

Sabırla donanmış bir kalbe ve şükürle beslenen bir ruha sahip olmada hac yolculuğu derslerle doludur. Arafat'ın sıcağında, Mina'nın kalabalığında, tavafın izdihamında mümin, nefsin terbiye etmeyi öğrenir; sabrın hakikatini ve şükürün derinliğini idrak eder. Şeytan taşlarken nefsinin arzularını dizginler, Arafat'ta ellerini açarken sabrın meyvesi olan şükür gönlüne nakşeder. Rabbimiz, müminleri sabır ve şükürle sınadığını şöyle bildirir:

وَلَتَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَدَبَّحِرِ الصَّابِرِينَ

"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sımayacağız. Sabredenleri müjdele!"¹⁵

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) de sabrı, müminin en kıymetli azığı olarak tanımlar ve şöyle buyurur:

وَمَنْ يَصْبِرْ يُصْبِرْهُ اللَّهُ، وَمَا أُعْطِيَ أَحَدٌ مِّنْ عَطَاءٍ خَيْرٌ وَأَوْسَعُ مِنَ الصَّبْرِ

"Kim sabrederse Allah ona dayanma gücü verir. Kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir ikram verilmemiştir."¹⁶

Hakiki sabır, musibetin geldiği ilk anda öfkeye kapılmamak, isyan etmemek, tevekküle sarılmaktır. Bu hakikat, "Sabır ancak (musibetin) ilk başa geldiği andadır."¹⁷ hadisiyle bizlere belirtilmiştir.

14 Buhârî, "Edeb", 69.

15 el-Bakara, 2/155.

16 Müslim, "Zekât", 124.

17 Buhârî, "Cenâiz", 31.

Hac, sabrın yanında şükürü de öğreten bir okuldur. Hacı, bu kutsal yolculuğun kendisine nasip edildiğinin bilinciyle büyük bir saâdet içindedir. Menâsikin her safhasında Allah'ın farklı rahmet tecellilerine mazhar olmanın bahtiyarlığını yaşamaktadır. Bu idrake ulaşan hacı, şükretmenin ne yüce bir ibadet olduğunu kavrar ve artık hayatında *لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ* "Eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artırırım."¹⁸ âyetindeki buyruğu yerine getirmenin gayreti içine girer.

Hac, bir okul, sabır ve şükür ise bu okulun en değerli dersleridir.

e. Ebedî Hayat Şuuru Elde Etmek

İnsan, dünya meşgaleleriyle oyalanırken ölümü ve âhireti çoğu zaman unutmaya meyillidir. İşte hac, ölümü ve âhireti hatırlatan, ebedî olanı fâni olana tercih etmeyi öğreten ve dünyada bir misafir gibi olunması gerektiğini öğütleyen bir yolculuktur. Bu manevî seferde ihrama bürünerek ölümle yüzleşen, tavaf döngüsünde hiçliği tadan, Arafat'ta mahşeri yaşayan, Müzdelife'ye sel gibi akarken ebedî hayata hızlı adımlarla yürüdüğünü anlayan, Müzdelife'de hesap gününe iyice yaklaştığını kavrayan hacı, aslında varlık, makam, şöret gibi dünyanın geçici nimetleriyle âhiretin ebedî gerçekliği arasındaki ince bir çizgide yürür. Hacı, Resûl-i Ekrem'in (s.a.s.) dile getirdiği şu hakikati artık yüreğinin ta derinliklerinde hisseder:

لَا تَزُولُ قَدَمُ ابْنِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عِنْدِ رَبِّهِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ حَمْسٍ، عَنْ عُمْرِهِ فِيمَ أَفْتَاهُ،
وَعَنْ شَبَابِهِ فِيمَ أَبْلَاهُ، وَمَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَفِيمَ أَنْفَقَهُ، وَمَاذَا عَمِلَ فِيمَا عَلِمَ

"Kıyamet gününde insan şu beş şeyden hesaba çekilmedikçe yerinden kımıldayamaz: Ömrünü nerede ve nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede ve nasıl harcadığından, malını nereden kazanıp nerede harcadığından ve bildiği ile amel edip etmediğinden."¹⁹

f. Kul ve Kamu Hakkı Duyarlılığına Sahip Olmak

İslâm, insana sorumluluk yükleyen bir dindir. Bu sorumluluk, yalnızca Allah'a karşı değil aynı zamanda kullara ve topluma karşı yerine getirilmesi gereken bir emanettir. Çünkü insan, topluluk hâlinde yaşar ve başkalarının hakkıyla iç içedir. Yüce Allah,

فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

18 İbrâhim, 14/7.

19 Tirmizî, "Sıfatü'l-kıyâme", 1.

“Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür.”²⁰ buyurarak yapılan her şeyin karşılık bulacağını bildirmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.s.), gerek kul gerek kamu hakkı hususunda oldukça hassas davranmıştır. O (s.a.s.), bir cenaze olduğunda öncelikle vefat eden kişinin borcu olup olmadığını sorardı. Borcu yoksa namazını kıldırır, borcu varsa geride bıraktıklarıyla borcu kapatılmadan o kişinin cenaze namazını kıldırmazdı.²¹

Sevgili Peygamberimiz’e (s.a.s.), bir defasında “Falanca kişi şehit oldu.” denilince bu söze itiraz ederek “Hayır! Kamu malından bir hurka aşırıldığı için ben onu cehennemde gördüm.”²² buyurmuştur.

İslâm, ırk, cinsiyet veya inanç ayrımı yapmaksızın her insanın haklarını kutsal ve dokunulmaz kabul etmiş; bu hakların ihlaline karşı maddi ve manevi müeyyideler koymuştur. Hak ihlalleri, insanın en çok yardıma ihtiyaç duyduğu anda onu çaresiz bırakır.

Allah Resûlü (s.a.s.), bir gün ashâbına şöyle buyurmuştur:

أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ؟ قَالُوا: الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا مَتَاعَ، فَقَالَ: إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ، وَصِيَامٍ، وَزَكَاةٍ، وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ هَذَا، وَقَذَفَ هَذَا، وَأَكَلَ مَالَ هَذَا، وَسَفَكَ دَمَ هَذَا، وَضْرَبَ هَذَا، فَبُعِطَى هَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، وَهَذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ، فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ قَبْلَ أَنْ يُقْضَى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ

(Resûlullah) “Müflis kimdir, biliyor musunuz?” diye sormuş, sahâbe, “Bizim aramızda müflis, parası ve malı olmayan kimsedir.” diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), “Benim ümmetimden asıl müflis, kıyamet günü namazıyla, orucuyla ve zekâtıyla gelir; ancak şuna sövmüş, buna iftira etmiş, şunun malını yemiş, bunun kanını dökmüş, ötekini dövmüştür. İşte bu sebeplerle onun sevaplarından alınır, hak sahiplerine dağıtılır. Şayet sevapları yetmezse o kişilerin günahları ona yüklenir ve nihayet cehenneme atılır.”²³

Kul hakkı, yalnızca maddi hak gasplarıyla sınırlı değildir. Bir mümin, komşusuna eziyet etmek, borcunu zamanında ödememek, iftira atmak, dedikodu yapmak, sözünde durmamak, insanları kandırmak gibi her türlü manevî hak ihlallerinden de sakınmalıdır. Allah Resûlü (s.a.s.),

مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عَرِضِهِ أَوْ مِنْ شَيْءٍ، فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ، قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ

20 ez-Zilzâl, 99/7-8.

21 Tirmizî, “Cenâiz”, 70.

22 Müslim, “İmân”, 182.

23 Müslim, “Birr”, 59.

“Kimin üzerine bir kardeşinin namusu veya başka bir şey ile ilgili hakkı varsa dinar ve dirhemini geçerli olmadığı bir gün gelmeden önce helâlleşsin.”²⁴ buyurarak maddî–manevî her türlü haksızlıktan uzak durmayı, haksızlık edilen kişilerle çok geçmeden helâlleşmeyi, güç ve saltanat gibi birtakım dünyevî imkânların âhirette fayda vermeyeceğini bizlere öğütlemektedir.

Kul haklarını ihlâl etmenin ne kadar ağır bir vebal olduğunu ifade etme sadedinde Resûlullah (s.a.s.), bir gün Kâbe’yi tavaf ederken şöyle buyurmuştur:

مَا أَطْيَبَكَ وَأَطْيَبَ رِيحِكَ، مَا أَعْظَمَكَ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكَ! وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ، لِحُرْمَةِ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ
عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكَ، مَالِهِ وَدَمِهِ

“(Ey Kâbe!) Ne kadar hoşsun, kokun ne kadar güzel! Şanın, hürmetin ne kadar da yüce! Ama canım elinde olan Allah’a yemin ederim ki Allah nezdinde malıyla, canıyla müminin hürmeti (dokunulmazlığı) senin hürmetinden daha büyüktür!”²⁵

Bu nebevî söz, bir müminin Kâbe’ye göstermesi gereken hürmetten daha çok müminlerin hak ve hukukuna saygı göstermesi gerektiğini bizlere bildirir.

Özellikle hac ibadetiyle şereflenen mümin, bu ibadetin kendisini kötülüklerden arındırdığını ve ona yeni bir rahmet kapısı açtığını unutmamalıdır. Gerçek hacı, hacda kazandığı pak ruhu ve ahlâkı ömrü boyunca muhafaza edebilen; hak, adalet ve dürüstlük üzere yaşayan insandır. Kâbe’nin gölgesinde ettiği duaları aile ve iş hayatına taşıyan; dilinde yalan, kalbinde kin, sosyal ilişkilerinde aldatma ve hile barındırmayan kişidir.

g. Ümmet Olma Bilincini İdrak Etmek

Hac, bir ibadet olmanın yanında kardeşlik şuurunun, ümmet olma bilincinin de zirveye ulaştığı bir yolculuktur. Dünyanın dört bir yanından akın akın kutsal topraklara gelen Müslümanlar, yekvücut hâlinde Kâbe’nin etrafında dönerek tevhid bilincini perçinlerler. Farklı renkler, farklı diller, farklı kültürler, aynı ilâhî çağırının etrafında kaynaşır. Çünkü hac, sadece bireysel bir ibadet değil ümmetin birlik ve beraberliğini ortaya koyan, kardeşliğini ilmek ilmek dokuyan mukaddes bir buluşmadır.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.), *أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ، فَحُجُّوا*, “Ey insanlar! Allah size hacı farz kıldı, artık haccedin!”²⁶ çağırısı, yalnızca bir ibadet daveti değil aynı zamanda insanları bir araya getiren, ümmetin birbirine kenetlenmesini sağlayan bir birlik mesajıdır. İşte bu çağrı, asırlar boyu yankılanarak milyonlarca Müslümanı aynı kutsal çatı altında buluşturmuştur. Bu çatı altında kendine yer bulan her Müslüman, ümmetin

24 Buhârî, “Mezâlim”, 10.

25 İbn Mâce, “Fiten”, 2.

26 Müslim, “Hac”, 412.

ne denli büyük bir aile olduğunu hisseder. Türkiye'den, Yemen'den, Endonezya'dan, Nijerya'dan, Pakistan'dan ve birçok İslâm ülkesinden gelen milyonlarca Müslüman, "Lebbeyk Allahümme lebbeyk!" duasında bütün hücreleriyle vahdeti tadar. Her dilden, her milletten yükselen bu ses, Allah'a teslimiyetin ve kardeşliğin en güçlü haykırışıdır.

Hac, bir ferdin Rabbine olan yolculuğu kadar bir toplumun da yeniden uyanışıdır. Zira bu mukaddes belde, her milletten, her ırktan, her dilden insanın bir araya gelerek "Müslüman" kimliğine büründüğü bir yerdir. Hacda herkes eşittir; ne zenginliğin ne fakirliğin ne makamın ne şöhretin ne de soy sopun bir anlamı vardır. İhramın sade beyaz örtüsüne bürünerek Allah katında tek üstünlüğün takvâda olduğunu iliklerine kadar hisseden hacı, kardeşlik ruhunu iyice perçinlemiş olur. Resûlullah (s.a.s.), bu ruhu ne güzel ifade eder:

مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِي تَوَادُّهِمْ، وَتَرَاحُمِهِمْ، وَتَعَاظِفِهِمْ مَثَلُ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ
بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى

"Müminler, birbirlerini sevmeye, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."²⁷

İşte hac, bu birlikteliği zirveye taşıyan, müminin mümine olan mesafesini kaldıran bir kardeşlik mektebidir. Orada herkes, bir bütünün parçası olduğunu idrak eder. Hiç tanımadığı insanlarla omuz omuza namaza durur, aynı zemzem suyundan içer, aynı taşları şeytana fırlatır. O an anlar ki İslâm, yalnızca bireysel bir din değil aynı zamanda toplumu birleştiren ilâhî bir sistemdir.

سِزْدَنْ بَرِي، كَنْدِسِي لِئِنْ اِسْتَدِغِي نِي مِثْلُ اِسْتَدِغِي مِنْهُ عَضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهْرِ وَالْحَمَى
"Sizden biri, kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için de istemedikçe (gerçek anlamda) iman etmiş olamaz."²⁸ hadisinde beyan edilen bu yüce düsturla hareket eden hacı; kendisiyle birlikte dua eden, secdeye varan, gözyaşı döken kardeşleri için de iyilik dilemeyi öğrenir. Sadece kendi duasını değil ümmetin duasını yüklenir. Artık onun için "ben" yoktur, "biz" vardır.

Hac, Müslümanların birbirlerine olan sorumluluklarını da hatırlatır. Resûlullah (s.a.s.), şöyle buyurur:

مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الْآخِرَةِ، وَمَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ
سِتْرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ، مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ

27 Müslim, "Bir", 66.

28 Buhâri, "İmân", 7.

“Kim bir müminin dünya sıkıntılarında birini giderirse Allah da onun âhiretteki sıkıntılarında birini giderir. Kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da onun ayıplarını dünya ve âhirette örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da o kulun yardımcı-sıdır.”²⁹ Hacda bu ilâhî öğretiyi yaşayan mümin, günlük hayatında da kardeşleriyle daha güçlü bir bağ kurar. O andan itibaren kardeşinin derdiyle dertlenen, onun sıkıntısını paylaşan, ona destek olan bir birey hâline gelir.

Yine Hz. Peygamber (s.a.s.), Müslümanlar arasındaki sevgi ve bağlılığın ebedî saâdete vesile olacağını şöyle haber vermektedir:

إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَيُّنَ الْمُتَحَابِّينَ بَجَلَالِي، الْيَوْمَ أَظْلُمُهُمْ فِي ظِلِّي يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلِّي

“Allah (c.c.), kıyamet günü şöyle buyurur: Benim rızam için birbirini sevenler nerede? Sığınacak hiçbir gölgenin bulunmadığı bugün, ben onları arşımın gölgesinde ferahlatacağım.”³⁰

İşte hac, bu sevgiyi pekiştirir. Orada tanışılan, omuz omuza tavaf edilen, dua edilen her bir Müslüman, artık kardeşlik ruhunu iyice idrak eder. Hacdan dönen bir mümin, artık eskisi gibi değildir. O, sadece ibadet yapmış biri değil ümmetin bir ferdi olduğunu idrak etmiş bir bireydir. Artık onun için dünyadaki Müslümanların dertleri de kendi derdidir. Zulüm altındaki bir mazlum, ona bir yabancı değil kardeşidir. Bir yetimin gözyaşı, kendi evladının gözyaşı gibidir.

h. Manevî Kazanımları Korumak

Hac, manevî ve ruhsal açıdan bir yenilenme ve derinlik kazanma yolculuğudur. Bu yolculukta edinilen manevî güzellikleri, erdemleri korumak önem arz eder.

Allah Teâlâ, hac ibadetinin ruhunu bizlere şöyle hatırlatır:

الْحُجَّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ

“Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık edinin, kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!”³¹ Bu âyette belirtildiği üzere hac, kişinin hayatını mânen şekillendiren ve onu ahlâkî olgunluğa erdiren bir tezkiye sürecidir. Resûlullah (s.a.s.), haccın insana kazandırması gereken en büyük özelliklerden birinin kötü söz ve davranışlardan uzak

29 Tirmizî, “Hudûd”, 3.

30 Müslim, “Birr”, 37.

31 el-Bakara, 2/197.

durmak olduğunu vurgulayarak güzel ahlâklı olmaya dikkat çekmiştir.³² Bu yüzden hacı, dönüş yolunda sadece Mekke hatıralarını değil sabrı, tevazuyu, cömertliği ve hakkaniyeti de beraberinde getirmelidir. Ailesine karşı daha merhametli, akrabalarına karşı daha bağışlayıcı, komşularına karşı daha vefalı, topluma karşı ise daha âdil olmalıdır. Çünkü Resûlullah (s.a.s.) müminin güzel ahlâkını, en üstün meziyet olarak tanımlamış ve şöyle buyurmuştur:

أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا “Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlâk bakımından en güzel olanıdır.”³³

Hacdan dönen kişi, ailesinin ve çevresinin önünde bir örnek olmalıdır. Onun namazına daha bir huşû hâkim olmalı, dilinden daha çok şükür ve dua dökülmeli, sabrı genişlemeli, nefsin kontrol etme bilinci artmalıdır. Evinde sevgiyi, adaleti ve merhameti tesis etmeli; akrabalar arası ilişkilere köprü olmalı; toplum içinde adaleti gözetmeli ve hak ihlâllerine karşı sesini yükseltmelidir. O hâlde hacı olan bir mümin, sadece Mekke yollarını değil aynı zamanda nefsin aşmış, günahlarından arınmış ve Rabbine yönelmiş insandır. Haccın gerçek meyvesi, yalnızca Mekke’de yaşanan manevî coşku değil bu coşkuyu hayata yansıtan, ahlâklı, dürüst, güvenilir ve takvâ sahibi örnek bir mümin olmaktır. Gerçek hac, yalnızca Kâbe’yi tavaf etmek değil ömür boyu Allah’ın emirleri etrafında pervane olmaktır.

Hac yolculuğundan dönen mümin, sadece kendisi için değil tüm ümmet için de bir hayır kapısı olmalıdır. Zira hac, bireysel bir ibadet gibi görünse de asıl anlamı itibarıyla toplumu da etkileyen bir dönüşüm vesilesidir. Hacca giden kişi, Rabbine yönelerek günahlarından arınmış, manevî bir yenilenme yaşamış ve kalbini rabbâni nurla doldurmuş olarak döner. Ancak bu manevî sermayeyi yalnızca kendisiyle sınırlamamalı, bu sermayeyi çevresine de taşımaya gaye edinmelidir. Memleketine dönen hacılar, aileleri, dostları, komşuları ve arkadaşları tarafından sevinçle karşılanır, dualarla tebrik edilir. İnsanlar, “Haccınız mebrûr ve makbul olsun, Allah bundan sonraki hayatınızı da hayırla bereketlendirsin...” gibi sözlerle hacıya dua ederler. Hacılar da Peygamber Efendimiz’in (s.a.s.), اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْحَاجِّ وَلِمَنْ اسْتَعْفَرَ لَهُ الْحَاجُّ “Allah’ım, hacıların ve hacıların bağışlanmasını dilediği kimseleri bağışla!”³⁴ buyruğuna icabet ederek kendilerini ziyaret edenler için hayır duada bulunurlar.

Hac, bir diğer yönüyle de şahitliktir. Hacı, kutsal beldelerde yaşadığı manevî atmosferi, kalbine dokunan anları, ibadetin verdiği huzuru, tevazuyu ve kardeşliği hem kendisi hatırlamalı hem de o anları tekrar tekrar yaşamalı ve bu güzellikleri çevresindekilerle paylaşmalıdır. Hacca gidiş heyecanını, ihrama girişini, telbiye getirişini, Kâbe’yi

32 Buhârî, “Hac”, 4; Müslim, “Hac”, 438.

33 Tirmizî, “Radâ”, 11.

34 Hâkim, *Müstedrek*, 2/491.

ilk görüşünü, Kâbe'deki hissiyatını, Kâbe'de ettiği duaları, Arafat'ta hissettiği huşûyu, şeytanı nasıl taşladığını her daim hatırında canlı tutmalıdır.

Hac süresince karşılaşılan olumsuzlukları anlatmak yerine bu mübarek ibadetin kazandırdığı değerler üzerinde durulmalıdır. Çünkü hac, eksiklikleri değil güzellikleri çoğaltan bir ibadettir. Allah Teâlâ,

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أُكْلَهَا
كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا

“Allah'ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü; kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti. O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir...”³⁵ buyurarak dilin ve sözlerin insan hayatındaki önemine işaret etmiştir. Bu bilinçle hareket eden hacı, olumlu anılarını anlatarak insanları hacca teşvik etmeli, kalplerde bu ulvî yolculuğa özlem uyandırmalıdır.

Ve nihaî müjde...

وَالْحُجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ

“Allah tarafından kabul edilmiş haccın karşılığı, ancak cennettir.”³⁶

35 İbrâhim, 14/24-25.

36 Buhârî, “Umre”, 1.